

ББК 74.266.5
К53

Документи подано станом на 15 червня 2006 р.

Упорядники:

Головний спеціаліст Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти
Міністерства освіти і науки України **Ж.О. Кошкіна**
Кандидат педагогічних наук **С.І. Сафарян**

Довідково-методичне видання

Кошкіна Жанна Олексіївна
Сафарян Світлана Іванівна

Книга вчителя російської мови

Відповідальний редактор *Н. В. Томашевська*
Коректор *О. Г. Літинська*
Комп'ютерне макетування *С. В. Плоткін*
Художній редактор *М. С. Жубр*

Видання здійснене за ліцензією ФОП Шапіро М. В.

Підписано до друку 12.06.06. Формат 60 × 90^{1/16}.
Папір газетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 21. Замовл. №

«ТОРСІНГ ПЛЮС» Свідоцтво серія ДК № 2143 від 01.04.05 р.

З питань оптових поставок звертатися:
61057, м. Харків, вул. Сумська, 13
Тел.: (057) 719-98-73, тел./факс: 717-10-26

К53 Книга вчителя російської мови: Довідково-методичне видання / Упоряд. Ж. О. Кошкіна, С.І. Сафарян; — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. — 448 с.
ISBN 966-404-248-X.

Видання містить чинні нормативно-правові акти вищих органів влади України, Міністерства освіти і науки України у сфері загальної середньої освіти, що регулюють впровадження державних стандартів освіти; методичне забезпечення; оформлення документів про освіту; організацію навчально-виховного процесу; атестацію педагогічних працівників тощо.

Для вчителів російської мови, студентів педагогічних навчальних закладів, слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, науково-педагогічних працівників, широкого загалу громадян, які цікавляться питаннями нормативно-правового регулювання середньої освіти в Україні.

ББК 74.266.5

© Кошкіна Ж. О., Сафарян С. І.
упорядкування, 2006
© Жубр М. С. дизайн обкладинки, 2006
© ФОП Шапіро М. В., макет, 2006

ISBN 966-404-248-X

Зміст

ВСТУП.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ.

ЗАГАЛЬНІ НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ

1. Конституція України (витяг) <i>Прийнята на У сесії ВР України 28.06.96 р.</i>	6
2. Декларація прав національностей України (витяги)	7
3. Закон України «Про національні меншини в Україні»	7
4. Про загальну середню освіту. <i>Закон України від 13.05.99 р. № 651-ХІУ</i>	8
5. Про Національну доктрину розвитку освіти. <i>Указ Президента України від 17.04.02 р. № 347/2002</i>	28
6. Про мови в Українській РСР. <i>Закон України від 28.10.99 р. № 8312</i>	43
7. Державна програма «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006 – 2010 роки <i>Постанова КМУ від 07.12.2005 р. № 1153</i>	51
8. Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти. <i>Постанова КМУ від 31.12.05 р. № 1312</i>	71

РОЗДІЛ ДРУГИЙ.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

9. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. <i>Постанова КМУ від 14.01.2004 р. № 24.</i>	74
10. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (витяг)	74
11. Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи. <i>Наказ МОНУ від 23.02.04 р. № 132</i>	85
12. Про внесення змін до наказу МОН №132 від 23.02.2004 року «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» <i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 9 березня 2005 р. № 145</i>	86
13. Типові навчальні плани початкової школи	110
14. Про затвердження Типових навчальних планів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу. <i>Наказ МОНУ від 13.05.05 р. № 291.</i>	118

15. Про затвердження концепції профільного навчання в старшій школі. <i>Рішення колегії МОНУ від 25.09.03 р. № 10/13.</i>	130
16. Концепція профільного навчання в старшій школі	130
17. Про проведення Всеукраїнського конкурсу навчальних програм з профільного навчання для учнів 10-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів. <i>Наказ МОНУ від 13.01.06 р. № 13.</i>	140
18. Про затвердження Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти. <i>Наказ МОНУ від 14.12.00 р. № 588.</i>	141
19. Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти.	142
20. Про організаційні заходи щодо підготовки та проведення у 2006 році зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти.	149
21. Про затвердження Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів. <i>Наказ МОНУ від 20.07.04 р. № 601</i>	157
22. Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів	157
23. Положення про методичне об'єднання вчителів.	164
24. Про внесення змін до Положення про Всеукраїнський конкурс «Учитель року». <i>Постанова КМУ від 14.09.05 р. № 900.</i>	167
25. Положення про Всеукраїнський конкурс «Учитель року» (витаг).	169
26. Про затвердження Положення про відомчі заохочувальні відзнаки МОНУ. <i>Наказ МОНУ від 11.07.05 р. № 402</i>	171
27. Положення про відомчі заохочувальні відзнаки МОНУ.	172
28. Про затвердження Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад. <i>Наказ МОНУ від 20.02.02 р. № 114</i>	184
29. Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад (витаг)	184
30. Про затвердження інструкції «Про організацію та діяльність гімназій», інструкції «Про організацію та діяльність ліцеїв». <i>Наказ МОНУ від 20.07.95 р. № 217.</i>	192

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

31. Програма Російська мова (курс за вибором) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою.	315
32. Програми для вечірніх загальноосвітніх навчальних закладів.	385
33. Методичні рекомендації щодо вивчення мов і літератур у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин у 2006/2007 навчальному році.	442

Загальні нормативні документи

Конституція України

*Прийнята на п'ятій сесії
Верховної Ради України
28 червня 1996 року*

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

(Положення частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» у контексті частин першої, другої, четвертої зазначеної статті необхідно розуміти так:

- *доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права;*
- *безоплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена частиною третьою статті 53 Конституції України.*

Виходячи з положень частин другої, третьої статті 53 Конституції України, за якими повна загальна середня освіта є обов'язковою і безоплатною, витрати на забезпечення навчально-виховного процесу в державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах здійснюються на нормативній основі за рахунок коштів відповідних бюджетів у повному обсязі

Безоплатність вищої освіти означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів вищої освіти без внесення плати в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (частина четверта статті 53 Конституції України в межах обсягу підготовки фахівців для загальносуспільних потреб (державного замовлення):

РКС № 5-рп/2004 04.03.2004)

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Декларація «Про державний суверенітет України» (витяги)

*Прийнята Верховною Радою РСР
м. Київ, 16 липня 1990 року № 55-XII*

Верховна Рада Української РСР, виражаючи волю народу України, прагнучи створити демократичне суспільство, виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, шануючи національні права всіх народів, дбаючи про повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України, визнаючи необхідність побудови правової держави, маючи на меті утвердити суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

УШ. Культурний розвиток

Українська РСР є самостійною у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку.

Закон України «Про національні меншини в Україні» (витяги)

м. Київ, 25 червня 1992 року № 2494-XII

Верховна Рада України, виходячи із життєвих інтересів української нації та всіх національностей в справі розбудови незалежної демократичної держави, визнаючи нерозривність прав людини і прав національностей, прагнучи реалізувати Декларацію прав національностей України (1771-17), дотримуючись міжнародних зобов'язань щодо національних меншин, приймає цей Закон з метою гарантування національним меншинам права на вільний розвиток.

Стаття 1. Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення.

Стаття 6. Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят. Сповідання своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству...

Стаття 7. Держава вживає заходів для підготовки педагогічних, культурно-просвітницьких та інших національних кадрів через мережу навчальних закладів. Державні органи на основі міждержавних угод сприяють національним меншинам у підготовці спеціалістів в інших країнах.

Закон України «Про загальну середню освіту»

*м. Київ, 13 травня 1999 року
Затверджено*

*Указом Президента України
від 17 квітня 2002 року N 347/2002*

Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти, що сприяє вільному розвитку людської особистості, формує цінності правового демократичного суспільства в Україні.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Законодавство України про загальну середню освіту

Законодавство України про загальну середню освіту базується на Конституції України і складається з Закону України «Про освіту», цього Закону, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 2. Основні завдання законодавства України про загальну середню освіту

Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є:

- забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти;
- забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку загальної середньої освіти;
- забезпечення нормативно-правової бази щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти;
- визначення структури та змісту загальної середньої освіти;
- визначення органів управління системою загальної середньої освіти та їх повноважень;
- визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про загальну середню освіту.

Стаття 3. Загальна середня освіта

Загальна середня освіта — цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.

Загальна середня освіта є обов'язковою основною складовою безперервної освіти.

Загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Стаття 4. Система загальної середньої освіти

Систему загальної середньої освіти становлять:

загальноосвітні навчальні заклади всіх типів і форм власності, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, навчально-виробничі комбінати, позашкільні заклади, науково-методичні установи та органи управління системою загальної середньої освіти, а також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту.

Стаття 5. Завдання загальної середньої освіти

Завданнями загальної середньої освіти є:

- виховання громадянина України;
- формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду;
- виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності;
- виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина;
- реалізація права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей Українського народу та інших народів і націй;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

Стаття 6. Здобуття повної загальної середньої освіти

1. Громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах.

2. Громадяни України мають право на здобуття повної загальної середньої освіти у приватних навчальних закладах.

3. Здобуття повної загальної середньої освіти у навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності має відповідати вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти.

4. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, здобувають повну загальну середню освіту у порядку, встановленому для громадян України.

5. Відповідальність за здобуття повної загальної середньої освіти дітьми покладається на їх батьків, а дітьми, позбавленими батьківського піклування, — на осіб, які їх замінюють, або навчальні заклади, де вони виховуються.

Стаття 7. Мова (мови) навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах

Мова (мови) навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України і Закону України «Про мови в Українській РСР».

Розділ II. Загальноосвітні та інші навчальні заклади

Системи загальної середньої освіти

Стаття 8. Загальноосвітній навчальний заклад

1. Загальноосвітній навчальний заклад — навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту.

Загальноосвітній навчальний заклад, заснований на приватній формі власності, здійснює свою діяльність за наявності ліцензії, виданої в установленому законодавством України порядку.

2. Загальноосвітній навчальний заклад, що здійснює інноваційну діяльність, може мати статус експериментального. Статус експериментального не змінює підпорядкування, тип і форму власності загальноосвітнього навчального закладу. Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад затверджується Міністерством освіти України.

Стаття 9. Типи загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти

1. Відповідно до освітнього рівня, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом (початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта), існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів. Школи кожного з трьох ступенів можуть функціонувати разом або самостійно.

До загальноосвітніх навчальних закладів належать:

- середня загальноосвітня школа — загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів (I ступінь — початкова школа, II ступінь — основна школа, III ступінь — старша школа, як правило, з профільним спрямуванням навчання);
- спеціалізована школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;
- гімназія — загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;
- лицей — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою;

- **колегіум** — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілів;
- **загальноосвітня школа-інтернат** — загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;
- **спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат)** — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;
- **загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат)** — загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;
- **школа соціальної реабілітації** — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюється окремо для хлопців і дівчат);
- **вечірня (змінна) школа** — загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання.

2. Інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти:

- позашкільний навчально-виховний заклад — навчальний заклад для виховання дітей та задоволення їх потреб у додатковій освіті за інтересами (науковими, технічними, художньо-естетичними, спортивними тощо);
- міжшкільний навчально-виробничий комбінат — навчальний заклад для забезпечення потреб учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній, професійній підготовці;
- професійно-технічний навчальний заклад — навчальний заклад для забезпечення потреб громадян у професійно-технічній і повній загальній середній освіті;
- вищий навчальний заклад I-II рівнів акредитації — навчальний заклад для задоволення потреб громадян за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста і бакалавра з одночасним завершенням здобуття повної загальної середньої освіти.

3. Загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі класи (групи) з вечірньою (заочною) формою навчання, класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів.

Загальноосвітні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності можуть мати у своєму складі інтернати з частковим або повним утриманням учнів (вихованців) за рахунок власника.

Загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати навчально-виховні комплекси у складі навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів громадян, а також навчально-виховні об'єднання з дошкільними та позашкільними навчальними закладами для задоволення освітніх і культурно-освітніх потреб.

4. Перелік спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) визначається Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством охорони здоров'я України.

5. Положення про загальноосвітні навчальні заклади затверджуються Кабінетом Міністрів України. Загальноосвітній навчальний заклад

на основі Положення про загальноосвітні навчальні заклади розробляє статут, який затверджується власником (для державних та комунальних загальноосвітніх навчальних закладів — відповідним органом управління освітою) та реєструється місцевим органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування.

Стаття 10. Статус загальноосвітнього навчального закладу

1. Загальноосвітній навчальний заклад є юридичною особою. За своїми організаційно-правовими формами загальноосвітні навчальні заклади можуть бути державної, комунальної та приватної форм власності.

2. Статус державного має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на державній формі власності.

3. Статус комунального має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на комунальній формі власності.

4. Статус приватного має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на приватній формі власності.

Стаття 11. Створення, реорганізація та ліквідація загальноосвітнього навчального закладу

1. Державні та комунальні загальноосвітні навчальні заклади створюються відповідно центральними, місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх і мовних потреб за наявності необхідної кількості учнів (вихованців) відповідно до встановлених нормативів наповнюваності класів, необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. Рішення про створення комунальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, приймаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за погодженням з Міністерством освіти України.

3. Рішення про створення гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), заснованих на комунальній формі власності, приймаються за поданням відповідних органів управління освітою Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

4. Рішення про створення загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на приватній формі власності, приймається засновником (власником) у порядку, встановленому законодавством України.

5. Рішення про створення шкіл соціальної реабілітації, їх підпорядкованість і джерела фінансування приймається Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства освіти України.

6. Реорганізація і ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів проводяться у порядку, встановленому законодавством України.

Реорганізація і ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, заснованих на комунальній формі власності, допускаються лише за згодою територіальних громад.

Розділ III. Організація навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах

Стаття 12. Термін навчання

1. Термін навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів становить 12 років:

- у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня — 4 роки;
- у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня — 5 років;
- у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня — 3 роки.

2. Термін навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

3. У професійно-технічних та вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації термін здобуття повної загальної середньої освіти встановлюється Міністерством освіти України.

Стаття 13. Форми навчання:

Навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється за груповою та індивідуальною формами навчання, положення про які затверджує Міністерство освіти України.

Бажаючим надається право і створюються умови для прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном.

Стаття 14. Наповнюваність класів загальноосвітніх навчальних закладів

1. Наповнюваність класів загальноосвітніх навчальних закладів не повинна перевищувати 30 учнів.

2. У загальноосвітніх навчальних закладах, розташованих у селах, селищах, кількість учнів у класах визначається демографічною ситуацією, але повинна становити не менше п'яти осіб. При меншій кількості учнів у класі заняття проводяться за індивідуальною формою навчання.

3. Порядок поділу класів на групи при вивченні окремих предметів встановлюється Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством фінансів України.

4. Для спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) кількість учнів у класі визначається Міністерством освіти України за погодженням із Міністерством охорони здоров'я України і Міністерством фінансів України.

5. Кількість учнів у групах продовженого дня та вихованців у групах загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів визначається Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством фінансів України.

Стаття 15. Навчальні плани та навантаження учнів

1. Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів (далі — Базовий навчальний план) визначає структуру та зміст загальної середньої освіти через інваріантну і варіативну складові, які встановлюють погодинне та змістове співвідношення між освітніми галузями (циклами навчальних предметів), гранично допустиме навчальне навантаження учнів та загальнорічну кількість навчальних годин. Ін-

варіантна складова змісту загальної середньої освіти формується на державному рівні, є єдиною для всіх закладів загальної середньої освіти, визначається через освітні галузі Базового навчального плану. Варіативна складова змісту загальної середньої освіти формується загальноосвітнім навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону та індивідуальних освітніх запитів учнів (вихованців). Базовий навчальний план для загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності затверджується Кабінетом Міністрів України.

2. На основі Базового навчального плану Міністерство освіти України затверджує типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності. У типових навчальних планах освітні галузі реалізуються в навчальні предмети та курси інваріантної та варіативної складових змісту загальної середньої освіти.

Типові навчальні плани встановлюють сумарне гранично допустиме навчальне навантаження учнів. Воно становить таку кількість навчальних годин на рік:

- 1-2 класи — 700 годин;
- 3-4 класи — 790 годин;
- 5 клас — 860 годин;
- 6-7 класи — 890 годин;
- 8-9 класи — 950 годин;
- 10-12 класи — 1030 годин.

3. На основі типових навчальних планів загальноосвітнім навчальним закладом складається робочий навчальний план з конкретизацією варіативної складової і визначенням профілю навчання.

Робочі навчальні плани державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів затверджуються відповідним органом управління освітою. Робочі навчальні плани приватних загальноосвітніх навчальних закладів погоджуються з відповідними органами управління освітою.

Робочі навчальні плани професійно-технічних і вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, в частині здобуття повної загальної середньої освіти, розробляються на основі типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів та погоджуються з Міністерством освіти України.

Експериментальні робочі навчальні плани складаються, з урахуванням типових навчальних планів, загальноосвітніми навчальними закладами, що мають статус експериментальних.

Запровадження експериментальних робочих навчальних планів, нових освітніх програм, педагогічних новацій і технологій можливе лише за рішенням Міністерства освіти України.

Стаття 16. Навчальний рік та режим роботи загальноосвітнього навчального закладу

1. Навчальний рік у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності розпочинається у День знань — 1 вересня і закінчується не пізніше 1 липня наступного року.

2. Тривалість навчального року в загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня не може бути меншою 175 робочих днів, а в загальноосвітніх

навчальних закладах II-III ступенів — 190 робочих днів, без урахування часу на складання перевірних та випускних іспитів, тривалість яких не може перевищувати трьох тижнів.

3. Структура навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами) та тривалість навчального тижня встановлюються загальноосвітнім навчальним закладом у межах часу, передбаченого робочим навчальним планом, за погодженням з відповідним органом управління освітою.

4. Режим роботи загальноосвітнього навчального закладу визначається ним на основі нормативно-правових актів та за погодженням з відповідним органом державної санітарно-епідеміологічної служби.

5. Тривалість уроків у загальноосвітніх навчальних закладах становить: у перших класах — 35 хвилин, у других – четвертих класах — 40 хвилин, у п'ятих — дванадцятих класах — 45 хвилин. Зміна тривалості уроків допускається за погодженням з відповідними органами управління освітою та органами державної санітарно-епідеміологічної служби.

Різниця в часі навчальних годин перших — четвертих класів обов'язково обліковується і компенсується проведенням додаткових, індивідуальних занять та консультацій з учнями.

6. Тривалість канікул у загальноосвітніх навчальних закладах протягом навчального року не може бути меншою 30 календарних днів.

Стаття 17. Виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах

1. Виховання учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється в процесі урочної, позаурочної та позашкільної роботи з ними.

Цілі виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах визначаються на основі принципів, закладених у Конституції України, законах та інших нормативно-правових актах України.

2. У загальноосвітніх навчальних закладах забороняється утворення і діяльність організаційних структур політичних партій, а також релігійних організацій і воєнізованих формувань.

3. Примусове залучення учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів до вступу в будь-які об'єднання громадян, релігійні організації і воєнізовані формування забороняється.

Стаття 18. Зарахування учнів

1. Місцеві органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування закріплюють за загальноосвітніми навчальними закладами відповідні території обслуговування і до початку навчального року обліковують учнів, які мають їх відвідувати.

2. Зарахування учнів до загальноосвітнього навчального закладу проводиться наказом директора, що видається на підставі заяви, за наявності медичної довідки встановленого зразка і відповідного документа про освіту (крім учнів першого класу).

3. Зарахування учнів до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів) проводиться у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

4. Зарахування учнів до загальноосвітньої санаторної школи (школи-інтернату) проводиться у порядку, встановленому Міністерством освіти України та Міністерством охорони здоров'я України.

5. Направлення учнів (вихованців) до шкіл соціальної реабілітації та дострокове звільнення їх із цих навчальних закладів здійснюються за рішенням суду.

6. Зарахування та добір дітей для навчання у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах), їх переведення з одного типу таких навчальних закладів до іншого проводиться за висновком відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Розділ IV. Учасники навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах

Стаття 19. Учасники навчально-виховного процесу

Учасниками навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах є:

- учні (вихованці);
- керівники;
- педагогічні працівники, психологи, бібліотекарі;
- інші спеціалісти;
- батьки або особи, які їх замінюють.

Стаття 20. Учень (вихованець)

1. Учень (вихованець) — особа, яка навчається і виховується в одному із загальноосвітніх навчальних закладів. Зарахування учнів до загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється, як правило, з 6 років.

2. Статус учнів (вихованців) як учасників навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах, їх права та обов'язки визначаються цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 21. Соціальний захист учнів (вихованців)

1. Учням (вихованцям) загальноосвітніх навчальних закладів може подаватися додатково соціальна і матеріальна допомога за рахунок коштів центральних органів виконавчої влади та місцевих бюджетів, коштів юридичних і фізичних осіб України та громадян, які проживають за її межами, а також коштів фонду загальнообов'язкового навчання та за рахунок інших надходжень.

Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності мають право на пільговий проїзд міським та приміським пасажирським транспортом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості забезпечуються транспортом до місця навчання і додому безоплатно.

2. Діти з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату забезпечуються засобами індивідуальної корекції в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. Вихованці шкіл-інтернатів усіх типів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають на повному державному утриманні. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які навчаються в інших загальноосвітніх навчальних за-

кладах, забезпечуються харчуванням, одягом та іншими послугами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Утримання вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) здійснюється за рахунок держави.

4. Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, працевлаштовуються або продовжують навчання згідно з одержаною освітою у порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 22. Охорона та зміцнення здоров'я учнів (вихованців)

1. Загальноосвітній навчальний заклад забезпечує безпечні та нешкідливі умови навчання, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я, формує гігієнічні навички та засади здорового способу життя учнів (вихованців).

2. Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності забезпечуються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату цих закладів або відповідних закладів охорони здоров'я, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Заклади охорони здоров'я разом з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щорічно забезпечують безоплатний медичний огляд учнів (вихованців), моніторинг і корекцію стану здоров'я, несуть відповідальність за додержання санітарно-гігієнічних норм, проведення лікувально-профілактичних заходів у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

3. Відповідальність за організацію харчування учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності покладається на засновників (власників), керівників цих навчальних закладів. Норми та порядок організації харчування учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах встановлюється Кабінетом Міністрів України.

4. Контроль за охороною здоров'я та якістю харчування учнів (вихованців) покладається на органи охорони здоров'я.

Стаття 23. Заохочення учнів (вихованців)

Для учнів (вихованців) встановлюються різні види морального стимулювання та матеріального заохочення, передбачені Міністерством освіти України, іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, статутом загальноосвітнього навчального закладу.

Стаття 24. Педагогічні працівники

1. Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах системи загальної середньої освіти. Перелік посад педагогічних працівників системи загальної середньої освіти встановлюється Кабінетом Міністрів України.

2. Посаду керівника загальноосвітнього навчального закладу неза-

лежно від підпорядкування, типу і форми власності може займати особа, яка є громадянином України, має вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менше трьох років, успішно пройшла атестацію керівних кадрів освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Стаття 25. Педагогічне навантаження

1. Педагогічне навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності — час, призначений для здійснення навчально-виховного процесу.

Педагогічне навантаження вчителя включає 18 навчальних годин протягом навчального тижня, що становлять тарифну ставку, а також інші види педагогічної діяльності в такому співвідношенні до тарифної ставки:

- класне керівництво — 20-25 відсотків;
- перевірка зошитів — 10-20 відсотків;
- завідування:
- майстернями — 15-20 відсотків;
- навчальними кабінетами — 10-15 відсотків;
- навчально-дослідними ділянками — 10-15 відсотків.

Розміри та порядок встановлення доплат за інші види педагогічної діяльності визначаються Кабінетом Міністрів України.

Педагогічне навантаження вихователя загальноосвітнього навчального закладу становить 30 годин, вихователя загальноосвітньої спеціальної школи (школи-інтернату) — 25 годин на тиждень, що становить тарифну ставку.

Розміри тарифних ставок інших педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Розподіл педагогічного навантаження у загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється його керівником і затверджується відповідним органом управління освітою.

2. Педагогічне навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності обсягом менше тарифної ставки, передбаченої частиною першою цієї статті, встановлюється тільки за його згодою.

Перерозподіл педагогічного навантаження протягом навчального року допускається у разі зміни кількості годин з окремих предметів, що передбачається робочим навчальним планом, або за письмовою згодою педагогічного працівника з додержанням законодавства України про працю.

Стаття 26. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти

1. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти регулюються законодавством України про працю, Законом України «Про освіту» [1060-12], цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

2. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює відповідний орган управління освітою. Призначення на посаду та звільнення з посади заступників керівника та інших педагогічних працівни-

ків державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснюється відповідним органом управління освітою за поданням керівника загальноосвітнього навчального закладу. Призначення на посаду та звільнення з посади інших працівників державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює його керівник. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника і заступників керівника приватного загальноосвітнього навчального закладу здійснює його власник за погодженням з відповідним органом управління освітою. Призначення на посаду та звільнення з посади педагогічних та інших працівників приватного загальноосвітнього навчального закладу здійснює його власник.

3. Відволікання педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків на виконання робіт, не передбачених трудовим договором, без згоди педагогічного працівника не допускається. Відмова педагогічного працівника від виконання робіт, не передбачених трудовим договором, не може бути підставою для його звільнення з посади, крім випадків, встановлених законодавством.

4. Педагогічному працівнику — призовнику, який має вищу педагогічну освіту і основним місцем роботи якого є загальноосвітній навчальний заклад, надається відстрочка від призову на строкову військову службу на весь період його роботи за спеціальністю.

Стаття 27. Атестація педагогічних працівників

1. Атестація педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності є обов'язковою і здійснюється, як правило, один раз на п'ять років відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого Міністерством освіти України.

2. За результатами атестації педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів визначається відповідність педагогічного працівника займаній посаді, присвоюється кваліфікаційна категорія (спеціаліст, спеціаліст другої категорії, спеціаліст першої категорії і спеціаліст вищої категорії) та може бути присвоєно педагогічне звання (старший учитель, учитель-методист, вихователь-методист, педагог-організатор-методист тощо). Положення про кваліфікаційні категорії та педагогічні звання затверджуються Міністерством освіти України.

Стаття 28. Права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти

Права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти визначаються Конституцією України, Законом України «Про освіту», Кодексом законів про працю України, цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 29. Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють

1. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право:

- вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей;
- приймати рішення щодо участі дитини в інноваційній діяльності загальноосвітнього навчального закладу;
- обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів;

- звертатися до відповідних органів управління освітою з питань навчання і виховання дітей;
- захищати законні інтереси дітей.

2. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

- забезпечувати умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за будь-якою формою навчання;
- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, державної і рідної мови, до народних традицій і звичаїв;
- виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до України.

3. У разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, всупереч висновку відповідної психолого-медико-педагогічної консультації відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату), навчання дитини проводиться за індивідуальною формою.

Розділ V. Державний стандарт загальної середньої освіти

Стаття 30. Поняття Державного стандарту загальної середньої освіти

1. Державний стандарт загальної середньої освіти – зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави у її досягненні.

2. Додержання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти є обов'язковим для загальноосвітніх навчальних закладів, а також професійно-технічних та вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

Стаття 31. Розроблення та затвердження Державного стандарту загальної середньої освіти

1. Державний стандарт загальної середньої освіти розробляється Міністерством освіти України разом з Національною академією наук України та Академією педагогічних наук України. Державний стандарт загальної середньої освіти затверджується Кабінетом Міністрів України і переглядається не рідше одного разу на 10 років.

Зміна змісту і обсягу Державного стандарту загальної середньої освіти іншими органами виконавчої влади не допускається.

2. Навчально-методичне забезпечення реалізації Державного стандарту загальної середньої освіти здійснюється Міністерством освіти України.

Стаття 32. Структура Державного стандарту загальної середньої освіти

Структуру Державного стандарту загальної середньої освіти складають:

- базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів;
- загальна характеристика інваріантної та варіативної складових змісту загальної середньої освіти;
- державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів (вихованців).

Стаття 33. Додержання Державного стандарту загальної середньої освіти
Обов'язком загальноосвітнього навчального закладу щодо додержання Державного стандарту загальної середньої освіти є:

- виконання інваріантної складової змісту загальної середньої освіти;
- визначення предметної спрямованості варіативної складової змісту загальної середньої освіти, її змістовного наповнення і форм реалізації на кожному ступені загальної середньої освіти за погодженням з відповідними органами управління освітою;
- вибір і використання освітніх програм, навчальних курсів, посібників до варіативної складової змісту загальної середньої освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Стаття 34. Атестація та оцінювання знань учнів (вихованців)

1. Контроль за відповідністю освітнього рівня учнів (вихованців), які закінчили загальноосвітній навчальний заклад I, II і III ступенів, вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти здійснюється шляхом їх державної підсумкової атестації. Зміст, форми і порядок проведення державної підсумкової атестації визначаються і затверджуються Міністерством освіти України.

2. Поточне та підсумкове оцінювання знань учнів та вибір їх форм, змісту та способу здійснює загальноосвітній навчальний заклад.

3. Переведення учнів (вихованців) до наступного класу загальноосвітнього навчального закладу здійснюється у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

4. Переведення учнів (вихованців) до іншого загальноосвітнього навчального закладу здійснюється за наявності особливих справ учнів (вихованців) встановленого Міністерством освіти України зразка.

5. Випускникам загальноосвітніх навчальних закладів II і III ступенів видається відповідний документ про освіту. Зразки документів про загальну середню освіту затверджує Кабінет Міністрів України. Виготвлення документів про загальну середню освіту здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Розділ VI. Управління системою загальної середньої освіти

Стаття 35. Органи управління системою загальної середньої освіти

Управління системою загальної середньої освіти здійснюється Міністерством освіти України, іншими центральними органами виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, зазначені у частині другій статті 9 цього Закону, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, відповідними органами управління освіти обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, а також органами місцевого самоврядування.

Стаття 36. Основні завдання органів управління системою загальної середньої освіти

Основними завданнями органів управління системою загальної середньої освіти є:

- створення умов для здобуття громадянами повної загальної середньої освіти;

- прогнозування розвитку загальної середньої освіти, мережі загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до освітніх потреб громадян;
- атестація навчальних закладів системи загальної середньої освіти, оприлюднення результатів атестації через засоби масової інформації;
- ліцензування загальноосвітніх навчальних закладів, заснованих на приватній формі власності;
- контроль за додержанням Державного стандарту загальної середньої освіти, навчально-методичне керівництво та державне інспектування загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;
- забезпечення соціального захисту, охорони життя, здоров'я та захисту прав педагогічних працівників, психологів, бібліотекарів, інших спеціалістів, які беруть участь у навчально-виховному процесі, учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів;
- сприяння розвитку самоврядування у загальноосвітніх навчальних закладах;
- комплектування системи загальної середньої освіти педагогічними працівниками, в тому числі керівними кадрами.

Стаття 37. Повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в системі загальної середньої освіти

1. Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі загальної середньої освіти є Міністерство освіти України.

Міністерство освіти України:

- реалізовує державну політику в сфері загальної середньої освіти;
- здійснює в межах своїх повноважень нормативно-правове регулювання відносин у системі загальної середньої освіти;
- розробляє та подає на затвердження Кабінету Міністрів України нормативи матеріально-технічного та фінансового забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів згідно з Державним стандартом загальної середньої освіти;
- визначає перспективи розвитку системи загальної середньої освіти;
- розробляє, впроваджує і контролює додержання Державного стандарту загальної середньої освіти;
- контролює діяльність органів управління освітою та навчальних закладів системи загальної середньої освіти;
- організовує нормативне, програмне, науково-методичне та інформаційне забезпечення системи загальної середньої освіти;
- визначає порядок атестації педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів;
- організовує підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, в тому числі керівних кадрів, у системі загальної середньої освіти;
- приймає рішення щодо організації інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти, координує та контролює її проведення;
- забезпечує підготовку і видання підручників, посібників, методичної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів, схвалює їх видання, організовує замовлення через відповідні місцеві органи управління освітою;

- затверджує типові переліки обов'язкового навчального та іншого обладнання (в тому числі корекційного), навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, художньої та іншої літератури;
- забезпечує соціальний захист, охорону життя, здоров'я та захист прав педагогічних працівників, спеціалістів, які беруть участь у навчально-виховному процесі, учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів;
- заохочує педагогічних працівників;
- організовує забезпечення педагогічних працівників підручниками, посібниками та методичною літературою;
- здійснює міжнародне співробітництво у встановленому законодавством порядку.

Акти Міністерства освіти України, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими для інших центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані загальноосвітні навчальні заклади, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм органів управління освітою, загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від типів і форм власності.

Міністерство освіти України, інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані загальноосвітні навчальні заклади, здійснюють інші повноваження, передбачені законами України та положеннями про них.

2. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в галузі загальної середньої освіти в межах їх компетенції:

- забезпечують реалізацію державної політики у сфері загальної середньої освіти на відповідній території;
- контролюють додержання вимог законів та інших нормативно-правових актів у галузі освіти, обов'язкове виконання Державного стандарту загальної середньої освіти всіма навчальними закладами системи загальної середньої освіти, розташованими на їх території;
- беруть участь у розробленні та реалізації варіативної складової змісту загальної середньої освіти;
- створюють умови для одержання громадянами повної загальної середньої освіти;
- у разі ліквідації в установленому законодавством порядку загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на комунальній формі власності, вживають заходів щодо влаштування учнів (вихованців) до інших загальноосвітніх навчальних закладів;
- організовують нормативне, програмне, матеріальне, науково-методичне забезпечення, перепідготовку, підвищення кваліфікації, атестацію педагогічних працівників;
- здійснюють добір, призначення на посаду та звільнення з посади педагогічних працівників, у тому числі керівних кадрів, державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів;
- забезпечують педагогічних працівників підручниками, посібниками, методичною літературою;

- проводять атестацію навчальних закладів системи загальної середньої освіти, розташованих на їх територіях, оприлюднюють результати атестації;
- сприяють проведенню інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти;
- забезпечують соціальний захист педагогічних працівників, спеціалістів, які беруть участь в навчально-виховному процесі, учнів (вихованців);
- здійснюють інші повноваження відповідно до Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про освіту» [1060-12] та положень про них.

Стаття 38. Повноваження загальноосвітнього навчального закладу
Загальноосвітній навчальний заклад:

- реалізує положення Конституції України, Закону України «Про освіту», цього Закону, інших нормативно-правових актів у галузі освіти;
- задовольняє потреби громадян відповідної території в здобутті повної загальної середньої освіти;
- забезпечує єдність навчання і виховання;
- розробляє та реалізує варіативну складову змісту загальної середньої освіти;
- створює науково-методичну і матеріально-технічну бази для організації та здійснення навчально-виховного процесу;
- забезпечує відповідність рівня загальної середньої освіти Державному стандарту загальної середньої освіти;
- охороняє життя і здоров'я учнів (вихованців), педагогічних та інших працівників загальноосвітнього навчального закладу;
- формує в учнів (вихованців) засади здорового способу життя, гігієнічні навички;
- забезпечує добір і розстановку кадрів (крім педагогічних працівників державного і комунального загальноосвітнього навчального закладу);
- встановлює відповідно до законодавства України прями зв'язки з навчальними закладами зарубіжних країн, міжнародними організаціями тощо;
- додержується фінансової дисципліни, зберігає матеріально-технічну базу;
- видає документи про освіту встановленого зразка;
- здійснює інші повноваження відповідно до статуту загальноосвітнього навчального закладу.

Стаття 39. Управління та громадське самоврядування загальноосвітнього навчального закладу

1. Керівництво загальноосвітнім навчальним закладом здійснює директор.

Колегіальним органом управління загальноосвітнім навчальним закладом є педагогічна рада, повноваження якої визначаються Положенням про загальноосвітні навчальні заклади.

2. Органом громадського самоврядування загальноосвітнього навчального закладу є загальні збори (конференція) колективу загальноосвітнього навчального закладу.

3. У загальноосвітніх навчальних закладах можуть функціонувати методичні об'єднання, що охоплюють учасників навчально-виховного процесу та спеціалістів певного професійного спрямування.

Стаття 40. Державний контроль за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів

1. Державний контроль за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності здійснюється з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики в сфері загальної середньої освіти.

2. Державний контроль за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів і форм власності здійснюють Міністерство освіти України, інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані загальноосвітні навчальні заклади, Державна інспекція закладів освіти при Міністерстві освіти України, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою.

3. Основною формою державного контролю за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів і форм власності є державна атестація закладу, яка проводиться не рідше одного разу на 10 років у порядку, встановленому Міністерством освіти України. Результати державної атестації оприлюднюються.

Позачергова атестація проводиться, як виняток, лише за рішенням Міністерства освіти України за поданням органу громадського самоврядування загальноосвітнього навчального закладу або відповідного органу управління освітою.

Розділ VII. Науково-методичне забезпечення системи загальної середньої освіти

Стаття 41. Завдання науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти

Завданнями науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти є:

- координація діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних кабінетів та методичних об'єднань педагогічних працівників;
- розроблення і видання навчальних програм, навчально-методичних та навчально-наочних посібників;
- організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у тому числі керівних кадрів, системи загальної середньої освіти;
- вивчення рівня знань, умінь і навичок учнів загальноосвітніх навчальних закладів, вироблення відповідних рекомендацій;
- організація співпраці з вищими навчальними закладами всіх рівнів акредитації для підвищення ефективності навчально-методичного забезпечення;
- висвітлення в засобах масової інформації досягнень педагогічної науки та педагогічного досвіду.

Стаття 42. Здійснення науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти

Науково-методичне забезпечення системи загальної середньої освіти здійснюють Міністерство освіти України, підпорядковані йому науково-методичні установи та вищі навчальні заклади, а також Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Академії педагогічних наук України, Кримський республіканський, обласні, Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти, районні (міські) методичні кабінети, науково-дослідні установи Академії педагогічних наук України та Національної академії наук України.

Розділ VIII. Фінансово-господарська діяльність, матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних закладів

Стаття 43. Фінансово-господарська діяльність загальноосвітніх навчальних закладів

1. Фінансово-господарська діяльність загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до законів України «Про освіту», «Про бюджетну систему України», «Про власність», «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актів.

2. Педагогічним працівникам, спеціалістам та обслуговуючому персоналу державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і типів заробітна плата та інші виплати, передбачені статтею 57 Закону України «Про освіту», виплачуються з коштів Державного бюджету України.

3. Утримання та розвиток матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів фінансуються за рахунок коштів засновників (власників) цих закладів.

Стаття 44. Матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних закладів

1. Матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних закладів включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші цінності. Майно загальноосвітніх навчальних закладів належить їм на правах, визначених законодавством України.

2. Вимоги до матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів визначаються відповідними будівельними і санітарно-гігієнічними нормами і правилами, а також типовими переліками обов'язкового навчального та іншого обладнання (в тому числі корекційного), навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, художньої та іншої літератури.

Стаття 45. Штатні розписи загальноосвітніх навчальних закладів

1. Штатні розписи державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і типів встановлюються відповідним органом управління освітою на підставі Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених Міністерством освіти України.

2. Штатні розписи приватних загальноосвітніх навчальних закладів встановлюються засновником (власником).

Розділ IX. Міжнародне співробітництво

Стаття 46. Міжнародне співробітництво у системі загальної середньої освіти
Органи управління системою загальної середньої освіти, установи і

навчальні заклади системи загальної середньої освіти мають право укладати угоди про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з органами управління освітою та навчальними закладами зарубіжних країн, міжнародними організаціями, фондами у встановленому законодавством порядку.

Держава сприяє міжнародному співробітництву у системі загальної середньої освіти.

Розділ X. Відповідальність у сфері загальної середньої освіти

Стаття 47. Відповідальність за порушення законодавства про загальну середню освіту

1. Посадові особи і громадяни, винні у порушенні законодавства про загальну середню освіту, несуть відповідальність у порядку, встановленому законами України.

2. Шкода, заподіяна учнями (вихованцями) загальноосвітньому навчальному закладу, відшкодовується відповідно до законодавства України.

3. Злісне ухилення батьків від виконання обов'язків щодо здобуття їх неповнолітніми дітьми повної загальної середньої освіти може бути підставою для позбавлення їх батьківських прав.

Розділ XI. Прикінцеві положення

Стаття 48. Набрання чинності цим Законом

1. Закон України «Про загальну середню освіту» набирає чинності з дня його опублікування, крім:

- частини першої статті 12 щодо терміну навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів, яка набирає чинності з 1 вересня 2001 року і поширюється на учнів, які почнуть навчатися в першому класі 2001 року і в наступні роки;
- частини першої статті 14 щодо наповнюваності класів загальноосвітніх навчальних закладів учнями, яка набирає чинності з 1 вересня 1999 року і поширюється на класи, що будуть створені, починаючи з 1 вересня 1999 року; частини другої статті 15 щодо навчального навантаження учнів, абзаців першого — восьмого частини першої статті 25 щодо педагогічного навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу, частини другої статті 43 щодо виплати педагогічним працівникам, спеціалістам та обслуговуючому персоналу державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і типів заробітної плати та інших виплат, передбачених статтею 57 Закону України «Про освіту», які набирають чинності з 1 вересня 2001 року; частини п'ятої статті 16 щодо тривалості уроків у загальноосвітніх навчальних закладах, яка набирає чинності з 1 вересня 1999 року.

Частина перша статті 24 щодо обов'язковості відповідної педагогічної освіти для педагогічного працівника поширюється на осіб, які будуть призначатися на посади педагогічних працівників у навчальних закладах системи загальної середньої освіти, з дня набрання чинності цим Законом.

2. До приведення законів України, інших нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом вони застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

3. Кабінету Міністрів України протягом року з дня прийняття цього Закону:

- підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції про внесення змін до законів України, що випливають з цього Закону;
- привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
- забезпечити прийняття відповідно до своєї компетенції нормативно-правових актів, що випливають з цього Закону;
- забезпечити перегляд і скасування центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

4. Друге речення частини першої статті 17 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 27, ст. 385; 1993 р., № 49, ст. 457; 1997 р., № 29, ст. 193) викласти в такій редакції:

«Така відстрочка надається також призовникам – педагогічним працівникам з вищою педагогічною освітою, основним місцем роботи яких є загальноосвітні навчальні заклади, на весь період їх роботи за спеціальністю».

Президент України

Л.Кучма

Національна доктрина розвитку освіти

*Прийнята на десятій сесії
Верховної Ради Української РСР
одинадцятого скликання
28 жовтня 1989 року*

1. Загальні положення

Освіта — основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього країни. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства.

Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

За роки незалежності на основі Конституції України (254к/96-ВР) визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, здійснюється практичне реформування галузі згідно з Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») (896-93-п).

Водночас стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку,

інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Актуальним завданням є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та дальше утвердження її національного характеру. Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Критичним залишається стан фінансування освіти і науки, недостатнім є рівень оплати праці працівників освіти і науки.

Потребують державної підтримки дошкільна, загальна середня освіта у сільській місцевості, професійно-технічна освіта, навчання здібних та обдарованих учнів і студентів, а також дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку.

Необхідно істотно зміцнити навчально-матеріальну базу, здійснити комп'ютеризацію навчальних закладів, впровадити інформаційні технології, забезпечити ефективну підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, запровадити нові економічні та управлінські механізми розвитку освіти. Усі ці проблеми потребують першочергового розв'язання.

В Україні повинні забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя.

Національна доктрина розвитку освіти (далі — Національна доктрина) визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI століття.

II. Мета і пріоритетні напрями розвитку освіти

1. Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

2. Пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку освіти є:

- особистісна орієнтація освіти;
- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя;
- пропаганда здорового способу життя;
- розширення україномовного освітнього простору;
- забезпечення освітніх потреб національних меншин;

- забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти;
- органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;
- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення;
- інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

3. Держава повинна забезпечувати:

- виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється;
- збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин;
- виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу;
- формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості;
- підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці;
- створення умов для розвитку обдарованих дітей та молоді;
- підтримку дітей та молоді з особливостями психічного і фізичного розвитку;
- стимулювання у молоді прагнення до здорового способу життя;
- розвиток дитячого та юнацького спорту, туризму;
- етичне, естетичне виховання;
- екологічну, правову, економічну освіту;
- наступність і безперервність освіти;
- інноваційний характер навчально-виховної діяльності;
- різноманітність типів навчальних закладів, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання та виховання;
- моніторинг освітнього процесу, зростання якості освітніх послуг;
- створення умов для ефективної професійної діяльності педагогічних, науково-педагогічних працівників відповідно до їх ролі у суспільстві.

III. Національний характер освіти і національне виховання

4. Освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності.

Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

5. Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета — виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

6. Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури.

Головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання.

7. Національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

IV. Стратегія мовної освіти

8. У державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опановувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою. Освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур.

Реалізація мовної стратегії здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів.

Забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою, збереження та розвиток етнокультури, її підтримку та захист державою. У навчальних закладах, в яких навчання ведеться мовами національних меншин, створюються умови для належного опанування державної мови.

V. Освіта — рушійна сила розвитку громадянського суспільства

9. В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і

практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

Освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства — відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності.

Держава сприяє становленню демократичної системи навчання та виховання.

10. Державна політика в галузі освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації у навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг.

VI. Освіта і фізичне виховання — основа для забезпечення здоров'я громадян

11. Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Держава разом із громадськістю сприяє збереженню здоров'я учасників навчально-виховного процесу, залученню їх до занять фізичною культурою і спортом, недопущенню будь-яких форм насильства в навчальних закладах, а також проведенню та впровадженню в практику результатів міжгалузевих наукових досліджень з проблем зміцнення здоров'я, організації медичної допомоги дітям, учням і студентам, якісному медичному обслуговуванню працівників освіти, пропаганді здорового способу життя та вихованню культури поведінки населення.

12. В усіх ланках системи освіти шляхом використання засобів фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи закладаються основи для забезпечення і розвитку фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я кожного члена суспільства.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

- комплексний підхід до гармонійного формування всіх складових здоров'я;
- удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів;
- використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного удосконалення.

Виконання зазначених завдань дасть змогу досягти істотного зниження захворюваності дітей, підлітків, молоді та інших категорій населення, підвищити рівень профілактичної роботи, стимулювати у людей різного віку прагнення до здорового способу життя, зменшити вплив шкідливих звичок на здоров'я дітей та молоді.

13. Фізичне виховання як невід’ємна складова освіти забезпечує можливість набуття кожною людиною необхідних науково обґрунтованих знань про здоров’я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності. В системі освіти держава забезпечує розвиток масового спорту як важливої складової виховання молоді.

VII. Рівний доступ до здобуття якісної освіти

14. Для всіх громадян України незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров’я забезпечується рівний доступ до якісної освіти. Реалізація зазначеного права передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін.

Мережа навчальних закладів повинна задовольняти освітні потреби кожної людини відповідно до її інтересів, здібностей та потреб суспільства.

15. Модернізація системи освіти спрямована на забезпечення її якості відповідно до новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики.

Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту.

На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави.

Висока якість освіти передбачає взаємозв’язок освіти і науки, педагогічної теорії та практики.

Якість освіти визначається на основі державних стандартів освіти та оцінки громадськістю освітніх послуг.

Держава постійно здійснює моніторинг якості освіти, забезпечує його прозорість, сприяє розвитку громадського контролю.

16. Рівний доступ до здобуття освіти забезпечується шляхом:

а) у дошкільній освіті:

- створення умов для здобуття безоплатної дошкільної освіти у державних та комунальних навчальних закладах;
- збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров’я дитини, розвитку її творчих здібностей, реалізації потенційних можливостей особистості;
- розвитку матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів;
- створення широкої мережі дошкільних навчальних закладів різних типів, профілів та форм власності;
- надання державою дотацій на утримання дітей у дошкільних навчальних закладах;
- запровадження соціально-педагогічного патронату сім’ї;

б) у загальній середній освіті:

- обов’язкового здобуття повної загальної середньої освіти в обсягах, визначених Державним стандартом загальної середньої освіти;
- збереження та розвитку єдиного освітнього простору;
- оптимізації структури освітньої мережі для забезпечення навчання в одну зміну, створення умов для профільного, екстернатного і дистанційного навчання;

- здійснення профільного професійного навчання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі на базі професійно-технічних навчальних закладів;
  - посилення відповідальності сім'ї, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за порушення прав дитини щодо обов'язковості навчання;
  - надання адресної допомоги соціально незахищеним дітям;
  - створення умов для здобуття якісної освіти незалежно від місця проживання;
- в) в освіті дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку:
- створення для всіх дітей зазначеної категорії умов для здобуття безоплатної освіти в державних і комунальних навчальних закладах;
  - своєчасного виявлення та проведення діагностики дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку, врахування цих даних під час формування мережі закладів корекційної та реабілітаційної допомоги;
  - забезпечення варіативності здобуття якісної базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей дітей, зорієнтованої на їх інтеграцію у соціально-економічне середовище;
  - створення системи допомоги батькам у навчанні та вихованні дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку;
  - розгортання регіональної мережі спеціальних навчальних закладів усіх рівнів освіти для громадян з особливостями психічного і фізичного розвитку, забезпечення їх інтеграції у загальний освітній простір;
- г) у позашкільній освіті:
- забезпечення доступності освіти у державних та комунальних позашкільних навчальних закладах;
  - розвитку цілісної міжгалузевої багаторівневої системи позашкільних закладів різних типів і профілів для забезпечення розвитку здібностей і таланту обдарованих дітей та молоді, а також задоволення потреб населення у додаткових культурно-освітніх, дослідницьких, спортивно-оздоровчих та інших послугах;
  - оновлення змісту й методичного забезпечення, індивідуалізації та диференціації навчання обдарованої молоді;
  - створення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів для позашкільної освіти і виховання;
- д) у професійно-технічній освіті:
- надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладах;
  - розвитку мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці;
  - поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії;
  - створення умов для надання професійно-технічними навчальними

зкладами освітніх та інших послуг населенню, зокрема здобуття або підвищення робітничої кваліфікації, а також перепідготовки незайнятого населення;

- розвитку співпраці з підприємствами, установами, організаціями — замовниками підготовки кадрів, державною службою зайнятості;
- участі роботодавців у забезпеченні функціонування та розвитку професійно-технічної освіти;
- оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інформаційних технологій;
- е) у вищій освіті:
- запровадження ефективної системи інформування громадськості про можливості здобуття вищої освіти;
- створення умов для здобуття безоплатної вищої освіти на конкурсних засадах у державних і комунальних навчальних закладах;
- удосконалення правових засад здобуття освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів та коштів юридичних і фізичних осіб;
- розширення можливостей здобуття вищої освіти шляхом індивідуального кредитування;
- створення умов для здобуття вищої освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми-інвалідами;
- забезпечення високої якості вищої освіти та професійної мобільності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці шляхом інтеграції вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, наукових установ та підприємств, запровадження гнучких освітніх програм та інформаційних технологій навчання;
- додержання засад демократичності, прозорості та гласності у формуванні контингенту студентів, у тому числі шляхом об'єктивного тестування; створення умов для забезпечення навчання відповідно до потреб особистості та ринку праці.

VIII. Безперервність освіти, навчання протягом життя

17. Державна політика стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін.

Безперервність освіти реалізується шляхом:

- забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливо-го переходу на наступні ступені;
- формування потреби та здатності особистості до самоосвіти;
- оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів;
- створення інтегрованих навчальних планів і програм;
- формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців;
- запровадження та розвитку дистанційної освіти;
- організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку пра-

ці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання;

- забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою.

18. Держава прогнозує обсяги та визначає напрями професійної підготовки у навчальних закладах різних типів і форм власності, створює умови для професійного навчання незайнятого населення з урахуванням змін на ринку праці.

ІХ. Інформаційні технології в освіті

19. Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують дальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Це досягається шляхом:

- забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу;
- запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами;
- розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників;
- створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

20. Держава підтримує процес інформатизації освіти, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти; сприяє забезпеченню навчальних закладів комп'ютерами, сучасними засобами навчання, створенню глобальних інформаційно-освітніх мереж; забезпечує розвиток всеохоплюючої системи моніторингу якості освіти всіх рівнів.

Х. Управління освітою

21. Сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська. Вона має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг.

Першочерговими завданнями є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного, інформаційного супроводу управлінських рішень, подолання розрізненості адміністративних даних.

22. Нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою.

23. Модернізація управління освітою передбачає:

- оптимізацію державних управлінських структур, децентралізацію управління;
- перерозподіл функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами;
- перехід до програмно-цільового управління;
- поєднання державного і громадського контролю;
- запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації;
- прозорість розроблення, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів;
- створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях;
- організацію експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій;
- впровадження новітніх інформативно-управлінських і комп'ютерних технологій;
- демократизацію процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації;
- удосконалення механізму ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів;
- підвищення компетентності управлінців усіх рівнів;
- більш широке залучення до управлінської діяльності талановитої молоді, жінок, а також виховання лідерів у сфері освіти.

XI. Економіка освіти

24. Сучасна економіка освіти повинна створити сталі передумови для розвитку всіх напрямів галузі з метою формування високого освітнього рівня Українського народу.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку видатків бюджетів усіх рівнів;
- формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти;
- фінансування державою здобуття дошкільної, повної загальної середньої та професійно-технічної освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі, визначеному державними стандартами;
- стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти;
- створення сучасної системи нормування та оплати праці у галузі освіти;
- визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти і концентрації фінансових ресурсів для їх реалізації;
- забезпечення ефективного використання коштів на функціонування та розвиток освіти.

25. Обсяги фінансування освіти і науки мають задовольняти потреби особистості й суспільства в якісній освіті. Держава поступово збільшуватиме видатки на освіту та доводитиме їх до середніх показників європейських держав.

Ефективність використання фінансових ресурсів, спрямованих в

освіту, забезпечуватиметься на основі встановлення та неухильного дотримання таких базових принципів її фінансування:

- поступовий перехід до формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту на основі встановлених нормативів;
- чітке розмежування бюджетного та позабюджетного фінансування діяльності навчальних закладів;
- забезпечення підзвітності та прозорості використання коштів;
- забезпечення формування державного замовлення на підготовку фахівців у професійно-технічних та вищих навчальних закладах різних форм власності на конкурсній основі з урахуванням якості освітніх послуг;
- здійснення економічної діяльності навчальними закладами на засадах неприбутковості.

26. Основними джерелами фінансового забезпечення освіти є:

- кошти державного та місцевих бюджетів;
- кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі благодійні внески і пожертвування;
- кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх та інших послуг;
- гранти;
- кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти;
- кошти від здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою.

27. Основними заходами, спрямованими на удосконалення економічної моделі освіти, мають стати:

- поліпшення технології формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту, удосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування зазначених видатків;
- розроблення диференційованих стандартів інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів;
- розроблення та запровадження диференційованих нормативів витрат на здійснення діяльності навчальними закладами;
- запровадження змішаного фінансування інноваційних проектів у галузі освіти, зокрема розроблення та запровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання;
- удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів;
- проведення органами управління освітою (державними та місцевими) моніторингу інвестування навчальних закладів;
- запровадження спільного державного та громадського контролю за формуванням і виконанням бюджетів навчальних закладів;
- застосування енерго- і теплосберігаючих технологій, ощадливе використання та розподіл ресурсів, що спрямовуються на освіту;
- модернізація мережі навчальних закладів.

ХІІ. Освіта і наука

28. Поєднання освіти і науки є умовою модернізації системи освіти, головним чинником її дальшого розвитку, що забезпечується:

- постійним збільшенням обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджального розвитку;
- фундаменталізацією освіти, інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах Академії педагогічних наук України;
- розвитком освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;
- інноваційною освітньою діяльністю у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності;
- правовим захистом освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності;
- запровадженням наукової експертизи державних стандартів освіти, підручників, інноваційних систем навчання та виховання;
- залученням до наукової діяльності обдарованої учнівської та студентської молоді, педагогічних працівників;
- поглибленням співпраці та кооперації навчальних закладів і наукових установ, широким залученням до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах учених Національної академії наук України та галузевих академій;
- створенням науково-інформаційного простору, насамперед для дітей та молоді, використанням для цього нових комунікаційно-інформаційних засобів;
- запровадженням цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки;
- випереджальним розвитком педагогічної та психологічної науки, віднесенням їх до пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні.

ХІІІ. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників

29. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне вдосконалення — важлива умова модернізації освіти. Для підтримки педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення їх відповідальності за якість професійної діяльності держава забезпечує:

- розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- прогнозування та задоволення потреб суспільства у зазначених працівниках;
- розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, в яких проводиться підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- розроблення та запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і державних стандартів післядипломної педагогічної освіти;
- оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями;
- періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- впровадження системи цільового державного фінансування підготов-

ки педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійного вдосконалення;

- поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов.

30. Держава забезпечує умови для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, створює систему професійного відбору молоді до вищих педагогічних навчальних закладів.

XIV. Соціальні гарантії учасників навчального процесу

31. Забезпечення умов для педагогічної, науково-педагогічної та наукової діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників, умов для навчання учнів і студентів, а також соціального захисту учасників навчально-виховного процесу є найважливішим напрямом державної політики у галузі освіти.

Громадянам, які навчаються, гарантується:

- захист життя, збереження здоров'я, фізичне виховання;
- регулярне безоплатне підвезення у сільській місцевості до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників;
- пільговий проїзд студентів у громадському транспорті;
- надання адресної допомоги, академічних і соціальних стипендій;
- здійснення заходів щодо профілактики бездоглядності і правопорушень серед дітей, учнівської та студентської молоді, їх соціальної реабілітації у суспільстві;
- працевлаштування випускників, які навчалися за державним замовленням.

32. Держава поступово підвищує соціальні витрати на систему освіти, проведення активної соціальної політики.

Бюджетні ресурси спрямовуються на забезпечення першочергових соціальних видатків: на виплату заробітної плати та пенсій педагогічним і науково-педагогічним працівникам, стипендій, а також на соціальну підтримку учнів і студентів.

Держава сприяє розширенню застосування договірному регулюванню умов оплати праці, додаткових соціальних гарантій на підставі положень генеральної, галузевої, регіональної угод, колективних договорів.

33. Держава, виходячи з можливостей бюджету і реальної економічної ситуації, сприяє забезпеченню для педагогічних і науково-педагогічних працівників:

- ефективного медичного обслуговування;
- встановлення і дотримання науково обґрунтованих норм навчального навантаження, тривалості робочого часу та основної щорічної відпустки;
- періодичного стажування у наукових центрах, навчальних закладах та на виробництві;
- диференціації оплати праці відповідно до рівня професіоналізму, кваліфікаційної категорії та педагогічного звання, наукового ступеня та вченого звання; встановлення педагогічним працівникам фіксованих доплат для придбання навчальної та науково-методичної літератури;
- виплати одноразової допомоги педагогічним працівникам, які призначаються на посаду вперше.

34. Держава створює умови для встановлення педагогічним працівникам пенсійного забезпечення на рівні 80-90 відсотків їх заробітної плати.

XV. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти

35. Стратегічним завданням державної освітньої політики є вихід освіти, набутої в Україні, на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і вчителів, учнів, студентів у проектах міжнародних організацій та співтовариств.

Держава сприяє розвитку співробітництва навчальних закладів на дво- і багатосторонній основі з міжнародними організаціями та установами (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейським Союзом, Радою Європи), Світовим банком, зарубіжними освітянськими фондами, іншими міжнародними організаціями.

36. Інтеграція вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір базується на таких засадах:

- пріоритет національних інтересів;
- збереження та розвиток інтелектуального потенціалу нації;
- миротворча спрямованість міжнародного співробітництва;
- системний і взаємовигідний характер співробітництва;
- толерантність в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти.

37. Основними шляхами моніторингу та використання зарубіжного досвіду в галузі освіти є:

- проведення спільних наукових досліджень, співробітництво з міжнародними фондами;
- проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів; сприяння участі педагогічних та науково-педагогічних працівників у відповідних заходах за кордоном;
- освітні і наукові обміни, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- аналіз, відбір, видання та розповсюдження кращих зразків зарубіжної наукової і навчальної літератури.

38. Центральні та місцеві органи управління освітою, Академія педагогічних наук України, а також навчальні заклади всіх рівнів сприяють міжнародній мобільності учасників навчально-виховного процесу, забезпечують розвиток системи підготовки фахівців для зарубіжних країн на компенсаційних засадах, створюють філії вищих навчальних закладів України, їх підготовчих факультетів і відділень за кордоном; забезпечують визнання за кордоном документів про освіту, що видаються в Україні.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

- розроблення та реалізацію державної програми підготовки і закріплення кваліфікованих кадрів для розширення міжнародного співробітництва у галузі освіти, організацію їх постійного навчання та підвищення кваліфікації;
- виконання цільових інноваційних програм, спрямованих на розширення участі України у співробітництві на міжнародному ринку освітніх послуг;
- фінансову та консультативну підтримку.

39. Освіта в Україні є відкритим соціальним інститутом.

Суб'єкти системи освіти співпрацюють з міжнародними інституціями та організаціями, які для здійснення своєї діяльності покликані залучати педагогів, дітей та молодь з метою набуття ними соціальної компетентності й досвіду у питаннях взаєморозуміння, толерантності, побудови спільного європейського дому, культурного різноманіття і водночас для збереження та примноження власних культурних надбань.

Беручи участь у проєктах і програмах Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ЮНІСЕФ та інших міжнародних організацій, суб'єкти національної системи освіти не тільки отримуватимуть доступ до інформації про шляхи, засоби і методи розвитку гуманітарної сфери, але й зможуть демонструвати і пропонувати на міжнародному ринку освітні технології та власні напрацювання.

40. Держава сприяє залученню додаткових ресурсів для створення нових потужних каналів інформаційного обміну з усіма країнами світу, розширенню інформаційної бази національної системи освіти, забезпеченню можливості використання світових банків інформації.

41. Як важливий засіб утвердження авторитету України на міжнародній арені, розвитку міжнародного співробітництва та залучення додаткових джерел фінансування освіти держава розглядає можливість збільшення обсягів підготовки спеціалістів з числа іноземців та осіб без громадянства.

XVI. Очікувані результати

42. Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. В результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, структурі політичних відносин, побуті і культурі.

Зростуть самостійність і самодостатність особистості, її творча активність, що зміцнить демократичні основи громадянського суспільства і прискорить його розвиток.

Активізуються процеси національної самоідентифікації особистості, підвищиться її громадянський авторитет, а також статус громадянина України у міжнародному соціокультурному середовищі.

Освіта, здобута в Україні, стане конкурентоспроможною в європейському та світовому освітньому просторі, а людина — захищеною і мобільною на ринку праці.

Зростаючий освітній потенціал суспільства забезпечить впровадження новітніх виробничих та інформаційних технологій, що дасть змогу протягом наступних 10-15 років скоротити відставання у темпах розвитку, а надалі істотно наблизитися до рівня і способу організації життєдіяльності розвинутих країн світу.

Випереджальний розвиток освіти забезпечить рівень життя, гідний людини XXI століття.

Глава Адміністрації
Президента України

В.ЛИТВИН

Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР»

*ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 7 грудня 2005 р. № 1153*

Українська РСР визнає життєдайність та суспільну цінність усіх національних мов і беззастережно гарантує своїм громадянам національно-культурні та мовні права, виходячи з того, що тільки вільний розвиток і рівноправність національних мов, висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння, культурного взаємозбагачення та зміцнення дружби народів.

Українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу.

Українська РСР забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності.

Виховувати у громадян, незалежно від їхньої національної належності, розуміння соціального призначення української мови як державної в Українській РСР, а російської мови як мови міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР — обов'язок державних, партійних, громадських органів та засобів масової інформації республіки. Вибір мови міжособового спілкування громадян Української РСР є невід'ємним правом самих громадян.

I. Загальні положення

Стаття 1. Завдання законодавства про мови в Українській РСР

Законодавство Української РСР про мови має своїм завданням регулювання суспільних відносин у сфері всебічного розвитку і вживання української та інших мов, якими користується населення республіки, в державному, економічному, політичному і громадському житті, охорону конституційних прав громадян у цій сфері, виховання шанобливого ставлення до національної гідності людини, її культури і мови, дальшого зміцнення дружби і співробітництва народів Союзу РСР.

Стаття 2. Державна мова Української РСР

Відповідно до Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова.

Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя.

Республіканські і місцеві державні, партійні, громадські органи, підприємства, установи і організації створюють всім громадянам необхідні умови для вивчення української мови та поглибленого оволодіння нею.

Стаття 3. Мови інших національностей в Українській РСР

Українська РСР створює необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей в республіці.

В роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей (міста, райони, сільські і селищні Ради, сільські населені пункти, їх сукупність), можуть використовуватись поряд з українською і їхні національні мови.

У разі, коли громадяни іншої національності, що становлять більшість населення зазначених адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів, не володіють в належному обсязі національною мовою або коли в межах цих адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів компактно проживає кілька національностей, жодна з яких не становить більшості населення даної місцевості, в роботі названих органів і організацій може використовуватись українська мова або мова, прийнятна для всього населення.

Стаття 4. Мови міжнаціонального спілкування

Мовами міжнаціонального спілкування в Українській РСР є українська, російська та інші мови.

Українська РСР забезпечує вільне користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР.

Стаття 5. Право громадян користуватися будь-якою мовою

Громадянам Української РСР гарантується право користуватися своєю національною мовою або будь-якою іншою мовою.

Громадянин вправі звертатися до державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій українською чи іншою мовою їх роботи, російською мовою або мовою, прийнятною для сторін.

Відмова службової особи прийняти і розглянути звернення громадянина з посиланням на незнання мови його звернення тягне за собою відповідальність за чинним законодавством.

Рішення по суті звернення оформляється українською мовою чи іншою мовою роботи органу або організації, до якої звернувся громадянин. За бажанням громадянина таке рішення може бути видане йому в перекладі російською мовою.

Стаття 6. Обов'язок службових осіб володіти мовами роботи органів і організацій

Службові особи державних, партійних, громадських органів, установ і організацій повинні володіти українською і російською мовами, а в разі необхідності — і іншою національною мовою в обсязі, необхідному для виконання службових обов'язків.

Незнання громадянином української або російської мови не є підставою для відмови йому у прийнятті на роботу. Після прийняття на роботу службова особа повинна оволодіти мовою роботи органу чи організації в обсязі, необхідному для виконання службових обов'язків.

Стаття 7. Охорона фондів і пам'яток мов

Українська РСР забезпечує примноження і збереження фондів і пам'яток української мови, інших національних мов в науково-дослідних установах, архівах, бібліотеках, музеях, а також їхню охорону та використання.

Стаття 8. Захист мов

Будь-які привілеї чи обмеження прав особи за мовною ознакою, мовна дискримінація неприпустимі.

Публічне приниження чи зневажання, навмисне спотворення української або інших мов в офіційних документах і текстах, створення перешкод і обмежень у користуванні ними, проповідь ворожнечі на мовному ґрунті тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Стаття 9. Організація і контроль за виконанням Закону про мови в Українській РСР

Організація виконання Закону Української РСР про мови в Українській РСР покладається на Раду Міністрів Української РСР.

Контроль за виконанням цього Закону покладається на Ради народних депутатів Української РСР.

II. Мова державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій

Стаття 10. Мова актів органів державної влади та управління

Акти найвищих органів державної влади та управління Української РСР приймаються українською мовою і публікуються українською і російською мовами.

Акти республіканських міністерств і відомств, місцевих органів державної влади та управління Української РСР приймаються і публікуються українською мовою, а в разі необхідності — публікуються і іншою національною мовою.

Написи на печатках, штампах, штемпелях, офіційних бланках державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій в Українській РСР виконуються українською мовою або українською і російською мовами.

Стаття 11. Мова роботи, діловодства і документації

В Українській РСР мовою роботи, діловодства і документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій є українська мова.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, мовою роботи, діловодства і документації поряд з українською мовою може бути і національна мова більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, — мова, прийнята для населення даної місцевості.

Стаття 12. Мова взаємовідносин республіканських і місцевих органів з союзними органами та органами інших республік.

Мовою взаємовідносин республіканських і місцевих державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій з союзними органами є російська мова.

Мовою взаємовідносин зазначених органів, підприємств, установ і організацій з органами, підприємствами, установами і організаціями інших союзних республік є російська мова або мова, прийнята для сторін.

Стаття 13. Мова технічної і проектної документації

Технічна і проектна документація в Українській РСР виготовляється українською або російською мовою.

Стаття 14. Мова документів, які посвідчують статус громадянина Української РСР.

Офіційні документи, які посвідчують статус громадянина, — паспорт, трудова книжка, документи про освіту, свідоцтво про народження, про одруження, а також документи про смерть особи виконуються українською і російською мовами.

Стаття 15. Мова з'їздів, конференцій та інших форумів.

Мовою з'їздів, сесій, конференцій, пленумів, засідань, зборів, нарад, інших зібрань державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій в Українській РСР є українська мова.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, мовою сесій, конференцій, пленумів, засідань, зборів, нарад, інших зібрань органів і організацій поряд з українською мовою може бути і національна мова більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, — мова, прийнятна для населення даної місцевості.

Мовою міжреспубліканських, всесоюзних та міжнародних форумів, що відбуваються на території Української РСР, є мова, визначена учасниками форуму.

Учасникам місцевих, республіканських, міжреспубліканських, всесоюзних з'їздів, конференцій, нарад, інших зібрань органів і організацій гарантується право вибору мови виступу із забезпеченням перекладу на мову роботи відповідного, форуму.

Стаття 16. Мова документів про вибори народних депутатів.

Документація про вибори народних депутатів місцевих, республіканських і союзних органів державної влади оформляється українською мовою.

Документація про вибори народних депутатів СРСР подається до Центральної виборчої комісії російською мовою.

Виборчі бюлетені друкуються українською мовою або іншою мовою, прийнятою в діловодстві відповідної Ради народних депутатів.

Стаття 17. Мова у сфері обслуговування

В Українській РСР у всіх сферах обслуговування громадян вживається українська або інша мова, прийнята для сторін.

Стаття 18. Мова судочинства.

Судочинство в Українській РСР здійснюється українською мовою.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, судочинство може здійснюватись національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, — мовою, прийнятною для населення даної місцевості.

При розгляді в судах кримінальних і цивільних справ особам, які беруть участь у справах і не володіють мовою судочинства, забезпечується право ознайомлення з матеріалами справи, участь у судових діях через перекладача, право виступати в суді рідною мовою.

Слідчі і судові документи вручаються особам, які беруть участь у справі, на їхню вимогу, в перекладі рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють.

Стаття 19. Мова провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення в Українській РСР здійснюється українською мовою.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, — мовою, прийнятною для населення даної місцевості.

Якщо особа, що притягається до адміністративної відповідальності, не володіє мовою, якою здійснюється провадження, вона може виступати рідною мовою і користуватись допомогою перекладача.

Стаття 20. Мова нотаріального діловодства.

Нотаріальне діловодство в державних нотаріальних конторах і виконавчих комітетах міських, селищних і сільських Рад народних депутатів ведеться тією мовою, якою в даній місцевості здійснюється судочинство.

Якщо особа, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути складені також у перекладі (переклад здійснюється в установленому законом порядку) російською чи іншою мовою.

Стаття 21. Мова арбітражного провадження.

Арбітражне провадження у справах з участю сторін, які знаходяться на території Української РСР, здійснюється українською мовою.

Арбітражне провадження у справах, в яких бере участь сторона, що знаходиться на території іншої союзної республіки, здійснюється російською мовою.

Матеріали справи, оформлені українською мовою, в Державний арбітраж СРСР або державний арбітраж іншої союзної республіки надсилаються в перекладі російською мовою.

Стаття 22. Мова прокурорського нагляду.

Акти прокурорського нагляду в Українській РСР складаються українською мовою. Цією ж мовою у зв'язку із здійсненням прокурорського нагляду ведеться листування з державними, кооперативними та громадськими підприємствами, установами і організаціями, розташованими на території Української РСР.

Мовою зносин органів Прокуратури Української РСР з Прокуратурою СРСР та іншими союзними органами, з органами прокурорського нагляду інших союзних республік є російська мова.

Стаття 23. Мова юридичної допомоги.

Юридична допомога громадянам і організаціям подається українською мовою або мовою, прийнятною для сторін.

Стаття 24. Мова міжнародних договорів та угод.

Мовами двосторонніх міжнародних договорів Української РСР, а також угод громадських органів, підприємств, установ і організацій Української РСР з громадськими органами, підприємствами, установами та організаціями інших держав є українська мова та мова іншої сторони договору чи угоди.

III. Мова освіти, науки, інформатики і культури

Стаття 25. Мова виховання та одержання освіти

Вільний вибір мови навчання є невід'ємним правом громадян Української РСР.

Українська РСР гарантує кожній дитині право на виховання і одержання освіти національною мовою. Це право забезпечується створенням мережі дошкільних установ та шкіл з вихованням і навчанням українською та іншими національними мовами.

Стаття 26. Мова виховання в дитячих дошкільних установах.

В Українській РСР виховання в дитячих дошкільних установах, в тому числі в дитячих будинках, ведеться українською мовою.

У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись дитячі дошкільні установи, де виховання дітей ведеться їхньою національною або іншою мовою.

В дитячих дошкільних установах у разі необхідності можуть створюватись окремі групи, в яких виховання ведеться іншою мовою, ніж в установах у цілому.

Стаття 27. Мова навчання і виховання в загальноосвітніх школах

В Українській РСР навчальна і виховна робота в загальноосвітніх школах ведеться українською мовою.

У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись загальноосвітні школи, навчальна і виховна робота в яких ведеться їхньою національною або іншою мовою.

У випадках, передбачених у частині третій статті 3 цього Закону, можуть створюватись загальноосвітні школи, в яких навчальна і виховна робота ведеться мовою, спільно визначеною батьками школярів.

У загальноосвітніх школах можуть створюватись окремі класи, в яких навчальна і виховна робота ведеться відповідно українською мовою або мовою населення іншої національності.

Вивчення в усіх загальноосвітніх школах української і російської мов є обов'язковим.

Порядок вивчення української мови особами, які прибули з інших союзних республік, або їх звільнення від її вивчення визначається Міністерством народної освіти Української РСР.

Стаття 28. Мова навчання в професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах

В Українській РСР навчальна і виховна робота в професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах ведеться українською мовою, а у випадках, передбачених частинами другою і третьою статті 3 цього Закону, поряд з українською — і національною мовою більшості населення.

Для підготовки національних кадрів в цих закладах можуть створюватись групи з навчанням у них відповідною національною мовою.

В цих навчальних закладах можуть створюватись групи і з російською мовою навчання для громадян Української РСР, які поряд з українською і російською мовами вивчали в загальноосвітніх школах і національну мову, для громадян з інших союзних республік та іноземних громадян, а також у випадках, визначених відповідними органами державного управління. Цими ж органами визначаються й навчальні заклади з російською мовою навчання.

В усіх групах з російською мовою навчання та не україномовних навчальних закладах, незалежно від їхнього відомчого підпорядкування, забезпечується вивчення української мови.

Стаття 29. Вступні іспити з мови.

Абітурієнти, які вступають до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів республіки, складають конкурсний вступний іспит з української мови.

Абітурієнти — громадяни Української РСР, які поряд з українською і російською мовами вивчали в загальноосвітніх школах і національну мову, а також абітурієнти з інших союзних республік при вступі до навчальних закладів в групи з українською мовою навчання складають заліковий вступний іспит з української мови, а в групи з російською мовою навчання — конкурсний вступний іспит з російської мови.

Абітурієнти, що вступають до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, в яких здійснюється підготовка національних кадрів, складають конкурсний вступний іспит з своєї національної мови.

Порядок складання вступних іспитів в окремих вузах та порядок їх складання особами, які не атестовані з української мови, визначається Міністерством вищої і середньої освіти Української РСР.

Стаття 30. Мова у сфері науки.

В Українській РСР результати науково-дослідних робіт оформляються українською або російською мовою.

Виконавці науково-дослідних робіт можуть вибирати мову публікацій наукових результатів.

В періодичних наукових виданнях, які публікуються українською мовою, виклад основних положень наукових результатів подається російською та іншими мовами. В періодичних наукових виданнях, які публікуються російською або іншою мовою, виклад основних положень наукових результатів подається українською мовою.

Стаття 31. Мова інформатики

В Українській РСР інформатика здійснюється на основі української та російської мов.

Комп'ютери, які використовуються в роботі державних, партійних, громадських органів, науково-дослідних, конструкторських установ, засобів зв'язку, у сфері торгівлі, обліку, постачання, в закладах освіти й культури, повинні забезпечувати можливість працювати з україномовними і російськомовними текстами.

Стаття 32. Мова у сфері культури

Українська РСР гарантує функціонування української мови, а також інших національних мов у сфері культурного життя республіки.

З метою широкого ознайомлення громадян республіки з досягненнями культури інших народів СРСР, а також світової культури Українська РСР забезпечує переклади українською мовою та іншими національними мовами і видання художньої, політичної, наукової і іншої літератури, а також переклади українською мовою і публічну демонстрацію фільмів та інших аудіовізуальних творів.

Українська РСР забезпечує розвиток україномовного кіно і театрального мистецтва.

IV. Мова інформації та зв'язку

Стаття 33. Мова засобів масової інформації.

В Українській РСР мовою офіційних засобів масової інформації є українська мова.

Мовою офіційних засобів масової інформації можуть також бути мови інших національностей.

Стаття 34. Мова роботи пошти і телеграфу.

Поштово-телеграфна кореспонденція від громадян, державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій для пересилання в межах республіки приймається українською або російською мовою.

Пошта і телеграф забезпечуються конвертами, листівками, бланками і т. ін., написи на яких виконані українською та російською мовами.

Стаття 35. Мова оголошень і повідомлень.

Тексти офіційних оголошень, повідомлень, плакатів, афіш, реклами і т. ін. виконуються українською мовою. Поряд з текстом, викладеним українською мовою, може бути вміщено його переклад іншою мовою.

Стаття 36. Мова маркування товарів.

Маркування товарів, етикетки на товарах, інструкції щодо користування товарами, виробленими в Українській РСР, виконуються українською мовою.

Маркування товарів для вивозу за межі Української РСР здійснюється українською або російською мовою.

Назви у товарних знаках подаються українською мовою і іншими мовами не перекладаються.

V. Мова назв

Стаття 37. Мова назв державних, партійних і громадських органів і організацій.

Офіційні назви державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій утворюються і подаються українською мовою. З правого боку (або внизу) ці назви можуть подаватися в перекладі іншою мовою.

Стаття 38. Мова топонімів і картографічних видань.

В Українській РСР топоніми (назви населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць, вулиць, майданів, річок і т. ін.) утворюються і подаються українською мовою. Топоніми можуть передаватись також національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості.

Відтворення українських топонімів іншими мовами здійснюється у транскрипції.

Топоніми з-поза меж Української РСР подаються українською мовою у транскрипції з мови оригіналу.

Картографічні видання, призначені для використання в Українській РСР, готуються і публікуються українською мовою.

Стаття 39. Мова власних імен.

Громадяни Української РСР користуються правом іменуватись згідно з національними традиціями. Їхні імена передаються з національної мови українською мовою у транскрипції.

VI. Сприяння національно-культурному розвитку українців, які проживають за межами Української РСР

Стаття 40. Сприяння національно-культурному розвитку українців, які проживають за межами Української РСР.

На основі угод з іншими союзними республіками Українська РСР сприяє національно-культурному розвитку українців, які проживають в цих республіках.

Українська РСР подає згідно з нормами міжнародного права всебічну допомогу, за їх бажанням, освітнім школам, науковим установам, національно-культурним товариствам українців, громадянам українського походження, які проживають в зарубіжних країнах, у вивченні української мови та проведенні наукових досліджень з українознавства, сприяє навчанню громадян українського походження в навчальних закладах Української РСР.

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА

«Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006—2010 роки

Загальна частина

Однією з найважливіших особливостей нашого часу є перехід розвинутих країн світу від постіндустріального до інформаційного суспільства, що зумовлює необхідність вжиття невідкладних заходів із впровадження інформаційних та комунікаційних технологій у сфері освіти і науки. Створення глобальних відкритих освітніх та наукових систем, з одного боку, сприятиме накопиченню наукових знань, а з другого, розширенню доступу широких верств населення до різноманітних інформаційних ресурсів.

Не менш важливим завданням в умовах інформаційного суспільства є навчати дітей користуватися інформаційними технологіями. Від успішного його вирішення визначальною мірою залежатиме розвиток країни і її місце у світовій спільноті.

Інформаційні та комунікаційні технологи становлять вагому частку світового виробництва, що спричиняє глобальний перерозподіл як ринку праці, так і ринку освітніх послуг. Крім того, створення єдиного європейського освітнього простору в рамках Болонського процесу істотно підвищує їх роль в освіті, сприяє розвитку так званих відкритих університетів.

Українське науково-освітнє середовище також не може існувати без інфраструктури національної науково-освітньої телекомунікаційної мережі (УРАН), основним завданням якої є проведення українськими вченими спільних досліджень, налагодження ними кооперативних зв'язків із західними науковими колективами. В удосконаленні телекомунікаційної мережі насамперед зацікавлені українські наукові співтовариства, які працюють у галузях фундаментальної і прикладної науки, де циркулюють потужні потоки даних, що зумовлює необхідність створення сучасних засобів їх обробки. Це, зокрема, медицина, фізика високих енергій і радіаційна безпека, радіоастрономія і космічні дослідження, аеродинаміка, геологія і розвідка корисних копалин, океанологія і метеорологія тощо.

Мета Програми

Метою Програми є створення умов для розвитку освіти і науки, підвищення ефективності державного управління шляхом впровадження інформаційних та комунікаційних технологій, забезпечення реалізації прав на вільний пошук, одержання, передачу, виробництво і поширення інформації, здійснення підготовки необхідних спеціалістів і кваліфікованих користувачів, сприяння розвитку вітчизняного виробництва високотехнологічної продукції і насамперед — конкурентоспроможних комп'ютерних програм як найважливішої складової інформаційних та комунікаційних технологій, сприяння переходу економіки на інноваційний шлях розвитку.

Основні завдання Програми

Програма передбачає виконання комплексу завдань, які повинні забезпечити:

- підвищення загальної інформаційної грамотності населення;
- оснащення навчальних закладів сучасним комп'ютерним та телекомунікаційним обладнанням;
- впровадження інформаційних та комунікаційних технологій у навчальний процес і проведення наукових досліджень, забезпечення доступу до національних і світових інформаційних ресурсів;
- розроблення, впровадження та легалізацію програмного забезпечення; залучення мережевих технічних ресурсів для забезпечення підключення наукових установ та навчальних закладів до Інтернет;
- розвиток технологій дистанційного навчання і використання їх для запровадження в Україні системи навчання протягом усього життя;
- забезпечення захисту прав інтелектуальної власності (авторів та розробників);
- підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів; розбудову інфраструктури науково-освітньої телекомунікаційної мережі (УРАН), підключення до неї наукових установ, наукових бібліотек, центрів науково-технічної інформації за допомогою каналів передачі даних, інтеграцію її з європейською науково-дослідницькою мережею (GEANT);
- розширення мережі електронних бібліотек навчальних закладів та наукових установ;
- розроблення систем забезпечення інформаційної безпеки функціонування мереж та інформаційних ресурсів.

Виконання завдань Програми здійснюватиметься з урахуванням стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, стану та перспектив розвитку інформаційних і комунікаційних технологій, новітніх досягнень, в інформаційній сфері.

Для виконання основних завдань Програми необхідно здійснити заходи згідно з додатком.

Фінансування Програми.

Фінансування Програми здійснюється за рахунок коштів, які щороку передбачаються в державному бюджеті, із залученням інших джерел, у тому числі міжнародної технічної допомоги, внесків заінтересованих міжнародних організацій тощо.

Контроль за використанням бюджетних коштів, передбачених для

забезпечення виконання Програми, здійснюється у порядку, встановленому законодавством.

Очікувані результати

Виконання Програми дасть змогу:

- підвищити якість, доступність та конкурентоспроможність національної освіти і науки на світовому ринку праці та освітніх послуг; надати нові можливості для наукового пошуку та технологічного розвитку;
- підвищити ефективність наукових досліджень, створити умови для ефективного міжнародного наукового співробітництва, розв'язати соціальні проблеми, пов'язані із створенням рівних умов доступу до освіти і науки;
- забезпечити доступ громадян до науково-освітніх ресурсів і створити умови для безперервного навчання протягом усього життя;
- підвищити ефективність державного управління за рахунок впровадження і масового поширення інформаційних та комунікаційних технологій;
- забезпечити реалізацію права громадян на вільний пошук, одержання, передачу, виробництво і поширення інформації;
- забезпечити прискорення інтеграції України до світового науково-освітнього простору.

Додаток (до Програми)
ЗАХОДИ,

**спрямовані на розвиток інформаційних
та комунікаційних технологій в освіті і науці на 2006–2010 роки**

Найменування заходу	Відповідальні за виконання	Строк виконання, роки	Орієнтовний обсяг фінансування, тис. гривень	У тому числі за роками				
				2006	2007	2008	2009	2010
Оснащення комп'ютерною технікою та програмними засобами								
Оснащення універсальними навчальними комп'ютерними комплексами: · загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів	МОН Академія педагогічних наук	2006– 2007	524600	123388	401212			
позашкільних навчальних закладів, що належать до сфери управління МОН Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій	МОН	2007	5000	5000				
позашкільних навчальних закладів, що належать до сфери управління міських, районних держадміністрацій	МОН	2007	73720	73720				

наукових та науково-методичних установ, інститутів системи післядипломної педагогічної освіти	МОН Академія педагогічних наук	2006–2007	3800	471	3329			
Оснащення мобільними навчально-комп'ютерними комплексами: наукових та науково-методичних установ	МОН Академія педагогічних наук	2006–2007	400	94	306			
загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступеня	— « —	2008–2010	370000			50000	200000	120000
Оснащення професійно-технічних навчальних закладів навчально-комп'ютерними комплексами	— « —	2006–2010	190000	8941	45265	45265	45264	45265
Створення мережі регіональних, базових та локальних центрів системи дистанційного навчання, оснащення їх програмно-технічними засобами	МОН Мін. агрополітики МОЗ Академія педагогічних наук	2006–2008	17000	1412	8294	7294		

Забезпечення вищих навчальних закладів, наукових та науково-методичних установ технічними засобами і мережевим обладнанням	МОН Мін. агрополітики Міноборони Академія педагогічних наук	2006–2010	10100	1108	2510	2160	2162	2160
Створення і модернізація локальних мереж у навчальних закладах, наукових та науково-методичних установах	МОН МОЗ інші центральні органи виконавчої влади Академія педагогічних наук	2006–2010	8400	494	2301	2001	1803	1801
Підключення загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів до Інтернет	МОН Мін. трансв'язку	2006–2007	128400	15106	113294			
Впровадження бездротових технологій. Створення типових проєктів абонентського доступу до інформаційних ресурсів	Мін. трансв'язку МОН Національна академія наук	2006–2010	10000	471	4382	2382	1383	1382

Розроблення та впровадження мікрохвильових систем широкого діапазону радіодоступу до Інтернет у важкодоступних районах	Мін. зв'язку МОН Національна академія наук	2006–2010	39900	824	4169	13569	10669	10669
Розроблення та впровадження технології xDSL для доступу до Інтернет дротовою мережею зв'язку	— « —	2006–2010	10000	706	3574	2574	1572	1574
Оснащення ліцензійними програмами	МОН Мін. агрополітики МОЗ Академія педагогічних наук	2006–2010	35000	1647	8338	8338	8339	8338
Разом			1426320					
Програмні засоби для загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів								
Забезпечення програмними засобами навчального призначення загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів	МОН Академія педагогічних наук	2006–2007	11000	1306	2449	2449	2447	2449

Створення електронних підручників та енциклопедій навчального призначення	МОН Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2010	17750	1129	5393	3976	4126	3126
Створення фільмотеки навчальних фільмів на електронних носіях (40 відеофрагментів)	МОН	2006–2007	2000	235	1765			
Створення педагогічних програмних засобів для професійно-технічних навчальних закладів	МОН Академія педагогічних наук	2006–2010	6000	2824	14294	14294	14294	14294
Створення банку електронних документів нормативно-правового, науково-методичного, психолого-педагогічного, організаційного, програмно-технологічного та інформаційного забезпечення дистанційного навчання	МОН Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2010	7000	424	1944	1744	1444	1444

Створення та впровадження програмних засобів пілотної системи поточного і підсумкового контролю знань студентів у вищих навчальних закладах	— « —	2006–2010	3500	306	824	824	772	774
Створення та впровадження програмних засобів для уніфікованої системи дистанційного навчання	МОН Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2010	14500	494	3301	6701	2703	1301
Створення банку атестованих курсів дистанційного навчання для загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів та закладів післядипломної освіти	МОН МОЗ інші центральні органи виконавчої влади Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2010	34900	3129	12843	6343	6342	6243

Розроблення елементів штучного інтелекту та інтерактивних засобів і технологій для індивідуалізації навчального процесу та їх впровадження в систему дистанційного навчання	МОН Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006– 2010	2350	165	634	584	533	434
Створення системи дистанційного навчання для перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів	МОН	2006– 2010	6000	282	1429	1429	1431	1429
Створення центру розроблення та впровадження програмних засобів навчального призначення Разом	МОН Академія педагогічних наук	2006– 2010	2880 161980	136	686	686	686	686
Створення GRID-інфраструктури для забезпечення наукових досліджень Разом	МОН Національна академія наук	2006– 2010	3500 3500	235	1191	691	692	691

Розбудова інфраструктури національної науково-освітньої телекомунікаційної мережі (УРАН)

<p>Створення мережевої інфраструктури оптичних ліній в мм. Одесі, Києві, Дніпропетровську, Харкові, Донецьку, Львові, Сімферополі, Севастополі, Луганську і Запоріжжі</p>	<p>МОН Мінт-ранс-зв'язку СБУ</p>	<p>2006– 2007</p>	<p>9900</p>	<p>2329</p>	<p>7571</p>			
<p>Підготовка форм типових рішень для організації базового комп'ютерного телекомунікаційного вузла. Підключення мережевих інфраструктур до національної науково-освітньої телекомунікаційної мережі(УРАН), забезпечення тестового доступу до європейської науково-дослідницької мережі (GEANT)</p>								

<p>Підключення оптичних мереж університетів, наукових установ в інших містах до національної науково-освітньої телекомунікаційної мережі (УРАН), забезпечення доступу до європейської науково-дослідницької мережі (GEANT)</p>	<p>МОН Мінтранс-зв'язку СБУ МОЗ Інші центральні органи виконавчої влади</p>	<p>2008</p>	<p>1500</p>			<p>1500</p>		
<p>Створення мережевої інфраструктури міжміських оптичних ліній в напрямку: Київ-Житомир-Вінниця-Хмельницький-Тернопіль-Львів-державний кордон України; Київ-Черкаси-Кіровоград-Миколаїв-Одеса; Черкаси-Кременчук-Дніпропетровськ, Полтава-Харків; Миколаїв-Херсон</p>	<p>МОН Мінтранс-зв'язку СБУ</p>	<p>2006-2009</p>	<p>151600</p>	<p>8210</p>	<p>70796</p>	<p>37796</p>	<p>34798</p>	

Створення мережевої інфраструктури оптичних ліній переходу через українсько-польську, українсько-словацьку і українсько-угорську ділянки державного кордону, організація мультигігабітних з'єднань із словацькою, чеською, австрійською та угорською науково-освітніми мережами	— « —	2006–2008	9000	941	3059	5000		
Разом			172000					
Створення, зберігання та доступ до інформаційних ресурсів								
Створення Інтернет-порталу: загальної середньої та професійно-технічної освіти	МОН СБУ Академія педагогічних наук	2006–2010	3835	253	1249	777	779	777
дистанційного навчання	— « —	2006–2010	1450	247	301	301	300	301
інформаційних ресурсів освіти і науки	МОН СБУ Національна академія наук	2006–2010	3910	231	1088	1097	747	747
інноваційної діяльності	— « —	2006–2010	1300	61	310	310	309	310

Розроблення технології створення віртуальних навчальних інформаційних ресурсів за освітньо-кваліфікаційними рівнями, реалізація проекту підготовки бакалаврів за спеціальністю «Телекомунікації»	МОН Мінт-ранс-зв'язку СБУ Національна академія наук	2006–2010	1690	75	381	411	412	411
Створення програмного та інформаційного забезпечення для електронних наукових бібліотек і архівів	МОН СБУ інші центральні органи виконавчої влади Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2010	16600	823	4217	4117	4018	3425
Забезпечення функціонування української мови в інформаційному комп'ютерному середовищі	МОН СБУ Національна академія наук	2006–2007	3000	353	2647			

Створення українського сегмента міжнародної лінгвістичної системи	— « —	2006–2007	250	59	191			
Створення електронних бібліотек вищих навчальних закладів	МОН СБУ інші центральні органи виконавчої влади	2006–2010	620	24	319	79	79	119
Створення системи електронних класифікаторів і нормативних документів для забезпечення дистанційної освіти	МОН СБУ інші центральні органи виконавчої влади Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2010	8200	536	1610	2316	2122	1616
Створення та впровадження типових макетів і шаблонів електронних документів для використання у вищих навчальних закладах	— « —	2006–2010	1400	71	357	357	258	357

Створення віртуального університету, розроблення та підтримка його інформаційних ресурсів	МОН СБУ Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2010	11500	941	4765	2765	1764	1265
Сертифікація та атестація програмних засобів та курсів дистанційного навчання	МОН СБУ Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2008	1000	118	441	441		
Разом			54755					
Підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів								
Підготовка науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів та їх сертифікація для роботи з програмними засобами навчального призначення та інформаційними і комунікаційними технологіями	МОН інші центральні органи виконавчої влади Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2010	3850	228	1055	1055	757	755

<p>Створення програмно-методичного комплексу та електронних ресурсів для підвищення кваліфікації працівників загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, викладачів та наукових працівників у галузі інформаційних та комунікаційних технологій</p>	<p>МОН Академія педагогічних наук Національна академія наук</p>	<p>2006–2010</p>	<p>4150</p>	<p>247</p>	<p>1051</p>	<p>951</p>	<p>950</p>	<p>951</p>
<p>Створення державної системи оцінки знань та вмінь в галузі інформаційних та комунікаційних технологій із системою сертифікації, що відповідає міжнародному стандарту ECDL</p>	<p>МОН Інші центральні органи виконавчої влади Академія педагогічних наук</p>	<p>2006–2010</p>	<p>2100</p>	<p>52</p>	<p>362</p>	<p>462</p>	<p>562</p>	<p>662</p>

Створення стандартів підготовки та перепідготовки вчителів для роботи з програмними засобами навчального призначення та інформаційними і комунікаційними технологіями	МОН Академія педагогічних наук	2006–2008	170	40	65	65		
Разом			10270					
Нормативно-правове забезпечення впровадження інформаційних та комунікаційних технологій								
Створення комплексу державних стандартів України в галузі інформаційних та комунікаційних технологій	МОН Національна академія	2006–2009	800	47	251	251	251	
Удосконалення нормативно-правової бази в сфері інтелектуальної власності щодо захисту розробок у галузі інформаційних та комунікаційних технологій	— « —	2006	50	50				

Нормативно-правове забезпечення функціонування загальнодержавного реєстру інформаційних ресурсів науково-технічної та освітньої інформації	МОН Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2008	130	39	47	44		
Удосконалення нормативно-правової бази системи дистанційного навчання Разом	— « —	2006–2007	100 1080	37	63			
Інформаційне забезпечення управління науково-освітньою сферою								
Створення системи моніторингу, планування та прогнозування діяльності навчальних закладів	МОН інші центральні органи виконавчої влади Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2010	4650	311	1590	983	933	833
Розроблення типової автоматизованої системи управління загальноосвітнім навчальним закладом	МОН Академія педагогічних наук	2006–2008	1000	94	453	453		

Розроблення програмних засобів системи незалежного тестування знань	МОН Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2010	2200	71	358	457	457	857
Створення та впровадження автоматизованої системи обліку підручників у загальноосвітніх навчальних закладах	—»—	2006–2008	1400	75	351	371	312	291
Створення галузевої системи сертифікації програмних засобів наукового і навчального призначення	МОН Національна академія наук Академія педагогічних наук	2006–2008	1250	118	591	541		
Створення інтерактивної інформаційної системи моніторингу результатів наукових досліджень	МОН інші центральні органи виконавчої влади Національна академія наук	2006–2010	4400	245	1139	1139	1038	839

Розроблення програмно-технічних систем забезпечення захисту інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу	МОН СБУ Національна академія наук	2006– 2010	8070	598	1999	2000	1736	1737
Розроблення та впровадження системи управління Програмою Разом	МОН	2006– 2010	2200 25170	549	415	414	408	414
Усього за Програмою			1855075	183400	831539	239757	359652	240727

Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти

*Постанова Кабінету Міністрів України
від 31 грудня 2005 р. № 1312*

На виконання Указу Президента України від 4 липня 2005 р. № 1013 (1013/2005) «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» та з метою підвищення якості загальної середньої освіти, забезпечення рівного доступу до вищої освіти і створення передумов для входження України в європейський освітній простір Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Установити, що зовнішнє незалежне оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступити до вищих навчальних закладів, є державною підсумковою атестацією та вступними випробуваннями до цих закладів.

2. Затвердити Положення про Український центр оцінювання якості освіти, що додається.

3. Утворити Міжвідомчу робочу групу з питань запровадження зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників

навчальних закладів системи загальної середньої освіти та моніторингу якості освіти у складі згідно з додатком.

Надати право голові Міжвідомчої робочої групи вносити у разі потреби зміни до її складу.

4. Внести до постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1095 (1095-2004-п) «Деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти» (Офіційний вісник України, 2004 р., N 34, ст. 2262) зміни, що додаються.

5. Міністерству освіти і науки забезпечити:

- разом з Українським центром оцінювання якості освіти, Міністерством освіти і науки Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій поетапне запровадження зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти;
- перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців для зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти;
- розміщення Українського центру оцінювання якості освіти у м. Києві по вул. Львівській, 28, та його оснащення;
- разом з Міністерством праці та соціальної політики і Міністерством фінансів розроблення та затвердження штатного розпису Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів;
- разом з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями створення необхідних умов для роботи регіональних підрозділів Українського центру оцінювання якості освіти.

6. Міністерству внутрішніх справ разом із Службою безпеки забезпечити здійснення заходів з охорони Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів, а також захист інформації під час підготовки і проведення зовнішнього незалежного оцінювання.

7. Міністерству праці та соціальної політики разом з Міністерством освіти і науки та Міністерством фінансів визначити умови оплати праці працівників Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів.

8. Міністерству освіти і науки разом з Міністерством фінансів вжити заходів до:

- утворення навчально-екзаменаційних центрів;
- фінансування Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів у 2006 та наступних роках за бюджетною програмою «Здійснення зовнішнього оцінювання та моніторинг якості освіти Українським центром оцінювання якості освіти та його регіональними підрозділами», навчально-екзаменаційних центрів у 2006 році за зазначеною бюджетною програмою, а починаючи з 2007 року — за рахунок коштів місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

9. Державному комітетові телебачення і радіомовлення забезпечити широке висвітлення у засобах масової інформації заходів щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти та моніторингу якості освіти.

Прем'єр-міністр України

Ю.ЄХАНУРОВ

СКЛАД

**Міжвідомчої робочої групи з питань запровадження зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти**

КИРИЛЕНКО В'ячеслав Анатолійович — Віце-прем'єр-міністр України, голова Робочої групи

НІКОЛАЄНКО Станіслав Миколайович — Міністр освіти і науки, заступник голови Робочої групи

ГРИНЕВИЧ Лілія Михайлівна — директор Центру тестових технологій, заступник голови Робочої групи (за згодою)

ГЛАЗКОВ Олександр Леонідович — головний спеціаліст сектору з питань освіти і науки Управління гуманітарної політики Секретаріату Кабінету Міністрів України, секретар Робочої групи

ВИСТРИЦЬКИЙ Євген Костянтинівич — виконавчий директор Міжнародного Фонду «Відродження» (за згодою)

БОЙКО Микола Федорович — начальник департаменту аграрної освіти та науки Мінагрополітики

БОЛЮБАШ Ярослав Якович — директор департаменту вищої освіти МОН

БРЮХОВЕЦЬКИЙ В'ячеслав Степанович — президент Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ВОЛОСОВЕЦЬ Олександр Петрович — заступник директора департаменту кадрової політики, освіти і науки МОЗ

ВАКАРЧУК Іван Олександрович — ректор Львівського національного університету імені Івана Франка

ГАНДАБУРА Василь Теодорович — заступник Міністра транспорту і зв'язку

ГОЛУБ Володимир Володимирович — перший заступник Керівника Головної служби гуманітарної політики Секретаріату Президента України (за згодою)

ГОРБУНОВА Лідія Миколаївна — заступник Міністра юстиції

ДНІПРОВ Олексій Сергійович — начальник Управління гуманітарної політики Секретаріату Кабінету Міністрів України

ДОРОШКЕВИЧ Руслан Миколайович — заступник директора департаменту розвитку соціальної та гуманітарної сфери Мінекономіки

ЗГУРОВСЬКИЙ Михайло Захарович — ректор Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут»

КРЕМЕНЬ Василь Григорович — президент Академії педагогічних наук

ЛЯШЕНКО Олександр Іванович — головний учений секретар Академії педагогічних наук

МАТВІЙЧУК Володимир Макарович — заступник Міністра фінансів

ОГНЕВ'ЮК Віктор Олександрович — заступник міністра МОН

ПАРАЩЕНКО Людмила Іванівна — голова асоціації керівників шкіл м. Києва (за згодою)

ПОЛУСМЯК Олександр Миколайович — начальник відділу аналізу та прогнозування діяльності навчальних закладів МКТ

ПОЛЯНСЬКИЙ Павло Броніславович — директор департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН

ПОРЕЧКІНА Лідія Степанівна — заступник Міністра внутрішніх справ

**Про затвердження Державного стандарту
базової і повної загальної середньої освіти**

*ПОСТАНОВА
Кабінету Міністрів України
Від 14 січня 2004 р. № 24*

Відповідно до статті 31 Закон України «Про загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (додається).

2. Міністерству освіти і науки, Академії педагогічних наук розробити до 1 червня 2004 р. навчальні плани та програми для учнів основної і старшої школи.

*ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 14.01.2004 р. № 24*

**ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ
базової і повної середньої освіти**

Загальна частина

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (далі — Державний стандарт) визначає вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Зміст базової і повної середньої освіти створює передумови:

- для всебічного розвитку особистості і визначається на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи;

- для надання навчанню українознавчої спрямованості, що безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва тощо; для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій

школі, запровадження особистісноорієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів.

Особлива увага приділяється практичній і творчій складовим навчальної діяльності. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мови і літератури, суспільствознавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології, що є органічним продовженням змісту відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Зміст освітньої галузі структурується і реалізується в системі відповідних навчальних предметів та курсів, програми яких затверджує МОН.

Основна школа забезпечує базову загальну середню освіту, що разом із початковою є фундаментом загальноосвітньої підготовки, формує в учнів готовність до вибору і реалізації шляхів подальшого здобуття освіти. Зміст освіти на цьому ступені є єдиним для всіх учнів; особистісно орієнтований підхід здійснюється через варіативність методик організації навчання залежно від пізнавальних здібностей, а також через факультативні курси.

У старшій школі навчання, як правило, є профільним. У зв'язку з цим зміст освіти і вимоги до його засвоєння диференціюються за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний, зміст якого визначають програми затверджені МОН, та академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика у хіміко-біологічному профілі), а також здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не визначилися щодо напрямку спеціалізації.

Базовий навчальний план

Базовий навчальний план основної і старшої школи охоплює дві складові: інваріантну та варіативну.

Інваріантна складова передбачає дотримання всіма навчальними закладами, що надають загальну середню освіту, єдиних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів. Варіативна складова спрямована на забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти.

Під час складання типових навчальних планів для учнів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв і колегіумів дозволяється перерозподіляти між освітніми галузями до 15 відсотків навчального часу, визначеного інваріантною частиною Базового навчального плану.

Змістове наповнення освітніх галузей інваріантної складової визначається Державним стандартом.

Змістове наповнення варіативної складової формується навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, типу закладу, індивідуальних освітніх потреб учня.

В основній школі навчальні години варіативної складової використовуються головним чином для загальноосвітньої підготовки учнів, індивідуальних занять та консультацій, факультативного навчання.

У старшій школі, у тому числі в сільських однокласних школах, де створюються різнопрофільні навчальні групи учнів, за рахунок варіативної складової здійснюється профільне навчання. Години цієї складової можуть використовуватися також для вивчення предметів за вибором учнів, факультативних занять тощо.

На основі Базового навчального плану МОН розробляє типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів. У типових навчальних планах визначається перелік навчальних предметів і курсів, відповідно до змісту освітніх галузей, кількість годин, відведених на їх вивчення у кожному класі. Типові навчальні плани можуть відображати різні варіанти структурування, інтеграції та розподілу навчального змісту за роками навчання в межах годин, визначених Базовим навчальним планом. На основі типових навчальних планів навчальні заклади складають робочі навчальні плани, в яких конкретизується варіативна складова освіти з урахуванням особливостей організації навчально-виховного процесу.

**Базовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів II — III ступенів
(розподіл навчального часу між освітніми галузями)**

Освітні галузі	Загальна кількість годин								
	II ступінь (5 — 9 класи)			III ступінь (10 — 12 класи)			II+III ступені (5 — 12 класи)		
	тиж-день	рік	відсо-тків	тиж-день	рік	відсо-тків	тиж-день	рік	відсо-тків
Інваріантна складова									
Мови і літератури	42	1470	27	19	665	19	61	2135	23,9
Суспільствознавство	12	420	7,7	10	350	10	22	770	8,6
Естетична культура	8	280	5,1	2	70	2	10	350	3,9
Математика	20	700	13	8	280	8	28	980	11
Природознавство	26	910	16,7	13	455	13	39	1365	15,3

Освітні галузі	Загальна кількість годин								
	II ступінь (5 — 9 класи)			III ступінь (10 — 12 класи)			II+III ступені (5 — 12 класи)		
	тиж-день	рік	відсо-тків	тиж-день	рік	відсо-тків	тиж-день	рік	відсо-тків
Техноло-гії	8	280	5,1	6	210	6	14	490	5,5
Здоров'я і фізична культура	17,5	612,5	11,4	9	315	9	26,5	927,5	10,4
Разом	133,5*	4672,5	86	67	2345	67	200,5	7017,5	78,6
Варіативна складова									
Додаткові години на освітні галузі, пред-мети за вибором, профільне навчання, факуль-тативи, індиві-дуальні заняття та консуль-тації	21,5	752,5	14	33	1155	33	54,5	1907,5	21,4
Гранично допустиме навчальне наванта-ження на учня	130	4550		90	3150		220	7700	

Освітні галузі	Загальна кількість годин								
	II ступінь (5 — 9 класи)			III ступінь (10 — 12 класи)			II+III ступені (5 — 12 класи)		
	тиж-день	рік	відсотків	тиж-день	рік	відсотків	тиж-день	рік	відсотків
Разом (загальне навчальне навантаження)	155	5425	100	100	3500	100	255	8925	100

* Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.

Характеристика освітніх галузей Освітня галузь «Мови і літератури»

Мета — формування комунікативної і літературної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо.

Зміст освітньої галузі ґрунтується на принципі наступності між початковою, основною і старшою школою, враховує мовну та літературну підготовку учнів початкової школи.

Освітня галузь «Мови і літератури» складається з мовного і літературного компонентів, кожен з яких має свої складові. Зокрема, до мовного компонента входять: українська мова, мови національних меншин, іноземні мови, а до літературного — українська, зарубіжна, рідна (якщо вона не є українською) література (літературна освіта).

Кожен з компонентів та їх складові містять кілька наскрізних змістових ліній. Змістовими лініями мовного компонента є мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна (стратегічна).

Мовленнєва лінія забезпечує вироблення і вдосконалення вмінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письма); мовна — засвоєння системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; соціокультурна — засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку; діяльнісна (стратегічна) — формування загально-навчальних умінь і навичок, опанування стратегій, що визначають мовленнєву діяльність, передусім спрямованих на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем. Зазначені змістові лінії формують комунікативну мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну (стратегічну) компетенцію особистості.

Змістовими лініями літературного компонента є аксіологічна, літературознавча, культурологічна.

Аксіологічна лінія забезпечує опрацювання художнього твору у єдності його етичних та естетичних вимірів, спрямованість роботи над текстом на формування ціннісних орієнтацій і розвиток творчих здібностей особистості; літературознавча - засвоєння основних теоретико- та історико-літературних знань і розгляд твору у контексті літературного процесу; культурологічна — усвідомлення літератури як складової частини духовної культури українського та інших народів. Ці змістові лінії формують літературну компетенцію учнів.

Зміст мовного компонента. Українська мова, мови національних меншин, іноземні мови формують в учнів стійку мотивацію до вивчення мов, забезпечують усвідомлення функцій кожної з мов у навчальному процесі і в суспільстві; виховують повагу до української мови як державної та до інших мов; розширюють та активізують словниковий запас учнів з урахуванням тих груп слів, усталених висловів, що відображають реальне життя народу, мова якого вивчається, особливості його життєвого досвіду, історії, культури; сприяють формуванню толерантного ставлення до різних народів, розумінню важливості оволодіння іноземною мовою і потреби користуватися нею як засобом спілкування в різних сферах, розвитку в учнів мовних, інтелектуальних і пізнавальних здібностей; формують гуманістичний світогляд, моральні та естетичні переконання, національні та загальнолюдські цінності.

Зміст літературного компонента. Українська література, зарубіжна література, літератури національних меншин передбачають формування потреби і відповідних навичок у читанні художньої літератури; створення на основі засвоєних літературних знань оптимальних умов для всебічного розвитку і реалізації особистості; формування національних і загальнолюдських цінностей; залучення учнів до найкращих здобутків духовної культури.

Основна школа

Зміст мовного та літературного компонентів в основній школі спрямований на досягнення належного рівня сформованості вміння користуватися мовними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності, читати та усвідомлювати прочитане; залучення до художньої літератури, а через неї — до фундаментальних цінностей культури; формування гуманістичного світогляду особистості, розширення її культурно-пізнавальних інтересів, виховання в учнів любові, поваги до традицій свого народу та толерантного ставлення до культурних традицій інших народів.

Завданнями освітньої галузі в основній школі є:

- формування стійкої мотивації до вивчення української, іноземних мов, мов національних меншин, української, зарубіжної літератур, виховання відчуття краси і виразності рідного слова, поваги до української мови та інших мов;
- ознайомлення з мовною системою та формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок;

- вироблення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо) і в різних сферах спілкування (особистісна, публічна, освітня);
- формування комунікативної компетенції;
- ознайомлення з найвизначнішими досягненнями художньої оригінальної та перекладної літератури;
- розвиток умінь сприймати літературний твір як явище мистецтва;
- формування читацької та мовленнєвої культури, творчих здібностей, культури полеміки, критичного мислення, самостійного аналізу та оцінювання прочитаного;
- формування гуманістичного світогляду, духовного світу людини, її моральних та естетичних цінностей, особистісних рис громадянина України, який сприймає і поділяє національні та загальнолюдські цінності, відчуває свою приналежність до європейської спільноти.

Старша школа

Навчання мови та літератури у старшій школі полягає у подальшому розвитку умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі) забезпечуючи комунікативну компетенцію з іноземних мов на рівні B1+*; заохоченні школярів до читання художньої літератури, ознайомлення з фундаментальними цінностями культури; у формуванні гуманістичного світогляду особистості, сприянні розширенню культурно-пізнавальних інтересів, вихованню в учнів поваги до свого та інших культурних традицій.

Завданнями освітньої галузі в старшій школі є:

- формування мотивації до вивчення мови та літератури; пізнання через мову історії, культури народу, естетичних та моральних цінностей; формування духовного світу учнів, світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти;
- вироблення умінь орієнтуватися в потоці різноманітної інформації українською та іншими мовами, знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, застосовувати на практиці відомості, одержані в словесній чи іншій формі;
- розвиток умінь вільно спілкуватися у різних ситуаціях; формулювати власну думку, висловлювати почуття щодо життєвих явищ, морально-етичних, естетичних, суспільних та інших проблем; розуміти інших людей, знаходити спільну мову з ними;
- подальший розвиток базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок на основі узагальнення і поглиблення знань учнів про мову як суспільне явище;
- удосконалення навичок самостійної навчальної діяльності, розвиток інтелектуальних, творчих здібностей учнів.

Мовний компонент
Українська мова. Мови національних меншин України
Мовленнєва лінія

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Культура мовлення. Стилї мови. Жанри усного та писемного мовлення.</p> <p>Види мовленнєвої діяльності. Риторика як наука і мистецтво слова.</p>	<p>Знання ознак правильного мовлення, його стилів, жанрів, їх відмінностей; вміння визначати особливості правильного мовлення, висловлюватись відповідно до норм культури мовлення.</p> <p>Уміння формулювати думку у всіх стилях і жанрах мовлення.</p> <p>Уміння підготувати виступ і виголосити його з урахуванням ситуації спілкування</p>
Мовна лінія	
<p>Стилістичне розшарування мовних засобів. Засоби стилістики. Варіативність норми. Види мовних помилок та їх подолання. Складні випадки орфографії та пунктуації</p>	<p>Уміння розрізняти стилістичні варіанти мовних засобів, визначати доцільність їх використання у текстах різних стилів і жанрів мовлення; розрізняти нормативне і ненормативне використання мовних засобів.</p> <p>Знання мовних помилок</p>
Соціокультурна лінія	
<p>Найважливіші світоглядні, етичні, естетичні та інші поняття, ідеї, відомості, пов'язані з національною та світовою культурою. Відображення у мові особливостей бачення світу, способу життя та мислення, особливостей культури, характерних для певного народу.</p>	<p>Знання найважливіших світоглядних, етичних та інших понять, відомостей, ідей, відображених у мові; загальнолюдських моральних цінностей, їх вияву у національних традиціях.</p> <p>Уміння узгоджувати із засвоєними етичними, естетичними та іншими цінностями свою мовленнєву і життєтворчу діяльність; розуміння особливостей бачення світу, культури певного народу, відображених у мові, враховувати їх у спілкуванні.</p>

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Діяльнісна (стратегічна) лінія	
<p>Загальнонавчальні, творчі вміння як предмет практичного застосування.</p> <p>Комунікативні стратегії, стратегії співпраці</p>	<p>Уміння застосовувати загальнонавчальні, творчі вміння, використовувати їх у різних життєвих і навчальних ситуаціях спілкування.</p> <p>Вміння користуватися комунікативними стратегіями, стратегіями співпраці.</p>
Мовна лінія	
<p>Активна і пасивна лексика, фразеологія (ідіоми, стійкі вислови); граматична система мови, категорії, класи і структури нормативної граматики мови, що вивчається; багатозначність слів, їх зв'язок з контекстом, граматична семантика; системи транскрипційних знаків.</p>	<p>Знання лексичного матеріалу на найбільш загальні теми; володіння чіткою вимовою та інтонацією.</p> <p>Уміння представити чітко, змістовне письмове повідомлення з планом та виділенням абзаців.</p>
Соціокультурна лінія	
<p>Система світоглядних, культурознавчих, естетичних, етичних, історичних відомостей, відображених у мові, що вивчається.</p>	<p>Уміння відображати засобами мови бачення світу, способу життя та мислення, особливості культури певного народу. Уміння висловлюватися на різні теми (музика, фільми тощо); усвідомлювати відображення у мові особливостей культури певного народу, уміння спілкуватися з урахуванням цих особливостей з представниками різних культур.</p>
Діяльнісна (стратегічна) лінія	
<p>Стратегії спілкування і навчання.</p>	<p>Уміння сприймати новий досвід, аналізувати, узагальнювати, запам'ятовувати, адекватно діяти у навчальних та життєвих ситуаціях.</p>

Літературний компонент
Українська література. Зарубіжна література.
Літератури національних меншин

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Аксіологічна лінія	
<p>Художні тексти, розмаїття їх жанрово-родової специфіки та морально-етичних проблем, що надає можливість для психологічного аналізу людських взаємин і вчинків; твори, що репрезентують різні етапи літературного процесу, культурно-літературні традиції народів України та зарубіжних країн.</p> <p>Художній твір у контексті історико-літературного процесу, його смислова та естетична цілісність, художня специфіка. Обговорення проблематики твору, аргументоване усне та письмове висловлювання своїх суджень щодо прочитаного.</p>	<p>Знання змісту, проблематики та найважливіших особливостей поетики художніх текстів, рекомендованих для вивчення напам'ять художніх творів, літературно-критичних, публіцистичних та науково-популярних статей; біографічних відомостей про письменника та його світогляд.</p> <p>Розуміння цілісної картини художнього світу та представлену в ньому авторську концепцію, етичних та естетичних цінностей, відображених у художньому тексті; художній текст як твір мистецтва слова та джерело духовного багатства особистості.</p> <p>Вміння аналізувати та інтерпретувати зміст твору, суть морального конфлікту та власну етичну позицію щодо нього, співвідносити порушені у творі проблеми з власним життєвим досвідом, розв'язувати творчі завдання різних типів.</p>
Літературознавча лінія	
<p>Основні роди та жанри літератури. Провідні художні літературні напрями, течії та стилі.</p>	<p>Знання літературознавчих понять, вміння оперувати ними в процесі опрацювання оригінального та перекладного тексту.</p>

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Тематика та проблематика твору, конфлікт; фабула, основні сюжетні та позасюжетні елементи.</p> <p>Ліричний герой, образ автора, система художніх образів твору, мотив, символ, «вічні» образи.</p> <p>Підтекст.</p> <p>Іронія, гротеск.</p>	<p>Уміння орієнтуватися в жанрово-родовій специфіці вивчених художніх творів; розрізняти сюжет і фабулу; виділяти сюжетні та позасюжетні елементи, аналізувати головний конфлікт, зображувально-виражальні засоби художньої мови в оригінальних та перекладних творах, художній підтекст образів, деталей, мотивів.</p>
Культурологічна лінія	
<p>Художня література в контексті національної та світової культури, її взаємопов'язаність з релігією, філософією, естетикою, літературною критикою, різними видами мистецтв.</p> <p>Відображення характеру народу у національній літературі та у культурі.</p> <p>Традиції і новаторство в літературі та культурі.</p> <p>Діалог культур, його вплив на літературний процес.</p> <p>Зв'язок літературних напрямів та течій з естетичним пошуком митців інших видів мистецтв</p>	<p>Розуміння значення літератури та культури для духовного розвитку людства; про основні етапи розвитку культури, про спільні закономірності розвитку різних видів мистецтв та сучасні тенденції в національній та світовій культурі.</p>

Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи

*Наказ Міністерства освіти і науки України
від 23 лютого 2004 р. № 132*

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» № 1717 від 16.11.2000 р. та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» № 24 від 14.01.2004 р.

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів для основної та старшої школи (додатки 1–24).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П. Б.), Інституту навчальної літератури (Удод О. А.) та Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю. І.) спільно з відповідними підрозділами Академії педагогічних наук України забезпечити своєчасну підготовку та видання комплекту навчальної літератури для основної та старшої школи.

3. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів забезпечити необхідні умови щодо поетапного переходу основної і старшої школи на новий зміст та структуру навчання.

4. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України, газеті «Освіта України», розмістити на сайті міністерства.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

Міністр **В. Г. Кремень**

Про внесення змін до наказу МОН №132 від 23.02.2004 року «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи»

*Наказ
Міністерства освіти і науки України
від 9 березня 2005 р. № 145*

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» № 1717 від 16.11.2000 р. та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» № 24 від 14.01.2004 р. **наказую:**

1. Внести зміни до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів для основної та старшої школи (додатки 1–25).

2. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», газеті «Освіта України», розмістити на сайті міністерства.

3. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

Міністр

С. М. Ніколаєнко

Додаток 1 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання
(основна школа у структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Правознавство (практичний курс)	—	—	—	—	1	11
	Етика	1	1	—	—	—	2

Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		24,5	26,5	29,5	28,5	29,5	138,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		2,5	2,5	1,5	5,5	4,5	16,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	130
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 2 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Мова національної меншини	2	2	1,5	2	2	9,5
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2	2	2	3	3	13,5
Разом		26	28	30,5	30,5	31,5	146,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	0,5	3,5	2,5	8,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		2,7	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мов національних меншин курс «Зарубіжна література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мова якої вивчається.

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мов національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 3 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Друга іноземна мова	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2	2	2	3	3	13,5
Разом		26	28	31	30,5	31,5	147
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	—	3,5	2,5	8
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітка:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 4 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням мовами національних меншин
(основна школа у структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5-9
Мови і літератури	Українська мова	3	3	2	2	2	12
	Іноземна мова	3	3	2	2	2	12
	Мова національної меншини	3	2	2	2,5	2,5	12
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		26,5	28,5	29,5	31	32	147,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		0,5	0,5	1,5	3	2	7,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин курс «Зарубіжна література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мовою якої здійснюється навчання.

3. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Таблиця розподілу годин на навчальні предмети за різними рівнями змісту освіти

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Рівень стандарту			Академічний рівень			Профільний рівень		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	2	2	2	4	4	4
Українська література	2	2	2	2	2	2	3	4	4
Іноземна мова	2	2	2	3	3	3	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	2	2	2	2	2	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	3	3	4
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	3	3	3
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	2	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	—	2	2	3
людина і світ	—	—	1	—	—	1	2	2	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	4	4	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—
Алгебра	—	—	—	2	2	2	4	4	4
Геометрія	—	—	—	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	1	4	4	4
Географія	1,5	—	—	1,5	1	—	4	4	4
Психологія	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізика	2	2	—	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	2	1	4	4	4
Людина і природа	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Технології	1	1	1	2	2	—	5	5	5
Інформатика	1	1	1	1	1	2	4	4	4
Креслення	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	5	5	6
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	2	2	—
Разом	25	24	19,5	31,5	30,5	28			
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	9	9	13,5	2,5	2,5	5	4		
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. В академічному рівні закладено окреме викладання курсів «Алгебра», «Геометрія».

Додаток 6 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (безпрофільна) у структурі 12-річної)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	2	2	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
людина і світ	—	1	—
економіка	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Алгебра	2	2	2
Геометрія	2	2	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	1
Географія	1,5	1	—
Фізика	3	2	3
Хімія	1	2	1
Людина і природа	—	—	1
Технології	2	2	—
Інформатика	1	1	2
Креслення	—	—	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	31,5	30,5	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 7 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Природничо-математичний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Фізико-математичний профіль			Математичний профіль			Фізичний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	4	4	4	4	4	4	3	3	3
Геометрія	3	3	3	3	3	3	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	5	5	5	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	2	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Креслення	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	32,5	30,5	31	30,5	27,5	29	30,5	30,5	30
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	1,5	2,5	2	3,5	5,5	4	3,5	2,5	3
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 8 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Природничо-математичний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Екологічний профіль			Біолого-хімічний профіль			Біолого-фізичний профіль			Біолого-географічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	1	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—	3	3	2
Алгебра	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Геометрія	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Географія	1,5	1	—	1,5	—	—	1,5	—	—	4	4	4
Фізика	2	2	—	2	2	2	5	5	5	2	2	—
Хімія	1	2	1	4	4	4	1	2	1	7	2	1
Екологія	2	2	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	28	28,5	26	32	29,5	31	32	31	31	30,5	30,5	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6	4,5	7	2	3,5	2	2	2	2	3,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 9 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Природничо-математичний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Біотехнологічний профіль			Хіміко-технологічний профіль			Фізико-хімічний профіль			Агрохімічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Геометрія	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	4	4	4	1,5	2	1	1,5	2	1	2	3	3
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Фізика	2	2	2	2	2	2	5	5	5	2	2	2
Хімія	1	2	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Екологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30	28,5	28	30,5	28,5	28	32,5	30,5	31	30	29,5	30
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	4,5	5	3,5	4,5	5	1,5	2,5	2	4	3,5	3
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 10 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	2
економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	3
людина і світ	—	—	3	—	—	2	—	—	—	—	—	2
філософія	—	—	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	31,5	29,5	28	29,5	29,5	28	31,5	29,5	25	30,5	30,5	30
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	3,5	5	4,5	3,5	5	2,5	3,5	8	3,5	2,5	3
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 12 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Філологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30,5	29,5	26	32,5	30,5	27	31,5	29,5	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	3,5	7	1,5	2,5	6	2,5	3,5	7
Граничне допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 13 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Філологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Природознавство	4	4	2	4	4	2	4	4	2
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30	28,5	26	32	29,5	27	31	28,5	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	4,5	7	2	3,5	6	3	4,5	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. Типовий навчальний план для філологічного напрямку, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 14 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Технологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
	Технологічний профіль			Інформаційно-технологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2
Література	3	3	3	3	3	3
Історія України	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	1	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	4	4	4
Геометрія	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	2	2	2	—
Хімія	1	2	1	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1
Технології	5	5	5	1	1	1
Інформатика	1	1	1	4	4	4
Креслення	—	1	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30,5	30,5	30	32,5	30,5	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	2,5	3	1,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 17 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа (профільна) у структурі 12-річної)
Спортивний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Спортивний профіль		
	10	11	12
Українська мова	1	1	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	2	2	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	2	3	3
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	5	5	6
Захист Вітчизни	2	2	—
Разом	31,5	30	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	3	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 18 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план однокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання
(старша школа в структурі 12-річної)
Суспільно-гуманітарний та природничо-математичний напрями

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	10 клас			11 клас			12 клас		
	усім класом	у групах додатково		усім класом	у групах додатково		усім класом	у групах додатково	
		суспільно-гуманітар.	природн.-матем.		суспільно-гуманітар.	природн.-матем.		суспільно-гуманітар.	природн.-матем.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	1	2	—	1	1-3	—	2	1-3	—
Українська література	2	0-2	—	2	0-2	—	2	0-2	—
Іноземна мова	2	1-3	—	2	1-4	—	2	1-3	—
Зарубіжна література	1	1-2	—	1	1-2	—	1	1-2	—
Історія України, все-світня історія	2	2-4	—	2	2-4	—	3	2-4	1
Громадянська освіта правознавство	2	0-1	—	—	0-1	—	—	0-1	—
економіка	—	0-1	—	1	0-1	—	—	0-2	—
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1	0-1	—
філософія	—	0-2	—	—	0-2	—	—	0-2	—
Художня культура	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Математика (алгебра, геометрія)	3	—	1-3	3	—	2-3	2	—	3-4
Астрономія	—	—	—	—	—	—	1	—	0-1
Біологія	1,5	—	1-3	2	—	1-3	—	—	1-3
Географія	1,5	—	1-2	—	—	1-2	—	—	1-2
Людина і природа	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Фізика	2	—	1-3	2	—	2-3	—	—	2-4
Хімія	1	—	1-2	1	—	1-2	—	—	0-2
Інформатика	1	—	1	1	—	1	1	—	1
Технології (спецкурси)	—	1	1	—	1	1	—	1	1
Креслення	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізична культура	2	—	—	2	—	—	2	—	—
Захист Вітчизни	1,5	—	—	1,5	—	—	—	—	—
Разом	24,5				22,5		18		

Додатковий час для використання в профільних групах		5,5	5,5		7,5	7,5		12	12
Загальне навантаження на учня	30			30			30		
Факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3			4			3		
Всього	33			34			33		

Примітки:

1. У навчальних планах однокомплектних навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин предмети освітньої галузі «Мови і літератури» плануються за додатком 20.

2. Так само може запроваджуватись профільне навчання за іншими напрямками: філологічним, технологічним, художньо-естетичним, спортивним.

3. За таким навчальним планом може здійснюватись профільне навчання також у двокомплектній старшій школі.

Додаток 19 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх, навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національних меншин

(старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Російська чи ін. мова нац. меншини	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Зарубіжна література	2	2	2	6
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1

Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		27,5	25,5	21	74
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		5,5	7,5	12	26
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національної меншини курс «Зарубіжна література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мова якої вивчається.

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національної меншини за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 20 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Друга іноземна мова	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Зарубіжна література	2	2	2	6
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8

Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		27,5	25,5	21	74
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		6,5	7,5	12	26
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 21 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин (старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	1,5	3,5
	Українська література	2	2	2	6
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Російська чи ін. мова нац. меншини	1	1	1,5	3,5
	Зарубіжна література	2	2	2	6
Суспільствознавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2

Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		27,5	25,5	21	74
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		6,5	7,5	12	26
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національних меншин курс «Література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мовою якої здійснюється навчання.

3. У ЗНЗ з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 22 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчання російською чи іншою мовами національних меншин (старша школа у структурі 12-річної)

Філологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Філології профіль		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Російська чи ін. мова нац. меншини	4	4	4
Іноземна мова	2	2	3
Зарубіжна література	3	4	4
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта:			
правознавство	2	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1

філософія	—	—	—
Художня культура	1	1	—
Естетика	—	—	1
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	32,5	31,5	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	33	33	33
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національних меншин курс «Зарубіжна література» передбачає профільне вивчення й літератури національної меншини, мовою якої здійснюється навчання.

3. У ЗНЗ з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 23 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи.

Очна форма навчання

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь			III ступінь			
	6	7	8	9	10	11	12
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	5	4	4	4	3	3	4
Зарубіжна література	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Іноземна мова	2	2	2	1	2	2	2

Мови і літератури у школах з навчанням російською чи іншою мовою нацменшин							
Рідна мова і література	3	3	3	3	3	3	3
Українська мова і література	3	3	3	3	2	2	3
Іноземна мова	2	1	1	1	2	2	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	4	4	3,5	3,5	3	3	3
Історія України, всесвітня історія	2	2	2	2	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	—	—	—	—	2	—	—
економіка	—	—	—	—	—	1	—
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1
Географія	2	2	1	1	1	—	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	2	1
Фізика, астрономія	—	1	1,5	2	2	2	1
Хімія	—	1	2	1,5	1	1	—
Мистецтво	1	1	1	—	—	—	—
Художня культура	—	—	—	1	1	1	—
Разом	18,5	19,5	19,5	19,5–20	19,5–20	18,5–19	15,5–16
Курси за вибором, факультативи, консультації	3,5	3,5	3,5	2,5–4	3–3,5	4–4,5	6,5–7
Всього	22	23	23	23	23	23	23

**Типовий навчальний план вечірньої (змінної)
загальноосвітньої школи.**

Заочна форма навчання (групові консультації та заліки)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь				III ступінь		
	6	7	8	9	10	11	12
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	3	2,5	2,5	3	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Мови і літератури у школах з навчанням російською чи іншою мовою нацменшин							
Рідна мова і література	2	1,5	1,5	2	2	2	2
Українська мова і література	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	3	3	3	3	2	2	3
Історія України, всесвітня історія, правознавство	2	1	1,5	2	3	2	2
Географія, економіка	1	1	—	—	1	1	—
Природознавство, біологія	1	1	—	—	1	1	1
Фізика, астрономія	—	1	—	—	1	2	1
Хімія	—	1	—	—	1	1	—
Мистецтво, художня культура	1	1	—	—	1	1	—
Разом	13	14	14	15	15	15	13
Факультативи	—	—	—	—	2	2	4
Всього	13	14	14	15	17	17	17
Кількість обов'язкових заліків	27	28	28	28	28	28	28

Примітки:

1. Зазначена в графі «Разом» кількість академічних годин на тиждень відводиться для кожної групи учнів чисельністю не менше 8 заочників. При меншій кількості учнів, що навчаються за програмою певного класу, навчальний час встановлюється

Додаток 25 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

**Типовий навчальний план-схема спеціалізованих шкіл,
гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів
з поглибленим вивченням окремих предметів**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	5	6	7	8	9	10	11	12
Навчальні предмети інваріантної складової (плануються за рівнем стандарту)	23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	24	23	20
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, профільне навчання, заняття за вибором, факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	10	10	13
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	24	25	26	27	28	30	30	30
Всього (без урахування поділу класів на групи)	27	29	31	34	34	34	33	33

Примітки:

1. До 15 % часу інваріантної складової може перерозподілятися між навчальними предметами.
2. Години фізичної культури не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.
3. У спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Про Типові навчальні плани початкової школи

Міністерство освіти і науки України

НАКАЗ

м. Київ

від 29.11.2005 р. № 682

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту» з метою впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 №1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання»,

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Типові навчальні плани початкових шкіл з українською мовою навчання (додатки 1,2), початкових шкіл з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини (додаток 3), а також спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов (додатки 4,5) і ввести їх в дію з 2006/2007 навчального року.

2. Міністерству освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів забезпечити необхідні умови щодо реалізації Типових навчальних планів початкової школи.

3. Із введенням в дію затверджених Типових навчальних планів початкової школи вважати таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти і науки України від 01.03.2004 № 162 «Про навчальні плани початкової школи з навчанням українською та мовами національних меншин».

4. Опублікувати Типові навчальні плани початкової школи в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України, газетах «Освіта України», «Освіта», науково-методичному журналі «Початкова школа», розмістити на сайті Міністерства освіти і науки України.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністр

С.М.Ніколаєнко

Типові навчальні плани початкової школи

Пояснювальна записка

Типові навчальні плани початкової школи складені на виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 №1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання».

Відповідно до мов навчання у системі загальної середньої освіти передбачено окремі варіанти Типових навчальних планів початкових шкіл з

українською мовою навчання (додатки 1,2), початкових шкіл з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини (додаток 3), а також спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов (додатки 4,5).

Типові навчальні плани містять інваріантну складову, сформовану на державному рівні, обов'язкову для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форм власності, та варіативну, в якій передбачено додаткові години на вивчення предметів інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття, консультації.

На основі Типових навчальних планів загальноосвітні навчальні заклади складають на кожен навчальний рік робочий навчальний план з конкретизацією варіативної складової, враховуючи особливості регіону та індивідуальні освітні потреби учнів. Повноцінність початкової загальної освіти забезпечується реалізацією як інваріантної, так і варіативної складових, які в обов'язковому порядку фінансуються з відповідних бюджетів.

Порівняно з чинними навчальними планами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки від 01.03.2004 № 162, до них відповідно до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 №1717 та на виконання рішення колегії Міністерства освіти і науки від 20.10.2005 протокол № 10/1 - 2 «Про підсумки переходу початкової школи на новий зміст та структуру навчання» внесено зміни.

З огляду на те, що Базовий навчальний план початкової школи затверджувався до введення вивчення іноземної мови, а також на необхідність вивчення у ряді шкіл російської чи іншої мови національної меншини, поглибленого вивчення у спеціалізованих школах окремих предметів, - у 2-2,5 разів збільшено час на варіативну складову змісту освіти.

В інваріантній складовій перерозподілено час між окремими предметами. На 1 годину збільшено тижневе навантаження на вивчення математики у 1 класі та іноземної мови у 2 класі, а також російської чи іншої мови національної меншини у 1 і 2 класах шкіл з вивченням цих мов, на мову навчання у 2 класі загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин. Узгоджено час на заняття з «Основ здоров'я» в усіх типах шкіл (по 1 годині у кожному класі).

При визначенні гранично допустимого навантаження учнів ураховані санітарно-гігієнічні норми та нормативну (скорочену) тривалість уроків у 1 класі - 35 хвилин, 2 - 4 класах - 40 хвилин.

Навчальний рік щорічно розпочинається 1 вересня і закінчується проведенням навчальних екскурсій та підсумкового оцінювання навчальних досягнень учнів. Для учнів початкових класів організуються навчальні екскурсії в природу, на виробництво, заняття на навчально-дослідних ділянках, суспільно корисна праця.

Керівникам загальноосвітніх навчальних закладів дозволяється вносити корективи до термінів організації навчальних екскурсій з урахуванням місцевих умов, специфіки навчального процесу, термінів надолуження виконання навчальних програм у зв'язку з вимушеним

призупиненням навчальних занять. При цьому залишається незмінною загальна тривалість навчального року – вона не може бути меншою за 175 робочих днів.

Структура навчального року визначається загальноосвітнім навчальним закладом відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України.

Типові навчальні плани зорієнтовані на роботу початкової школи за 5-денним навчальними тижнем.

Освітня галузь «Людина і світ» з урахуванням вікових особливостей учнів у Типових навчальних планах реалізується через навчальний предмет «Я і Україна», який може вивчатися варіативно: інтегрованим курсом або окремими предметами.

Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура» реалізується навчальними предметами «Фізична культура» та «Основи здоров'я». Формування умінь та навичок з основ безпеки життєдіяльності здійснюється в рамках інтегрованого курсу «Основи здоров'я».

Освітня галузь «Мистецтво» реалізується навчальними предметами «Образотворче мистецтво» і «Музика» або інтегрованим курсом «Мистецтво».

Освітня галузь «Технологія» реалізується через предмети «Трудове навчання» або «Художня праця».

За наявності відповідного методичного забезпечення за рахунок годин варіативної складової можуть вивчатись курси «Комп'ютерна азбука», «Музика і рух», «Хореографія», «Ритміка» тощо.

У робочому навчальному плані можливі варіанти інтегрування окремих предметів (відповідно до чинних програм) за умови збереження загальної кількості годин на їх вивчення.

**Типовий навчальний план
початкової школи з українською мовою навчання**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах			
		1	2	3	4
Мови і літератури	Українська мова	8	7	7	7
	Іноземна мова	—	2	2	2
Математика	Математика	4	4	4	4
Людина і світ	Я і Україна	1	1	2	2
Мистецтво	Музика	1	1	1	1
	Образотворче мистецтво	1	1	1	1
Технологія	Трудове навчання / Художня праця	2	1	1	1
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура*	3	3	3	3
	Основи здоров'я	1	1	1	1
Разом		18+3*	18+3*	19+3*	19+3*
Додаткові години на предмети інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття, консультації		2	3	3	3
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня (без урахування часу на заняття з фізичної культури, індивідуальні та групові заняття)		20	21	23	23
Всього фінансується з бюджету (сумарна кількість годин інваріантної і варіативної складових)		23	24	25	25
Граничний обсяг домашнього завдання		-	45хв	70хв	90хв

* Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів, але обов'язково фінансуються.

**Типовий навчальний план
початкової школи з українською мовою навчання з вивченням
російської чи іншої мови національної меншини**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах			
		1	2	3	4
Мови і літератури	Українська мова	7	6	5	5
	Російська чи інша мова національної меншини	2	2	2	2
	Іноземна мова	-	2	2	2
Математика	Математика	4	4	4	4
Людина і світ	Я і Україна	1	1	2	2
Мистецтво	Музика	1	1	1	1
	Образотворче мистецтво	1	1	1	1
Технологія	Трудове навчання / Художня праця	2	1	1	1
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура*	3	3	3	3
	Основи здоров'я	1	1	1	1
Разом		19+3*	19+3*	19+3*	19+3*
Додаткові години на предмети інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття, консультації		1	2	3	3
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня (без урахування часу на заняття з фізичної культури, індивідуальні та групові заняття)		20	22	23	23
Всього фінансується з бюджету (сумарна кількість годин інваріантної і варіативної складових)		23	24	25	25
Граничний обсяг домашнього завдання		—	45 хв	70 хв	90 хв

* Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів, але обов'язково фінансуються.

Типовий навчальний план початкової школи з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах			
		1	2	3	4
Мови і літератури	Мова навчання	6	6	5	5
	Українська мова	3	3	4	4
	Іноземна мова	—	2	2	2
Математика	Математика	4	4	4	4
Людина і світ	Я і Україна	1	1	2	2
Мистецтво	Музика	1	1	1	1
	Образотворче мистецтво	1	1	1	1
Технологія	Трудове навчання / Художня праця	2	1	1	1
Здоров'я і Фізична культура	Фізична культура*	3	3	3	3
	Основи здоров'я	1	1	1	1
Разом		19+3*	20+3*	21+3*	21+3*
Додаткові години на предмети інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття, консультації		1	2	2	2
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня (без урахування часу на заняття з фізичної культури, індивідуальні та групові заняття)		20	22	23	23
Всього фінансується з бюджету (сумарна кількість годин інваріантної і варіативної складових)		23	25	26	26
Граничний обсяг домашнього завдання		-	45 хв	70 хв	90 хв

* Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів, але обов'язково фінансуються.

*Додаток 4
до наказу Міністерства
освіти і науки України
від 29.11.05 № 682*

Типовий навчальний план спеціалізованої школи з українською мовою навчання і поглибленим вивченням іноземних мов (І ступінь)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах			
		1	2	3	4
Мови і літератури	Українська мова	7	7	7	7
	Іноземна мова	3	3	3	4
Математика	Математика	4	4	4	4
Людина і світ	Я і Україна	1	1	1	1
Мистецтво	Музика	1	1	1	1
	Образотворче мистецтво	1	1	1	1
Технологія	Трудове навчання / Художня праця	1	1	1	1
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура*	3	3	3	3
	Основи здоров'я	1	1	1	1
Разом		19+3*	19+3*	19+3*	20+3*
Додаткові години на предмети інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття, консультації		1	3	3	3
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня (без урахування часу на заняття з фізичної культури, індивідуальні та групові заняття)		20	21	23	23
Всього фінансується з бюджету (сумарна кількість годин інваріантної і варіативної складових)		23	25	25	26
Граничний обсяг домашнього завдання		-	45 хв	70 хв	90 хв

* Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів, але обов'язково фінансуються.

*Додаток 5
до наказу Міністерства
освіти і науки України
від 29.11.05 № 682*

**Типовий навчальний план
спеціалізованої школи з навчанням російською чи іншою мо-
вою національної меншини і поглибленим вивченням іноземних мов
(I ступінь)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах			
		1	2	3	4
Мови і літератури	Мова навчання	6	5	5	5
	Українська мова	3	3	4	4
	Іноземна мова	3	3	3	4
Математика	Математика	3	4	4	4
Людина і світ	Я і Україна	1	1	1	1
Мистецтво	Музика	1	1	1	1
	Образотворче мистецтво	1	1	1	1
Технологія	Трудове навчання / Ху- дожня праця	1	1	1	1
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура*	3	3	3	3
	Основи здоров'я	1	1	1	1
Разом		20+3*	20+3*	21+3*	22+3*
Додаткові години на предмети інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття		1	2	2	1
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня (без урахування часу на заняття з фізич- ної культури, індивідуальні та групові заняття)		20	21	23	23
Всього фінансується з бюджету (сумарна кіль- кість годин інваріантної і варіативної складо- вих)		24	25	26	26
Граничний обсяг домашнього завдання		-	45 хв	70 хв	90 хв

* Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів, але обов'язково фінансуються.

Про затвердження Типових навчальних планів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу

*МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАКАЗ
м. Київ
від 13 травня 2005 р. № 291*

З метою забезпечення умов для розвитку здібностей та обдарувань учнів відповідно до вимог Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» від 16.11.2000 р. № 1717 та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» від 14.01.2004 р. № 24

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов (додаток 1), спеціалізованих шкіл музичного профілю (додаток 2) і спеціалізованих шкіл художнього профілю (додаток 3).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.), Інституту навчальної літератури (Жасьянов Г.В.) та Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю.І.) спільно з відповідними підрозділами Академії педагогічних наук України забезпечити своєчасну підготовку навчальних програм та комплекту навчально-методичної літератури для спеціалізованих шкіл.

3. Міністерству освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів забезпечити необхідні умови щодо поетапного введення Типових навчальних планів спеціалізованих шкіл.

4. Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», газеті «Освіта України» та розмістити на сайті міністерства.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністр

С.М. Ніколаєнко

Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу

*Затверджено
Наказ Міністерства освіти і науки України
від 13.05.2005 р. № 291*

Пояснювальна записка

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу створюються згідно запитів та потреб учнів і функціонують в структурі загальноосвітніх навчальних закладів I-III ступенів.

Зарахування учнів до шкіл цих типів здійснюється на конкурсній основі, з урахуванням нахилів та здібностей дітей і готовності їх до навчання за відповідним напрямом (профілем). З цією метою може проводитись співбесіда з дитиною або тестування згідно з нормативними документами та рекомендаціями Міністерства освіти і науки України (див. Інструкцію про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), затверджену наказом МОН України від 19.06.2003 р. № 389).

Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу (додатки 1-3) розроблені на основі Типових навчальних планів початкової школи (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01.03.2004 р. № 162) та Типових навчальних планів для основної та старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів у структурі 12-річної школи (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2005 р. №145).

Вони складаються з двох блоків навчальних предметів: загальноосвітнього і профільного. Цикл профільних предметів сформований на основі інваріантної та варіативної складових змісту шкільної освіти, у т.ч. за рахунок перерозподілу навчального часу між профільними та загальноосвітніми предметами та курсами. Відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад кожна школа на основі Типового формує власний робочий навчальний план на відповідний навчальний рік, обираючи ті чи інші профілі навчання, конкретизуючи варіативну складову.

Залежно від особливостей та умов роботи загальноосвітнім навчальним закладом можуть вноситись необхідні корективи щодо вивчення профільних предметів і курсів, у тому числі може перерозподілятися час між курсами профільного циклу.

Робочі навчальні плани спеціалізованих шкіл інших профілів (історичного, фізико-математичного, біолого-хімічного тощо) складаються за додатком 25 до наказу Міністерства освіти і науки України від

09.03.2005 р. № 145 (з використанням інших варіантів Типових навчальних планів основної і старшої школи).

З усіх інших питань (структури навчального року, організації навчальної практики, порядку вивчення окремих предметів, формування класів і поділу їх на групи) спеціалізовані школи користуються Положеннями пояснювальних записок до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки України від 01.03.2004 р. № 162 та від 23.02.2004 р. № 132.

Директор департаменту
загальної середньої
та дошкільної освіти

П.Б.Полянський

Додаток 1

Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Загальноосвітній цикл												
Українська мова	7	7	7	7	3,5	3	3	2	2	2	2	2
Українська література	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	-	-	-	-	1	1	1	1,5	1	1	1	2
Всесвітня історія	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1
Я і Україна	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Етика	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
П р а в о з - навство	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Економіка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-

Людина і світ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Музичне мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
Образотворче мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Художня культура	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-
Естетика	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Математика	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	2
Природознавство	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Біологія	-	-	-	-	-	-	2	2	3	1,5	2	-
Географія	-	-	-	-	-	2	2	1,5	1,5	1,5	-	-
Фізика	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	-
Астрономія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Хімія	-	-	-	-	-	-	1	2	2	1	1	-
Людина і природа					-	-	-	-	-	-	-	1
Трудове навчання	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-
Інформатика	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
Фізична культура	2,5	2,5	2,5	2,5	2	2	2	2	2	2	2	2
Основи здоров'я	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	-	-	-
Захист Вітчизни	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-

<i>Разом</i>	17,5	18,5	18,5	18,5	19	21,5	23,5	23,5	26	22	21	17
2. Цикл профільних предметів												
Іноземна мова	3	3	3	4	5	5	5	5	5	5	5	5
Друга іноземна мова	-	-	-	-	3	3	3	3	3	3	3	3
Література країни, мова якої вивчається поглиблено	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Країнознавство	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1
Спецкурси (ділова іноземна мова, технічний переклад, ін.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
<i>Разом</i>	3	3	3	4	8	8	8	8	8	11	11	13
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації	0,5	0,5	1,5	1,5	-	0,5	0,5	1,5	-	1	1	3
Граничнодопустиме навчальне навантаження на учня	20	21	23	23	27	30	32	33	33	33	33	33

Всього (без урахування поділокласів на групи)	21	22	23	24	27	30	32	33	34	34	33	33
---	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Примітки: 1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів.

2. Друга година на вивчення зарубіжної літератури компенсується вивченням предметів профільного циклу, зокрема іноземних мов і літератур.

3. У спеціалізованих школах з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин час на вивчення української та рідної мов і літератур визначається згідно з додатком 3 до наказу МОН України від 01.03.2004 р.№ 162 та додатками 4, 21 до наказу МОН України від 09.03.2005 р.№145. За необхідності, для цієї мети може використовуватись також час варіативної складової та частково на вивчення другої іноземної мови.

Додаток 2

Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного профілю

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Загальноосвітній цикл												
Українська мова	7	7	7	7	3,5	3	3	2	2	2	2	2
Українська література	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	-	1	2	2	3	3	3	2	2	2	2	2
Історія України	-	-	-	-	1	1	1	1,5	1	1	1	2
Всесвітня історія	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1

Я і Україна	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Етика	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
П р а в о з - навство	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Економіка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Людина і світ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Образотвор- че мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Х у д о ж н я культура	-	-	-	-	1	1	1	1	1	4	4	-
Естетика	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Математика	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	2
Природоз- навство	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Біологія	-	-	-	-	-	-	2	2	3	1,5	2	-
Географія	-	-	-	-	-	2	2	1,5	1,5	1,5	-	-
Фізика	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	-
Астрономія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Хімія	-	-	-	-	-	-	1	2	2	1	1	-
Людина і природа					-	-	-	-	-	-	-	1
Т р у д о в е навчання	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-
Інформатика	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
Ф і з и ч н а культура	2,5	2,5	2,5	2,5	2	2	2	2	2	2	2	2

Основи здоров'я	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	-	-	-
Захист Вітчизни	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
<i>Разом</i>	16,5	18,5	19,5	19,5	23	25,5	27,5	26,5	29	28	27	23
2. Цикл профільних предметів												
Музична грамота, сольфеджіо	1	1	1	1	1	1	1	1,5	-	-	-	-
Хоровий спів	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
Музичний інструмент	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
Сольний спів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Музична література				1	1	1	-	-	-	-	-	-
Історія музичного мистецтва	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	2
Предмет за вибором*	1 ^{+(0,5)}	0,5	0,5	0,5	1	-	-	1	1	1	1	1 ⁺⁽¹⁾
<i>Разом</i>	4 ^{+0,5}	3,5	3,5	4,5	5	4	4	6,5	5	6	6	9 ⁺¹
Гранично допустиме навантаження на учня	20	22	23	23	27	29	31	33	33	33	33	33

Всього** (без урахування поділу класів на групи)	21	22	23	24	28	29,5	31,5	33	34	34	33	33
--	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------------	-------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів.

2.* Перелік предметів за вибором: ритміка, хореографія, вокальний ансамбль, фольклор та етнографія, оркестр, інструментальний ансамбль, імпровізація та композиція, театр, кіно і телебачення.

3. У спеціалізованих школах з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин предмети мовно-літературного циклу плануються з урахуванням додатку 3 до наказу МОН України від 01.03.2004 р. № 162 та додатків 4, 21 до наказу МОН України від 09.03.2005 р. № 145.

4** .Крім часу, зазначеного у навчальному плані, додатково виділяється у кожному класі по 2 концертмейстерські години на тиждень.

Додаток 3

Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл художнього профілю

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Загальноосвітній цикл												
Українська мова	7	7	7	7	3,5	3	3	2	2	2	2	2
Українська література	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	-	1	2	2	3	3	3	2	2	2	2	2
Історія України	-	-	-	-	1	1	1	1,5	1	1	1	2
Всесвітня історія	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1
Я і Україна	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-

Етика	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
П р а в о з - навство	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Економіка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Людина і світ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
М у з и ч н е мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
Х у д о ж н я культура					1	1	1	1	1	4	4	-
Естетика	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Математика	3	4	4	4	4	4	4	4	5	3	3	2
Природоз- навство	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Біологія	-	-	-	-	-	-	2	2	3	1,5	2	-
Географія	-	-	-	-	-	2	2	1,5	1,5	1,5	-	-
Фізика	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	-
Астрономія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Хімія	-	-	-	-	-	-	1	2	2	1	1	-
Людина і природа					-	-	-	-	-	-	-	1
Т р у д о в е навчання	-	-	-	-	1	1	1	1	1	-	-	-
Інформатика	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
Ф і з и ч н а культура	2,5	2,5	2,5	2,5	2	2	2	2	2	2	2	2
О с н о в и здоров'я	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	-	-	-

Захист Вітчизни	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
<i>Разом</i>	15,5	17,5	18,5	18,5	23	25,5	27,5	27,5	29	28	27	23
2. Цикл профільних предметів												
Малюнок	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
Живопис	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
Ліплення	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Композиція	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1
Художня праця	1	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Комп'ютерна графіка	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	2
Предмет за вибором*	1 ^{+(0,5)}	0,5	0,5	0,5	1	1	1	1,5	1	1	1	3
<i>Разом</i>	5 ^{+0,5}	4,5	4,5	5,5	5	4	4	5,5	5	6	6	10
Граничнодопустиме навчальне навантаження на учня	20	22	23	23	27	29	31	33	33	33	33	33
Всього (без урахування подюкласів на групи)	21	22	23	24	28	29,5	31,5	33	34	34	33	33

Примітки: 1.

Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів.

2.* Орієнтовний перелік предметів за вибором: дизайн, скульптура, декоративно-ужиткове мистецтво, конструювання, історія образотворчого мистецтва, кольорознавство, художня фотографія, театр, кіно і телебачення.

3. У спеціалізованих школах з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин предмети мовно-літературного циклу плануються з урахуванням додатку 3 до наказу МОН України від 01.03.2004 р. № 162 та додатків 4, 21 до наказу МОН України від 09.03.2005 р. № 145.

Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі

*Рішення колегії
Міністерства освіти і науки України
25.09.03 № 10/13*

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» Академією педагогічних наук України розроблено проект Концепції профільного навчання в старшій школі. Документ був опублікований, обговорений педагогічною громадськістю і доопрацьований з урахуванням пропозицій та зауважень.

Заслухавши та обговоривши доповідну записку про проект Концепції профільного навчання в старшій школі, колегія ухвалює:

· 1. З метою запровадження профільного навчання у старшій школі затвердити Концепцію профільного навчання (додається).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П. Б.) спільно з АПН України (Мадзігон В. М.) до 1.02.2004 року завершити розроблення типових навчальних планів, навчальних програм з профільного навчання інваріантної складової навчального плану.

3. Здійснювати моніторинг і узагальнювати результати переходу до профільного навчання в 11-річній школі.

4. Центральному інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України (Олійник В. В.) забезпечити організацію та проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах переходу до профільного навчання.

5. Контроль за виконанням рішення покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

Голова колегії, міністр

В. Г. Кремень

Концепція профільного навчання в старшій школі

*Затверджено
Рішення колегії Міністерства
і науки України
25.09.03 № 10/12—2*

Вступ

Концепція профільного навчання в старшій загальноосвітній школі розроблена на виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717

«Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання». Вона ґрунтується на основних Положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) і спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002.

У названих документах закладено нові підходи до організації освіти в старшій школі. Вона має функціонувати як профільна. Це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, що значно розширює можливості учня у виборі власної освітньої траєкторії.

Концепція розроблена з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду організації профільного навчання в старшій загальноосвітній школі.

Розвиток світового і, зокрема, **європейського освітнього простору**, об'єктивно вимагає від української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються у провідних країнах світу. Загальною тенденцією розвитку старшої профільної школи є її **орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти.**

Диференціація — одна з ключових проблем організації сучасної школи. Вона є об'єктом гострої полеміки серед педагогів у багатьох країнах світу. Різні і навіть протилежні погляди на ідею диференційованого навчання певною мірою відображають дві діалектично протилежні тенденції у розвитку сучасної науки, виробництва і освіти. Одна з них — **інтеграція**, яка обумовлена об'єктивними процесами взаємозв'язку і взаємозалежності різних наукових дисциплін, що потребує від кваліфікованого працівника широкої загальної культури й обізнаності у багатьох суміжних галузях.

У той же час існує й інша тенденція, що виключає можливість «універсалізму» в умовах величезного нарощування наукових і професійних знань. Важливою умовою досягнення успіху у будь-якій діяльності вважається **спеціалізація** працівника, хоча сам характер цієї спеціалізації зазнає суттєвих змін. Послідовники цієї тенденції справедливо вважають, що спеціалізація не тільки сприяє розвитку виробничих сил, науки, культури, але й відповідає різноманітності задатків і здібностей людини, її індивідуальним нахилам до того чи іншого виду діяльності.

Більшість педагогів світу є прихильниками саме цієї тенденції, про що свідчить той факт, що диференціація навчання є одним із основних організаційних принципів середньої загальноосвітньої школи зарубіжжя впродовж багатьох десятиліть. У Франції вона існує півтора століття, нагороджений величезний досвід впровадження її у шкільну практику.

Початковий етап диференціації починається в старших класах неповної середньої школи, де вона має попередній, орієнтовний характер. На старшому ступені середньої школи у більшості країн світу здійснюється профільна диференціація навчання. Учні навчаються у спеціалізованих секціях, відділеннях і серіях, які можна вважати аналогами профілів,

вся багатоманітність яких зводиться до двох напрямів - **академічного** (загальноосвітнього) та **практичного** (технологічного, допрофесійного).

Кількість обов'язкових предметів (курсів) на старшому ступені середньої школи набагато менша, ніж в основній. Профільна диференціація навчання здійснюється за рахунок поглибленого вивчення навчальних дисциплін певного профілю. Учні академічних потоків керуються вимогами вищих навчальних закладів, навчальний план яких складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін, що не виключає вибір нових навчальних курсів.

Учні, які не орієнтуються на вступ до вищих навчальних закладів, обирають головним чином навчальні курси практичного циклу, що в багатьох випадках не обмежує можливості продовження навчання.

Організація профільного навчання призводить до певного перевантаження навчального плану школи. Так, у гімназіях Швеції існує 22 відділення (профіля). Спеціалізація навчання здійснюється як за рахунок відмінностей у рівні підготовки з традиційних шкільних дисциплін, так і шляхом включення у навчальний план спеціальних профілюючих предметів, кількість яких загалом сягає близько 80.

Незважаючи на велику кількість навчальних предметів і курсів, кількість основних напрямів профілізації незначна. За наявності стаціонарних відділень і секцій заняття будуються у досить суворій відповідності до навчальних планів і програм профілю навчання і є обов'язковими для всіх учнів. Факультативи і предмети за вибором відіграють допоміжну роль, і їх питома вага у загальному балансі навчального часу відносно незначна.

Прикладом такої системи є трирічний французький загальноосвітній і технологічний ліцей. У десятому класі діє загальний, обов'язковий для всіх учнів навчальний план, який складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін. Крім того, кожному учню пропонується 15 курсів для поглибленого вивчення, серед яких він повинен вибрати два.

Після закінчення десятого класу диференціація поглиблюється і набуває жорстких організаційних форм. Учні навчаються за двома напрямами: загальним і технологічним. Школярі можуть вибрати з десяти серій диплом бакалавра про середню освіту, який дає право вступу до відповідних факультетів університетів та інших вищих навчальних закладів. У **загальноосвітньому** напрямі виділяються три серії: літературна, наукова і соціальні та економічні науки. **Технологічний напрям** передбачає сім серій: медико-соціальні науки, науки та технології індустрії, експериментальні науки та технології, науки та технології сфери обслуговування, готельного господарства, музики і танцю, прикладного мистецтва.

Стаціонарні відділення і секції з уніфікованими навчальними планами і програмами існують у старших класах середніх шкіл Німеччини, Італії, Іспанії, Нідерландів, Данії, Аргентини і в інших країнах.

У деяких країнах профільна диференціація здійснюється за іншим принципом. Учні пропонується широкий спектр елективних предметів, і фактично саме вони відіграють головну роль у здійсненні спеціалізованого навчання. Така система характерна для старшої школи США, Англії, Шотландії. В американській школі навчання здійснюється за такими трьома основними напрямами профілізації: академічний,

загальний та виробничий. У зміст навчання входять як традиційні обов'язкові предмети, так і предмети за вибором, яких у школах США налічується кілька сот. В останні роки спостерігається тенденція до зменшення навчального часу на їх вивчення.

У цілому, в старшій зарубіжній школі спостерігається стійка тенденція до скорочення кількості профілів і навчальних курсів за рахунок збільшення у навчальному плані обов'язкових предметів і курсів.

Концепцією профільного навчання у Росії визначено номенклатуру основних напрямів профілізації (профілів у російському варіанті): природничо-математичний, соціально-економічний, гуманітарний, технологічний, універсальний. При цьому приблизне співвідношення обсягів базових загальноосвітніх, профільних загальноосвітніх предметів і елективних курсів у російській школі визначається пропорцією 50:30:20.

У Концепції враховано досвід професійно зорієнтованого навчання в Україні, починаючи з класичних гімназій XIX — поч. XX ст. (мета — підготовка до вступу в університети), реальних училищ (мета — підготовка до вступу в технічні вузи), надання середньої освіти у структурі професійних шкіл: середніх (технічних, медичних, педагогічних, комерційних, мистецьких, духовних, сільськогосподарських), початкових (ремісничих і промислово-технічних, сільськогосподарських, педагогічних, духовних, торгово-промислових, медичних, мистецьких).

У 1918 р. Наркомос України прийняв «Положення про єдину трудову школу УСРР», згідно з яким у старших класах середньої школи виокремлювались три напрями поглибленого вивчення предметів: гуманітарний, природничо-математичний і технічний. Але ця схема не була реалізована.

У 1920 роках в Україні трудовий принцип стає головним у навчанні і професійній підготовці школярів. Була створена оригінальна система освіти, яка суттєво відрізнялась від російської і була спрямована на отримання певної професії. Підготовка до майбутньої трудової діяльності здійснювалась професійними школами різних типів, де навчались учні після закінчення семирічної трудової школи. Найбільш поширеними були індустріально-технічні, сільськогосподарські, соціально-економічні, медичні, мистецькі, ремісничо-промислові, будівельні, транспортні школи (термін навчання — три і чотири роки).

У другій половині 1930-х рр. система освіти уніфікується і профшколи реорганізуються у середні спеціальні навчальні заклади. Відкриваються профільні школи — фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) та школи сільської молоді (ШСМ) для підлітків (термін навчання — 2—4 роки). Згодом, коли в 1940 році утворюється система державних трудових резервів, ФЗУ і ШСМ перейшли до її складу, але стали тупиковими напрямками.

За Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) було передбачено створення спеціалізованих шкіл для обдарованих дітей (фізико-математичних, художніх, музичних, з поглибленим вивченням іноземних мов та ін.), система підготовки трудових резервів була перетворена на професійно-технічну.

У 1960—1980-х роках існували спеціалізовані загальноосвітні школи, класи з поглибленим вивченням окремих предметів та факультативи.

У той же період особлива увага приділялась діяльності навчально-виробничих комбінатів (НВК), які стали центрами трудового і професійного навчання. У 1985 році був розроблений і затверджений Тимчасовий перелік професій, за якими проводиться підготовка учнів у міжшкільних НВК.

З 1987 року у школах для учнів 7—8 класів був уведений навчальний предмет «Основи виробництва. Вибір професії». Метою цього курсу була допомога учням у виборі профілю професійної підготовки.

Наприкінці 1980-х — початку 1990-х років в Україні з'являються нові типи освітніх закладів (гімназії, ліцеї, колежі), які зосереджують зусилля учнів на поглибленому вивченні окремих предметів, котрі потрібні їм для подальшого навчання у вищих навчальних закладах.

Освітою через профільне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах у 2001—2002 навчальному році було охоплено 401286 учнів (6,3 % від загальної кількості учнів), у 2003 році — 430569 учнів (відповідно — 6,9 %). Зростання становить 0,6 %.

Найвищий показник вибору учнями профілю навчання у 2002—2003 навчальному році простежується на користь суспільно-гуманітарного, інформатики та обчислювальної техніки, філологічного. Водночас знизилась кількість навчальних закладів з біолого-хімічним, екологічним, юридичним профілями навчання. Поступово створюються сприятливі умови для поглибленого вивчення предметів в сільських школах.

Аналіз мотивів вибору учнями профілів навчання показав, що близько 40 % керувались при цьому схильністю до вивчення конкретного циклу предметів. Решта віддавали перевагу престижності школи, сильному кадровому потенціалу вчителів, наполяганню батьків, бажанню бути разом із друзями тощо.

Осмислення продуктивних тенденцій вітчизняного і зарубіжного шляхів профілізації старшої школи свідчить про необхідність широко врахування як суспільного контексту функціонування школи, так і індивідуальних потреб і здібностей учнів.

I. Сутність, мета і принципи організації профільного навчання

Профільне навчання — вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті, структурі та організації навчального процесу.

Мета профільного навчання — забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства. Профільне навчання спрямоване на набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Основними завданнями профільного навчання є:

1) створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки;

2) виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією;

3) формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенції учнів на допрофесійному рівні, спрямування молоді щодо майбутньої професійної діяльності;

4) забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю.

Профільне навчання ґрунтується на таких **принципах**:

- фуркації (розподіл учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами);
- варіативності й альтернативності (освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення);
- наступності та неперервності (між допрофільною підготовкою і профільним навчанням, професійною підготовкою);
- гнучкості (змісту і форм організації профільного навчання, у тому числі дистанційного; забезпечення можливості зміни профілю);
- діагностико-прогностичної реалізованості (виявлення здібностей учнів з метою їх обґрунтованої орієнтації на профіль навчання).

II. Структура профільного навчання

Профіль навчання - це спосіб організації диференційованого навчання, який передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів.

Профіль навчання визначається з урахуванням освітніх потреб замовників освіти; кадрових, матеріально-технічних, інформаційних ресурсів школи; соціокультурної і виробничої інфраструктури району; регіону; перспектив здобуття подальшої освіти і життєвих планів учнівської молоді.

Профільне навчання у 10-12 класах здійснюється за такими основними напрямками: **суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний**. Їх набір відповідає соціально-диференційованим видам діяльності, які обумовлюються суспільним розподілом праці, і містить знання про природу, людину, суспільство, культуру, науку та виробництво. За основними напрямками профілізації визначаються різноманітні навчальні профілі. Їх орієнтовний перелік наведений у додатку.

Навчальний профіль визначається як доборою предметів, так і їх змістом.

Зміст і структура навчальних профілів. Засвоєння змісту освіти у загальноосвітніх закладах з профільним навчанням має, по-перше, забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, по-друге - підготовку до майбутньої професійної діяльності.

Профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові, профільні та курси за вибором.

Базові загальноосвітні предмети становлять інваріантну складову змісту середньої освіти і є обов'язковими для всіх профілів. Ці предмети

реалізують цілі й завдання загальної середньої освіти. Зміст навчання і вимоги до підготовки старшокласників визначаються державним загальноосвітнім стандартом.

Профільні загальноосвітні предмети — це цикл предметів, які реалізують цілі, завдання і зміст кожного конкретного профілю. Вони обов'язкові для учнів, які обрали даний профіль навчання. Профільні предмети вивчаються поглиблено. Особливостями вивчення є: більш глибоке і повне опанування понять, законів, теорій, передбачених стандартом освіти; дотримання системного викладу навчального матеріалу, його логічного упорядкування; широке використання знань із споріднених предметів; застосування активних методів навчання, організація дослідницької, проектної діяльності учнів. Поглиблене вивчення саме циклу предметів запобігає вузькій спеціалізації, яка здебільшого не відповідає реальним потребам, інтересам старшокласників (нерідко їх цікавить не один предмет, а група предметів, не одна професія, а ряд близьких професій). Профільні предмети забезпечують також прикладну спрямованість навчання за рахунок інтеграції знань і методів пізнання та застосування їх у різних сферах діяльності, в т. ч. і професійній, яка визначається специфікою профілю навчання.

Зміст профільних предметів реалізується за рахунок варіативної та інваріантної складових змісту загальної середньої освіти.

У профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачається опанування змісту предметів на різних рівнях:

1. Рівень стандарту - обов'язковий мінімум змісту навчальних предметів, який не передбачає подальшого їх вивчення (наприклад, математика у філологічному профілі; хімія та біологія у профілі інформатики або їх інтегрований варіант у цих профілях).

2. Академічний рівень - обсяг змісту достатній для подальшого вивчення предметів у вищих навчальних закладах — визначається для навчальних предметів, які є не профільними, але базовими або близькими до профільних (наприклад, загальноосвітні курси біології, хімії у фізико-технічному профілі або загальноосвітній курс фізики у хіміко-біологічному профілі).

Зміст навчання на першому і другому рівнях визначається державним загальноосвітнім стандартом.

3. Рівень профільної підготовки - зміст навчальних предметів поглиблений, передбачає орієнтацію на майбутню професію (наприклад, курси фізики і математики у фізико-математичному профілі або курси біології та хімії у хіміко-біологічному профілі).

Профільних предметів має бути не більше двох-трьох з однієї або споріднених освітніх галузей (наприклад, фізика, інформатика і математика, хімія і технології, біологія і екологія, географія і економіка тощо). Так, у профілях, де профільними обрано природничі предмети біологія і хімія, решта природознавчих предметів (фізика, географія) вивчається за програмою загальноосвітнього рівня.

Зміст окремих навчальних предметів може інтегруватися. Так, у профілях природничо-математичного і технологічного спрямування може вивчатися інтегрований курс «Суспільствознавство», а у профілях суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного і спортивного напрямів — «Природознавство».

Курси за вибором - це навчальні курси, які входять до складу профілю навчання. Їх основні функції: поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання. Курси за вибором створюються за рахунок варіативного (шкільного та регіонального) компонента змісту освіти. Кількість курсів, що пропонується, має бути надлишковою, з якої учень вибирає обов'язкові.

Загальноосвітні школи створюють ті чи інші профілі навчання за рахунок комбінацій базових, профільних предметів і курсів за вибором. Цим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, яка дає змогу обрати старшокласнику індивідуальну освітню програму.

III. Форми організації профільного навчання

Форми організації профільного навчання регламентують діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу в системі профільних загальноосвітніх навчальних закладів і забезпечують умови для реалізації його мети і завдань. За характером взаємодії суб'єктів профільного навчання виділяються такі форми його організації:

- Внутрішньошкільні:
  - профільні класи в загальноосвітніх навчальних закладах;
  - профільні групи в багатопрофільних загальноосвітніх навчальних закладах;
  - профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами;
  - динамічні профільні групи (в тому числі різновікові).

Зовнішні:

- міжшкільні профільні групи;
- профільна школа інтернатного типу;
- опорна старша школа;
- навчально-виховний комплекс (НВК);
- міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК);
- загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів.

Профільні групи у багатьох профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачають профільну підготовку груп учнів у класах певного напрямку профілізації. Наприклад, у класі суспільно-гуманітарного напрямку можуть бути організовані групи для навчання за філологічним та історико-правовим профілями.

Профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами здійснюється з метою задоволення індивідуальних запитів обдарованих учнів.

Динамічні профільні групи створюються за бажанням учнів у профільних школах, що мають належне матеріально-технічне, професійно-педагогічне забезпечення. Вони можуть функціонувати у паралельних класах старшої школи (за наявності не менше 12-ти учнів у групі); у малокомплектних школах можуть організовуватись різновікові динамічні профільні групи. Протягом навчального року учні мають право переходити з однієї профільної групи в іншу. Це забезпечить умови для самостійного вибору учнями профільних навчальних курсів, випробування власних сил, реалізації їхніх освітніх, професійних інтересів.

Міжшкільні профільні групи організуються у навчально-виховному комплексі (НВК), опорній старшій школі з пришкільним інтернатом, профільній школі інтернатного типу, міжшкільному навчально-виробничому комбінаті (МНВК) за рахунок кооперації ресурсів і коштів закладів освіти, приватних осіб тощо. Старшокласники мають можливість більш змістовно й організовано вивчати спецкурси, які мають забезпечувати допрофесійну підготовку та їх дійову професійну орієнтацію.

Профільна школа інтернатного типу здійснює загальну середню освіту і має на меті допрофесійну підготовку молоді з числа випускників основної школи (за умови наявності кадрових, фінансових, інформаційних ресурсів, сучасної навчально-матеріальної бази).

Опорна старша школа створюється переважно у сільських районах і виконує роль «ресурсного центру» в об'єднанні кількох загальноосвітніх навчальних закладів. Вона, маючи достатній матеріальний і кадровий потенціал, забезпечує ту частину профільної підготовки, яку не може реалізувати та чи інша школа.

Навчально-виховний комплекс (НВК) — це об'єднання освітніх, фінансових, інформаційних ресурсів навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів учнів.

Міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК) — це навчальний заклад, який забезпечує потреби учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній та професійній підготовці.

Загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів функціонують переважно на III ступені навчання і забезпечують загальноосвітню підготовку та профільну підготовку, яка відповідає професійній спеціалізації факультетів цих закладів і реалізується в основному його науково-педагогічними працівниками.

Профільне навчання здійснюється у загальноосвітніх навчальних закладах різного типу: однопрофільних і багатпрофільних школах, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах.

Загальноосвітній навчальний заклад може мати один або декілька профілів. В окремих випадках загальноосвітній навчальний заклад (клас) може бути не орієнтований на конкретний профіль навчання. Тоді задоволення освітніх запитів учнів здійснюється за рахунок введення курсів за вибором, які дають змогу поглибити або професійно спрямувати зміст споріднених базових предметів.

Профільне навчання організується через навчальні заняття (уроки, факультативи), дистанційні курси, екстернат.

IV. Допрофільна підготовка

Здійснюється у 8-9 класах з метою професійної орієнтації учнів, сприяння у виборі ними напрямку профільного навчання у старшій школі. Форми її реалізації - введення курсів за вибором, поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі.

Основна функція курсів за вибором — профорієнтаційна. Вимоги до організації вивчення курсів: достатня їх кількість для визначення напрямку профільного навчання; поступове введення за рахунок годин варіативного освітнього компонента; поділ класу на групи, однорідні за підготовленістю та інтересами учнів.

Поглиблене вивчення предмета, крім розширення і поглиблення змісту, має сприяти формуванню стійкого інтересу до предмета, розвитку відповідних здібностей і орієнтації на професійну діяльність, де використовуються одержані знання. Поглиблене вивчення здійснюється або за спеціальними програмами і підручниками, або за модульним принципом — програма загальноосвітньої школи доповнюється набором модулів, які поглиблюють відповідні теми.

Допрофільна підготовка має здійснюватися також через факультативи, предметні гуртки, наукові товариства учнів, Малу академію наук, предметні олімпіади, кабінети профорієнтації.

Ефективність допрофільного навчання вимагає налагодження дієвої діагностики рівня навчальних досягнень учнів основної школи, профконсультаційної психодіагностики з метою визначення професійних інтересів і якостей школярів для створення однорідних за підготовленістю та інтересами мікроколективів (класів, груп).

V. Умови реалізації концепції

Вирішальною умовою реалізації концепції є комплексне розв'язання питань, пов'язаних з фінансовим, кадровим, навчально-методичним, нормативно-правовим і організаційним забезпеченням профільної школи.

1. Нові цілі шкільної освіти зумовлюють необхідність подальшої модернізації вищої педагогічної освіти і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. З цією метою необхідно:

- у вищих навчальних закладах педагогічного профілю передбачити підготовку педагогічних кадрів з урахуванням потреб профільної школи та внести відповідні зміни у державний стандарт вищої педагогічної освіти для спеціалістів та магістрів; планувати необхідну спеціалізацію студентів і магістерські програми з профільного навчання старшокласників; одержання вищої педагогічної освіти за кількома освітніми галузями, передбаченими державним стандартом загальноосвітньої школи;
- для забезпечення необхідного рівня професійної компетентності вчителів і керівників шкіл запровадити широкомасштабну систему відповідної перепідготовки: підвищення кваліфікації вчителів основної школи з орієнтацією на організацію допрофільного навчання та його психолого-педагогічне забезпечення; вчителів старшої школи, які викладатимуть профільні предмети і спеціальні курси; керівних кадрів освіти, здатних забезпечити функціонування профільної школи.

2. Створення нормативно-правової бази розвитку профільного навчання, спрямованої та вирішення таких основних питань:

- розробка механізмів фінансування профільних шкіл з урахуванням різних джерел бюджетного і позабюджетного фінансування;
- уточнення статутів загальноосвітніх навчальних закладів з метою забезпечення профільного навчання на внутрішньошкільному і зовнішньошкільному рівнях;
- розробка державного загальноосвітнього стандарту, що передбачає загальноосвітню підготовку, однаково для всіх шкіл - як основи для створення програмного забезпечення профільного навчання;
- підготовка орієнтовних навчальних планів для профілів навчання.

3. Навчально-методичне забезпечення профільної школи — важлива умова реалізації концепції. Відповідно до державних загальноосвітніх стандартів необхідно розробити і апробувати програми для базових, профільних і спеціальних курсів, відповідні підручники, методики, засоби навчання.

4. Створення психологічного супроводження навчального процесу в 8-9, 10-12 класах здійснюється з метою своєчасної оцінки комплексу індивідуальних особливостей підлітка з погляду його готовності до успішного навчання за певним профілем, попередження дезадаптації в умовах виникнення навчальних труднощів і стресів, пов'язаних із спілкуванням у новому колективі. Важливо досягти усвідомлення учнем себе як суб'єкта вибору профілю навчання.

5. Науковий супровід навчання в старшій школі, який передбачає реалізацію завдань дослідницького і впроваджувального характеру: обґрунтування змісту в різних комбінаціях профільного вивчення, розроблення педагогічних технологій на основі застосування активних методів навчання, самостійної навчальної діяльності, виробничої практики, розроблення системи оцінювання навчальних досягнень учнів; моніторинг якості освіти, корекцію концептуальних підходів до організації профільного навчання в різних умовах.

6. Фінансування профільного навчання здійснюється переважно за рахунок держави та кооперації державних, громадських і приватних коштів.

Концепція запроваджується за умови врахування реальних можливостей ресурсного забезпечення профільного навчання, розробки навчально-методичних комплектів, врахування результатів широкого експериментального випробування змісту і технологій профілізації старшої школи.

Концепцію уклали: Березовська Л. Д., Бібік Н. М., Бурда М. І., Денисенко Л. І., Єгоров Г. С., Іванюк Г. І., Калініна Л. М., Кизенко В. І., Корсакова О. К., Онищук Л. А., Трубачева С. Е.

Додаток

Структура профільного навчання

Основні напрями профілізації

Суспільно-гуманітарні	Природничо-математичний	Технологічний	Художньо-естетичний	Спортивний
Навчальні профілі філологічний, історико-правовий, економічний, юридичний та інші	Навчальні профілі фізико-математичний, хіміко-біологічний, географічний, медичний, екологічний та інші	Навчальні профілі інформатика, виробничі технології, проектування і конструювання, менеджмент, побутове обслуговування, агротехнологічний та інші	Навчальні профілі музичний, образотворчий, хореографічний, театральний, мистецтвознавчий та інші	Навчальні профілі атлетика, гімнастика, плавання, спортивні ігри, туризм та інші

Про проведення Всеукраїнського конкурсу навчальних програм з профільного навчання для учнів 10-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАКАЗ
м. Київ
№ 13 від 13 січня 2006

На виконання постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх закладів на новий зміст, структуру та 12-річний термін навчання» від 16.11.2000 № 1717, та «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» від 14.01.2004 № 24 та з метою забезпечення якісними навчальними програмами учнів 10-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів

НАКАЗУЮ:

1. Оголосити Всеукраїнський конкурс навчальних програм для профільного навчання учнів 10-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти з 15 жовтня по 1 грудня 2006 року.

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.):

- 2.1. до 15 березня 2006 року сформувати склад конкурсних комісій;
- 2.2. організувати приймання та реєстрацію рукописів.

3. Конкурсним комісіям забезпечити відбір навчальних програм відповідно до Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм (наказ Міністерства освіти і науки України від 13.10.2005 №589, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 12.12.2005 за № 1485/11765).

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністр

С.М.Ніколаєнко

Про затвердження Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти

НАКАЗ
Міністерства освіти і науки України
від 14 грудня 2000 р. № 588

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
19 грудня 2000 р. за № 925/5146

Відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року № 964 «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад» наказую:

· 1. Затвердити Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (додається).

2. Визнати такими, що втратили чинність, Положення про державну атестацію (екстернат) для одержання документів про загальну середню освіту, затверджене наказом Міністерства освіти України від 27.03.97 № 87 і зареєстроване в Міністерстві юстиції України 21.04.97 за № 151/1954, та Інструкцію про екзамени, переведення та випуск учнів загальноосвітніх навчально-виховних закладів України, затверджену наказом Міністерства освіти України від 29.01.96 № 24 та зареєстровану в Міністерстві юстиції України 21.02.96 за № 87/1112.

3. Ввести в дію Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти з 2000/2001 навчального року.

4. Науково-методичному центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України (Ляшенко О.І.) протягом 2001—2003 років розробити Положення про центри незалежного тестування, їх методичне забезпечення, функціонування та експериментальну апробацію.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністр

В.Г.Кремень

Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти

*Затверджено
наказом Міністерства і науки України
від 14 грудня 2000 р. № 588
Зареєстровано в Міністерстві України
19 грудня 2000 р. за № 925/5146*

Загальні Положення

Державна підсумкова атестація учнів (вихованців) (далі — атестація) — це форма контролю за відповідністю освітнього рівня випускників загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів навчальним програмам. Атестація проводиться відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання».

Зміст, форми й терміни атестації щорічно визначаються Міністерством освіти і науки України.

Перелік предметів, з яких здійснюється атестація, та порядок звільнення від неї визначаються цим Положенням.

Учням, які закінчили загальноосвітній навчальний заклад певного ступеня, видається про це відповідний документ:

- по закінченні початкової школи — таблиць успішності;
- по закінченні основної школи — свідоцтво про базову загальну середню освіту (за бажанням учнів);
- по закінченні навчального закладу системи загальної середньої освіти — атестат про повну загальну середню освіту.

Особам, які закінчили основну школу з навчальними досягненнями високого рівня (10, 11, 12 балів), видається свідоцтво про базову загальну середню освіту особливого зразка.

Особам, нагородженим золотою або срібною медалями, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12.11.97 № 1260 видається документ про повну загальну середню освіту особливого зразка.

1. Проведення атестації

1.1. Атестація проводиться в навчальних закладах системи загальної середньої освіти з навчальних предметів інваріантної частини Типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.2. Атестація випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти може за їх бажанням проводитися на базі вищих навчальних закладів (для випускників, які вступатимуть до вузів), за умови, що випускник має досягнення у навчанні на достатньому та високому рівні, та за згодою педагогічної ради загальноосвітнього навчального закладу.

1.3. Завдання та збірники завдань для атестації розробляються й затверджуються Міністерством освіти і науки України.

1.4. Результати атестації оцінюються за 12-бальною шкалою відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.5. Річні оцінки з предметів, з яких учень не проходить атестацію, є підсумковими.

1.6. Підсумкові оцінки з предметів, з яких учень проходить атестацію, виставляються на підставі атестаційних та річних оцінок з урахуванням оцінок за семестри.

1.7. Учні мають право на повторну атестацію з метою підвищення оцінки.

Повторна атестація може проводитися у будь-який час, але не раніше ніж через 10 днів після закінчення атестації і не пізніше початку нового навчального року.

Конкретні строки повторної атестації встановлюють Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Матеріали й завдання для повторної атестації розробляє Міністерство освіти і науки України.

1.8. Учні (екстерни), які хворіли під час проведення атестації і видужали до її закінчення, зобов'язані подати медичну довідку, на підставі якої їм надається право продовжити атестацію у поточному навчальному році.

1.9. Атестація включається у структуру навчального року.

2. Державні атестаційні комісії

2.1. Для проведення атестації, не пізніше ніж за два тижні до її початку, в навчальних закладах місцевим органом управління освітою створюються державні атестаційні комісії (далі — комісії) у складі:

- голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, у виняткових випадках — учитель) та членів комісії: учитель, який викладає предмет у даному класі, асистент — учитель цього ж циклу предметів — у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня (відповідного класу гімназії, ліцею, коледжу);
- голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, або представник відповідного органу управління освітою) та членів комісії: учителя, який викладає предмет у даному класі, та не менше двох інших членів комісії — у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня.

2.2. При проведенні атестації у вищому навчальному закладі, як це передбачено в пункті 2.1, ректор вищого навчального закладу, на базі якого проходить атестація, призначає голову комісії та затверджує її склад.

2.3. На голів комісій покладається відповідальність за об'єктивність проведення атестації та дотримання порядку її проведення.

2.4. Головою комісії не може бути керівник навчального закладу (його заступник), який викладає у даному класі предмет, з якого проводиться атестація.

2.5. За наявності паралельних класів (груп) у навчальному закладі може бути створено декілька комісій з предмета.

2.6. У випускних класах навчальних закладів системи загальної середньої освіти комісії можуть створюватися спільно з вищими навчальними закладами.

2.7. За рішенням місцевого органу управління освітою до складу комісії понад визначену в п. 2.1 норму можуть входити учителі інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти, науковці, представники професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів.

2.8. Під час проведення атестації можуть бути присутніми лише особи, уповноважені органами управління освітою.

2.9. Втручання у проведення атестації та визначення її результатів з боку осіб, які не є членами комісії, не допускається. Зауваження та пропозиції щодо процедури проведення атестації можуть подаватися у письмовій формі до районної апеляційної комісії не пізніше наступного робочого дня після проведення атестації.

2.10. Результати атестації заносяться до протоколу встановленого зразка.

2.11. Звіти комісій про результати атестації та матеріали атестації зберігаються відповідно до вимог Інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I—III ступенів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 23.06.2000 № 240.

3. Атестація у початковій школі

3.1. У початковій школі атестації підлягають результати навчальної діяльності учнів третіх (четвертих) класів з державної мови (українська мова і читання) та математики. У навчальних закладах з мовами навчання національних меншин можуть підлягати атестації результати навчальної діяльності з мови навчання.

3.2. Атестація результатів навчальної діяльності учнів з державної мови, якщо вони вивчали її лише у двох останніх класах початкової школи, здійснюється за бажанням учнів, їх батьків (осіб, які їх замінюють).

3.3. Оцінка за атестацію з цих предметів виставляється за результатами річного оцінювання, яке здійснюється на підставі оцінок за підсумкові письмові роботи з урахуванням семестрового оцінювання навчальних досягнень учнів.

3.4. У загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня проведення підсумкових письмових робіт відбувається за участю осіб, уповноважених відповідними органами управління освітою, та фахівців.

3.5. Педагогічна рада навчального закладу на підставі результатів навчальної діяльності учня ухвалює рішення про переведення його до основної школи або дає рекомендації щодо доцільності підвищення учнем рівня його результатів з окремих предметів та за згодою батьків або осіб, які їх замінюють, вирішує питання про залишення учня на повторний курс навчання.

4. Атестація в основній школі

4.1. Атестація в основній школі проводиться з державної мови (письмово), математики (письмово), географії, біології, а також іноземної мови чи іншого гуманітарного предмета за вибором навчального закладу (у навчальних закладах з мовами навчання національних меншин атестація може проводитись з мови навчання) у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України: усне опитування, ком-

плексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

4.2. Випускники основної школи, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмета можуть проходити атестацію з мови навчання.

5. Атестація у старшій школі

5.1. Атестація у старшій школі проводиться з державної мови (письмово), історії України та трьох предметів (у тому числі в навчальних закладах з мовами навчання національних меншин — з мови навчання) за вибором учнів.

5.2. Випускники, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмета можуть проходити атестацію з мови навчання.

5.3. У загальноосвітніх навчальних закладах з мовами навчання національних меншин, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах, класах з поглибленим вивченням окремих предметів перелік предметів за вибором може бути доповнений навчальними предметами варіативної частини навчальних планів.

5.4. Атестація з кожного з предметів проводиться у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України (усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України).

5.5. У навчальних закладах системи загальної середньої освіти, що працюють з вищими навчальними закладами у складі навчальних або навчально-науково-виробничих об'єднань або за угодами з ними, дозволяється поєднувати атестацію зі вступними іспитами до вищого навчального закладу.

У такому разі за погодженням з Міністерством освіти і науки України завдання для атестації з профільних предметів можуть бути доповнені (з обов'язкових для атестації предметів) або замінені (з предметів, які учень сам обирає на атестацію) завданнями вищого навчального закладу та завчасно доведеш до відома випускників.

5.6. Атестація випускника відбувається лише в конкретному вищому навчальному закладі, до якого він вступає, і лише з профільних для цього вузу предметів.

За терміном така атестація повинна відбуватися раніше атестації у навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

5.7. Результати атестації у вищому навчальному закладі є одночасно результатами атестації за підсумками навчання випускника в навчальному закладі системи загальної середньої освіти.

Результати повідомляються у письмовій формі директору навчального закладу, де навчається випускник. Вони виставляються в атестат про повну загальну середню освіту й зараховуються як результати вступних іспитів до вищого навчального закладу.

5.8. Випускник навчального закладу системи загальної середньої ос-

віти подає заяву (анкету) на ім'я керівника навчального закладу, де він навчається, із зазначенням повної назви вищого навчального закладу, де він має намір проходити атестацію.

Заяву (анкету) такого ж змісту, а також витяг із рішення педагогічної ради навчального закладу про згоду на проходження атестації випускником у вищому навчальному закладі випускник повинен подати до вищого навчального закладу.

5.9. Випускникові видається атестаційний лист за підписом голови комісії, завіреним печаткою вищого навчального закладу, де випускник проходив атестацію.

5.10. Педагогічна рада навчального закладу, де навчається випускник, на підставі отриманого повідомлення про результати атестації у вищому навчальному закладі приймає рішення про здобуття випускником повної загальної середньої освіти.

6. Атестація екстернів

6.1. Екстернат у системі загальної середньої освіти є різновидом індивідуальної форми навчання, що забезпечує гарантоване Конституцією України право громадян на здобуття повної загальної середньої освіти й організовується відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положення про загальноосвітній навчальний заклад, цього Положення.

6.2. Екстерн — особа, яка самостійно опановує навчальні програми і якій надається можливість проходження підсумкової та державної підсумкової атестації в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

6.3. Отримання базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти у формі екстернату не обмежується віком.

6.4. Відмова з боку керівників навчального закладу, а також місцевих органів управління освітою в атестації екстернів з метою отримання базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти не допускається.

6.5. Громадяни України, які навчалися й отримали документ про відповідний рівень освіти за кордоном, з метою отримання документа державного зразка про базову або повну загальну середню освіту зобов'язані пройти атестацію екстерном.

За наявності міждержавної угоди про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту атестація екстерна не здійснюється, крім випадків, коли на атестації наполягає екстерн.

6.6. Можливість пройти атестацію й отримати відповідний документ про освіту мають екстерни, які:

- з будь-яких причин не мають змоги відвідувати навчальні заняття в загальноосвітньому навчальному закладі;
- навчаються за індивідуальною формою;
- отримали документ про відповідний рівень загальної середньої освіти за кордоном;
- прискорено опанували програмовий матеріал відповідного класу, ступеня навчання;
- не завершили навчання в навчальному закладі системи загальної середньої освіти;

- є іноземцями та особами без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах.

6.7. Зарахування повнолітніх громадян до навчального закладу на екстернат здійснюється за їх особистою заявою, а неповнолітніх громадян — за заявою батьків або осіб, які їх замінюють, погоджується з місцевим органом управління освітою і затверджується наказом керівника навчального закладу.

6.8. Приймання заяв від екстернів на проходження атестації починається з жовтня місяця поточного навчального року й закінчується, як правило, не пізніше ніж за три місяці до початку атестації.

6.9. Атестація проводиться в навчальному закладі системи загальної середньої освіти за місцем проживання екстернів або в навчальному закладі, визначеному відповідним органом управління освітою.

6.10. До атестації за курс повної загальної середньої освіти допускаються екстерни, які мають свідоцтво про базову загальну середню освіту.

6.11. Адміністрація навчального закладу, у якому здійснюється атестація, зобов'язана ознайомити екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з цим Положенням, порядком проведення атестації.

6.12. Перед атестацією проводиться підсумкова атестація з предметів інваріантної частини навчального плану.

Проходження підсумкової атестації є передумовою для проходження екстерном атестації.

6.13. Рішення про допуск екстерна до атестації приймається педагогічною радою навчального закладу, затверджується наказом директора.

6.14. Підсумкову атестацію та атестацію екстерн проходить в одному навчальному закладі.

Підставою для завершення атестації в іншому навчальному закладі є довідка з попереднього місця її проходження, що підписується керівником навчального закладу, головою Комісії і завіряється печаткою навчального закладу.

6.15. У разі незгоди екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з результатами підсумкової атестації чи атестації їм надається право оскаржити їх на загальних підставах.

6.16. Результати атестації екстерна фіксуються в окремому протоколі, у правому верхньому кутку якого зазначено: «Екстернат».

6.17. За результатами атестації на підставі рішення педагогічної ради, яке оформлюється наказом керівника навчального закладу, екстернам видаються свідоцтво про базову загальну середню освіту та атестат про повну загальну середню освіту.

6.18. Видача свідоцтва про базову загальну середню освіту, атестата про повну загальну середню освіту реєструється у книзі обліку цих документів. Запис про видачу свідоцтва про базову загальну середню освіту та атестата про повну загальну середню освіту заноситься у книгу в графі «Рік вступу до даного закладу» — «екстерн».

6.19. Екстерни, які пройшли атестацію на атестат про повну загальну середню освіту, золотою медаллю «За високі досягнення у навчанні» та срібною медаллю «За досягнення у навчанні» не нагороджуються.

7. Атестація за результатами річного оцінювання

7.1. Атестація учнів загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів для хворих дітей у період їх перебування у цих закладах, спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей з наслідками поліомієліту і церебральним паралічем, складними порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, глухих і зі слабим слухом, сліпих і слабозорих, а також учнів вечірніх (змінних) спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих і слабозорих, глухих і зі слабим слухом здійснюється на основі річного оцінювання у випускному класі.

7.2. Учні, які за станом здоров'я звільняються від атестації, мають право атестуватися за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Для проходження атестації в цьому випадку необхідно подати до комісії такі документи:

- 1) заява батьків учня або осіб, які їх замінюють;
- 2) довідка лікарсько-контрольної комісії, завірена печаткою лікувальної установи.

7.3. За рішеннями Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки, охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій учні, які проживають (проживали) у зонах безумовного чи гарантованого добровільного відселення у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС та зонах стихійного лиха, можуть бути атестовані за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Підставою для звільнення від атестації є рішення педагогічної ради, видається наказ керівника навчального закладу.

7.4. Учні випускних класів, які беруть участь у міжнародних олімпіадах, спортивних змаганнях, конкурсах, виставках, що мають статус міжнародних і проходять у період атестації, атестуються за результатами річного оцінювання.

7.5. Учасники міжнародних олімпіад, спортивних змагань, конкурсів, призери III та учасники IV етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, III етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт Малої академії наук звільняються від атестації з предметів, з яких вони стали призерами. До атестата про повну загальну середню освіту виставляється з цих предметів підсумкова оцінка 12 балів.

7.6. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до олімпіад, змагань, конкурсів, які мають статус міжнародних, звільняються від атестації; підсумкові оцінки їм виставляються за результатами річного оцінювання.

8. Апеляційні комісії. Подання та розгляд апеляцій

8.1. Для забезпечення об'єктивного проведення атестації відповідними органами управління освітою створюються апеляційні комісії з кожного предмета.

8.2. Чисельність і склад апеляційних комісій затверджуються відповідними органами управління освітою органів місцевого самоврядування або виконавчої влади.

8.3. Результати атестації можуть бути оскаржені до апеляційної ко-

місії учнями, їх батьками або особами, які їх замінюють, протягом 10 днів після її проведення.

9. Контроль за дотриманням вимог проведення атестації

9.1. Контроль за дотриманням вимог організації та проведення атестації покладається на відповідні органи управління освітою.

9.2. Наслідки проведення атестації щорічно до 15 липня узагальнюються та аналізуються відповідними органами управління освітою.

9.3. Узагальнена інформація Міністерству освіти і науки України подається відповідними органами управління освітою до 1 серпня.

Начальник

головного управління змісту освіти

П.Б.Полянський

Про організаційні заходи щодо підготовки та проведення у 2006 р. зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАКАЗ
м. Київ
від 21.01.2006 р. № 30

На виконання Указу Президента України від 4 липня 2005 р. № 1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», Доручення Президента України від 1 листопада 2004 р. № 1-1/1199, постанови Кабінету Міністрів України № 1095 від 25 серпня 2004 р. «Деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти», постанови Кабінету Міністрів України № 1312 від 31 грудня 2005 р. «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання і моніторингу якості освіти» та з метою утвердження відкритості й прозорості у діяльності навчальних закладів, забезпечення рівного доступу до освіти

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити:

1.1. План заходів щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання, що додається.

1.2. Квоти учасників зовнішнього незалежного оцінювання з числа випускників загальноосвітніх навчальних закладів, що додаються.

1.3. Графік проведення зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації випускників загальноосвітніх навчальних закладів у 2006 році, що додається.

2. Провести у 2006 році етап випробування технологій зовнішнього незалежного оцінювання усіх випускників загальноосвітніх навчальних закладів Чернігівської області та випускників пілотних загальноосвітніх навчальних закладів з окремих адміністративних одиниць областей, міст Києва та Севастополя, передбачити охоплення зовнішнім незалежним оцінюванням випускників, що виявлять бажання вступати до вищих навчальних закладів.

3. Передбачити у 2006 р. проходження випускниками зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та історії, а також математики, біології, географії, фізики, хімії, економіки.

4. Зараховувати результати зовнішнього незалежного оцінювання за бажанням випускників як державну підсумкову атестацію та вступне випробування до вищого навчального закладу.

5. Департаментам загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.), вищої освіти (Болюбаш Я.Я.) спільно з Українським центром оцінювання якості освіти (далі — Центр) у двомісячний термін розробити проекти нормативно-правових актів, що випливають з постанови Кабінету Міністрів України № 1312 від 31 грудня 2005 р. «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання і моніторингу якості освіти», та забезпечити приведення чинних нормативно-правових актів у відповідність з цією постановою.

6. Департаменту економіки та фінансування (Куліков П.М.) забезпечити фінансування Центру.

7. Міністерству освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити виконання заходів щодо впровадження зовнішнього незалежного оцінювання у 2006 р.:

7.1. Забезпечити до 1 лютого розміщення регіональних центрів оцінювання якості освіти в м. Вінниці, Дніпропетровську, Донецьку, Івано-Франківську, Києві, Львові, Одесі, Сімферополі, Харкові.

7.2. Призначити до 1 лютого заступників директорів (ректорів) інститутів післядипломної педагогічної освіти з питань зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти.

7.3. Внести пропозиції щодо адміністративних одиниць, у яких буде відбуватися зовнішнє оцінювання у 2006 році у межах встановленої квоти.

7.4. Визначити до 1 березня по кожному навчальному предмету кількість випускників, які проходять зовнішнє незалежне оцінювання, взявши до уваги, що кожен із випускників, які вступатимуть до вищих навчальних закладів, має право пройти зовнішнє оцінювання з трьох предметів.

7.5. Визначити до 1 квітня спільно з регіональними центрами оцінювання якості освіти пункти проведення зовнішнього оцінювання на базі навчальних закладів.

7.6. Забезпечити широке інформування педагогічних працівників, випускників, батьків щодо термінів, правил і умов проведення зовнішнього незалежного оцінювання.

7.7. Створити до 1 травня спостережні ради для громадського нагляду за дотриманням основних процедур зовнішнього незалежного оцінювання.

7.8. Сприяти Центру та його регіональним підрозділам у кадровому забезпеченні проведення зовнішнього незалежного оцінювання.

7.9. Організувати у співпраці з Центром та його регіональними підрозділами проведення навчальних семінарів з питань впровадження зовнішнього оцінювання.

8. Управлінню освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації до 15.02.06 для апробування моделі комп'ютерного тестування визначити пілотні загальноосвітні навчальні заклади, де не менше двох років вивчається інформатика на базі сучасних навчально-комп'ютерних комплексів.

9. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.) спільно з Академією педагогічних наук України (Кремень В.Г.), Центром до 1.03.06 р. розробити план проведення моніторингових досліджень якості освіти на 2006–2008 рр.

10. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.) забезпечити участь учнів 4-х та 8-х класів загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародному порівняльному дослідженні якості природничо-математичної освіти TIMSS, передбачивши у 2006 р. проведення пілотного дослідження, у 2007 р. — основного дослідження, у 2008 р. — аналіз результатів дослідження.

11. Департаментам вищої освіти (Болубаш Я.Я.), загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.) розробити методику зарахування при вступі до вищих навчальних закладів результатів зовнішнього незалежного оцінювання випускників загальноосвітніх навчальних закладів, що братимуть у 2005/2006 навчальному році участь в експериментальному апробуванні технологій незалежного зовнішнього оцінювання.

12. Контроль за виконанням наказу покласти на заступників Міністра Огнев'юка В.О., Богомолова А.Г., Степка М.Ф.

Міністр

С.М.Ніколаєнко

План заходів щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання

№№ з/п	Зміст заходів	Термін виконання	Виконавці
1.	Розміщення, ремонт та обладнання Українського центру оцінювання якості освіти (Центр).	Січень – лютий 2006 р.	Український центр оцінювання якості освіти (Центр)
2	Розроблення і затвердження штатного розпису та умов оплати праці працівників Центру та його регіональних підрозділів.	Січень 2006 р.	Департамент економіки та фінансування, Український центр оцінювання якості освіти (Центр), Департамент загальної середньої та дошкільної освіти
3	Закупівля обладнання для регіональних підрозділів УЦОЯО та навчально - екзаменаційних центрів (НЕЦ)	Лютий 2006 р.	Науково - методичний центр організації розробки та виробництва засобів навчання, Центр
4	Створення системи підготовки фахівців для проведення зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти	2006 р.	Центр, інститути післядипломної педагогічної освіти (ОППО), педагогічні університети, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти, Департамент вищої освіти

5	Розроблення навчальних модулів з питань зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингового дослідження якості освіти для курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників	Лютий 2006 р.	Центр, ОІППО, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти, Департамент вищої освіти
6	Проведення циклу семінарів для спеціалістів районних (міських) управлінь освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів Чернігівської області щодо впровадження зовнішнього незалежного оцінювання	Січень – квітень	Центр, ОІППО Департамент загальної середньої та дошкільної освіти, Управління освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації
7	Розроблення бази стандартизованих тестових завдань, створення тестів та видрук тестових матеріалів з української мови, історії, математики, географії фізики, хімії, біології, економіки, підготовка відповідних інформаційних матеріалів.	Січень – лютий 2006 р.	Центр, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти

8	Розроблення бази стандартизованих тестових завдань та підготовка відповідних інформаційних матеріалів з іноземної мови	Листопад 2006 р.	Центр, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти
9	Видрук інформаційних матеріалів щодо строків та порядку проведення зовнішнього незалежного оцінювання	Січень 2006 р.	Центр, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти
10	Проведення пілотного випробування різних моделей зовнішнього незалежного оцінювання	Квітень – травень 2006 р.	Центр, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти
11	Проведення моніторингового дослідження якості природничо - математичної освіти учнів основної школи за методикою TIMSS Проведення моніторингового дослідження якості початкової освіти	Квітень 2006р	Центр, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій
12	Проведення моніторингового дослідження якості читання та розуміння прочитаного тексту учнями основної школи	Листопад 2006 р.	Центр, Департамент загальної та дошкільної освіти Міністерство освіти і науки Автономної республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій

Квоти учасників зовнішнього незалежного оцінювання з числа випускників загальноосвітніх навчальних закладів.

Регіон	Орієнтовна кількість випускників 2005/2006 н.р.	Пропонована кількість учасників тестування
Автономна Республіка Крим	25210	1980
Вінницька	16482	1300
Волинська	12029	900
Дніпропетровська	36022	2800
Донецька	40066	3300
Житомирська	13529	1000
Закарпатська	13684	1000
Запорізька	18540	1400
Івано-Франківська	14311	1100
Київська	19750	1600
Кіровоградська	11558	900
Луганська	20647	1600
Львівська	28477	2250
Миколаївська	12206	900
Одеська	24463	1900
Полтавська	16815	1300
Рівненська	14297	1100
Сумська	11522	900
Тернопільська	10564	800
Харківська	28915	2250
Херсонська	12067	900

Хмельницька	14401	1100
Черкаська	15637	1200
Чернівецька	9725	700
Чернігівська	13220	13220
м. Київ	26463	2300
м. Севастополь	3848	300
Всього	484430	50000

Про затвердження Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів

*НАКАЗ
Міністерства освіти і науки України
від 20 липня 2004 р. № 601;*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
9 вересня 2004 р. за № 1121/9720*

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» з метою підвищення рівня організації навчально-виховного процесу і оснащення навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів наказую:

1. Затвердити Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів (додається).

2. Міністру освіти і науки Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій довести наказ до відома керівників місцевих органів управління освітою та керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

3. Положення про навчальні кабінети загальноосвітнього навчально-го закладу опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України» та розмістити на сайті Міністерства.

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністр

В.Г.Кремень

Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів

*Затверджено
наказом Міністерства освіти і науки
України від 20 липня 2004 р. № 601*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції
України 9 вересня 2004 р. за № 1121/9720*

1. Загальні Положення

Положення про навчальні кабінети (далі — кабінети) розроблено відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» та інших законодавчих актів України.

Дія цього Положення поширюється на навчальні кабінети, що існу-

ють і створюються у загальноосвітніх навчальних закладах.

Це Положення визначає загальні та спеціальні вимоги до матеріально-технічного оснащення кабінетів згідно із санітарно-гігієнічними правилами та нормами і є обов'язковим для їх організації в загальноосвітніх навчальних закладах (далі — заклади) незалежно від типу та форми власності.

Кабінетом вважається класна кімната закладу зі створеним навчальним середовищем, оснащеним сучасними засобами навчання та шкільним обладнанням.

2. Мета, завдання та основні форми організації навчальних кабінетів

2.1. Основна мета створення кабінетів полягає у забезпеченні оптимальних умов для організації навчально-виховного процесу та реалізації завдань відповідно до Державного стандарту базової і повної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року за № 24.

2.2. Завданням функціонування навчальних кабінетів є створення передумов для:

- організації індивідуального та диференційованого навчання;
- реалізації практично-дійової і творчої складових змісту навчання;
- забезпечення в старшій школі профільного і поглибленого навчання;
- організації роботи гуртків та факультативів;
- проведення засідань шкільних методичних об'єднань;
- індивідуальної підготовки вчителя до занять та підвищення його науково-методичного рівня.

2.3. Перед початком навчального року проводиться огляд кабінетів з метою визначення стану готовності їх до проведення занять.

2.4. Державні санітарні правила і норми облаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу мають відповідати вимогам, затвердженим постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63 (далі — ДСанПіН 5.5.2.008-01), та ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

3. Типи навчальних кабінетів

3.1. Організація навчальних кабінетів передбачає:

- визначення предметної специфіки;
- розміщення кабінетів;
- оснащення засобами навчання та шкільним обладнанням за єдиними вимогами до упорядкування та удосконалення організаційно-педагогічних умов функціонування цих кабінетів.

3.2. У закладах можуть створюватись такі типи навчальних кабінетів:

- кабінети з окремих предметів;
- комбіновані кабінети з декількох споріднених предметів — класна кімната з набором навчально-методичної інформації та матеріально-технічного забезпечення для декількох предметів.

3.3. У закладах створюються кабінети: фізики, інформатики, біології, хімії, майстерень трудового навчання, обслуговуючої праці з лабораторними приміщеннями, що прилягають до цих кабінетів, спортивні,

актові зали та інші кабінети відповідно до умов і потреб закладу.

Лабораторні приміщення повинні мати вихід до кабінету та окремий вихід у коридор чи на подвір'я школи.

3.4. Переважно у початкових школах і загальноосвітніх навчальних закладах з малою наповнюваністю класів можуть створюватися комбіновані кабінети для викладання споріднених предметів.

Найбільш доцільним є поєднання предметів, що належать до однієї освітньої галузі, мають споріднене обладнання, наприклад хімії та біології, фізики й астрономії, біології і природознавства, правознавства та історії, мови й літератури тощо.

3.5. Майстерні для проведення занять з технічних та обслуговуючих видів праці і комбіновані кабінети — розміщують на першому поверсі, як правило, ізольовано від інших основних приміщень і вони повинні мати окремий вихід на шкільне подвір'я.

3.6. У загальноосвітніх навчальних закладах з допрофесійним або професійним навчанням обладнується кабінет з відповідних навчальних дисциплін (за умови, що школа не обслуговується міжшкільним навчально-виробничим комбінатом).

3.7. Фізкультурно-спортивні зали належить розміщувати не вище другого поверху, актові — не вище третього згідно з ДБН В.2.2-3-97 п.3.8.

3.8. Для дотримання безпечності руху учнів під час перерв, розміщення кабінетів (якщо у школі існує кабінетна система) на поверхах здійснюється шляхом поєднання на одному поверсі (в одному блоці або секції закладу) кабінетів для 5-9 класів, для 10-12 класів — на іншому (в іншому блоці або секції).

Класні кімнати для учнів I класів слід розміщувати не вище другого поверху, а 2-4 - не вище третього згідно з ДБН В.2.2-3-97 п.3.29.

3.9. Розташування кабінетів може змінюватись відповідно до зміни спеціалізації навчального закладу, співвідношення класів та кількості учнів у них чи інших причин.

4. Матеріально-технічне забезпечення навчальних кабінетів

4.1. Комплектація кабінетів обладнанням здійснюється відповідно до типових переліків навчально-наочних посібників, технічних засобів навчання та обладнання загального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів.

4.2. Шкільні меблі та їх розміщення у кабінетах (класних кімнатах) та майстернях має відповідати санітарно-гігієнічним правилам та нормам (п.8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01) і здійснюватися відповідно до вимог ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

У класних кімнатах та кабінетах початкової, основної і старшої школи встановлюються шкільні меблі: парти, (одно-) двомісні учнівські столи та стільці учнівські, в кабінетах хімії, фізики та біології — спеціальні двомісні лабораторні столи, прикріплені до підлоги (трьох розмірів за 4, 5, 6 ростовими групами).

Шкільні меблі мають шість розмірів за ростовими групами та маркуванням їх у вигляді ліній відповідного кольору. Зріст учнів до 115 см

(1-а група) — лінія оранжевого кольору, 115—130 см (2-а група) — фіолетового, 130—145 см (3-а група) — жовтого, 146-160 см (4-а група) — червоного, 161—175 см (5-а група) — зеленого і більше 175 см (6-а група) — блакитного.

Парти (столи учнівські) повинні бути тільки стандартні, при цьому стіл і стілець мають бути однієї групи (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01).

У кожному кабінеті (класній кімнаті) слід передбачити наявність меблів двох-трьох розмірів з перевагою одного з них або трансформативні столи зі зміною висоти згідно з антропометричними даними школярів. У класних кімнатах повинна бути нанесена кольорова мірна вертикальна лінійка для визначення учням необхідного розміру меблів (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01).

4.3. Робочі місця вчителів фізики, хімії, біології та трудового навчання монтуються на підвищенні, обладнуються демонстраційним столом (у кабінетах хімії та біології з препараторською частиною — висотою 75 см). Тумби стола оснащують спеціальними пристроями (ящиками) для зберігання інструментів, хімічного посуду, мікропрепаратів і приладів, що використовуються для проведення дослідів. До демонстраційної частини стола (висотою 90 см) підводять електричний струм, воду і каналізацію. Робочі площі столів повинні бути покриті спеціальними матеріалами, стійкими до механічних та термічних пошкоджень, хімічних реактивів. У кабінеті хімії та біології робоче місце вчителя доцільно обладнати витяжною шафою з вільним доступом до неї.

У кабінеті хімії необхідно обладнати демонстраційний стіл витяжною шафою (розміром 64 x 85 x 250 см) під кутом 45°, додатковим місцевим освітленням, підведенням гарячої та холодної проточної води відповідно до вимог ДСанПіН 5.5.2.008-01.

4.4. Кабінет фізики забезпечується системою електрообладнання із загальних стаціонарних та спеціалізованих взаємозв'язаних електричних пристроїв і джерел, які вмикаються до мережі змінного трифазного струму (з фазною напругою 127 В або 220 В) та однофазного (від 5 В до 250 В), постійного струму з напругою від 0 до 100 В. У лаборантській встановлюється центральний щиток, від якого подається однофазний і трифазний струм на розподільний щиток, з випрямлячем і регулятором напруги (розміщеним поряд з класною дошкою).

До учнівських столів у кабінеті фізики підводиться постійний електричний струм (до 42 В).

4.5. У кожному кабінеті (класній кімнаті) розміщується класна (аудиторна) дошка різних видів: на одну, три або п'ять робочих площ у розгорнутому або складеному вигляді.

Середній щит класної (аудиторної) дошки на три або п'ять робочих площ може бути використаний для демонстрації екранно-звукових засобів навчання на навісному екрані.

На окремих робочих площах залежно від специфіки предмета може бути:

- розташовано набірне полотно для демонстрації розрізних карток зі словами, літерами, складами, реченнями, цифрами та лічильним матеріалом тощо — для початкових класів;
- нанесено контурну карту України або півкуль — для кабінету географії;

- нанесено графічну сітку для проведення уроків каліграфічного письма — для початкової школи;
- накреслено графічну сітку для побудови графіків — у кабінетах математики і фізики.

Одна з робочих площ може мати магнітну основу з кріпленнями для демонстрації навчально-наочних посібників (таблиць, карт, моделей-аплікацій тощо).

Робочі площі на звороті дошки можуть бути покриті білим кольором для нанесення написів за допомогою спеціальних фломастерів.

Поряд з класною (аудиторною) дошкою в кабінетах галузі технологій і математики розміщують демонстраційні креслярські інструменти.

4.6. Лабораторні приміщення відповідно до специфіки обладнуються: витяжною шафою, секційними шафами для збереження приладів та лабораторного посуду, металевими шафами або сейфами для збереження хімічних реактивів, рукомийником, столом для підготовки дослідів, приладів і навчально-наочних посібників для занять, однотумбовим столом для роботи вчителя та лаборанта, столом

4.7. Хімічний посуд зберігається у лабораторних приміщеннях, розташовується окремо у залежності від розміру, виду і матеріалу (пластмаса, скло, метал), з якого він виготовлений.

Посуд для збереження реактивів повинен мати етикетки з чітким і яскравим написом їх назви. Усі шафи для зберігання хімічних реактивів повинні замикатися.

Хімічні реактиви зберігаються та розміщуються залежно від їх властивостей (гігроскопічні реактиви, легкі, горючі і органічні речовини, кислоти).

На посуді з отруйними речовинами має бути етикетка з написом «Отрута», з горючими — етикетка з написом червоного кольору та знаком оклику — «Вогнебезпечно!».

4.8. Місця зберігання засобів навчання нумеруються і позначаються назвами на етикетках, що заносяться до інвентарної книги.

4.9. Усі матеріальні цінності кабінету обліковуються в інвентарній книзі встановленого зразка, яка повинна бути прошнурована, пронумерована та скріплена печаткою (додаток 1).

4.10. Матеріальні об'єкти (предмети) і матеріали, що витрачаються в процесі роботи (хімреактиви, посуд, міңдобрива тощо) заносяться до матеріальної книги (додаток 2).

4.11. Облік та списання морально та фізично застарілого обладнання, навчально-наочних посібників проводиться відповідно до інструкцій, затверджених Міністерством фінансів України.

4.12. Кабінети і майстерні мають бути забезпечені:

- аптечкою з набором медикаментів для надання першої медичної допомоги;
- первинними засобами пожежогасіння відповідно до Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України.

4.13. Вимоги пожежної безпеки для всіх навчальних приміщень визначаються НАПБ В.01.050-98/920 Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджених

спільним наказом Міносвіти України і Головне управління Державної пожежної охорони МВС України від 30.09.98 № 348/70, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 17.12.98 за № 800/3240 (із змінами і доповненнями).

5. Навчально-методичне забезпечення навчальних кабінетів

5.1. Навчально-методичне забезпечення кабінетів складається з навчальних програм, підручників, навчальних та методичних посібників (не менше одного примірника кожної назви) з предмету, типовими переліками навчально-наочних посібників та обладнання загального призначення, зразків навчально-наочних посібників, навчального обладнання у кількості відповідно до вимог зазначених переліків.

5.2. Розподіл та збереження засобів навчання і навчального обладнання здійснюються згідно з вимогами навчальних програм за розділами, темами і класами відповідно до класифікаційних груп, у кабінеті (класній кімнаті), лабораторних приміщеннях по секціях меблів спеціального призначення.

5.3. У кабінеті (класній кімнаті) створюється тематична картотека дидактичних та навчально-методичних матеріалів, навчально-наочних посібників, навчального обладнання, розподілених за темами та розділами навчальних програм. Картки розміщуються в алфавітному порядку.

5.4. У кабінеті фізики, інформатики, хімії, майстернях трудового навчання, обслуговуючої праці має бути інструкція і журнали ввідного та періодичного інструктажу з техніки безпеки, пожежної безпеки.

5.5. Додатково кабінети можуть бути оснащені: підручниками та навчальними посібниками для кожного учня; фаховими журналами;

- інформаційними збірниками Міністерства освіти і науки України;
- бібліотечкою суспільно-політичної, науково-популярної, довідково-інформаційної і методичної літератури;
- матеріалами перспективного педагогічного досвіду, розробками відкритих уроків та виховних заходів;
- інструкціями для виконання лабораторних і практичних робіт, дослідів, спостережень, фізичного практикуму тощо;
- краєзнавчими матеріалами;
- інструментами і матеріалами для відновлення і виготовлення саморобних засобів навчання.

6. Оформлення навчальних кабінетів

6.1. На входних дверях кабінету повинен бути відповідний напис на таблиці з назвою кабінету: «Кабінет фізики», «Кабінет хімії», «Кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання» тощо.

Крім того, на входних дверях класної кімнати може бути цифрове позначення та літера класу, за якою закріплений даний клас початкової школи, наприклад «1-А клас».

6.2. Для оформлення кабінетів передбачено створення навчально-методичних експозицій змінного та постійного характеру.

6.3. До постійних експозицій відповідно до спеціалізації кабінету належать:

- державна символіка;
- інструкція з безпеки праці та пожежної безпеки, правила роботи в кабінеті;
- портрети видатних учених, письменників, композиторів;
- таблиці сталих величин, основних формул;
- еволюція органічного світу та його класифікація;
- таблиця періодичної системи елементів Д.І.Менделєєва, електрохімічний ряд напруг металів, розчинність солей, основ і кислот;
- системи вимірювання фізичних одиниць;
- політична карта світу, політико-адміністративна карта України, фізична карта України тощо.

6.4. У класних кімнатах початкової школи необхідно розмістити: правила пожежної безпеки та дорожнього руху;

- класний куточок, де записано права і обов'язки школярів, правила поведінки учнів, органи самоврядування, відображено життя колективу класу.

6.5. У секційних шафах кабінетів демонструються прилади, колекції, муляжі тощо.

6.6. До експозицій змінного характеру належать: виставка кращих робіт учнів;

- матеріали до теми наступних уроків, орієнтовні завдання тематичного оцінювання, державної атестації;
- додаткова інформація відповідно до навчальної програми, зокрема, про життєвий і творчий шлях письменників, учених, висвітлення поточних подій у нашій країні та за її межами;
- матеріали краєзнавчого характеру;
- результати експериментальної та дослідницької роботи учнів;
- результати учнівських олімпіад, конкурсів, турнірів тощо.

Матеріали експозицій оновлюються при переході до вивчення нової теми.

6.7. Для розташування експозицій використовуються змінні пластинчасті, перфоровані або решітчасті стенди, що розміщують на стінах.

6.8. Навчальні кабінети загальноосвітнього навчального закладу повинні бути забезпечені настінними термометрами або психрометрами; з пристроями для зберігання матеріалів та інструментів для ремонту приладів, пристроями для миття і сушіння посуду та дистильатором, які монтуються на стіні.

7. Керівництво навчальним кабінетом

7.1. Роботою кабінету керує завідувач, якого призначає директор з числа досвідчених учителів наказом по загальноосвітньому навчальному закладу.

7.2. Завідувач кабінету несе відповідальність за упорядкування, зберігання й використання навчально-наочних посібників, обладнання та інших матеріальних цінностей.

7.3. До обов'язків завідувача кабінетом належать:

- складання перспективного плану оснащення кабінету; забезпечення умов для проведення уроків;
- сприяння оновленню та удосконаленню матеріальної бази кабінету;
- систематизація та каталогізація матеріальних об'єктів;

- забезпечення дотримання в кабінеті правил електричної та пожежної безпеки, чистоти, порядку тощо;
- систематичне ведення інвентарної книги із занесенням до неї відповідних змін про нові надходження, витрати та списання матеріальних цінностей;
- керування і контроль за роботою лаборанта, надання йому практичної допомоги та сприяння підвищенню рівня його кваліфікації.

7.4. Розмір посадового окладу (ставки заробітної плати) завідувача кабінетом (майстернею) загальноосвітніх навчальних закладів встановлюється згідно з наказом МОН України від 29.03.2001 № 161, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.04.2001 за № 303/5494.

7.5. Перспективний план оснащення кабінету засобами навчання та шкільним обладнанням складає завідувач кабінету за погодженням з директором закладу, у разі необхідності (закупівля і встановлення нового складного обладнання) — з місцевим органом управління освітою, органами державної санітарно-епідеміологічної служби та пожежної охорони.

У відповідності до Положення про піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу, затвердженого наказом МОН України від 05.02.2001 № 45 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19.01.2001 за № 146/5337 і в межах, що належать до компетенції піклувальної ради, робота і матеріально-технічне оснащення навчальних кабінетів контролюються і спрямовуються піклувальною радою загальноосвітнього навчального закладу.

7.6. За згодою директора (заступника директора) закладу приміщення кабінетів можуть використовуватись для проведення уроків з інших предметів, виховних заходів, батьківських зборів.

7.7. Лаборант несе перед завідувачем кабінету відповідальність за належне зберігання навчального обладнання, навчально-наочних посібників, посуду, хімічних реактивів і матеріалів тощо.

7.8. До обов'язків лаборанта належать:

- систематичне вдосконалення своїх знань, практичних умінь і навичок із забезпечення викладання навчального предмета;
- забезпечення в приміщенні навчального кабінету чистоти повітря і порядку розміщення засобів навчання і шкільного обладнання;

Положення про методичне об'єднання вчителів

1. Загальні Положення

1.1. Методичне об'єднання вчителів здійснює навчальнометодичне забезпечення середньої освіти та позакласну діяльність з предмету, організовує вдосконалення відповідної фахової освіти і кваліфікації педагогічних працівників навчального закладу згідно з рівнями, визначеними законодавством.

1.2. Головним завданням методичного об'єднання є:

а) розробка, апробація та впровадження новітніх освітніх технологій та систем, перспективного педагогічного досвіду, поліпшення на цій основі організації методичної роботи в школі;

б) організація діяльності наукового товариства учнів у закладі освіти; підготовка та проведення олімпіад з базових дисциплін, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, турнірів юних науковців тощо;

в) проведення системи заходів, спрямованих на розвиток творчого потенціалу педагогів, вивчення і узагальнення їхнього перспективного педагогічного досвіду та його впровадження, залучення кращих із них до конкурсів професійної майстерності, навчально-методичної та науководослідницької роботи.

2. Структура та функції методичного об'єднання:

2.1. Структура методичного об'єднання включає всіх вчителів навчального закладу за галузями знань державного компонента освіти.

2.2. Підрозділами методичного об'єднання є творчі групи вчителів.

2.3. Керує методичним об'єднанням голова методичного об'єднання вчителів, яка (який) обирається терміном на два роки на загальних зборах методичного об'єднання з відповідної галузі знань із числа педагогічних працівників навчального закладу із відповідною фаховою освітою, яким за результатами атестації встановлена перша або вища кваліфікаційна категорія за наявності стажу роботи за фахом не менше 5 років.

3. Зміст і напрямки роботи методичного об'єднання вчителів.

Зміст роботи методичного об'єднання включає такі напрямки діяльності:

3.1. Аналіз якості освітньо-кваліфікаційного забезпечення навчально-виховного процесу педагогічними кадрами.

3.2. Навчально-методичне консультування педагогічних кадрів навчального закладу.

3.3. Організація безперервного удосконалення фахової освіти та кваліфікації педагогічних кадрів.

З цією метою:

Заступник директора з навчально-виховної роботи:

а) здійснює загальне керівництво діяльністю працівників і несе персональну відповідальність за результати роботи;

б) звітує перед відповідним територіальним відділом освіти, інститутами післядипломної освіти (удосконалення вчителів);

в) здійснює експертну оцінку якості та результативності навчально-виховної роботи педагогічних працівників відповідно до державних освітніх та освітньо-кваліфікаційних стандартів;

г) координує методичну діяльність навчального закладу з відповідними органами управління освітою, інститутами післядипломної освіти (удосконалення вчителів), іншими навчальними закладами району (міста), науководослідними установами з метою поширення педагогічного досвіду школи;

д) організовує та проводить представницькі педагогічні заходи: педагогічні виставки, творчі звіти вчителів, конкурси, науковопрактичні конференції, педагогічні читання тощо;

е) організовує розробку, апробацію і поширення навчально-методичних матеріалів;

є) систематично вивчає умови навчання та розвитку вихованців навчального закладу та рівень знань, умінь і навичок учнів відповідно до державних освітніх стандартів;

- ж) здійснює керівництво роботою з обдарованими дітьми;
- з) бере участь у підготовці навчальних матеріалів та проведенні I (шкільного) етапу олімпіад з базових дисциплін;
- и) здійснює керівництво підготовкою команди навчального закладу для участі у подальших етапах олімпіад з базових дисциплін;
- і) вивчає стан та результати викладання предметів відповідного циклу компонентів навчального плану та спеціальних дисциплін;
- к) аналізує умови забезпечення психофізичного здоров'я учнів, стану викладання предметів, готує рекомендації щодо приведення їх у відповідність до державних стандартів освіти;
- л) працює над створенням умов для безперервного вдосконалення фахової освіти і кваліфікації педагогічних працівників, підвищення їх педагогічної компетенції;
- м) координує роботу відповідного методичного об'єднання вчителів;
- н) здійснює аналітичну діяльність організації навчально-виховного процесу, позакласної та методичної роботи в закладі освіти;
- о) призначає наставників до молодих та малодосвідчених вчителів та координує їх роботу;
- п) відповідає за атестацію педагогічних працівників методичного об'єднання, готує відповідні документи, відвідує уроки та позакласні заходи з метою вивчення досвіду роботи вчителя, що атестується в поточному навчальному році;
- р) готує і подає експертні матеріали для прийняття відповідних рішень з питань кадрового забезпечення закладу освіти, підвищення кваліфікації та змісту атестації педагогічних працівників на підставі фахових висновків, відповідних дипломів, кваліфікаційних посвідчень;
- с) готує та видає накази та розпорядження по основній навчальній діяльності закладу освіти відповідно до своїх повноважень, організовує контроль за їх виконанням.

Голова методичного об'єднання вчителів:

- а) планує роботу методичного об'єднання на поточний навчальний рік;
- б) розподіляє методичні теми педагогічних працівників на поточний навчальний рік та організовує педагогічні читання на засіданнях методичного об'єднання;
- в) визначає функціональні обов'язки і ступінь відповідальності членів методичного об'єднання за їх виконання;
- г) відповідає за ведення документації шкільного методичного об'єднання (плани роботи, протоколи засідань, тексти виступів, розробки уроків, зразки наочності тощо);
- д) відвідує районні (міські) наради голів методичних об'єднань вчителів відповідної галузі знань;
- е) складає графік проведення методичних заходів з педагогічними працівниками;
- є) вивчає та аналізує роботу шкільного методичного об'єднання, складає списки необхідної науковометодичної літератури, технічних засобів навчання;
- ж) створює банк даних (картотеку) педагогічних знахідок, досвіду, освітніх технологій, знайомить з ними членів методичного об'єднання;

- з) створює аудіо та відеотеку кращих освітянських доробок методичного об'єднання школи;
- и) збирає зразки кращих письмових робіт, виконаних учнями навчального закладу;
- і) організовує пошукові дослідження в галузі розробки та впровадження методики, технологій навчання і виховання;
- к) спрямовує свою роботу на виявлення, апробацію та впровадження в практику навчального закладу перспективного педагогічного досвіду, новинок навчально-методичної літератури, новітніх освітніх технологій та досягнень сучасної науки;
- л) призначає вчителів для роботи з обдарованими дітьми;
- м) готує навчальні матеріали та проводить I (шкільний) етап олімпіад з базових дисциплін;
- н) підводить підсумки та готує відповідні заявки на участь команди школи у подальших етапах олімпіад з базових дисциплін;
- о) організовує роботу вчителів по підготовці команди школи у Всеукраїнських олімпіадах з базових дисциплін та конкурсах захиста науково-дослідницьких робіт МАН «Дослідник»;
- п) разом з заступником директора з навчально-виховної роботи готує навчальні матеріали для проведення зрізів знань за річним робочим планом навчального закладу;
- р) разом з заступником директора з навчально-виховної роботи складає план проведення предметного тижня, призначає відповідальних та слідкує за його виконанням;
- с) звітує про роботу методичного об'єднання на нарадах при директорі та засіданнях педагогічної ради школи.

Про внесення змін до Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року»

*Затверджено
постановами Кабінету Міністрів України
від 11 серпня 1995 р. № 638
від 14 вересня 2005 р. № 900*

Внести до Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 638 { 638-95-п } (ЗП України, 1995 р., № 12, ст. 278), зміни, що додаються.

Виконуючий обов'язки
Прем'єр-міністра України

Ю. ЄХАНУРОВ

ЗМІНИ, що вносяться до Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року» (638-95-п)

1. Пункти 4, 6, 9 та 10 викласти в такій редакції:

«4. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться щороку у три тури:

- перший — районний (міський) — грудень;
- другий — республіканський — січень — лютий;
- Автономній Республіці Крим, обласний, Київський та Севастопольський міські третій — заключний, проводиться поетапно:
- відбірковий — березень;
- фінальний — квітень»;

«6. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться на добровільних засадах. У конкурсі беруть участь педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів за основним місцем роботи — громадяни України незалежно від освіти, набутого фаху і віку, які мають стаж педагогічної роботи не менш як 5 років»;

«9. Центральний оргкомітет конкурсу приймає заяви з необхідними матеріалами з 1 до 10 березня поточного року.

За результатами відбіркового етапу претендентам надсилаються запрошення для подальшої участі в конкурсі.

Фінальний етап третього туру конкурсу проводиться у другій половині квітня поточного року.

10. На відбіркового етапі третього туру визначаються учасники фінального етапу конкурсу (не більш як 12 осіб з кожного фаху).

На фінальному етапі третього туру визначаються переможець та лауреати конкурсу з кожного фаху».

2. Доповнити Положення пунктами 10—1 — 10—3 такого змісту:

«10—1. На підставі висновків фахових журі центральний оргкомітет вносить колегії МОН пропозиції щодо присвоєння переможцям конкурсу звання «Заслужений учитель України».

10—2. Переможці конкурсу нагороджуються грошовими преміями кожний у розмірі 5 тис. гривень; лауреати, які посіли друге та третє місце з кожного фаху, — по 3 і 2 тис. гривень відповідно.

10—3. Переможці, лауреати та учасники третього туру конкурсу нагороджуються дипломами, цінними подарунками центрального оргкомітету у межах встановленого кошторису, а також можуть бути представлені до державних нагород і відомчих заохочувальних відзнак».

3. У тексті Положення слово «Міносвіти» замінити словом «МОН».

Положення про Всеукраїнський конкурс «Учитель року» (нова редакція)

1. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» є одним із заходів реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») і проводиться з метою виявлення і підтримання творчої праці вчителів, підвищення їх професійної майстерності, популяризації педагогічних здобутків.

Завданнями конкурсу є:

- піднесення ролі вчителя у суспільстві і підвищення престижності цієї професії;
- привернення уваги громадськості, органів виконавчої влади до проблем освіти;
- сприяння творчим педагогічним пошукам, удосконаленню фахової майстерності вчителя;
- поширення перспективного педагогічного досвіду;
- забезпечення незалежної експертної оцінки педагогічної діяльності.

2. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводить Міністерство освіти і науки України разом з Академією педагогічних наук, Творчою спілкою вчителів, Педагогічним товариством.

Міністерство освіти і науки України за поданням зазначених організацій затверджує щороку до 1 жовтня склад Центрального оргкомітету конкурсу та фахові журі.

3. Центральний оргкомітет конкурсу визначає фахи (не більше ніж п'ять), з яких проводиться конкурс у поточному навчальному році, встановлює критерії відбору поданих на конкурс матеріалів, умови та порядок проведення заключної частини конкурсу і не пізніше як за місяць до початку першого туру забезпечує їх доведення до відома педагогічної громадськості.

4. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться щорічно в три тури:

- **перший** — районний (міський) - грудень;
- **другий** — республіканський в Автономній Республіці Крим, обласний, Київський та Севастопольський міські - січень-лютий;
- **третій** — заключний проводиться поетапно:
- відбірковий — березень;
- фінальний — квітень.

5. Для проведення першого і другого туру утворюються на місцях оргкомітети конкурсу і журі з кожного фаху.

Склад районного (міського) оргкомітету конкурсу і журі затверджується управліннями (відділами) освіти районних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій (міських рад) за поданням районного (міського) методичного кабінету та фахових асоціацій учителів (за їх наявності).

Склад оргкомітету і журі конкурсу в Автономній Республіці Крим, області, м. Києві і Севастополі затверджується відповідним органом управління освітою за поданням науково-методичної установи та фахових асоціацій (за їх наявності).

6. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться на добровільних засадах. У ньому беруть участь педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів за основним місцем роботи – громадяни України незалежно від одержаної освіти, набутого фаху, віку, які мають стаж педагогічної роботи не менше 5 років.

7. Для участі в конкурсі претендент подає районному (міському) оргкомітету такі матеріали:

- заяву про бажання брати участь у Всеукраїнському конкурсі «Учитель року»;
- опис власного досвіду, що розкриває оригінальність педагогічних ідей, методів, технологій; аналіз результатів праці.

За бажанням учитель може подати оргкомітету й інші матеріали (в тому числі відгуки наукових установ, фахових асоціацій), що глибше розкривають його творчі здобутки.

8. До участі в кожному наступному турі допускаються переможці попереднього туру з кожного фаху, на яких оргкомітет подає матеріали, перелічені в пункті 7 цього Положення.

Якщо перший чи другий тур в окремих регіонах не проводився, бажачі взяти участь у третьому турі можуть надіслати до Центрального оргкомітету матеріали, зазначені у пункті 7 цього Положення.

9. Центральний оргкомітет конкурсу приймає заяви з необхідними матеріалами з 1 до 10 березня поточного року.

За результатами відбіркового етапу претендентам надсилаються запрошення для подальшої участі в конкурсі.

Фінальний етап третього туру конкурсу проводиться у другій половині квітня поточного року

10. На відбіркового етапі третього туру конкурсу визначаються учасники фінального етапу конкурсу (не більше 12 осіб у кожній номінації).

На фінальному етапі третього туру визначаються переможець та лауреати конкурсу у кожній номінації.

11. На підставі висновків фахових журі Центральний оргкомітет вносить колегії Міністерства освіти і науки України пропозиції щодо присвоєння переможцям конкурсу звання «Заслужений учитель України».

12. Переможці конкурсу нагороджуються грошовими преміями кожний у розмірі 5,0 тис. грн.; лауреати, які посіли друге та третє місця в кожній номінації – по 3,0 тис. грн. та 2,0 тис. грн. відповідно.

13. Переможці, лауреати, учасники конкурсу нагороджуються дипломами, цінними подарунками Центрального оргкомітету у межах встановленого кошторису. Вони можуть бути також представлені до державних та відомчих заохочувальних відзнак та інших нагород.

14. Фінансові витрати на підготовку і проведення першого і другого туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» провадяться за рахунок місцевих бюджетів, на організацію третього туру і забезпечення нагородження його переможців — за рахунок асигнувань Державного бюджету.

Про затвердження положень про відомчі заохочувальні відзнаки Міністерства освіти і науки України

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАКАЗ
від 11.07.2005 № 402

*Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
28 липня 2005 р.
за № 820/11100*

На виконання пункту 2 Указу Президента України від 13 лютого 1997 року № 134/97 «Про Примірне Положення про відомчі заохочувальні відзнаки»

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про нагородження нагрудними знаками «Відмінник освіти України», «Василь Сухомлинський», «Софія Русова», «А.С. Макаренко», «Петро Могила», «За наукові досягнення» та Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України, що додаються.

2. Скасувати дію наказів Міністерства освіти і науки України від 3 лютого 2003 року № 46 «Про введення в дію нового зразка Почесної грамоти Міністерства освіти і науки України», від 3 лютого 2003 року № 47 «Про введення в дію нової редакції Положення про нагрудний знак «Відмінник освіти України».

3. Департаменту кадрової роботи здійснити реєстрацію цього наказу в Міністерстві юстиції України у встановленому порядку.

4. Контроль за виконанням наказу залишаю за собою.

Міністр

С. М. Ніколаєнко

Положення про нагородження нагрудним знаком «Відмінник освіти України» Міністерства освіти і науки України

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
освіти і науки України
11.07.2005 № 402

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
28 липня 2005 р.
за № 820/11100

1. Заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України — нагрудним знаком «Відмінник освіти України» (далі — Нагрудний знак) — нагороджуються вихователі, вчителі, викладачі, практичні психологи, педагоги-організатори, соціальні педагоги, майстри виробничого навчання, спеціалісти, методисти, педагогічні працівники позашкільних закладів, наукові, науково-педагогічні, інженерно-технічні працівники, навчально-допоміжний персонал, працівники наукових установ освіти, закладів підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів, державні службовці, керівники навчальних закладів, наукових установ, організацій, спеціалісти із інших держав, які працюють у галузі не менше десяти років і досягли визначних успіхів у: вихованні, навчанні, професійній, науковій підготовці учнівської та студентської молоді; організації та вдосконаленні навчальної, виховної, науково-методичної та науково-дослідної роботи; координації дій педагогічних, виробничих колективів, сім'ї, громадськості з питань виховання і навчання дітей; впровадженні у практику досягнень науки і передового педагогічного досвіду; керівництві закладами та установами освіти, наданні допомоги щодо їх розвитку, впровадженні нових управлінських новацій; підготовці та підвищенні кваліфікації науково-педагогічних кадрів, спеціалістів народного господарства України, галузей економіки; науковому і методичному забезпеченні навчальних закладів та установ освіти, створенні високоякісних підручників і навчальних посібників; роботі з конструювання і виготовлення навчально-наочного приладдя; планово-фінансовій, адміністративно-господарській та іншій роботі.

2. Подання про нагородження вносять Міністерство освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади.

До подання додається довідка, в якій визначаються конкретні заслуги особи, що стали підставою для порушення клопотання про на-

городження. Клопотання про нагородження Нагрудним знаком перед вищим органом порушуються, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Ви-сунення кандидатур здійснюється гласно.

3. Клопотання може здійснюватись також за ініціативою держав-них органів та установ, підприємств (об'єднань) та інших громадсь-ких організацій України. При цьому повинна враховуватись думка колективу. Пропозиції про нагородження Нагрудним знаком вно-сяться щодо осіб, заслуги яких відповідають вимогам цього Поло-ження.

4. Пропозиції про нагородження Нагрудним знаком вносяться щодо осіб, як правило, не раніше ніж через три роки після нагород-ження Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України.

5. Нагородження Нагрудним знаком здійснюється наказом Міні-стра освіти і науки України.

6. Нагородження Нагрудним знаком проводиться, як правило, один раз на рік: у червні-серпні кожного року за підсумками навчаль-ного року та атестації педагогічних та науково-педагогічних праців-ників. Відзначення пам'ятних дат і ювілеїв може проводитись в ін-ший термін.

7. Вручення Нагрудного знака проводиться в урочистій обстанов-ці, як правило, Міністром освіти і науки України або за його доручен-ням Міністром освіти Автономної Республіки Крим, начальниками управлінь освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської місь-ких державних адміністрацій і районних (міських) відділів освіти. Разом з Нагрудним знаком нагородженому вручається посвідчення, зразок якого затверджується Міністерством освіти і науки України.

8. Нагрудний знак носить на правому боці грудей і за наявності на-грудних знаків до почесних звань України розміщується нижче них.

9. Про нагородження Нагрудним знаком у трудовій книжці наго-родженого робиться відповідний запис.

10. Повторне нагородження Нагрудним знаком не проводиться.

11. У разі втрати (псування) Нагрудного знака та посвідчення дуб-лікати, як правило, не видаються. Як виняток, вони можуть бути ви-дані Міністерством освіти і науки України у випадках втрати внаслі-док обставин, коли нагороджений не міг запобігти цьому.

12. Позбавлення Нагрудного знака проводиться на підставі наказу Міністерства освіти і науки України за вчинки, несумісні з принци-пами моралі і педагогічною етикою. Нагрудний знак з посвідченням, що належали особі, позбавленій нагороди, підлягають поверненню до Міністерства освіти і науки України.

13. Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, уп-равління освіти і науки обласних, Київської, Севастопольської місь-ких державних адміністрацій, районні відділи, навчальні заклади ос-віти ведуть списочний облік усіх нагороджених Нагрудним знаком.

Положення про нагородження нагрудним знаком «Василь Сухомлинський» Міністерства освіти і науки України

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
освіти і науки України
11.07.2005 № 402

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
28 липня 2005 р.
за № 821/11101

1. Заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України — нагрудним знаком «Василь Сухомлинський» (далі — Нагрудний знак) — нагороджуються наукові, науково-педагогічні і педагогічні працівники, а також інші особи за значний особистий внесок у розвиток загальної середньої освіти, які досягли визначних успіхів у навчанні та вихованні підростаючого покоління, науковому та навчально-методичному забезпеченні загальної середньої освіти, підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів, створенні високоякісних підручників і навчальних посібників для середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів.

2. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади.

До подання додається довідка, в якій визначаються конкретні заслуги особи, що стали підставою для порушення клопотання про нагородження.

3. Клопотання про нагородження Нагрудним знаком перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно.

4. Рішення про нагородження Нагрудним знаком ухвалюється Колегією Міністерства освіти і науки України, затверджується наказом Міністра і публікується в газеті «Освіта України».

Питання щодо нагородження Нагрудним знаком розглядається Колегією Міністерства освіти і науки України раз у квартал.

5. Вручення Нагрудного знака проводиться в урочистій обстановці, як правило, Міністром освіти і науки України або за його дорученням Міністром освіти Автономної Республіки Крим, начальниками управлінь освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій і районних (міських) відділів освіти.

Разом з Нагрудним знаком нагородженому вручається посвідчення, зразок якого затверджується Міністерством освіти і науки України.

6. Нагрудний знак носиться на правому боці грудей і за наявності нагрудних знаків до почесних звань України розміщується нижче них.

7. Про нагородження Нагрудним знаком у трудовій книжці нагородженого робиться відповідний запис.

8. Повторне нагородження Нагрудним знаком не проводиться.

9. У разі втрати (псування) Нагрудного знака та посвідчення дублікати, як правило, не видаються. Як виняток, вони можуть бути видані Міністерством освіти і науки України у випадках втрати внаслідок обставин, коли нагороджений не міг запобігти цьому.

10. Позбавлення Нагрудного знака проводиться на підставі наказу Міністерства освіти і науки України за вчинки, несумісні з принципами моралі і педагогічною етикою. Нагрудний знак з посвідченням, що належали особі, позбавленій нагороди, підлягають поверненню до Міністерства освіти і науки України.

11. Міністерство освіти і науки України веде списочний облік нагороджених Нагрудним знаком.

Директор департаменту кадрової роботи

В. Т. Биковський

Положення про нагородження нагрудним знаком «Софія Русова» Міністерства освіти і науки України

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Наказ Міністерства
освіти і науки України
11.07.2005 № 402*

*Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
28 липня 2005 р.
за № 822/11102*

1. Заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України — нагрудним знаком «Софія Русова» (далі — Нагрудний знак) — нагороджуються наукові, науково-педагогічні і педагогічні працівники за значний особистий внесок у розвиток дошкільної та позашкільної освіти, які домоглися визначних успіхів у навчанні та вихованні підростаючого покоління, науковому та навчально-методичному забезпеченні дошкільної освіти, підготовці висококваліфікованих педагогічних працівників для дошкільних навчальних закладів.

2. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади.

До подання додається довідка, в якій визначаються конкретні заслуги особи, що стали підставою для порушення клопотання про нагородження.

3. Клопотання про нагородження Нагрудним знаком перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно.

4. Рішення про нагородження Нагрудним знаком ухвалюється Колегією Міністерства освіти і науки України, затверджується наказом Міністра і публікується в газеті «Освіта України».

Питання щодо нагородження Нагрудним знаком розглядається Колегією Міністерства освіти і науки України раз у квартал.

5. Вручення Нагрудного знака проводиться в урочистій обстановці, як правило, Міністром освіти і науки України або за його дорученням Міністром освіти Автономної Республіки Крим, начальниками управлінь освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій і районних (міських) відділів освіти.

Разом з Нагрудним знаком нагородженому вручається посвідчення, зразок якого затверджується Міністерством освіти і науки України.

6. Нагрудний знак носиться на правому боці грудей і за наявності нагрудних знаків до почесних звань України розміщується нижче них.

7. Про нагородження Нагрудним знаком у трудовій книжці нагородженого робиться відповідний запис.

8. Повторне нагородження Нагрудним знаком не проводиться.

9. У разі втрати (псування) Нагрудного знака та посвідчення дублікати, як правило, не видаються. Як виняток, вони можуть бути видані Міністерством освіти і науки України у випадках втрати внаслідок обставин, коли нагороджений не міг запобігти цьому.

10. Позбавлення Нагрудного знака проводиться на підставі наказу Міністерства освіти і науки України за вчинки, несумісні з принципами моралі і педагогічною етикою. Нагрудний знак з посвідченням, що належали особі, позбавленій нагороди, підлягають поверненню до Міністерства освіти і науки України.

11. Міністерство освіти і науки України веде списочний облік нагородження Нагрудним знаком.

Директор департаменту кадрової роботи

В. Т. Биковський

Положення про нагородження нагрудним знаком «А.С.Макаренко» Міністерства освіти і науки України

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
освіти і науки України
11.07.2005 № 402

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
28 липня 2005 р.
за № 823/11103

1. Заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України — нагрудним знаком «А.С.Макаренко» (далі — Нагрудний знак) — нагороджуються педагогічні працівники інтернатних, спеціальних закладів та професійно-технічних навчальних закладів, соціальні педагоги, працівники соціальних і патронажних служб, приймальників-розподільників притулків, науковці, викладачі педагогічних навчальних закладів, працівники наукових установ, які домоглися визначних успіхів у вихованні підростаючого покоління, науковому та навчально-методичному забезпеченні виховної роботи, підготовці висококваліфікованих педагогічних працівників.

2. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади.

До подання додається довідка, в якій визначаються конкретні заслуги особи, що стали підставою для порушення клопотання про нагородження.

3. Клопотання про нагородження Нагрудним знаком перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно.

4. Рішення про нагородження Нагрудним знаком ухвалюється Колегією Міністерства освіти і науки України, затверджується наказом Міністра і публікується в газеті «Освіта України».

Питання щодо нагородження Нагрудним знаком розглядається Колегією Міністерства освіти і науки України раз у квартал.

5. Вручення Нагрудного знака проводиться в урочистій обстановці, як правило, Міністром освіти і науки України або за його дорученням Міністром освіти Автономної Республіки Крим, начальниками управ-

лінь освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій і районних (міських) відділів освіти.

Разом з Нагрудним знаком нагородженому вручається посвідчення, зразок якого затверджується Міністерством освіти і науки України.

6. Нагрудний знак носиться на правому боці грудей і за наявності нагрудних знаків до почесних звань України розміщується нижче них.

7. Про нагородження Нагрудним знаком у трудовій книжці нагородженого робиться відповідний запис.

8. Повторне нагородження Нагрудним знаком не проводиться.

9. У разі втрати (псування) Нагрудного знака та посвідчення дублікати, як правило, не видаються. Як виняток, вони можуть бути видані Міністерством освіти і науки України у випадках втрати внаслідок обставин, коли нагороджений не міг запобігти цьому.

10. Позбавлення Нагрудного знака проводиться на підставі наказу Міністерства освіти і науки України за вчинки, несумісні з принципами моралі і педагогічною етикою. Нагрудний знак з посвідченням, що належали особі, позбавленій нагороди, підлягають поверненню до Міністерства освіти і науки України.

11. Міністерство освіти і науки України веде списочний облік нагородження Нагрудним знаком.

Директор департаменту кадрової роботи

В. Т. Биковський

Положення про нагородження нагрудним знаком «Петро Могила» Міністерства освіти і науки України

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
освіти і науки України
11.07.2005 № 402*

*Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
28 липня 2005 р.
за № 824/11104*

1. Заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України — нагрудним знаком «Петро Могила» (далі — Нагрудний знак) — відзначаються наукові та науково-педагогічні працівники, а також інші особи за значний особистий внесок у розвиток вищої освіти, які домоглися значних успіхів в організації навчальної, науково-методичної та науково-дослідної роботи, підготовці та підвищенні кваліфікації наукових та

науково-педагогічних кадрів, розвитку педагогічної науки, створенні підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів.

2. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України центральні органи виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади. До подання додається довідка, в якій визначаються конкретні заслуги особи, що стали підставою для порушення клопотання про нагородження.

3. Клопотання про нагородження Нагрудним знаком перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно.

4. Рішення про нагородження Нагрудним знаком ухвалюється Колегією Міністерства освіти і науки України, затверджується наказом Міністра і публікується в газеті «Освіта України».

Питання щодо нагородження Нагрудним знаком розглядається Колегією Міністерства освіти і науки України раз у квартал.

5. Вручення Нагрудного знака проводиться в урочистій обстановці, як правило, Міністром освіти і науки України або за його дорученням Міністром освіти Автономної Республіки Крим, начальниками управлінь освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій і районних (міських) відділів освіти.

Разом з Нагрудним знаком нагородженому вручається посвідчення, зразок якого затверджується Міністерством освіти і науки України.

6. Нагрудний знак носиться на правому боці грудей і за наявності нагрудних знаків до почесних звань України розміщується нижче них.

7. Про нагородження Нагрудним знаком у трудовій книжці нагородженого робиться відповідний запис.

8. Повторне нагородження Нагрудним знаком не проводиться.

9. У разі втрати (псування) Нагрудного знака та посвідчення дублікати, як правило, не видаються. Як виняток, вони можуть бути видані Міністерством освіти і науки України у випадках втрати внаслідок обставин, коли нагороджений не міг запобігти цьому.

10. Позбавлення Нагрудного знака проводиться на підставі наказу Міністерства освіти і науки України за вчинки, несумісні з принципами моралі і педагогічною етикою. Нагрудний знак з посвідченням, що належали особі, позбавленій нагороди, підлягають поверненню до Міністерства освіти і науки України.

11. Міністерство освіти і науки України веде списочний облік нагороджених Нагрудним знаком.

Директор
департаменту кадрової роботи

В. Т. Биковський

Положення про нагородження нагрудним знаком «За наукові досягнення» Міністерства освіти і науки України

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
освіти і науки України
11.07.2005 № 402

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
28 липня 2005 р.
за № 825/11105

1. Заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України — нагрудним знаком «За наукові досягнення» (далі — Нагрудний знак) — нагороджуються наукові і науково-педагогічні працівники за вагомий особистий внесок у розвиток вітчизняної науки та впровадження у виробництво досягнень науки і техніки.

2. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади та наукові установи.

До подання додається довідка, в якій визначаються конкретні заслуги особи, що стали підставою для порушення клопотання про нагородження.

3. Клопотання про нагородження Нагрудним знаком перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно.

4. Рішення про нагородження Нагрудним знаком ухвалюється Колегією Міністерства освіти і науки України, затверджується наказом Міністра і публікується в газеті «Освіта України». Питання щодо нагородження Нагрудним знаком розглядається Колегією Міністерства освіти і науки України раз у квартал.

5. Вручення Нагрудного знака проводиться в урочистій обстановці, як правило, Міністром освіти і науки України або за його дорученням Міністром освіти Автономної Республіки Крим, начальниками управлінь освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій і районних (міських) відділів освіти.

Разом з Нагрудним знаком нагородженому вручається посвідчення, зразок якого затверджується Міністерством освіти і науки України.

6. Нагрудний знак носить на правому боці грудей і за наявності нагрудних знаків до почесних звань України розміщується нижче них.

7. Про нагородження Нагрудним знаком у трудовій книжці нагородженого робиться відповідний запис.

8. Повторне нагородження Нагрудним знаком не проводиться.

9. У разі втрати (псування) Нагрудного знака та посвідчення дублювати, як правило, не видаються. Як виняток, вони можуть бути видані Міністерством освіти і науки України у випадках втрати внаслідок обставин, коли нагороджений не міг запобігти цьому.

10. Позбавлення Нагрудного знака проводиться на підставі наказу Міністерства освіти і науки України за вчинки, несумісні з принципами моралі і педагогічною етикою. Нагрудний знак з посвідченням, що належали особі, позбавленій нагороди, підлягають поверненню до Міністерства освіти і науки України.

11. Міністерство освіти і науки України веде списочний облік нагороджених Нагрудним знаком.

Директор департаменту кадрової роботи

В. Т. Биковський

Положення про нагородження Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Наказ Міністерства
освіти і науки України
11.07.2005 № 402*

*Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
28 липня 2005 р.
за № 826/11106*

1. Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (далі — Почесна грамота) відзначаються громадяни України, колективи навчальних закладів та установ освіти, наукових установ і організацій за заслуги в реалізації державної політики в галузі національної освіти, навчанні і вихованні підростаючого покоління, багаторічну сумлінну працю, особистий внесок у підготовку висококваліфікованих спеціалістів та наукових кадрів, плідну науково-педагогічну діяльність, впровадження сучасних методів навчання і виховання молоді, підвищення кваліфікації та перепідготовки спеціалістів, забезпеченні суспільного виробництва висококваліфікованими працівниками, значні досягнення у фундаментальних і прикладних наукових дослідженнях, вирішення найважливіших наукових проблем, вагомі успіхи у створенні новітньої техніки та впровадженні у виробництво сучасних наукоємних технологій, активну громадську діяльність. Нагороджені Почесною

грамотою знову можуть бути удостоєні цієї ж нагороди за нові заслуги, але не раніше ніж через три роки.

2. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади та наукові установи. До подання додається довідка, в якій визначаються конкретні заслуги особи, що стали підставою для порушення клопотання про нагородження.

3. Клопотання про нагородження Почесною грамотою перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно.

4. Нагородження Почесною грамотою здійснюється наказом Міністерства освіти і науки України.

5. Вручення Почесної грамоти проводиться в урочистій обстановці, як правило, Міністром освіти і науки України або за його дорученням Міністром освіти Автономної Республіки Крим, начальниками управлінь освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій і районних (міських) відділів освіти.

6. Про нагородження Почесною грамотою у трудовій книжці нагородженого робиться відповідний запис.

Директор департаменту кадрової роботи

В. Т. Биковський

Положення про нагородження Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
освіти і науки України
11.07.2005 № 402

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
28 липня 2005 р.
за № 826/11106

1. Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (далі — Почесна грамота) відзначаються громадяни України, колективи навчальних закладів та установ освіти, наукових установ і організацій за заслуги в реалізації державної політики в галузі національної освіти, навчанні і вихованні підростаючого покоління, багаторічну сумлін-

ну працю, особистий внесок у підготовку висококваліфікованих спеціалістів та наукових кадрів, плідну науково-педагогічну діяльність, впровадження сучасних методів навчання і виховання молоді, підвищення кваліфікації та перепідготовки спеціалістів, забезпеченні суспільного виробництва висококваліфікованими працівниками, значні досягнення у фундаментальних і прикладних наукових дослідженнях, вирішення найважливіших наукових проблем, вагомі успіхи у створенні новітньої техніки та впровадженні у виробництво сучасних наукоємних технологій, активну громадську діяльність.

Нагороджені Почесною грамотою знову можуть бути удостоєні цієї ж нагороди за нові заслуги, але не раніше ніж через три роки.

2. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади та наукові установи.

До подання додається довідка, в якій визначаються конкретні заслуги особи, що стали підставою для порушення клопотання про нагородження.

3. Клопотання про нагородження Почесною грамотою перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно.

4. Нагородження Почесною грамотою здійснюється наказом Міністерства освіти і науки України.

5. Вручення Почесної грамоти проводиться в урочистій обстановці, як правило, Міністром освіти і науки України або за його дорученням Міністром освіти Автономної Республіки Крим, начальниками управлінь освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій і районних (міських) відділів освіти.

6. Про нагородження Почесною грамотою у трудовій книжці нагородженого робиться відповідний запис.

Директор департаменту кадрової роботи

В. Т. Биковський

Про затвердження Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад

*МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАКАЗ
від 20 лютого 2002 р. № 114*

На виконання пункту 2 статті 8 Закону України «Про загальну середню освіту», з метою встановлення порядку здійснення інноваційної освітньої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад (додається).

2. Структурним підрозділам Міністерства освіти і науки України, Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, Головному управлінню освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управлінням освіти і науки обласних, Севастопольської міської державних адміністрацій забезпечити організацію роботи експериментальних загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до норм цього Положення.

3. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника державного секретаря Міністерства освіти і науки України Науменка Г.Г.

Міністр

В.Г. Кремень

Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад

1. Загальні Положення

1.1. Це Положення розроблено відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 № 964 (далі — Положення про загальноосвітній навчальний заклад).

1.2. Експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом є загальноосвітній навчальний заклад, у якому проводиться експеримент з перевірки результативності та можливості застосування освітніх інновацій.

1.3. Загальноосвітньому навчальному закладу надається статус експериментального всеукраїнського або регіонального рівня.

1.4. Статус експериментального всеукраїнського рівня надається загальноосвітньому навчальному закладу, на базі якого проводитиметься експеримент з перевірки результативності та можливості застосування: освітніх, дидактичних, виховних систем; державних стандартів загальної середньої освіти, інваріантної складової змісту загальної середньої освіти.

1.5. Статус експериментального регіонального рівня надається загальноосвітньому навчальному закладу, на базі якого проводитиметься експеримент з перевірки результативності та можливості застосування: варіативної складової змісту загальної середньої освіти; систем організації навчально-виховного процесу, методів навчання та виховання у загальноосвітньому навчальному закладі; систем внутрішньо-шкільного управління або їх компонентів.

1.6. Статус експериментального всеукраїнського рівня надає загальноосвітньому навчальному закладу Міністерство освіти і науки України (далі — МОН України).

Статус експериментального регіонального рівня надається загальноосвітньому навчальному закладу відповідно Міністерством освіти Автономної Республіки Крим (далі — Міносвіти Автономної Республіки Крим), Головним управлінням освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управлінням освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації (далі — управління освіти і науки обл.(міськ) держадміністрації).

1.7. Статус експериментального не змінює підпорядкування, тип, форму власності загальноосвітнього навчального закладу.

1.8. Експериментальний загальноосвітній навчальний заклад у своїй діяльності керується законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту». Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 07.11.2000 р. № 522 та зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 26.12.2000 р. за № 946/5167 (далі — Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності), цим Положенням та власним статутом.

2. Надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу

2.1. Рішення про надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального ухвалюється одночасно з рішенням про проведення експерименту на його базі на підставі висновків експертизи, заявки на проведення цього експерименту, експериментальних матеріалів або відповідного подання Президії Академії педагогічних наук України (далі - АПН України).

2.2. Для прийняття рішення про надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального ініціатор експерименту (юридична або фізична особа) подає до відповідного органу управління освітою заявку на проведення експерименту на базі цього навчального закладу (далі - заявка).

2.3. Заявка подається: до МОН України для надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального всеукраїнського рівня; до Міносвіти Автономної Республіки Крим або до відповідного управління освіти і науки обл.(міськ) держадміністрації для надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального регіонального рівня.

2.4. Заявка наукового працівника (працівників) або підвідомчої установи (установ) АПН України на проведення експерименту всеукраїнського рівня може подаватися до Президії АПН України.

2.5. Заявка має містити: інформацію про її автора (авторів), за потреби — про наукового керівника (керівників) експерименту (адреса, телефон, місце роботи, посада, кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь); формулювання теми дослідно-експериментальної роботи; опис очікуваних результатів експерименту, пропонованої освітньої інновації; визначення мети і завдань, гіпотези дослідно-експериментальної роботи; перелік загальноосвітніх навчальних закладів, на базі яких пропонується провести експеримент; визначення термінів проведення експерименту; пропозиції щодо змісту і термінів здійснення контролю за ходом експерименту; опис наявного і необхідного забезпечення експерименту (організаційного, науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового), його кошторис.

До заявки додаються: підтвердження згоди на проведення експерименту загальноосвітнього навчального закладу, органу управління освітою, засновників, яким цей заклад безпосередньо підпорядкований, відповідно Міносвіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обл.(міськ.)держадміністрації (копії листів до органу управління освітою або до АПН України, що розглядає заявку); експериментальні навчальні плани, програми, книги (їх рукописи), за якими пропонується здійснювати навчально-виховний процес; інші експериментальні матеріали.

2.6. Експериментальні навчальні плани, програми з предметів інваріантної складової змісту загальної середньої освіти, підручники та навчальні посібники подаються до МОН України з метою отримання дозволу на їх застосування у навчально-виховному процесі експериментального загальноосвітнього навчального закладу.

2.7. Форма заявки встановлюється МОН України або Президією АПН України.

2.8. Експертиза заявки на проведення експерименту всеукраїнського рівня, експериментальних матеріалів здійснюється відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (далі — експертна комісія).

Експертиза заявки наукового працівника (працівників) або піддомчої установи (установ) АПН України на проведення експерименту всеукраїнського рівня здійснюється АПН України.

2.9. Експертиза заявки на проведення експерименту регіонального рівня, експериментальних матеріалів здійснюється експертною комісією, що створюється органом управління освітою, до якого подається заявка.

2.10. Термін експертизи заявки та експериментальних матеріалів становить не більш як три місяці від дати їх надходження.

2.11. Згідно з висновками експертизи заявки автор (автори) доопрацьовує заявку та експериментальні матеріали і подає їх до відповідного органу управління освітою або до Президії АПН України для проведення повторної експертизи.

2.12. Автор (автори) заявки у тримісячний термін може оскаржити висновки експертизи у МОН України. У цьому разі МОН України створює експертну комісію у новому складі, що здійснює повторний розгляд відхиленої заявки.

2.13. Термін повторного розгляду заявки становить не більш як три місяці від дати її надходження. Висновки повторної експертизи є остаточними.

2.14. За наявності позитивного висновку експертної комісії про до-

цільність проведення експерименту, надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу автор (автори) заявки подає програму дослідно-експериментальної роботи на затвердження до відповідного органу управління освітою або до Президії АПН України.

2.15. Для прийняття рішення про надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального всеукраїнського рівня Президія АПН України звертається до МОН України з відповідним поданням.

До подання Президії АПН України додаються: програма дослідно-експериментальної роботи; кошторис експерименту; перелік загальноосвітніх навчальних закладів, на базі яких пропонується провести експеримент; підтвердження згоди на проведення експерименту загальноосвітнього навчального закладу, органів управління освітою, засновників, яким цей заклад безпосередньо підпорядкований, відповідно Міносвіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обл. (міськ.)держадміністрації (копії листів до АПН України); експериментальні навчальні плани, програми, книги (їх рукописи), за якими пропонується здійснювати навчально-виховний процес; пропозиції щодо змісту і термінів здійснення контролю за ходом експерименту.

2.16. Після отримання позитивного висновку експертної комісії про доцільність проведення експерименту, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального або відповідного подання Президії АПН України орган управління освітою:

а) спільно з автором (авторами) заявки або АПН України визначає: загальноосвітній навчальний заклад (заклади), на базі якого проводитиметься експеримент; зміни у його діяльності, навчально-виховному процесі; терміни проведення експерименту; кошторис експерименту; осіб, відповідальних за проведення експерименту і його результати, їх повноваження щодо контролю за ходом дослідно-експериментальної роботи;

б) виділяє необхідні для проведення експерименту кошти, за потреби спільно з автором (авторами) заявки залучає юридичних і фізичних осіб, які здійснюватимуть фінансове, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення експерименту;

в) за потреби: погоджує питання фінансування, матеріально-технічного забезпечення експерименту з іншими органами державної виконавчої влади, відповідними місцевими органами управління освітою, засновниками загальноосвітнього навчального закладу, на базі якого передбачається провести експеримент; укладає угоди з автором (авторами) заявки, науковим керівником (керівниками) експерименту, виконавцями дослідно-експериментальної роботи, юридичними та фізичними особами, які забезпечуватимуть проведення експерименту.

2.17. На підставі позитивного висновку експертної комісії, програми дослідно-експериментальної роботи, укладених угод, підтверджен згоди на проведення експерименту юридичних і фізичних осіб або подання Президії АПН України відповідний орган управління освітою видає наказ про проведення експерименту всеукраїнського або регіонального рівня, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального всеукраїнського або регіонального рівня, за потреби — спільний з іншими органами виконавчої влади.

Цим наказом дається дозвіл на проведення експерименту, затверд-

жуються програма дослідно-експериментальної роботи, кошторис експерименту, надається статус експериментального загальноосвітньому навчальному закладу (закладам), визначаються юридичні та фізичні особи, які здійснюватимуть наукове керівництво експериментом, забезпечуватимуть його проведення, обсяги та джерела фінансування експерименту, особи, відповідальні за проведення і результати експерименту, їх повноваження щодо контролю за ходом дослідно-експериментальної роботи, порядок і терміни звітування про хід і результати дослідно-експериментальної роботи.

За потреби цим наказом затверджуються експериментальні навчальні плани, індивідуальний штатний розпис експериментального загальноосвітнього навчального закладу, дається дозвіл на використання в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі експериментальних навчальних програм, підручників та посібників, інших матеріалів, що пройшли відповідну експертизу.

До наказу додаються програма дослідно-експериментальної роботи і кошторис експерименту, за потреби — форма звіту про хід і результати експерименту, перелік загальноосвітніх навчальних закладів, яким надається статус експериментальних, а також перелік наукових керівників експерименту.

3. Повноваження експериментального загальноосвітнього навчального закладу

3.1. Згідно з наказом про проведення експерименту відповідний орган управління освітою надає експериментальному загальноосвітньому навчальному закладу та органу управління освітою, засновникам, яким цей заклад безпосередньо підпорядкований, право вносити передбачені програмою дослідно-експериментальної роботи зміни в зміст освіти (працювати за експериментальним навчальним планом, застосовувати в навчально-виховному процесі експериментальні навчальні програми, книги), методи, форми організації навчання та виховання, організацію навчально-виховного процесу, режим роботи, систему внутрішньошкільного управління, штатний розпис (право вводити додаткові штатні одиниці), форми комплектування, підготовки та перепідготовки кадрів, оплати їх праці з наданням права встановлювати доплати до посадових окладів працівникам експериментального загальноосвітнього навчального закладу, які виконують дослідно-експериментальну роботу.

3.2. Експериментальний загальноосвітній навчальний заклад повинен здійснювати дослідно-експериментальну роботу згідно з наказом про проведення експерименту на його базі, вносити передбачені програмою дослідно-експериментальної роботи зміни до своєї діяльності, як правило, на початку навчального року, звітувати про хід і результати дослідно-експериментальної роботи перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту на його базі, та органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, у встановлені ними терміни.

4. Особливості управління експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом

4.1. Безпосереднє керівництво експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом здійснює його директор згідно з повноваженнями та обов'язками, встановленими Положенням про загальноосвітній навчальний заклад.

4.2. Загальне управління експериментом в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту на його базі, відповідно до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності.

4.3. Безпосереднє управління експериментом в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється автором (авторами) заявки, науковим керівником (керівниками) експерименту спільно з директором загальноосвітнього навчального закладу.

4.4. Автор (автори) заявки, науковий керівник (керівники) експерименту спільно з директором загальноосвітнього навчального закладу за погодженням з органами його громадського самоврядування, учасниками навчально-виховного процесу готують пропозиції органу управління освітою, що видає наказ про проведення експерименту, органу управління освітою, засновникам, яким загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, про внесення змін до змісту освіти, методів, форм організації навчання та виховання, його організаційної структури і режиму функціонування, системи внутрішньопікільного управління, штатного розпису, форм комплектування, організації підготовки керівників і педагогів до роботи за програмою дослідно-експериментальної роботи, їх морального та матеріального заохочення, визначають склад учасників експерименту (керівних, педагогічних працівників, учнів), планують, організують дослідно-експериментальну роботу, забезпечують дотримання учасниками експерименту умов здійснення інноваційної освітньої діяльності, визначених Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, звітують перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, перед Президією АПН України (щодо експерименту, що здійснюється на підставі й подання), органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи, виносять на їх розгляд пропозиції щодо внесення змін до її програми, розширення бази, припинення експерименту.

4.5. Автор (автори) заявки, науковий керівник (керівники) експерименту здійснюють наукове керівництво експериментом в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі, звітують про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, та перед Президією АПН України (щодо експерименту, який проводиться на підставі її подання) у встановлені ними терміни.

4.6. Директор експериментального загальноосвітнього навчального закладу щороку звітує про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи перед органами громадського самоврядування цього закладу, органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, у встановлені ними терміни.

5. Зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу

5.1. Рішення про зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу приймається органом управління освітою, що видав наказ

про проведення експерименту на його базі, у разі виконання програми дослідно-експериментальної роботи, завершення експерименту, що проводиться на базі експериментального загальноосвітнього навчального закладу, невиконання наказу про проведення експерименту, програми дослідно-експериментальної роботи, якщо здійснення експерименту негативно позначається на освітньому процесі та його результатах, недотримання виконавцями дослідно-експериментальної роботи умов здійснення інноваційної освітньої діяльності, визначених Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності.

5.2. Ініціювати зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу можуть орган управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу, АПН України (щодо експерименту, що проводиться за наказом, виданим на підставі відповідного подання Президії АПН України), орган управління освітою, засновники, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, юридичні та фізичні особи, які виконують дослідно-експериментальну роботу, забезпечують проведення експерименту, учасники навчально-виховного процесу в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі.

5.3. З обґрунтованими пропозиціями щодо зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу можна звертатися до директора експериментального загальноосвітнього навчального закладу, органу управління освітою, засновників, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, Президії АПН України (щодо експерименту, що проводиться за наказом, виданим на підставі й подання), органу управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального.

5.4. У разі надходження відповідних обґрунтованих пропозицій щодо зняття із загальноосвітнього навчального закладу статусу експериментального орган управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу, АПН України у двомісячний термін здійснюють експертизу перебігу і результатів дослідно-експериментальної роботи в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі.

5.5. Експертиза перебігу і результатів експерименту здійснюється експертною комісією, що розглядала заявку на його проведення, в порядку, встановленому МОН України.

Експертиза перебігу і результатів експерименту всеукраїнського рівня, що проводиться за наказом, виданим на підставі відповідного подання Президії АПН України, здійснюється АПН України у встановленому нею порядку.

5.6. Експертиза результатів експерименту, освітньої інновації здійснюється протягом трьох місяців після його завершення.

5.7. Для проведення експертизи перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації автор (автори) заявки (за потреби — разом з науковим керівником (керівниками) експерименту) складає і подає до відповідного органу управління освітою звіт про хід і результати дослідно-експериментальної роботи.

Звіт про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи, що проводилася за наказом, виданим на підставі подання Президії АПН України, подається також до АПН України.

5.8. Порядок звітування про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи встановлюється органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального.

Порядок звітування про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи, що проводилася за наказом, виданим на підставі відповідного подання Президії АПН України, встановлюється МОН України за погодженням з АПН України.

5.9. Автор (автори) заявки, освітньої інновації у тримісячний термін може оскаржити висновки експертизи перебігу і результатів експерименту в МОН України. У цьому разі відповідний орган управління освітою створює експертну комісію в новому складі, що здійснює повторну експертизу перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації.

5.10. Повторна експертиза перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації здійснюється у тримісячний термін від дати надходження відповідної скарги. Її висновки є остаточними і оскарженню не підлягають.

5.11. Рішення про зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу приймається на підставі висновків експертизи перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації або на підставі відповідного подання Президії АПН України.

5.12. На підставі висновків експертизи перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації або подання Президії АПН України відповідний орган управління освітою протягом місяця видає наказ про припинення, завершення експерименту, зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу.

Цим наказом обґрунтовується рішення про припинення, завершення експерименту, зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу, знімається статус експериментального із загальноосвітнього навчального закладу, оцінюється робота виконавців дослідно-експериментальної роботи, експериментального загальноосвітнього навчального закладу, визначаються умови поширення в системі розробленої в ході експерименту освітньої інновації.

6. Фінансування дослідно-експериментальної роботи в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі

Фінансування дослідно-експериментальної роботи в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється органами управління освітою, іншими юридичними та фізичними особами

Фінансування дослідно-експериментальної роботи може здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, спеціальних коштів, а також інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

Начальник департаменту розвитку
загальної середньої, дошкільної
та позашкільної освіти

В.П. Романенко

Інструкція про організацію та діяльність гімназії

*Затверджено
наказом Міністерства освіти України
від 20 липня 1995 р. № 217*

*Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
5 січня 1996 р. за № 7/1032*

I. Загальні Положення

1. Інструкція про організацію та діяльність гімназії (далі — Інструкція) розроблена на основі Закону України «Про освіту», Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 19 серпня 1993 року № 660, Типового статуту середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу, затвердженого наказом Міністерства освіти від 5 серпня 1993 року № 292.

Дана Інструкція регламентує діяльність гімназії незалежно від форм власності.

2. Гімназія — середній загальноосвітній навчально-виховний заклад другого — третього ступеня, що забезпечує науково-теоретичну, гуманітарну, загальнокультурну підготовку обдарованих і здібних дітей.

3. Головні завдання гімназії:

- виховання морально і фізично здорового покоління;
- створення умов для здобуття загальної середньої освіти на рівні державних стандартів;
- розвиток природних позитивних нахилів, здібностей й обдарованості, творчого мислення, потреби і вміння самовдосконалюватися;
- формування громадянської позиції, виховання почуття власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свої дії;
- створення сприятливих умов для самовираження особистості учнів у різних видах діяльності, їх повноцінного морального, психічного, фізичного розвитку;
- надання учням можливості для реалізації індивідуальних творчих потреб;
- пошук і відбір для навчання творчо обдарованих та здібних дітей;
- оновлення змісту освіти, розробка і апробація нових педагогічних технологій, методів і форм навчання та виховання.

4. Гімназія створюється відповідно до соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб у ній і за наявності концепції (наукового обґрунтування, комплексу провідних ідей, конструктивних принципів) діяльності гімназії, кадрового, навчально-методичного, фінансового, матеріально-технічного забезпечення її практичної реалізації.

5. Рішення про створення (реорганізацію чи ліквідацію) гімназії приймається відповідно до Положення про порядок створення, організації та ліквідації навчально-виховних закладів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 року № 228.

6. Діяльність гімназії будується на принципах гуманізму, демократизму, незалежності від політичних, громадських і релігійних органі-

зацій та об'єднань, взаємозв'язку розумового, морального, фізичного і естетичного виховання, органічного поєднання загальнолюдських духовних цінностей із національною історією і культурою, диференціації та оптимізації змісту і форм освіти, науковості, розвиваючого характеру навчання та його індивідуалізації.

7. Гімназія у своїй діяльності керується Конституцією України, чинним законодавством, Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1993 року № 660, цією Інструкцією та власним статутом, що розробляється на основі чинного законодавства та Типового статуту середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 5 серпня 1993 року № 292, і реєструється в установленому порядку.

Гімназія визнається юридичною особою з моменту реєстрації власного статуту, має печатку, штамп і бланки із своїм найменуванням, рахунок в установах банку України, самостійний баланс.

8. Гімназія несе відповідальність за реалізацію головних завдань, визначених Законом України «Про освіту», Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1993 року № 660, дотримання умов, що визначаються за результатами атестації, безпечні умови освітньої діяльності, дотримання договірних зобов'язань і фінансової дисципліни.

II. Структура гімназії

9. Гімназія створюється у складі 1—7 класів (відповідно 5—11 класи середньої загальноосвітньої школи) для учнів віком від 10 до 17 (18) років.

Згідно з рішенням засновника гімназії термін навчання в ній може бути таким, як у школі II—III ступеня або на 1—2 роки більше.

10. До 1 класу гімназії зараховуються учні, які закінчили початкову школу і пройшли конкурсний відбір.

Умови конкурсу розробляються дирекцією гімназії за участю органів громадського самоврядування відповідно до Інструкції про порядок прийому учнів до загальноосвітніх навчально-виховних закладів на конкурсній основі, затвердженої наказом Міністерства освіти України від 20 липня 1994 року № 236.

11. Мікрорайон для гімназії не встановлюється. Учні зараховуються до гімназії незалежно від місця проживання.

12. Кількість учнів у гімназії встановлюється один раз на початок кожного навчального року і затверджується наказом директора.

13. Іноземці приймаються до гімназії відповідно до Закону України від 4 лютого 1994 року «Про правовий статус іноземців».

14. Наповнюваність класів, груп, їх поділ при вивченні профільних та інших предметів визначається Міністерством освіти України на основі встановлених Кабінетом Міністрів України нормативів фінансування здобуття загальної середньої освіти. За рахунок додаткових асигнувань, коштів місцевого бюджету рішенням ради гімназії може встановлюватись менша наповнюваність класів і груп.

15. Згідно з рішенням засновника гімназія може працювати в режимі школи повного дня, школи-інтернату, мати власний гуртожиток, входити до навчально-виховного комплексу.

III. Організація навчально-виховного процесу

16. Гімназія працює за навчальним планом, що складається на основі розроблених Міністерством освіти України базових навчальних планів із конкретизацією профілів навчання.

17. Відповідно до навчального плану гімназії педагогічні працівники самостійно добирають навчальні програми, підручники з предметів державного компонента, що допущені Міністерством освіти України, а також науково-методичну літературу, навчально-наочні посібники та обладнання, форми, методи і засоби навчання.

Навчальні програми, підручники та посібники, що розроблені працівниками гімназії, вищих навчальних закладів, науково-дослідних центрів, можуть використовуватись у навчально-виховному процесі після експертизи в Міністерстві освіти України.

18. Педагогічні працівники гімназії можуть поєднувати навчально-виховну роботу з науково-методичною та експериментальною, використовуючи поряд з традиційними методами і формами організації навчальних занять інноваційні технології навчання.

19. Поглиблена підготовка учнів досягається в результаті вивчення спеціальних курсів, факультативів, курсів за вибором, а також відвідування занять у клубах, студіях, гуртках, творчих об'єднаннях, товариствах тощо. У гімназії може проводитись підготовка учнів за індивідуальними навчальними планами, пошукова та навчально-дослідна робота.

20. Гімназія у межах часу, передбаченого навчальним планом, самостійно встановлює структуру навчального року (за четвертями, півріччями, семестрами), а також тривалість навчального тижня.

Тижневий режим роботи гімназії регламентується розкладом занять.

21. Навчальний рік починається, як правило, 1 вересня. Його тривалість обумовлюється часом виконання навчальних програм з усіх предметів, але не може бути меншою 34 тижнів.

22. Тривалість канікул протягом навчального року не повинна становити менше 30 календарних днів, улітку — 8 тижнів.

23. Система оцінювання знань учнів гімназії, порядок проведення екзаменів, переведення та випуску, звільнення від перевідних та випускних екзаменів, нагородження за успіхи у навчанні визначаються Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1993 року № 660, відповідними нормативними актами Міністерства освіти України.

24. Учні, які не встигають, наказом директора відраховуються з гімназії і при сприятливих умовах (управлінні) освіти районних (міських) державних адміністрацій переводяться до відповідного класу загальноосвітньої школи.

У разі незгоди батьків або осіб, які їх замінюють, із відрахуванням з гімназії вони мають право оскаржити дії директора до ради гімназії. За поданням ради відповідним структурним підрозділом місцевого органу

державної виконавчої влади створюється комісія, що визначає правомірність відрахування. Висновки цієї комісії є остаточними.

За учнями, які навчаються в гімназії, зберігається право вільного переходу до відповідного класу загальноосвітньої школи.

25. Навчання у гімназії завершується складанням випускних екзаменів, за результатами яких видається документ про освіту зразка, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

IV. Учасники навчально-виховного процесу

26. Статус учасників навчально-виховного процесу, їхні права й обов'язки визначаються Законом України «Про освіту», Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1993 року № 660, та статутом гімназії.

Іноземці, прийняті до гімназії, мають права і обов'язки учнів відповідно до законодавства України.

27. За успіхи у навчанні (праці) для учасників навчально-виховного процесу гімназії встановлюються різні форми морального і матеріально-го заохочення, в тому числі й передбачені її статутом.

Учням гімназії за успіхи в навчанні рішенням ради може бути призначена стипендія за рахунок власних коштів або цільових надходжень від різних установ, добродійних фондів, товариств, асоціацій тощо.

28. За невиконання учасниками навчально-виховного процесу своїх обов'язків, порушення статуту на них можуть накладатися стягнення, встановлені чинним законодавством, статутом і правилами внутрішнього розпорядку гімназії, а також в установленому порядку виноситись громадський осуд.

29. За умови реорганізації чи ліквідації гімназії її працівникам і учням засновником гарантується дотримання їх прав та інтересів відповідно до чинного законодавства з питань праці та освіти.

V. Управління гімназією та контроль за її діяльністю

30. Управління гімназією здійснюється її засновником і відповідним структурним підрозділом по управлінню освітою місцевого органу державної виконавчої влади.

Безпосереднє управління гімназією здійснюється її директором та органами громадського самоврядування.

Органи державної виконавчої влади, громадського самоврядування, директор гімназії діють у межах повноважень, визначених Законом України «Про освіту», Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1993 року № 660, даною Інструкцією та статутом закладу освіти.

31. Штатний розпис гімназії встановлюється її засновником відповідно до виробничих потреб на основі діючих нормативних документів в галузі освіти та фінансових можливостей.

Прийняття на роботу педагогічних працівників до гімназії може здійснюватися за трудовими договорами, контрактами, в тому числі і на конкурсній основі.

32. Контроль за дотриманням гімназією державних вимог до рівня освіти здійснюється її засновником та відповідним структурним підроз-

ділом по управлінню освітою місцевого органу державної виконавчої влади.

33. Основною формою контролю за діяльністю гімназії є її атестація, яка проводиться, як правило, один раз на п'ять років у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

34. Зміст, форми і періодичність контролю, не пов'язаного з навчально-виховним процесом, встановлюються засновником гімназії відповідно до чинного законодавства.

35. Діловодство гімназії організовується відповідно до порядку, визначеного чинним законодавством України.

Звітність гімназії встановлюється відповідно до вимог чинного законодавства та державної статистики.

VI. Майно гімназії. Фінансово-господарська діяльність

36. Майно гімназії становлять основні фонди (приміщення, обладнання тощо), а також інші цінності, вартість яких відображається в її самостійному балансі.

37. Майно гімназії належить їй на праві власності, повного господарського відання або оперативного управління відповідно до чинного законодавства, рішення про заснування, статуту гімназії та укладених нею угод.

38. Гімназія користується приміщеннями, обладнанням, землею, іншими природними ресурсами згідно з чинним законодавством, Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1993 року № 660, власним статутом і несе відповідальність за дотримання вимог та норм з їх охорони. Вилучення основних фондів, оборотних коштів та іншого майна проводиться лише у випадках, передбачених чинним законодавством,

Збитки, завдані гімназії внаслідок порушення її майнових прав іншими юридичними або фізичними особами, відшкодовуються у порядку, передбаченому чинним законодавством.

39. Фінансово-господарська діяльність гімназії здійснюється на основі її кошторису,

Джерелами формування кошторису є:

- кошти засновника (ів);
- кошти місцевого (державного) бюджету, що надходять у розмірі, передбаченому нормативами фінансування загальної середньої освіти для забезпечення вивчення предметів в обсязі державних стандартів освіти;
- кошти, отримані від надання гімназією додаткових освітніх послуг;
- прибутки від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, від здавання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- кредити та інвестиції банків;
- добровільні грошові внески і пожертвування підприємств, установ, організацій та окремих громадян, іноземних юридичних та фізичних осіб.

Оренда приміщень гімназії допускається, якщо вона не погіршує умов навчання учнів та роботи педагогічних працівників.

40. У гімназії утворюється фонд загального обов'язкового навчання (фонд всеобучу). Цей фонд формується відповідно до порядку, визначеного Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1993 року № 660.

41. Кошти гімназії зберігаються на її рахунках в установах банків і знаходяться у повному її розпорядженні. Не використані за звітний період кошти вилученню не підлягають за умов виконання гімназією розрахункових показників її розвитку, якщо інше не передбачено законодавством.

42. За наявності фінансових можливостей (асигнувань) гімназії можуть виділятися додаткові бюджетні кошти на факультативи, консультації, індивідуальне навчання та організацію позакласної (гуртки, лекції, курси тощо), методичної, науково-експериментальної роботи.

43. Гімназія має право фінансувати за рахунок власних коштів заходи, що сприяють поліпшенню соціально-побутових умов колективу.

44. Порядок ведення бухгалтерського обліку у гімназії визначається чинним законодавством. За рішенням засновника гімназії бухгалтерський облік може вестися самостійно, разом з іншими навчально-виховними закладами, підприємствами, установами, організаціями або через централізовану бухгалтерію.

45. Гімназія має право користуватися інвестиціями, коротко- і довготерміновими кредитами. Короткотерміновий кредит використовується гімназією для здійснення її поточної діяльності. Довготерміновий кредит використовується для зміцнення матеріально-технічної та соціально-культурної бази гімназії з наступним погашенням кредиту за рахунок її коштів.

46. Гімназія має право укладати угоди про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з навчальними закладами, науковими установами, підприємствами, організаціями, громадськими об'єднаннями, окремими громадянами як на території України, так і за її межами.

Гімназія за наявності належної матеріально-технічної та соціально-культурної бази, власних фінансових коштів має право налагоджувати міжнародні зв'язки на основі самостійно укладених угод про обмін педагогічними працівниками та учнями, проводити спільні заходи (конференції, олімпіади тощо), а також вступати до міжнародних організацій відповідно до чинного законодавства.

47. Зазначена Інструкція погоджена із Міністерством фінансів України, Міністерством праці України, Міністерством закордонних справ України, Міністерством культури та мистецтв України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством оборони України, Фондом державного майна України, Академією педагогічних наук України.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ.

Методичне забезпечення.

**Програма Російська мова (курс за вибором)
для загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням українською мовою.**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ПРОГРАМА РОСІЙСЬКА МОВА
(КУРС ЗА ВИБОРОМ)**

**ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
З НАВЧАННЯМ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ**

Програму підготувала **Т. Я.Фролова**
доцент Кримського республіканського інституту післядипломної освіти.

ISBN Фролова Т. Я., 2006

Пояснительная записка

Программа предназначена для практического усвоения курса русского языка в общеобразовательных учебных заведениях с украинским языком обучения. Программа определяет содержание курса для учебных заведений с одиннадцатилетним сроком обучения.

Основной **целью** изучения курса русского языка по выбору является формирование у учащихся умений и навыков свободного и коммуникативно целесообразного использования средств языка во всех видах речевой деятельности (слушание, чтение, говорение, письмо).

Для реализации поставленной цели необходимо решить следующие задачи:

- 1) дать учащимся определенный объем знаний о языке и речи в качестве основы для развития навыков речевой деятельности;
- 2) развивать умение применять изученные языковые средства в соответствии с нормами русского литературного языка;
- 3) научить оценивать употребление языковых средств с точки зрения нормативности как в устной, так и в письменной форме, а также с позиции соответствия ситуации и сфере общения.

Структура программы. Программа состоит из «Пояснительной записки», «Вводного курса» и четырех вариантов «Основного курса».

«Вводный курс» предусматривает изучение предмета при отсутствии начальных знаний и умений по русскому языку. В этом случае изучение «Вводного курса» должно предшествовать освоению каждого из вариантов «Основного курса». Содержание «Вводного курса» включает учебный материал, необходимый для овладения начальными знаниями и умениями по всем видам речевой деятельности и начальными языковыми знаниями и умениями. Во «Вводном курсе» программы основные пунктуационные правила как материал, уже освоенный в процессе изучения украинского языка, актуализируются в новой учебной ситуации. Пунктуационные темы, сходные в двух языковых системах, закрепляются в качестве повторяемого материала параллельно с изучением определенных тем по фонетике, морфемике, морфологии, орфографии. Параллельное изучение позволяет закреплять языковые нормы в процессе изучения синтаксиса и пунктуации на материале предложений и текстов и, таким образом, дает возможность увеличить время, необходимое для закрепления навыков, уплотнить изучаемый материал, интегрировать процессы обучения правописанию и развития речи, так как изученное отрабатывается на материале предложения и текста.

Наличие 4-х вариантов «Основного курса» позволяет учебному заведению самостоятельно определять время введения курса. Вариативность программы обеспечивает ее мобильность, возможность введения курса на любом этапе обучения:

- 1 вариант – «Вводный курс» – 3/4 класс, «Основной курс» – 5–8 класс;
- 2 вариант – «Вводный курс» – 4/5 класс, «Основной курс» – 6–8 класс;
- 3 вариант – «Вводный курс» – 6 класс, «Основной курс» – 7–9 класс;
- 4 вариант – «Вводный курс» – 7/8/9 класс, «Основной курс» – 8/9/10 класс (изучение или обобщающее повторение).

Содержательная часть вариантов «Основного курса» в основном совпадает. Вариативность определяется тематикой и направленностью речевой линии, а также последовательностью введения языковых тем. Последовательность введения языковых тем сориентирована на программу изучения украинского языка, что даёт возможность опираться в процессе преподавания на сходные базовые умения и навыки, сформированные в процессе изучения украинского языка, в свою очередь, закрепляя их в новой учебной ситуации.

Четвертый вариант программы предполагает двухлетнее изучение или обобщающее повторение практического курса русского языка в старших классах. Морфология, морфемика, словообразование и орфография, как и во «Вводном курсе», изучаются параллельно с материалами по синтаксису и пунктуации. Синтаксическая и пунктуационная системы сходны в русском и украинском языках, поэтому предполагается изучение данных разделов как актуализируемых на основе транспозиции. Такой подход позволяет интенсифицировать процесс изучения материалов, являющихся необходимыми для практического овладения русским языком.

Изложение основных положений курса направлено на практическое применение знаний в двух видах речевой деятельности: устной и письменной – и отвечает коммуникативно-функциональной направленности обучения. В программе выделены два раздела: 1) развитие навыков речевой деятельности; 2) языковые средства и нормы их употребления. В каждом разделе определяется содержание работы и перечисляются требования к умениям, которые должны быть сформированы в ходе обучения.

Развитие навыков речевой деятельности. В первом разделе всех вариантов программы определяется содержание работы по каждому виду речевой деятельности (аудирование, говорение, чтение, письмо) и приводятся требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся. Развитие навыков речевой деятельности осуществляется на основе знания основных речеведческих понятий, которые осваиваются на уроках украинского языка и актуализируются в процессе изучения русского языка.

В программе перечисляются умения, которые необходимо формировать в процессе обучения, указаны стилистические и жанровые характеристики текстов, на материале которых осуществляется формирование речевых умений и навыков, отмечены некоторые количественные параметры: объем текста, время осуществления определенного вида работы, объем выполняемой работы.

Коммуникативный подход к обучению русскому языку предполагает изучение речевого и языкового материала в логическом единстве. В связи с этим практической задачей для реализации программы является отбор дидактического материала в определенной системе: каждая языковая тема должна закрепляться на серии упражнений-текстов, связанных единой речевой задачей и единой темой высказывания. При этом тексты, на которых закрепляется языковая тема, должны служить

основой для формирования всех видов речевой деятельности, стимулировать применение языковых знаний в процессе создания собственных речевых высказываний как в устной, так и письменной форме, например, в виде пересказа-изложения, восстановительного или свободного диктанта, сочинений разных типов и стилей и т. п. Текстовые материалы упражнений позволяют на каждом уроке работать над развитием речевых умений. Содержание текстов должно быть актуально с позиции жизненного опыта учащегося, жизненных проблем, в разрешении которых ученик видит особый смысл, что позволяет активизировать работу по развитию речи.

Применение практических умений при создании собственного речевого высказывания объединяет процесс развития навыков грамотного письма и процесс развития речи. Такой подход позволяет проводить работу по формированию речевых умений не только на специально выделенных уроках, но и систематически, в ходе проведения каждого занятия; дает возможность интенсифицировать освоение курса русского языка, выстраивая логику изучения предмета в системе, где языковой материал мотивированно актуализируется в связи с изучением норм правописания, овладение которыми в свою очередь востребовано необходимостью их применения в практике свободного письма.

Изучение языковых средств и норм их употребления. Языковые средства рассматриваются в программе курса как нормативные компоненты коммуникативной компетенции учащихся. В каждой языковой теме выделены два подраздела: «Речь» и «Правописание», что позволяет осмысливать языковой материал с позиции использования полученных знаний во всех аспектах устной и письменной речи. Материалы, выделенные под рубрикой «Речь», позволяют конкретизировать применение изученных языковых средств с позиции орфоэпии, лексикологии, культуры речи, грамматики, стилистики. В целях сокращения количества рубрик в программе, эти материалы включаются в общий подраздел условно-обобщенным названием «Речь».

Все занятия по изучению языковых тем одновременно направлены на достижение коммуникативной цели курса.

Критерием отбора **теоретического материала**, представленного к изучению, является его востребованность в качестве основы для формирования практических умений и навыков. Это позволяет структурировать курс обучения русскому языку в виде психологически обоснованной системы, где изучение теории мотивировано её востребованностью как концептуальной базы для формирования практических умений и навыков. В то же время изучаемый компактно практический материал служит основой для поэтапного, системного и мотивированного овладения теоретическими знаниями.

Программа предусматривает максимальное использование возможностей украинско-русского двуязычия. При сходстве или совпадении с украинским языком изучаемый теоретический материал излагается как актуализируемый, закрепляемый в новой учебной ситуации. Мотивированная актуализация языковых фактов, сходных в двух языковых

системах, востребованность знания этих фактов для освоения практических тем позволяет высвободить учебное время для усиления практической направленности курса, для целенаправленной системной работы не только по формированию умений и навыков, но и по их удержанию. Минимизация необходимого и достаточного базового материала позволяет представить нормы правописания в виде строго структурированной системы.

Логика построения каждого варианта программы определяется содержанием обучения на данный период курса украинского языка, что позволяет не дублировать изучение сходного материала, а рассматривать его под новым углом зрения в процессе изучения русского языка. Кроме того, логику построения каждого варианта программы определяет задача дать максимальный объем учебного материала, связанного с практическим применением знаний и умений в разных видах речевой деятельности (как устной, так и письменной).

В целях уплотнения учебного материала в программе изменена традиционная последовательность изучения языковых тем, изменен подход к изучению ряда разделов. Например, разделы «Морфология», «Словообразование», «Орфография» изучаются параллельно. Это дает возможность изучать материал обобщенно. Так в начале раздела последовательно проводится актуализация (на основе транспозиции) признаков определенных частей речи: последовательное изучение с опорой на украинский язык основных признаков частей речи позволяет изучать на обобщенно-сопоставительном уровне нормы их правописания: «Употребление *ь* в словах с *ж, ш, ч, щ* на конце слова», «Употребление букв *о, ё* после *ж, ш, ч, щ* в корне слова и за корнем в именах существительных, прилагательных, глаголах, причастиях», «Правописание суффиксов», «Написание *не* с разными частями речи» и т. д. При этом умение распознавать самостоятельные части речи в процессе применения обобщенно-сопоставительных правил востребовано практикой письма.

Логике изложения разделов «Синтаксис» и «Пунктуация» определяют синтаксически обоснованные пунктуационные темы. Последовательность пунктуационного материала имеет целью представить пунктуацию в виде обозримой, осознаваемой и логически обоснованной системы: пунктуация при перечислении; синтаксические конструкции, выделяемые парной запятой; конструкции, не всегда выделяемые или отделяемые запятой (союз *и*, союз *как*); интонационно-смысловые знаки (двоеточие, тире); пунктуация при передаче чужой речи на письме.

«Лексикология» не выделяется в программе как самостоятельный раздел. При изучении «Вводного курса» основные положения лексикологии рассматриваются обзорно, с опорой на украинский язык. В «Основном курсе» «Лексикология» актуализируется в связи с изучением языковой темы: языковое явление рассматривается и с точки зрения лексикологии.

Изменение традиционной последовательности изучения языковых средств продиктовано, прежде всего, ориентированностью программы на развитие практических умений и навыков, дефицитом учебного времени для ее реализации. Изменение последовательности учебного

материала позволяет оптимизировать процесс овладения практическими умениями, высвободить значительный объем учебного времени для реализации коммуникативной направленности обучения даже в условиях ограниченного количества часов на изучение русского языка.

Письменная речь рассматривается в программе как важный компонент коммуникативной компетенции. Грамотное письмо, традиционно являясь одним из ключевых компонентов оценки и самооценки качества усвоения всего курса, имеет в учебной деятельности высокий мотивационный уровень. Однако освоение норм правописания наиболее время- и энергозатратно в процессе изучения курса русского языка. Основными причинами низкой эффективности преподавания данного раздела является рассредоточенное изложение орфографического и пунктуационного материала, что препятствует восприятию норм правописания как цельной, логически выстроенной системы и предопределяет быстрое угасание навыков. Кроме того, специфика 70% правил создает основания для возникновения внутриязыковой интерференции, под влиянием которой навык разрушается уже в процессе формирования.

Оптимизация процесса обучения нормам правописания в данном курсе подразумевает такие подходы, как укрупнение дидактических единиц обучения, изменение способов решения частных и обобщенных орфографических и пунктуационных задач, способ выполнения которых базируется на минимальном количестве грамматических ориентиров и, соответственно, требует минимального количества обобщенных мыслительных операций, что облегчает процесс усвоения и повышает оперативность применения правила. Программный материал ориентирует преподавателя на обучение учащихся таким вариантам применения правила, которые нивелируют проявление внутриязыковой интерференции и, как следствие, снижают уровень межъязыковой интерференции. Например, сформулированная в качестве программного материала тема «Написание *о* в слабой позиции в корнях *гор-, клон-, твор-*; написание *а* в слабой позиции в корнях *зар-, плав-*» содержит элементы орфографического предписания и ориентирует на однозначное, безвариантное его изложение. По исследованиям психологов, материал, изложенный как безвариантный, требует значительно меньших (в 20 раз) затрат учебного времени, необходимого для его усвоения.

Безвариантное решение орфографической задачи позволяет повысить качество усвоения правил при меньших затратах учебного времени, уплотнить учебный материал, объединяя родственные правила в группы для единовременного изучения («Одна и две буквы *н* в полных прилагательных и причастиях», «Орфограммы в суффиксах», «Конструкции с союзом *и*», «Конструкции с союзом *как*», «Тире в простом и сложном предложениях» и т. д.). При этом программа, наряду с указанием на определенную объединенную тему, ориентирует на наиболее рациональный, доступный способ ее изложения. Например, тема «Конструкции с союзом *как*» сформулирована следующим образом: «Синонимия как средство разграничения синтаксических конструкций, присоединяемых союзом *как* (*как = есть* – сказуемое; *как = подобно* – сравнительный оборот; *как = будучи* – обособленное приложение; *как = в роли* – необособленное приложение). Выделение сравнительного оборота и обособленных приложений запятыми».

Структурный анализ построения блоков правил, работа по определению наиболее рациональных способов решения правописной задачи, активное включение словесной формы в процесс формирования навыков становятся основой для развития мышления и научной речи учащихся, позволяют осуществлять личностно ориентированное обучение.

Уплотнение изучаемых тем позволяет представить языковые нормы и нормы правописания в виде обозримой, осознаваемой системы, организовать ритмичное повторение изученного в процессе освоения нового и создать условия для надежного удержания формируемых умений и навыков, прочность и качество которых обеспечивается только при условии удержания их в течение определенного периода времени.

Минимизация необходимого и достаточного базового теоретического материала, плотность и компактность изучения норм правописания, интеграция процесса обучения правописанию и процесса развития речи позволяет интенсифицировать изучение курса русского языка, реализовать актуальную для учебных заведений Украины задачу направленности содержания обучения предмету на решение практических задач.

Вводный курс

35 часов

1 час в неделю

Содержание учебного материала	Требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
Введение (1 ч.) Роль и значения языка в жизни человека и общества.	Учащийся понимает роль и место языка в жизни человека и общества.

1. Развитие навыков речевой деятельности (8 ч.)

<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование).</p> <p>Восприятие на слух, понимание текстов, относящихся к художественному, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: загадка, пословица, скороговорка, сказка, рассказ, стихотворение, песня, игра.</p> <p>Тип речевого высказывания: повествование, описание, рассуждение.</p> <p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 3–4 минуты, научно-популярного – 2–3 минуты.</p> <p>Объем адаптированного текста – 120–150 слов; объем неадаптированного текста – 50–90 слов.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает текст; следит за содержанием речи и её особенностями, обусловленными речевой ситуацией; понимает после одного прослушивания фактическое содержание текста; определяет тему и основную мысль текста, составляет первичное впечатление о содержании услышанного; распознает художественный и разговорный стили речи.</p>
--	--

<p>Говорение. <i>Монологическая речь.</i> Пересказ текстов художественного, научно-популярного стилей (100–150 слов). Составление высказываний разных типов: описание природы, животного, игры; рассказ по рисункам-опорам, опорным словам (объём монологического высказывания – 4–6 предложений). Замена, вставка слов в текст, подбор синонимов; перевод слов и выражений; составление высказывания по аналогии, заучивание наизусть стихотворных и прозаических текстов. Выделение основной мысли текста, подбор заголовков. <i>Диалогическая речь.</i> Воспроизведение, разыгрывание диалогов из прослушанных и прочитанных произведений. Составление этикетных диалогов по заданному образцу, по опорным репликам (обращение, привлечение внимания, приветствие, прощание, благодарность, извинение), на основе жизненного опыта (4–7 реплик).</p>	<p>Учащийся пересказывает небольшие тексты художественного, научно-популярного стилей, выражая своё отношение к излагаемому материалу. Заучивает наизусть небольшие тексты (скороговорки, поговорки, пословицы, загадки, небольшие стихотворения), переводит слова и выражения с украинского языка на русский; строит высказывания по самостоятельно составленному плану, по серии рисунков, опорным словам, вставляет подходящие по смыслу слова; восстанавливает нарушенную целостность текста; выразительно читает наизусть стихотворения и прозаические произведения; составляет и разыгрывает диалоги с опорой на текст, по предложенной учителем ситуации.</p>
<p>Чтение. Чтение вслух знакомого адаптированного текста художественного и научно-популярного стилей (не менее 50 слов в минуту). Чтение молча незнакомого адаптированного текста художественного и научно-популярного стилей (не менее 70 слов в минуту). Жанры: загадка, сказка, легенда, рассказ, стихотворение, басня. Объём адаптированного текста – 190–230 слов; объём неадаптированного текста – 90–130 слов.</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух знакомый текст; читает молча незнакомый текст; понимает его содержание, логическое построение; вычленяет в тексте составные части.</p>

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи (26 ч)

Фонетика, графика, орфография, орфоэпия (11 ч.)	Синтаксис. Пунктуация (попутное повторение на основе транспозиции)	Требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
<p>Звуки и буквы (1 ч.) Алфавит. Сопоставление фонетической и графической систем украинского и русского языков. Звуки и буквы, совпадающие в русском и украинском языках.</p> <p>Знакомство с украинско-русским, русско-украинским словарем.</p> <p>Чтение и пересказ адаптированных текстов на основе фонетических и графических материалов, совпадающих в двух языковых системах.</p> <p><i>Правописание.</i> Списывание адаптированных текстов. Работа с орфографическим словарем.</p>	<p>Предложение (с опорой на украинский язык). Грамматическая основа предложения. Типы предложений по цели высказывания, по интонационной окраске.</p> <p><i>Речь.</i> Интонационная оформленность предложения.</p> <p>Синонимия простых предложений разных видов.</p> <p><i>Письмо.</i> Знаки препинания в конце предложения.</p>	<p>Учащийся различает звуки и буквы; знает звуковое значение букв русского алфавита; раскрывает его отличие от украинского алфавита; читает и пересказывает адаптированные тексты на основе фонетических и графических материалов, совпадающих в двух языковых системах.</p> <p>Учащийся умеет с помощью знаков препинания передавать чувства и целевую установку высказывания.</p>
<p>Произношение согласных звуков и их передача на письме (2 ч.) Фонетическое и графическое значение согласных звуков.</p> <p>Звуковое значение буквы <i>г</i> (в сопоставлении с украинским языком).</p> <p>Парные звонкие и глухие согласные.</p>	<p>Однородные члены предложения. Сложное предложение. Однородные члены предложения и части сложного предложения, связанные с помощью союзов <i>а, но, да</i> (в значении <i>но</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Интонация предложений с сопоставлением и противопоставлением.</p> <p>Сопоставление и</p>	<p>Учащийся классифицирует звуки на гласные и согласные, согласные – на звонкие и глухие, твердые и мягкие; правильно произносит звонкие и глухие согласные в слабых позициях.</p> <p>Учащийся распознает однородные члены предложения и части сложного предложения; осмысливает их</p>

<p>Оглушение звуков, передаваемых буквами <i>б, в, г, д, ж, з</i> в конце слова и перед глухими согласными в середине слова; озвончение глухих согласных перед звонкими; способы их проверки. Основной принцип русского правописания.</p> <p><i>Речь.</i> Звукопись в скороговорках, загадках, и т.п. Омонимы, омофоны (<i>луг – лук, гриб – грипп</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Приемы проверки парных звонких и глухих согласных в конце слова и в середине перед согласными.</p> <p>Орфограмма. Оознавательный признак орфограммы.</p> <p>Орфографическая ошибка и ее условное обозначение.</p>	<p>противопоставление в пословицах и загадках.</p> <p><i>Письмо.</i> Запятая перед союзами <i>а, но, да</i> (в значении <i>но</i>).</p> <p>Пунктуационная ошибка и ее условное обозначение.</p>	<p>роль в речи, определяет признаки однородных членов предложения, находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
<p>Непроизносимые согласные (1 ч.)</p> <p>Непроизносимые согласные в сочетаниях <i>сн – стн, зн – здн, сл – стл, рц – рдц</i> (в сопоставлении с явлением упрощения в украинском языке). Удвоенные согласные в словах иностранного происхождения (<i>аллея, корректор</i>).</p>	<p>Однородные члены предложения.</p> <p>Сложное предложение.</p> <p>Однородные члены предложения, части бессоюзного сложного предложения, связанные интонацией перечисления (основные признаки, приемы отличия) (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>Учащийся находит в тексте изученные орфограммы и объясняет их; находит и исправляет орфографические ошибки.</p> <p>Учащийся распознает однородные члены предложения и части сложного предложения; находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>

<p><i>Речь.</i> Рифма в стихотворной речи.</p> <p><i>Правописание.</i> Способы проверки непроизносимых согласных.</p>	<p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации в предложениях с однородными членами предложения и в бессоюзных сложных предложениях, части которого связаны интонацией перечисления.</p> <p><i>Письмо.</i> Запятая при перечислении.</p>	
<p>Твердые и мягкие согласные (1 ч.)</p> <p>Согласные твердые и мягкие.</p> <p>Способы передачи мягкости согласных на письме (<i>в сопоставлении с украинским языком</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Употребление ь при обозначении мягкости согласных на письме.</p>	<p>Сложносочинённое предложение. Конструкции с союзом <i>и</i>.</p> <p>Приёмы отличия однородных членов предложения и частей сложносочинённого предложения, соединённых союзом <i>и</i>.</p> <p><i>Письмо.</i> Запятая между частями сложносочинённого предложения, соединёнными союзом <i>и</i>.</p>	<p>Учащийся правильно употребляет ь для обозначения мягкости согласных.</p> <p>Учащийся находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
<p>Произношение гласных звуков и их передача на письме (2 ч.)</p> <p>Гласные звуки, их графическое изображение в сопоставлении с украинским языком: <i>и – і, ы – и, е – є, э – е, ё –ьо, йо.</i></p> <p>Слог. Ударение. Гласные ударные и безударные, их произношение и передача на письме.</p> <p>Основные правила переноса слов (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Произношение звука, пере</p>		<p>Учащийся правильно произносит и передает на письмо безударные гласные после твердых и мягких согласных; раскрывает их отличие от украинских гласных; делит слова на слоги и умеет переносить слова; выделяет ударные и безударные слоги; находит в тексте изученные орфограммы и объясняет их, находит и исправляет орфоэпические и орфографические ошибки.</p>

<p>даваемого буквой <i>е</i>, в некоторых заимствованных словах (<i>тире, депо</i>). Знакомство со словарем заимствованных слов.</p> <p>Особенности ударения в словах, близких по звучанию украинским словам.</p> <p>Орфоэпическая ошибка.</p> <p><i>Правописание.</i> Способы определения безударной позиции (наличие ударного звука, наличие вариантов графического отображения: <i>во/ада</i>).</p> <p>Основной принцип проверки гласных в слабой позиции.</p>		
<p>Произношение шипящих звуков и написание некоторых сочетаний с шипящими (2 ч.)</p> <p>Сопоставление звукового значения шипящих <i>ж, ш, ч, ц</i>, и <i>ц</i> в русском и украинском языках.</p> <p><i>Речь.</i> Варианты произношения <i>чн</i> – [чн], [шн].</p> <p><i>Правописание.</i> Написание сочетаний <i>жи – ши, ча – ща, чу – шу; чк, чн, нч, нц, рц</i>.</p>	<p>Сложноподчиненное предложение.</p> <p>Сложное предложение, части которого связаны при помощи союзов и союзных слов (<i>что, чтобы, где, когда, куда, который, если, едва, хотя, потому что</i> и т.п.).</p> <p><i>Речь.</i> Использование сложноподчиненных предложений в текстах различных стилей речи.</p> <p><i>Письмо.</i> Выделение запятыми синтаксических конструкций, присоединяемых союзами и союзными словами.</p>	<p>Учащийся правильно произносит отдельные сочетания согласных и гласных с шипящими; находит в тексте изученные орфограммы и объясняет их; находит и исправляет орфоэпические и орфографические ошибки.</p> <p>Учащийся распознает сложное предложение, находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>

<p>Произношение и написание отдельных сочетаний (2 ч.)</p> <p>Устойчивые сочетания на конце слов: -ого, -его, -шься, -чься, -тся, -ться.</p> <p><i>Речь.</i> Произношение устойчивых сочетаний на конце слов: -тся, -ться – [цца], -ого, -его – [ово], [ево].</p> <p>Рифма в стихотворной речи.</p> <p><i>Правописание.</i> Написание устойчивых сочетаний на конце слов: -ого – -его, -тся – -ться, -шься, -чься.</p>	<p>Обобщающие слова при однородных членах предложения.</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации в предложениях с обобщающими словами при однородных членах.</p> <p>Использование однородных членов предложения (в том числе и с обобщающими словами) в текстах официально-делового, научного, художественного стилей.</p> <p><i>Письмо.</i> Двоеточие и тире в предложениях с обобщающими словами при однородных членах.</p>	<p>Учащийся правильно произносит отдельные сочетания согласных и гласных; находит в тексте изученные орфограммы и объясняет их; находит и исправляет орфоэпические и орфографические ошибки.</p> <p>Учащийся правильно находит обобщающие слова при однородных членах предложения и обосновывает их уместность, составляет предложения с однородными членами; правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Морфемика. Орфография (7 ч.)</p>		
<p>Корень, префикс, суффикс как значимые части слова (с опорой на украинский язык) (1 ч.)</p> <p><i>Правописание.</i> Правила переноса с учетом состава слова.</p>		<p>Учащийся выделяет значимые части слова; умеет переносить слова, учитывая их состав; знает основные способы и средства образования слов.</p>
<p>Корень как значимая часть слова (с опорой на украинский язык) (1 ч.)</p> <p>Однокоренные слова. Наиболее продуктивные корни русского языка.</p> <p><i>Речь.</i> Однокоренные слова как средство связи предложений в тексте. Речевые ошибки,</p>	<p>Тире между подлежащим и сказуемым.</p> <p><i>Речь.</i> Использование изучаемой конструкции в текстах научного (определение понятия), художественного и публицистического (афоризмы, определения, понятия) стилей.</p>	<p>Учащийся приводит примеры однокоренных слов, умеет подбирать проверочные слова.</p> <p>Учащийся находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>

<p>вызванные неоправданным употреблением однокоренных слов в тексте.</p> <p><i>Правописание.</i> Гласные корни, проверяемые и не проверяемые ударением (<i>повторение</i>). Полногласия -оро-, -оло-, -ере- в корнях слов (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Способы проверки безударных гласных, передаваемых буквами о, а, е, и я в корне (корень как лексически законченное слово – основа для проверки: <i>отвинтить – винт</i>; способы подбора однокоренных слов).</p>		
<p>Префикс как значимая часть слова (<i>с опорой на украинский язык</i>) (2 ч.)</p> <p>Наиболее продуктивные префиксы русского языка. Их значение. Графическое отображение наиболее употребительных префиксов на письме.</p> <p><i>Речь.</i> Синонимия префиксов (<i>не – без и т.п.</i>). Антонимия префиксов (<i>при- – у, подо- – ото-</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Основное правило написания гласных и согласных в префиксах (<i>в сопоставлении с украинским языком</i>).</p>	<p>Обращение. <i>Речь.</i> Звательная интонация в предложениях с обращением.</p> <p>Обращение как показатель отношения к адресату речи.</p> <p>Обращение в литературных произведениях. Обращение в пословицах, приговорах, дразнилках.</p> <p><i>Письмо.</i> Знаки препинания при обращении.</p>	<p>Учащийся подбирает слова с одинаковыми префиксами, находит изученные орфограммы и объясняет их; применяет знания и умения по морфемике и словообразованию в практике правописания и в речи; пользуется словарем морфем и словообразовательным словарем.</p> <p>Учащийся распознает в предложениях обращения и осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обращениями, правильно интонирует их и ставит знаки препинания.</p>

<p>Отличие префиксов (<i>под-, за-, на-, в-, с-, без- (бес-), по-, из-, до-, к-</i> и др.) от предлогов на материале созвучных форм слов: существительное с предлогом – наречие.</p>		
<p>Разделительные твёрдый и мягкий знаки (1 ч.) <i>Правописание.</i> Правила написания слов с разделительными <i>ъ</i> и <i>ь</i>.</p>		<p>Учащийся правильно употребляет разделительные <i>ъ</i> и <i>ь</i>; находит в тексте изученные орфограммы и объясняет их; находит и исправляет орфоэпические и орфографические ошибки.</p>
<p>Суффикс как значимая часть слова (с опорой на украинский язык) (2 ч.) Наиболее продуктивные суффиксы русского языка, их значение, правописание (<i>-тель, -ист, -ник, -арь, -ть, -ость, -изн-, -ств-, -ени(е), -чив(ый), -лив(ый), -енк(ий), -еньк(а), -ечк(а), -ичк(а)</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Использование в речи слов, образованных с помощью суффиксов, которые придают предложению эмоциональную окрашенность и выразительность.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание наиболее продуктивных суффиксов.</p>	<p>Вводные слова. <i>Речь.</i> Использование вводных слов в речи. Синонимия вводных слов.</p> <p>Соблюдение правильной интонации в предложениях с вводными словами.</p> <p><i>Письмо.</i> Знаки препинания при вводных словах.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их; различает значения суффиксов.</p> <p>Учащийся распознает в предложениях вводные слова, осмысливает их роль в речи; составляет предложения с вводными словами, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>

Морфология. Орфография (6 ч.)

Самостоятельные части речи (4 ч.)

Имя существительное, имя прилагательное, имя числительное, местоимение, глагол, наречие. Признаки самостоятельных частей речи. Способы определения самостоятельных частей речи по вопросу, значению, морфологическим признакам, роли в предложении (*с опорой на украинский язык*).

Окончания существительных, прилагательных, глаголов в сильной позиции.

Личные местоимения.

Речь. Использование самостоятельных частей речи в текстах разных стилей. Употребление личного местоимения *Вы* при обращении к одному человеку как форма выражения вежливости. Этические нормы употребления личных местоимений при общении. Местоимения во фразеологических оборотах.

Способы передачи чужой речи.

Прямая речь.

Диалог.

Речь. Соблюдение правильной интонации в предложениях с прямой речью и диалогом.

Диалог в художественных произведениях.

Письмо. Знаки препинания при прямой речи и диалоге.

Учащийся распознает самостоятельные части речи по значению, вопросу, грамматическим признакам, роли в предложении; находит начальную форму неизменяемых частей речи; находит основу слова и окончание, правильно произносит, согласует их

Учащийся распознает слова автора и прямую речь, правильно интонирует и ставит знаки препинания при прямой речи, диалоге.

<p>Служебные части речи. Предлог как служебная часть речи (1 ч.)</p> <p>Общее представление о предлоге.</p> <p><i>Речь.</i> Предлог как средство связи слов в словосочетании и предложении (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Отличие предлогов от префиксов (на материале созвучных форм слов) (<i>повторение</i>).</p> <p>Написание личных местоимений с предлогами (<i>ко мне – я, с нами – мы, к ним – они и т. д.</i>).</p>	<p>Текст.</p> <p>Основные признаки текста. Деление текста на части.</p>	<p>Учащийся распознает предлоги и союзы, осмысливает их роль в речи; разграничивает предлоги и префиксы, предлоги и союзы, уместно употребляет предлоги в высказывании, правильно произносит и пишет их.</p> <p>Учащийся находит в тексте вступление, основную часть, заключение, понимает особенности их содержания и роль в тексте.</p>
<p>Союз (1 ч.)</p> <p>Союз как служебная часть речи. Общее представление о союзе (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Союз как средство связи слов в словосочетании и предложении. Употребление союзов в простом и сложном предложении.</p> <p><i>Речь.</i> Союзы-синонимы и союзы-антонимы. Использование составных союзов в научных текстах.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание союзов. Союз как опознавательный признак пунктограммы (<i>повторение</i>).</p>	<p>Текст.</p> <p>Средства связи в тексте.</p>	<p>Учащийся распознает союзы, осмысливает их роль в речи; уместно употребляет союзы в высказывании; правильно произносит и пишет их.</p> <p>Учащийся распознает союз как опознавательный признак пунктограммы; находит различные средства связи предложений в тексте.</p>

Лексика(1 ч.)		
Лексика. Лексическое значение слова. Группы слов по значению: синонимы, антонимы, омонимы. Однозначные и многозначные слова. Прямое и переносное значение слова (<i>с опорой на украинский язык</i>).	Текст. Типы речи: повествование, описание, рассуждение.	Учащийся владеет основными понятиями раздела «Лексика»; понимает значение слов в тексте; использует в речи синонимы, антонимы, употребляет слова в соответствии с их значением с учетом коммуникативной задачи высказывания, использует синонимы для предупреждения неоправданного повторения слов. Учащийся различает повествование, описание, рассуждение, осознает особенности их композиционных частей (вступления, основной части, заключения).
Обобщение и систематизация изученного (1 ч.)		

1 Вариант программы

Вводный курс – 4 класс

Основной курс – 5–8 класс

5 КЛАСС

35 часов

Содержание учебного материала-	Требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
Введение. (1ч.) Язык – важнейшее средство общения и познания.	

1. Развитие навыков речевой деятельности (6 ч.)

Слушание – понимание устной речи (аудирование).	Учащийся внимательно слушает текст; следит за содержанием
--	---

<p>Восприятие на слух, понимание текстов, относящихся к художественному, научно-популярному, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: загадка, пословица, скороговорка, песня, игра, сказка, рассказ, стихотворение.</p> <p>Тип речевого высказывания: повествование, описание, рассуждение.</p> <p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 3–4 минуты, научно-популярного – 2–3 минуты.</p> <p>Объем адаптированного текста – 190–230 слов; объем неадаптированного текста – 90–130 слов.</p>	<p>речи и её особенностями, обусловленными речевой ситуацией; понимает фактическое содержание текста; определяет тему и основную мысль текста; составляет первичное впечатление о содержании услышанного; воспринимает образительно-выразительные особенности текста, распознает художественный, научный и разговорный стили речи.</p>
<p>Говорение.</p> <p><i>Монологическая речь.</i></p> <p>Пересказ текстов художественного, научно-популярного стилей (100–150 слов).</p> <p>Составление высказываний разных типов по самостоятельно составленному плану: описание обстановки, природы, человека, животного, игры; рассказ по рисункам-опорам, опорным словам (объем монологического высказывания – 5–7 предложений).</p> <p>Замена, вставка слов в текст, подбор синонимов; перевод слов и выражений; толкование слов и выражений с помощью словаря и на основе контекста, составление высказывания по аналогии, заучивание наизусть стихотворных и прозаических текстов.</p> <p>Определение основной мысли текста, подбор заголовков.</p> <p><i>Диалогическая речь.</i></p> <p>Составление этикетных диалогов по заданному образцу или опорным репликам (обращение,</p>	<p>Учащийся пересказывает небольшие тексты художественного, научно-популярного стилей; заучивает наизусть небольшие тексты (скороговорки, поговорки, пословицы, загадки, небольшие стихотворения); переводит слова и выражения с украинского языка на русский, строит высказывания по опорным словам; вставляет подходящие по смыслу слова; выразительно читает наизусть стихотворения и прозаические произведения; составляет и разыгрывает диалоги с опорой на текст, по предложенной учителем ситуации.</p>

<p>привлечение внимания, приветствие, прощание, благодарность, извинение), информационных диалогов (просьба – отказ, объяснение – ответ и т.п.) и диалогов на основе жизненного опыта (4–7 реплик).</p>	
<p>Чтение.</p> <p>Чтение вслух знакомых адаптированных и неадаптированных текстов художественного и научно-популярного стилей (не менее 70 слов в минуту).</p> <p>Чтение молча незнакомых адаптированных и неадаптированных текстов художественного и научно-популярного стилей (не менее 90 слов в минуту).</p> <p>Жанры: загадка, сказка, легенда, рассказ, стихотворение, басня.</p> <p>Объем адаптированного текста – 190–230 слов; объем неадаптированного текста – 90–130 слов.</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух знакомый текст; читает молча незнакомый текст; понимает его содержание, логическое построение; вычленяет в тексте составные части.</p>
<p>Письмо.</p> <p>Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием). Распространение, свертывание, перестановка частей предложения.</p> <p>Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта (7–9 предложений).</p> <p>Письменное изложение текста повествовательного характера (объем текста для изложения 60–80 слов).</p>	<p>Учащийся списывает и записывает под диктовку предложения и тексты, подобранные с учётом изученного языкового материала; пишет подробное и сжатое изложение текста (повествование, описание) с предварительной подготовкой по содержанию и отбору языкового материала; строит небольшое письменное высказывание (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта.</p>

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи

Синтаксис. Пунктуация (6 ч.)

<p>Однородные члены предложения. Сложное предложение (1 ч.)</p> <p>Однородные члены предложения, части бессоюзного сложного предложения, связанные интонацией перечисления (основные признаки, приемы отличия). Сложносочинённое предложение. Конструкции с союзом и.</p> <p>Приёмы отличия однородных членов предложения и частей сложносочинённого предложения, соединённых союзом <i>и</i>.</p> <p><i>Письмо.</i> Запятая при перечислении. Запятая между частями сложносочинённого предложения, соединёнными союзом <i>и</i> (с опорой на украинский язык).</p>	<p>Учащийся находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
<p>Сложноподчиненное предложение (1 ч.)</p> <p>Сложное предложение, части которого связаны при помощи союзов и союзных слов (<i>что, чтобы, где, когда, куда, который, если, едва, хотя, потому что</i> и т.п.).</p> <p><i>Речь.</i> Использование сложноподчиненных предложений в текстах различных стилей речи.</p> <p><i>Письмо.</i> Выделение запятыми синтаксических конструкций, присоединяемых союзами и союзными словами.</p>	<p>Учащийся распознает сложное предложение, находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
<p>Обращение. Вводные слова (1 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Звательная интонация в предложении с обращением.</p> <p>Обращение как показатель отношения к адресату речи.</p> <p>Обращение в литературных произведениях. Обращение в пословицах, поговорках, дразнилках.</p>	<p>Учащийся распознает в предложениях обращения и осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обращениями, правильно интонирует их и ставит знаки препинания.</p>

<p>Использование вводных слов в речи. Синонимия вводных слов.</p> <p>Соблюдение правильной интонации в предложениях с вводными словами.</p> <p><i>Письмо.</i> Знаки препинания при обращении. Знаки препинания при вводных словах.</p>	
<p>Обобщающие слова при однородных членах предложения (1 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации в предложениях с обобщающими словами при однородных членах.</p> <p>Использование однородных членов предложения (в том числе и с обобщающими словами) в текстах официально-делового, научного, художественного стилей.</p> <p><i>Письмо.</i> Двоеточие и тире в предложениях с обобщающими словами при однородных членах.</p>	<p>Учащийся правильно находит обобщающие слова при однородных членах предложения и обосновывает их уместность, составляет предложения с однородными членами; правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Тире между подлежащим и сказуемым (1 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Использование изучаемой конструкции в текстах научного (определение понятия), художественного и публицистического (афоризмы, определения, понятия) стилей.</p>	<p>Учащийся находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
<p>Способы передачи чужой речи (1 ч.)</p> <p>Прямая речь.</p> <p>Диалог.</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации в предложениях с прямой речью и диалогом.</p> <p>Диалог в художественных произведениях.</p> <p><i>Письмо.</i> Знаки препинания при прямой речи и диалоге.</p>	<p>Учащийся распознает слова автора и прямую речь, правильно интонирует и ставит знаки препинания при прямой речи, диалоге.</p>

Морфология. Орфография (11 ч.)

<p>Самостоятельные части речи (1 ч.)</p> <p>Имя существительное, имя</p>	<p>Учащийся распознает самостоятельные части речи по значе</p>
---	--

<p>прилагательное, имя числительное, местоимение, глагол, наречие. Признаки самостоятельных частей речи. Способы определения самостоятельных частей речи по вопросу, значению, морфологическим признакам, роли в предложении (<i>повторение с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>нию, вопросу, грамматическим признакам.</p>
<p>Имя существительное как часть речи (2 ч.)</p> <p>Общее значение имени существительного. Существительные одушевленные и неодушевленные, собственные и нарицательные (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Род и число имён существительных.</p> <p>Начальная форма имени существительного.</p> <p>Склонение существительных. Падежные формы существительного. Буквы <i>е, и</i> в окончаниях имён существительных.</p> <p><i>Речь.</i> Существительные, род которых не совпадает в русском и украинском языках. Использование в речи существительных-синонимов.</p> <p><i>Правописание.</i> Большая буква в именах собственных. Написание буквы <i>е, и</i> в окончаниях существительных. Написание <i>-и</i> на конце существительных на <i>-ий, -ия, -ие</i> в косвенных падежах.</p>	<p>Учащийся распознает имена существительные и осмысливает их роль в речи, определяет род и число существительного, в том числе в сопоставлении с украинским языком; находит начальную форму существительного; правильно употребляет, произносит и пишет падежные формы существительных и согласовывает их.</p>
<p>Имя прилагательное как часть речи (1 ч.)</p> <p>Общее значение имени прилагательного, его роль в предложении.</p> <p>Полная и краткая форма прилагательных (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Окончания прилагательных.</p>	<p>Учащийся распознает имена прилагательные и осмысливает их роль в речи; знает родовые окончания прилагательных, правильно их произносит и пишет, находит начальную форму прилагательных; правильно, употребляет в речи.</p>

<p><i>Речь.</i> Использование в речи прилагательных (определений, эпитетов, синонимов, антонимов) для точного описания предметов, явлений.</p> <p><i>Правописание.</i> Способ проверки орфограмм в окончаниях прилагательных.</p>	
<p>Глагол как часть речи (2 ч.) Общее значение глагола. Неопределённая форма глагола. Время глагола. Изменение глагола по лицам и числам в настоящем и будущем времени (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Спряжения глаголов. Окончания глаголов.</p> <p><i>Речь.</i> Ударение некоторых глаголов в настоящем и прошедшем времени. Употребление в речи глаголов-синонимов. Употребление глаголов в прямом и переносном значении.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы проверки безударных личных окончаний глаголов.</p>	<p>Учащийся распознает глаголы и осмысливает их роль в речи; правильно сочетает с существительными и местоимениями; использует в речи конструкции с различными формами глагола и строит сообщение о событии в прошедшем, настоящем и будущем времени, правильно производит и пишет глагольные формы и глагольные словосочетания.</p>
<p>Употребление ь после шипящих в словах разных частей речи (2 ч.)</p> <p><i>Правописание.</i> Написание глаголов, наречий, кратких прилагательных, имён существительных с <i>ж, ш, ч, щ</i> на конце слова.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Употребление букв о, ё после ж, ш, ч, щ (2 ч.)</p> <p>Употребление букв <i>о, ё</i> после <i>шипящих</i> в корне слова и за корнем в именах существительных, прилагательных, глаголах, в отглагольных образованиях с суффиксом <i>-ен- / -ённ-</i> для передачи на письме ударных слогов.</p> <p><i>Речь.</i> Сопоставление произношения после шипящих гласных,</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

<p>передаваемых на письме буквами <i>о, ё</i> и буквой <i>е</i> в безударной позиции (<i>свечой-тучей, грушевый – камышовый</i>).</p>	
<p>Употребление букв <i>и, ы</i> после <i>ц</i> (1 ч.) Употребление букв <i>и, ы</i> после <i>ц</i> в корне слова и в сочетаниях морфем <i>-ция, -цы, -цын, -цый</i> в конце слова.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

Морфемика. Орфография (10 ч.)

<p>Морфема – минимальная значимая часть слова (1 ч.) Корень, префикс, суффикс как значимые части слова (<i>с опорой на украинский язык, повторение</i>). <i>Речь.</i> Ознакомление со словарем морфем.</p>	<p>Учащийся приводит примеры однокоренных слов, выделяет значимые части слова; переносит слова, учитывая их состав; знает основные средства образования слов; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Чередование гласных и согласных в корнях слов (3 ч.) Чередование согласных в корнях слов. Безударные гласные в корнях с чередующимися согласными (<i>снежок-снег</i>) (<i>в сопоставлении с украинским языком</i>). Чередование <i>о, е</i> с нулём звука (<i>с опорой на украинский язык</i>). Чередования гласных в корнях слов. Буква <i>о</i> в слабой позиции в корнях <i>гор-, клон-, твор-</i>, буква <i>а</i> в слабой позиции в корнях <i>зарплав-</i>. Буквы <i>о, а</i> в корнях <i>рос-, растрац-; кас(а)- – кос(н)-; лаг(а)- – лож-</i>. Буквы <i>е, и</i> в корнях с чередованием (<i>бер- – бир(а)-</i>). <i>Речь.</i> Употребление в речи слов с корнями <i>-лаг(а)- – лож-</i>.</p>	<p>Учащийся знает основные случаи чередования гласных и согласных при образовании и изменении слов, находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Правописание префиксов (3 ч.) Префикс <i>с-</i>.</p>	<p>Учащийся подбирает слова с одинаковыми префиксами, раз</p>

<p>Буквы <i>з, с</i> на конце префиксов. Буквы <i>е, и</i> в префиксах <i>пре-, при-</i>. <i>Правописание.</i> Правила написания слов с префиксами на <i>-з, -с; пре-, при-</i>.</p>	<p>личает значения префиксов; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Орфограммы на стыке префикса и корня (2 ч.) Буквы <i>ы, и</i> после префиксов на согласный. Удвоение согласных на стыке префикса и корня. Разделительный твердый знак (<i>повторение</i>). <i>Правописание.</i> Правило написания слов с буквами <i>ы, и</i> после префиксов.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Обобщение и систематизация изученного (1 ч.)</p>	

6 КЛАСС

35 часов

1 час в неделю

<p>Введение (1 ч.). Язык и речь. Культура речи.</p>	<p>Учащийся различает понятия <i>язык и речь</i>; называет признаки хорошей речи.</p>
--	---

1. Развитие навыков речевой деятельности (9 ч.)

<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование). Восприятие на слух, понимание текстов, относящихся к художественному, публицистическому, научно-популярному, разговорному стилям. Жанры: пословица, загадка, стихотворение, басня, песня, игра, сказка, легенда, рассказ, заметка. Тип речи: повествование, описание, рассуждение. Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 4–5 минут, научно-популярного – 3–4 минуты. Объема адаптированного текста – 230–270 слов, неадаптированного – 130–170 слов.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает текст; следит за содержанием речи и её особенностями, обусловленными речевой ситуацией; понимает с одного прослушивания фактическое содержание текста; определяет тему и основную мысль текста; устанавливает причинно-следственные отношения, различает основную и дополнительную информацию; определяет ключевые слова; понимает авторскую позицию в описании ситуаций, персонажей; чувствует эмоциональную окраску текста; распознает стили речи.</p>
---	--

<p>Говорение. <i>Монологическая речь.</i></p> <p>Заучивание наизусть небольших текстов (скороговорки, поговорки, пословицы, загадки, небольшие стихотворения и прозаические тексты).</p> <p>Пересказ текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (140–180 слов).</p> <p>Составление текстов разных типов по самостоятельно составленному плану, по рисункам-опорам, опорным словам: описание одежды, орудий и процесса труда, рассказ о событии (7–8 предложений).</p> <p>Замена, вставка слов в текст, подбор синонимов; перевод слов и выражений; толкование слов и выражений с помощью словаря и на основе контекста; составление высказывания по аналогии. Определение основной мысли текста, подбор заголовка, составление плана высказывания.</p> <p><i>Диалогическая речь.</i></p> <p>Воспроизведение, разыгрывание диалогов с опорой на тексты различных стилей и жанров и диалогов на основе жизненного опыта. Составление диалогов этикетного (запрос информации, просьба, поздравление, согласие, несогласие), информационного (расспрос), экспрессивного (похвала, радость) характера.</p>	<p>Учащийся пересказывает небольшие тексты художественного, научно-популярного стилей, выражая своё отношение к излагаемому материалу; заучивает наизусть небольшие тексты (скороговорки, поговорки, пословицы, загадки, небольшие стихотворения и прозаические тексты); переводит слова и выражения с украинского языка на русский; строит высказывания по самостоятельно составленному плану, по серии рисунков, опорным словам; вставляет подходящие по смыслу слова; восстанавливает нарушенную целостность текста; выразительно читает наизусть стихотворения и прозаические произведения; составляет и разыгрывает диалоги с опорой на текст, рисунки, по предложенной учителем ситуации.</p>
<p>Чтение.</p> <p>Чтение вслух знакомых текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (не менее 100–120 слов в минуту) с соблюдением правил произношения, интонирования (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение).</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух знакомый текст; читает молча незнакомый текст; понимает его содержание; просматривает текст, находит в нём указанные учителем зрительно воспринимаемые элементы текста (абзацы, цифры, слова, выделенные специальным шрифтом, имена,</p>

<p>Чтение молча (не менее 140–160 слов в минуту) незнакомо-го адаптированного текста художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p>Жанры: стихотворение, басня, сказка, легенда, рассказ, заметка, статья.</p> <p>Объем текстов: адаптированные – 230–270 слов, неадаптированные – 130–170 слов.</p>	<p>названия и т.д.); составляет простой план, вопросы к тексту; находит в тексте ключевые слова; различает главную и дополнительную информацию.</p>
<p>Письмо.</p> <p>Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием).</p> <p>Распространение, свертывание, перестановка частей предложения. Запись текста, выученного наизусть.</p> <p>Составление письменных вопросов и ответов на вопросы по содержанию текста, ситуации, рисунку.</p> <p>Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта (9–11 предложений).</p> <p>Письменное изложение текста повествовательного характера (объем текста для подробного изложения – 160–180 слов, для сжатого – 80–100 слов).</p>	<p>Учащийся списывает и записывает под диктовку и по памяти предложения и тексты, подобранные с учётом изученного языкового материала; составляет и пишет вопросы и ответы на вопросы, пишет подробно и сжатое изложение текста (повествование, описание, рассуждение) с предварительной подготовкой по содержанию и отбору языкового материала; строит небольшое письменное высказывание (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта.</p>

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи

Морфология. Орфография (12 ч.)

<p>Самостоятельные части речи (1 ч.)</p> <p>Имя существительное, имя прилагательное, имя числительное, местоимение, глагол, наречие. Признаки самостоятельных частей речи. Способы определения самостоятельных частей</p>	<p>Учащийся распознает самостоятельные части речи по значению, вопросу, грамматическим признакам; находит начальную форму изменяемых частей речи; находит окончания, правильно произносит,</p>
--	--

<p>речи по вопросу, значению, морфологическим признакам, роли в предложении (<i>повторение с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>согласовывает, пишет их; находит в тексте изученные орфограммы, правильно пишет и обосновывает их; правильно употребляет в речи.</p>
<p>Имя существительное как часть речи (3 ч.)</p> <p>Общее значение имени существительного (<i>повторение</i>).</p> <p>Несклоняемые существительные. Разносклоняемые существительные.</p> <p>Буквы <i>е, и</i> в окончаниях имён существительных единственного числа.</p> <p><i>Речь.</i> Существительные, род которых не совпадает в русском и украинских языках. Предупреждение ошибок в определении рода некоторых заимствованных слов (<i>кофе, рояль</i>). Использование в речи существительных-синонимов.</p> <p><i>Правописание.</i> Написание <i>е, и</i> в окончаниях существительных (<i>повторение, углубление</i>). Написание <i>-ени</i> в конце разносклоняемых существительных на <i>-мя</i>.</p>	<p>Учащийся распознает имена существительные и осмысливает их роль в речи; разграничивает имена существительные собственные и нарицательные, одушевленные и неодушевленные; определяет род и число, в том числе в сопоставлении с украинским языком, правильно употребляет, произносит и пишет падежные формы существительных, правильно употребляет, произносит несклоняемые существительные.</p>

7 КЛАСС

35 часов

1 час в неделю

<p>Введение (1 ч.) Язык как развивающееся явление.</p>	<p>Учащийся воспринимает язык как развивающееся явление, соотносит старое и новое в языке.</p>
---	--

1. Развитие навыков речевой деятельности (8 ч.)

<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование).</p> <p>Восприятие на слух, понимание текстов, относящихся к художественному, публицистическому, научно-популярному,</p>	
---	--

<p>официально-деловому, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: пословица, афоризм, загадка, стихотворение, басня, песня, легенда, игра, рассказ, статья, заметка, пьеса.</p> <p>Типы речи: повествование, описание, рассуждение.</p> <p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 5–6 минут, научно-популярного – 4–5 минут.</p> <p>Объем адаптированного текста – 270–320 слов, неадаптированного текста – 170–220 слов.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает текст; следит за содержанием речи и её особенностями, обусловленными речевой ситуацией; понимает с одного прослушивания фактическое содержание текста; определяет тему и основную мысль текста, устанавливает причинно-следственные отношения, различает основную и дополнительную информацию, определяет ключевые слова; осознает авторскую позицию в описании ситуаций, персонажей; чувствует эмоциональную окраску текста, распознает стили речи.</p>
<p>Говорение. <i>Монологическая речь.</i></p> <p>Заучивание наизусть небольших стихотворных и прозаических текстов.</p> <p>Воспроизведение (подробный, выборочный и сжатый пересказ) текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (170–200 слов).</p> <p>Составление текстов (повествование, описание, рассуждение) и высказываний, сочетающих разные типы речи в соответствии с коммуникативной задачей, особенностями речевой ситуации (объем монологического высказывания – 9–10 предложений).</p> <p>Оценка содержания текста, его структуры, стилевого и художественного своеобразия, составление вопросов к тексту.</p> <p>Определение темы, выделение основной мысли, подбор заголовков, толкование слов, подбор синонимов.</p>	<p>Учащийся пересказывает небольшие тексты художественного, научно-популярного стилей, выражая своё отношение к излагаемому материалу; заучивает наизусть небольшие тексты (скороговорки, поговорки, пословицы, афоризмы, небольшие стихотворения и прозаические тексты); переводит слова и выражения с украинского языка на русский, строит высказывания по самостоятельно составленному плану, по серии рисунков, опорным словам; вставляет подходящие по смыслу слова; восстанавливает нарушенную целостность текста; выразительно читает наизусть стихотворения и прозаические произведения; составляет и разыгрывает диалоги с опорой на текст, рисунки, по предложенной учителем ситуации.</p>

<p><i>Диалогическая речь.</i> Воспроизведение, разыгрывание диалогов из прослушанных и прочитанных произведений (дословно или близко к тексту).</p>	
<p>Составление и разыгрывание диалогов с опорой на тексты художественного, публицистического, научно-популярного стилей разных жанров и типов речи, на основе теле- или радиопередачи, ситуации в классе, а также на основе жизненного опыта.</p> <p>Составление диалогов, содержащих обмен мнениями о прослушанном, прочитанном, увиденном; составление диалогов этикетного (приглашение, просьба, нейтрализация конфликта), информационного (расспрос, сообщение), экспрессивного (похвала, утешение) характера.</p>	.
<p>Чтение. Чтение вслух знакомых и незнакомых текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (не менее 120–130 слов в минуту) с соблюдением правил произношения, интонирования (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение).</p> <p>Чтение молча (не менее 160–180 слов в минуту) незнакомых адаптированных текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p>Жанры: легенда, рассказ, заметка, статья, стихотворение, басня, пьеса.</p> <p>Объем текстов: адаптированный – 270–320 слов, неадаптированный – 170–220 слов.</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух и молча знакомый текст; понимает его содержание; просматривает текст, находит в нём указанные учителем зрительно воспринимаемые элементы текста (абзацы, цифры, слова, выделенные специальным шрифтом, имена, названия и т.д.) и те или иные смысловые элементы (слова автора, действующих лиц, диалог, описание, выводы); составляет простой план, вопросы по тексту; находит в тексте ключевые слова, различает главную и дополнительную информацию.</p>

<p>Письмо. Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием). Распространение, свергивание, перестановка частей предложения. Запись текста, выученного наизусть.</p> <p>Составление письменных вопросов и ответов на вопросы по содержанию текста, ситуации, рисунку.</p> <p>Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта (11–13 предложений).</p> <p>Письменное изложение текста повествовательного характера (объем текста для подробного изложения – 100–120 слов, для сжатого – 180–200 слов).</p>	<p>Учащийся списывает и записывает под диктовку и по памяти предложения и тексты, подобранные с учётом изученного языкового материала; составляет и пишет вопросы и ответы на вопросы, пишет подробное и сжатое изложение текста (повествование, описание, рассуждение) с предварительной подготовкой по содержанию и отбору языкового материала; строит небольшое письменное высказывание повествовательного характера с элементами описания и рассуждения на основе личного опыта.</p>
---	--

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи
Морфология. Словообразование. Орфография. Пунктуация (25 ч.)

<p>Повторение и систематизация изученного (1 ч.) Словосочетание. Главное и зависимое слово в словосочетании (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>). Смысловый вопрос к зависимому слову.</p> <p><i>Речь.</i> Практическое усвоение словосочетаний, в которых допускаются ошибки в употреблении формы зависимого слова. Синонимия словосочетаний разного построения.</p>	<p>Учащийся распознает словосочетание, правильно выбирает форму зависимого слова в словосочетании; определяет главное и зависимое слово; использует словосочетания в речи.</p>
<p>Глагол как самостоятельная часть речи (2 ч.) Общее значение глагола (<i>повторение</i>). Наклонение глагола.</p>	<p>Учащийся распознает глаголы и осмысливает их роль в речи; умеет правильно сочетать с существительными и местоимени</p>

<p>Вид глагола (<i>обзорно с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Спряжение глаголов. Окончания глаголов (<i>повторение</i>).</p> <p><i>Речь</i>. Ударение в некоторых глаголах в настоящем и прошедшем времени.</p> <p><i>Правописание</i>. Приёмы проверки гласных в безударных личных окончаниях глаголов (<i>повторение</i>).</p> <p><i>-ете, -ите</i> на конце глаголов в форме изъявительного и повелительного наклонения.</p>	<p>ями; использует в речи конструкции с различными формами глагола и строит высказывание о событии в прошедшем, настоящем и будущем времени; представляет действие в изъявительном, повелительном и условном наклонениях; правильно произносит и пишет глагольные формы.</p>
<p>Деепричастие как особая форма глагола (2 ч.)</p> <p>Общее значение деепричастия. Признаки деепричастия (<i>с опорой на украинский язык</i>). Деепричастный оборот (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь</i>. Соблюдение правильной интонации в предложениях с деепричастным оборотом. Использование деепричастного оборота в текстах художественного, публицистического и научно-популярного стилей для создания образности.</p> <p>Использование деепричастного оборота в текстах научного стиля.</p> <p>Деепричастия во фразеологических оборотах. Знакомство с фразеологическим словарем.</p> <p><i>Правописание</i>. Обособление одиночного деепричастия и деепричастного оборота (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>Учащийся распознает деепричастия и осмысливает их роль в речи; образует формы деепричастий, правильно произносит и пишет их; использует деепричастные обороты в высказывании; правильно интонирует деепричастные обороты и ставит знаки препинания.</p>
<p>Причастие как особая форма глагола (2 ч.)</p> <p>Общее значение причастия. Признаки причастия (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>Учащийся распознает причастия и осмысливает их роль в речи; образует формы причастий, правильно произносит и пишет их; составляет причастные обороты,</p>

<p>Причастный оборот.</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации в предложении с обособленным причастным оборотом.</p> <p>Употребление причастного оборота в книжных стилях речи. Построение предложений и текстов-описаний с употреблением причастий и причастных оборотов. Употребление причастного оборота в текстах художественного стиля для создания образности.</p> <p>Синонимия причастных оборотов и сложных предложений.</p> <p><i>Правописание.</i> Обособление причастного оборота после определяемого слова (<i>с опорой на украинский язык</i>)</p>	<p>использует в высказывании, правильно интонирует обособленные причастные обороты и ставит знаки препинания.</p>
<p>Гласные в суффиксах действительных и страдательных причастий настоящего и прошедшего времени (2 ч.)</p> <p>Написание гласных в суффиксах действительных и страдательных причастий настоящего времени <i>-ущ(ий), -ющ(ий), ащ(ий), -ящ(ий), -ем(ый), -им(ый)</i>.</p> <p>Написание гласных перед суффиксом <i>-вш(ий)</i> действительных причастий прошедшего времени, перед суффиксом <i>-в</i> деепричастий; перед суффиксом <i>-л</i> глаголов в прошедшем времени; написание гласных перед <i>н-ни</i> в суффиксах страдательных причастий прошедшего времени.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Написание <i>не</i> со словами (3 ч.)</p> <p>Написание <i>не</i> с разными частями речи: слитное написание <i>не-</i> со словами, не употребляющимися без <i>не</i>; раздельное написание частицы <i>не</i> при против</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

<p>поставлении и в сочетаниях <i>далеко не, вовсе не, отнюдь не, ничуть не, нисколько не</i> (с опорой на украинский язык).</p> <p>Написание <i>не</i> с определёнными частями речи: с глаголами и деепричастиями, существительными, прилагательными и наречиями на <i>-о, -е</i>, полными причастиями (с опорой на украинский язык).</p> <p><i>Речь.</i> Работа с толковым словарём, со словарём синонимов.</p>	
<p>Одна и две буквы <i>н</i> в суффиксах (3 ч.)</p> <p>Одна и две буквы <i>н</i> в суффиксах полных причастий, отглагольных и отыменных прилагательных.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание одной и двух <i>н</i> в суффиксах полных причастий, отглагольных и отыменных прилагательных (приставка, сочетание морфем <i>-онный, -ованный, -ственный</i> как грамматико-графический ориентир при определении написания двух <i>н</i> в суффиксах полных причастий, отглагольных и отыменных прилагательных). лексическое значение прилагательных, образованных с помощью суффиксов <i>-ан-, -ян-</i> (<i>сделан из ...</i>), <i>-ин-</i> как ориентир при определении написания суффиксов <i>-ан-, -ян-, -ин-</i>.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их..</p>
<p>Краткое причастие (1 ч.)</p> <p>Краткое причастие. Отличие кратких причастий от наречий на <i>-о, -е</i>.</p> <p><i>Правописание.</i> Раздельное написание <i>не</i> с краткими причастиями.</p> <p>Одна буква <i>н</i> в суффиксах кратких причастий, две буквы в наречиях на <i>-анно, -янно, -енно</i>.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

<p>Наречие как самостоятельная часть речи (<i>с опорой на украинский язык</i>) (2 ч.)</p> <p>Общее значение наречия. Признаки наречия.</p> <p>Степени сравнения наречий. Отличие наречий с префиксами <i>под-, за- на-, в-, с-, без- (без-), по-, из- (ис-), до-, к-</i> от созвучных форм слов с предлогами <i>под, за, на, в, с, без, по, из, до, к</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Омонимы, омофоны.</p>	<p>Учащийся распознает наречия и осмысливает их роль в речи; правильно произносит и пишет их; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Написание наречий через дефис (2 ч.)</p> <p>Написание через дефис префикса <i>по-</i> в наречиях на <i>-ому, -ему, -ски, -цки, -жьи, -чьи, -сьи, -быи</i>; префикса <i>во- (в-)</i> в наречиях на <i>-ых, (-их)</i>.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Служебные части речи. Предлог (2 ч.)</p> <p>Служебные части речи: частица, союз, предлог (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Предлог как служебная часть речи. Производные и непроизводные предлоги, их значение, синонимия (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Отличие предлогов <i>под, за, на, в, с, без, по, из, до, к</i> от префиксов (<i>повторение, углубление с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Отличие производных предлогов от созвучных форм слов.</p> <p><i>Речь.</i> Предлоги-синонимы и предлоги-антонимы. Особенности употребления в речи некоторых предлогов. Употребление предлогов в речи для обеспечения логической связи элементов высказывания. Использование производных предлогов в текстах научного и делового стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание производных предлогов <i>навстречу, вроде, насчет, ввиду, вместо, в течение, в продолжение, в заключение, не смотря на, вследствие</i>.</p>	<p>Учащийся распознает предлоги и осмысливает их роль в речи; разграничивает смысловые отношения, выражаемые предлогами; употребляет предлоги в высказывании, правильно произносит и пишет их.</p>

<p>Союз (2 ч.)</p> <p>Союз как служебная часть речи. Сочинительные и подчинительные союзы (<i>с оторой на украинский язык</i>). Употребление союзов в простом и сложном предложении. Отличие союзов <i>чтобы, тоже, также, зато</i> и выступающих в роли союзов наречий <i>поэтому, потому, оттого</i> от соотносимых форм слов: <i>что бы, то же, так же, за то, от того, по тому, по этому</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Союзы-синонимы и союзы-антонимы. Использование составных союзов в текстах художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание союзов. Союз как опознавательный признак пунктограммы (<i>повторение</i>).</p>	<p>Учащийся распознает союзы и осмысливает их роль в речи; определяет значение и синтаксическую роль; уместно употребляет союзы в высказывании; правильно произносит их и пишет.</p>
<p>Частица (1 ч.)</p> <p>Частица как служебная часть речи. Формообразующие, отрицательные и модальные частицы. Разграничение частиц <i>не</i> и <i>ни</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Выразительное чтение предложений с частицами. Частицы-синонимы и частицы-антонимы. Частицы во фразеологических оборотах.</p> <p>Частицы в побудительных и восклицательных предложениях.</p> <p><i>Правописание.</i> <i>Не</i> и <i>ни</i> с различными частями речи (обобщение). Синонимия частицы <i>ни</i>, усиливающей отрицание, и частицы <i>даже</i> и как средство проверки орфограммы.</p> <p>Распознавание частицы <i>ни</i> в сочетаниях <i>кто ни, что ни, где ни, куда ни</i> и т.п.</p> <p>Отличие союзов <i>тоже, также, чтобы</i> от созвучных сочетаний местоимений и наречий с частицами (<i>повторение</i>).</p>	<p>Учащийся распознает частицы и осмысливает их роль в речи; определяет их значение; употребляет в высказывании; правильно произносит и пишет.</p>

Обобщение и систематизация изученного(1 ч.)	
8 КЛАСС 35 часов 1 час в неделю	
Введение (1 ч.) Литературный язык как высшая форма языка.	
1. Развитие навыков речевой деятельности (9 ч.)	
<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование).</p> <p>Восприятие на слух, понимание текстов разных типов (повествование, описание, рассуждение), относящихся к художественному, публицистическому, научно-популярному, деловому, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: афоризм, стихотворение, легенда, былина, притча, рассказ, очерк, заметка, статья, пьеса, отрывок из повести, инструкция.</p> <p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 6–7 минут, публицистического и научно-популярного – 5–6 минут.</p> <p>Объем текстов: адаптированного – 320–370 слов, неадаптированного – 220–270 слов.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает и понимает с первого прослушивания тексты диалогического и монологического характера различных стилей и жанров; составляет первичное впечатление о содержании услышанного; оценивает содержание; устанавливает причинно-следственные связи; определяет тему, авторскую позицию, основную мысль текста и ее развитие, эмоционально-экспрессивное, стилевое и художественное своеобразие текста; находит в тексте ключевые слова.</p>
<p>Говорение. <i>Монологическая речь.</i></p> <p>Заучивание наизусть небольших стихотворных и прозаических текстов.</p> <p>Воспроизведение (подробный, выборочный и сжатый пересказ) текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей (190–220 слов).</p>	<p>Учащийся заучивает наизусть поэтические и прозаические произведения; подробно или выборочно пересказывает текст; составляет монологические высказывания соответствующих стилей и типов речи, в том числе по самостоятельно или совместно разработанному либо предложенному учителем плану; озаглавливает текст и определяет его тему и основную</p>

<p>Составление вопросов и ответов по тексту, составление текстов разных типов и их сочетаний по самостоятельно составленному плану, по рисункам-опорам, опорным словам (10–12 предложений).</p> <p>Замена, вставка слов в текст; подбор синонимов; перевод слов и выражений; толкование слов и выражений с помощью словаря и на основе контекста; составление высказывания по аналогии; перевод текста с украинского языка на русский.</p> <p>Определение темы (широкой, узкой), основной мысли текста, подбор заголовка, составление плана высказывания.</p> <p><i>Диалогическая речь.</i> Воспроизведение, разыгрывание диалогов информационного, побудительного, экспрессивного, развлекательного, ритуально-протокольного характера с опорой на тексты различных стилей и жанров и диалогов на основе жизненного опыта.</p>	<p>мысль; объясняет значение незнакомых слов, переводит текст с украинского языка на русский; восстанавливает предложения и нарушенную целостность текста, а также продолжает прерванный текст; подбирает нужные по смыслу слова; учащийся составляет и разыгрывает диалоги, в том числе по заданным параметрам, теме и цели; восстанавливает реплики диалога с пропусками и продолжает прерванные в пределах стереотипных учебных ситуаций с применением стандартных, в том числе этикетных выражений.</p>
<p>Чтение.</p> <p>Чтение вслух знакомых и незнакомых текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей (не менее 130–150 слов в минуту) с соблюдением правил произношения и интонирования (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение).</p> <p>Чтение молча (не менее 180–200 слов в минуту) текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p>Жанр: загадка, пословица, афоризм, легенда, рассказ, стихотворение, повесть, басня, заметка, статья, интервью, инструкция, пьеса, очерк.</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух знакомый и незнакомый текст, соблюдая правила произношения, а также соответствующую интонацию (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение); читает молча незнакомый текст, понимает его содержание; адекватно авторскому замыслу воспринимает логическое содержание, идейную направленность, особенности построения и художественные достоинства текста; просматривает текст, находя в нём зрительно воспринимаемые элементы текста (абзацы, цифры, слова, выделенные специальным шрифтом, имена, названия и т.д.) и те или иные смысловые элементы</p>

<p>Объем текстов: адаптированные – 320–360 слов, неадаптированные – 220–260 слов.</p>	
<p>Письмо. Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием). Составление письменных вопросов и ответов на вопросы по содержанию текста, ситуации, рисунку. Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта, написание сочинений различных типов с использованием вспомогательных материалов и без них (13–15 предложений). Заметка в газету. Реферат. Распространение, свертывание, перестановка частей предложения. Запись текста, выученного наизусть. Письменное изложение текста повествовательного характера с дополнительным творческим заданием (объем текста для подробного изложения 120–140 слов, объем текста для сжатого – 200–220 слов).</p>	<p>Учащийся применяет на письме изученные орфографические и пунктуационные правила, в том числе распространяет, свертывает и трансформирует предложения; объединяет предложения в сложное синтаксическое целое; переводит текст; пишет ответы на вопросы; пишет зрительно-слуховой и слуховой диктанта, сжатое и подробное изложения, изложение с дополнительным творческим заданием, сочинения различных типов речи с использованием вспомогательных материалов и без них, заметку в газету, реферат.</p>

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи
Синтаксис. Пунктуация (24 ч.)

<p>Повторение и обобщение изученного (3 ч.) Словосочетание и предложение (с опорой на украинский язык). Грамматическая основа предложения. Простое и сложное предложение (повторение, углубление).</p>	<p>Учащийся распознает словосочетание, определяет главное и зависимое слово; правильно выбирает форму зависимого слова в словосочетании, использует словосочетания в речи, в том числе и те, которые различаются в русском и украинском языках</p>
---	--

<p>Однородные члены предложения. Обращение. Вводные слова.</p> <p>Деепричастный оборот. Причастный оборот.</p> <p>Прямая речь. Диалог.</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации при перечислении, обращении, вводных словах, причастном обороте, деепричастном обороте, прямой речи, диалоге.</p> <p>Логическое ударение и порядок слов в предложении как средство повышения точности высказывания.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания в простом и сложном предложении. Знаки препинания при прямой речи и диалоге.</p>	<p>формой зависимого слова; находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
<p>Однородные члены предложения. Бессоюзное сложное предложение, части которого связаны с помощью интонации перечисления (2 ч.)</p> <p>Однородные члены предложения. Однородные и неоднородные определения.</p> <p>Запятая и точка с запятой между частями бессоюзного сложного предложения при перечислительной интонации.</p> <p>Однородные члены предложения, части сложного предложения, связанные с помощью повторяющихся союзов.</p> <p><i>Речь.</i> Использование однородных членов предложения в текстах научного, делового и художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Запятая между однородными членами предложения.</p> <p>Запятая и точка с запятой в бессоюзном сложном предложении.</p> <p>Запятая между однородными членами предложения и частями сложного предложения, связанными с помощью повторяющихся союзов.</p>	<p>Учащийся распознает однородные члены предложения и части сложного предложения, осмысливает их роль в речи, находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>

Подчинительный союз, союзное слово, производный предлог как опознавательные признаки пунктограммы (2 ч.)

Запятая как парный, выделяющий синтаксические конструкции (смысловые блоки предложения) знак.

Синтаксические конструкции, присоединяемые союзами, союзными словами (придаточное предложение в сложноподчиненном) и производными предлогами со значением включения-исключения (обособленные дополнения, обстоятельства).

Правописание. Выделение парной запятой синтаксических конструкций, присоединяемых союзами, союзными словами (*что, чтобы, где, когда, куда, который, если, едва, хотя, потому что* и т.п.) и производными предлогами со значением включения-исключения (*помимо, кроме, сверх, включая, за исключением, исключая, несмотря на*).

Учащийся осознает роль запятой как парного выделяющего знака, распознает синтаксические конструкции, присоединяемые союзом, союзным словом, производным предлогом, правильно интонирует и ставит знаки препинания.

Обособленные члены предложения (2 ч.)

Деепричастный оборот, причастный оборот (*актуализация, углубление*).

Обособление определений и приложений.

Уточняющие обстоятельства. Существительные с предлогами *ввиду, вследствие, по причине, при условии* в роли обособленных обстоятельств.

Речь. Правильное построение предложений с одиночными деепричастиями и деепричастными оборотами. Интонация предложений с обособленными членами предложения.

Синонимия простых предложений с обособленными членами

Учащийся распознает обособленные и уточняющие члены предложения и осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обособленными и уточняющими членами, правильно интонирует и ставит знаки препинания.

<p>предложения и сложных предложений.</p> <p>Обособление как средство художественного изображения. Использование обособленных членов предложения в текстах научного стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Общие приёмы распознавания обособляемых определений и приложений (интонация; синонимия синтаксическим конструкциям, присоединяемым словами <i>будучи, который</i>) и условия их обособления.</p> <p>Обособление уточняющих членов предложения.</p>	
<p>Вводные слова, словосочетания, предложения (2 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Использование вводных слов в речи. Синонимия вводных слов. Интонация предложений с вводными словами, словосочетаниями, предложениями.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при вводных словах, словосочетаниях, предложениях.</p>	<p>Учащийся распознает в предложениях вводные слова, словосочетания, предложения и осмысливает их роль в речи; составляет предложения с вводными словами; правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Обращение. Междометие (2 ч.)</p> <p>Обращение распространённое и нераспространённое. Звательная интонация в предложениях с обращениями (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Междометие (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Обращение как показатель отношения к адресату речи.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при обращении. Знаки препинания при междометии.</p>	<p>Учащийся распознает в предложениях обращения, междометия; осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обращениями, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Конструкции с союзом и (2 ч.)</p> <p>Отличие однородных членов предложения, соединённых союзом и, от частей сложносочинённого предложения, соединённых союзом и.</p>	<p>Учащийся различает однородные члены предложения и части сложнопредложения, соединённые союзом и; правильно ставит запятую между частями сложносочинённого предложения, соединёнными союзом и.</p>

<p><i>Речь.</i> Использование однородных членов предложения и сложносочинённых предложений в текстах научного и публицистического стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы разграничения синтаксических конструкций, соединяемых союзом <i>и</i>. Запятая между частями сложносочинённого предложения, соединёнными союзом <i>и</i>.</p>	
<p>Конструкции с союзом <i>как</i> (2 ч.).</p> <p>Синтаксические единицы, присоединяемые союзом <i>как</i>: составное именное сказуемое, сравнительный оборот, обособленные и необособленные приложения.</p> <p>Сочетания <i>не кто иной, как; не что иное, как</i>; союз <i>как..., так и</i>.</p> <p>Фразеологические обороты с союзом <i>как</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Использование сравнительных оборотов в описании. Использование необособленных приложений в текстах научного стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы разграничения синтаксических конструкций, присоединяемых союзом <i>как</i>. Синонимия как средство разграничения синтаксических конструкций, присоединяемых союзом <i>как</i> (<i>как = есть</i> – сказуемое; <i>как = подобно</i> – сравнительный оборот; <i>как = будучи</i> – обособленное приложение; <i>как = в роли</i> – необособленное приложение). Выделение сравнительного оборота и обособленных приложений запятыми.</p>	<p>Учащийся разграничивает синтаксические конструкции, присоединяемые союзом <i>как</i>, выделяет сравнительный оборот и обособленные приложения запятыми.</p>
<p>Обобщающее слово при однородных членах предложения (1 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Интонация предложений с обобщающими словами при однородных членах. Использование</p>	<p>Учащийся использует однородные члены предложения с обобщающими словами в текстах официально-делового, научного, художественного стилей, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>

<p>однородных членов предложения с обобщающими словами в текстах официально-делового, научного, художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Двоеточие и тире в предложениях с обобщающими словами при однородных членах.</p>	
<p>Двоеточие в бессоюзном сложном предложении (2 ч.)</p> <p>Смысловые отношения между частями бессоюзного сложного предложения, разделяемыми двоеточием. Особенности интонации.</p> <p><i>Речь.</i> Синонимия бессоюзного сложного предложения и сложноподчинённого предложения с придаточным причины. Использование бессоюзных сложных предложений в высказываниях разговорного, публицистического и художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Двоеточие в бессоюзном сложном предложении.</p>	<p>Учащийся правильно устанавливает смысловые отношения между частями бессоюзного сложного предложения, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Тире в простом и сложном предложении (2 ч.)</p> <p>Тире между подлежащим и сказуемым, в неполном предложении, при обособленном приложении, между частями сложного предложения.</p> <p><i>Речь.</i> Особенности интонации. Синонимия бессоюзных сложных предложений и сложносочинённых и сложноподчинённых предложений с союзами <i>и, а, но, так что, как, если, есть, когда.</i></p> <p>Использование изучаемых конструкций в текстах научного, публицистического, художественного стилей.</p> <p>Употребление неполных предложений в разговорном стиле.</p> <p><i>Правописание.</i> Тире в простом и сложном предложении.</p>	<p>Учащийся правильно интонирует предложения с тире и правильно ставит тире в простом и сложном предложениях.</p>

<p>Способы передачи чужой речи (2 ч.)</p> <p>Прямая и косвенная речь. Интонация предложений с прямой речью.</p> <p>Цитирование. Диалог.</p> <p><i>Речь.</i> Замена прямой речи косвенной. Синонимия разных способов передачи чужой речи.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при прямой речи. Знаки препинания при диалоге. Знаки препинания при цитате.</p>	<p>Учащийся распознает слова автора и прямую речь, в том числе цитату; осмысливает их роль в речи; дифференцирует прямую и косвенную речь, заменяет прямую речь косвенной, использует прямую и косвенную речь в высказываниях; правильно интонирует и ставит знаки препинания при прямой и косвенной речи, цитатах, диалоге.</p>
<p>Обобщение и систематизация изученного (1 ч.)</p>	

2 ВАРИАНТ ПРОГРАММЫ

Вводный курс – 5 класс

Основной курс – 6–8 класс

6 КЛАСС

35 часов

1 час в неделю

Содержание учебного материала	Требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
<p>Введение. (1 ч.) Язык – важнейшее средство общения и познания.</p>	
<p>1. Развитие навыков речевой деятельности (8 ч.)</p>	
<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование).</p> <p>Восприятие на слух, понимание текстов, относящихся к художественному, научно-популярному, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: загадка, пословица, скороговорка, песня, игра, сказка, рассказ, стихотворение.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает текст; следит за содержанием речи и её особенностями, обусловленными речевой ситуацией; понимает фактическое содержание текста; определяет тему и основную мысль текста; составляет первичное впечатление о содержании услышанного; воспринимает изобразительно-выразительные</p>

<p>Тип речевого высказывания: повествование, описание, рассуждение.</p> <p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 3–4 минуты, научно-популярного – 2–3 минуты.</p> <p>Объем адаптированного текста – 190–230 слов.</p> <p>*Объем неадаптированного текста – 90–130 слов.</p>	<p>особенности текста, распознает художественный, научный и разговорный стили речи.</p>
<p>Говорение.</p> <p><i>Монологическая речь.</i></p> <p>Пересказ текстов художественного, научно-популярного стилей (100–150 слов).</p> <p>Составление высказываний разных типов по самостоятельно составленному плану: описание обстановки, природы, человека, животного, игры; рассказ по рисункам-опорам, опорным словам (объем монологического высказывания – 5–7 предложений).</p> <p>Замена, вставка слов в текст, подбор синонимов; перевод слов и выражений; толкование слов и выражений с помощью словаря и на основе контекста, составление высказывания по аналогии, заучивание наизусть стихотворных и прозаических текстов.</p> <p>Определение основной мысли текста, подбор заголовков.</p> <p><i>Диалогическая речь.</i></p> <p>Составление этикетных диалогов по заданному образцу или опорным репликам (обращение, привлечение внимания, приветствие, прощание, благодарность, извинение), информационных диалогов (просьба – отказ, объяснение – ответ и т.п.) и диалогов на основе жизненного опыта (4–7 реплик).</p>	<p>Учащийся пересказывает небольшие тексты художественного, научно-популярного стилей; заучивает наизусть небольшие тексты (скороговорки, поговорки, пословицы, загадки, небольшие стихотворения); переводит слова и выражения с украинского языка на русский; строит высказывание по опорным словам; вставляет подходящие по смыслу слова; выразительно читает наизусть стихотворения и прозаические произведения; составляет и разыгрывает диалоги с опорой на текст, по предложенной учителем ситуации.</p>

<p>Чтение.</p> <p>Чтение вслух знакомых адаптированных и неадаптированных текстов художественного и научно-популярного стилей (не менее 70 слов в минуту).</p> <p>Чтение молча незнакомых адаптированных и неадаптированных текстов художественного и научно-популярного стилей (не менее 90 слов в минуту).</p> <p>Жанры: загадка, сказка, легенда, рассказ, стихотворение, басня.</p> <p>Объем текстов: адаптированные – 190–230 слов, неадаптированные – 90–130 слов.</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух знакомый текст; читает молча незнакомый текст; понимает его содержание, логическое построение; вычленяет в тексте составные части.</p>
<p>Письмо.</p> <p>Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием); распространение, свергивание, перестановка частей предложения.</p> <p>Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта (7–9 предложений).</p> <p>Письменное изложение текста повествовательного характера (объем текста для изложения – 60–80 слов).</p>	<p>Учащийся списывает и записывает под диктовку предложения и тексты, подобранные с учетом изученного языкового материала; пишет подробное и сжатое изложение текста (повествование, описание) с предварительной подготовкой по содержанию и отбору языкового материала; строит небольшое письменное высказывание (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта.</p>

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи

Морфология. Орфография (14 ч.)

<p>Самостоятельные части речи. (1 ч.)</p> <p>Имя существительное, имя прилагательное, имя числительное, местоимение, глагол, наречие. Признаки самостоятельных частей речи. Способы определения самостоятельных частей речи по вопросу, значению, морфологическим</p>	<p>Учащийся распознает самостоятельные части речи по значению, вопросу, грамматическим признакам</p>
--	--

<p>признакам, роли в предложении (<i>повторение с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>.</p>
<p>Имя существительное как часть речи (3 ч.)</p> <p>Общее значение имени существительного. Существительные собственные и нарицательные. Род и число имён существительных. Начальная форма имени существительного (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Склонение существительных. Несклоняемые существительные. Падежные формы имен существительных.</p> <p><i>Речь.</i> Существительные, род которых не совпадает в русском и украинском языках. Использование в речи существительных-синонимов.</p> <p><i>Правописание.</i> Большая буква в именах собственных. Буквы <i>е, и</i> в окончаниях имён существительных. Написание <i>-ии</i> на конце существительных на <i>-ий, -ия, -ие</i> в косвенных падежах. Написание <i>-ени</i> в конце разносклоняемых существительных на <i>-мя</i>.</p>	<p>Учащийся распознает имена существительные и осмысливает их роль в речи, определяет значение рода и числа, в том числе в сопоставлении с украинским языком; находит начальную форму существительного; правильно употребляет, произносит и пишет падежные формы существительных и согласовывает их.</p>
<p>Имя прилагательное (2 ч.)</p> <p>Общее значение имени прилагательного.</p> <p>Разряды имен прилагательных. Степени сравнения качественных прилагательных.</p> <p>Полная и краткая форма прилагательных (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Окончания прилагательных (<i>повторение</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Использование в речи прилагательных (определений, эпитетов, синонимов, антонимов) для точного описания предметов, явлений. Степени сравнения качественных прилагательных (<i>практически</i>).</p>	<p>Учащийся распознает имена прилагательные и осмысливает их роль в речи; знает разряды прилагательных, родовые окончания прилагательных; правильно их произносит и пишет; правильно образует степени сравнения прилагательных, использует их в речи.</p>

<p><i>Правописание.</i> Способ проверки орфограмм в окончаниях прилагательных и причастий.</p>	
<p>Употребление ь после шипящих в словах разных частей речи (1 ч.) <i>Правописание.</i> Написание глаголов, наречий, кратких прилагательных, имён существительных с <i>ж, ш, ч, щ</i> на конце слова.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Употребление букв о, ё после ж, ш, ч, щ (2 ч.) Употребление букв <i>о, ё</i> после <i>шипящих</i> в корне слова и за корнем в именах существительных, прилагательных, глаголах и в отглагольных образованиях с суффиксом <i>-ён-/-ённ-</i>. <i>Речь.</i> Сопоставление произношения после шипящих гласных, передаваемых на письме буквами <i>о, ё</i> в ударной и буквой <i>е</i> в безударной позиции (<i>свечой – тучей, камышовый – грушевый</i>).</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Употребление букв и, ы после ц (1 ч.) Употребление букв <i>и, ы</i> после <i>ц</i> в корне слова и в сочетаниях морфем <i>-ция, -цы, -цын, -цкий</i> в конце слова.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Имя числительное как часть речи (2 ч.) Общее значение. Числительные количественные и порядковые. Собирательные числительные. Склонение числительных (<i>с опорой на украинский язык, практически</i>). <i>Речь.</i> Формы имен существительных при числительных <i>два, три, четыре</i> (в сопоставлении с украинским языком). Сопоставление</p>	

<p>числительных с существительными в косвенных падежах. Функционирование количественных числительных в стандартных выражениях при обозначении времени, дат.</p> <p>Собирательные числительные оба, обе. Сочетание собирательных числительных с существительными.</p> <p>Произношение форм числительных на -дцать.</p> <p>Правописание. Правописание числительных миллион, миллиард.</p> <p>Буква ь в конце и в середине числительных. Правописание составных числительных.</p>	<p>Учащийся распознает имена числительные и осмысливает их роль в речи; разграничивает числительные по разрядам; правильно сочетает с именами существительными; правильно употребляет и произносит числительные в высказываниях, в том числе в текстах, где числительные обозначены цифрами; правильно пишет их.</p>
<p>Местоимение как часть речи (2 ч).</p> <p>Разряды местоимений (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Личные местоимения. Особенности склонения (<i>повторение</i>).</p> <p>Относительные местоимения и наречия как опознавательный признак пунктограммы (<i>повторение</i>).</p> <p>Образование отрицательных и неопределённых местоимений и наречий.</p> <p>Речь. Употребление местоимений для связи предложений в тексте. Местоимения во фразеологических оборотах.</p> <p>Правописание. Написание <i>ни</i> в слабой позиции в отрицательных местоимениях и наречиях.</p> <p>Правописание отрицательных и неопределённых местоимений с предлогом и без предлога.</p> <p>Написание через дефис <i>-то, -либо, -нибудь, кое-</i>.</p>	<p>Учащийся распознает местоимения и осмысливает их роль в речи, определяет общее значение (указание на предмет, признак, количество и называет разряд местоимений; правильно употребляет и произносит падежные формы местоимений, знает правила образования и правописания отрицательных и неопределённых местоимений; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

Морфемика. Словообразование. Орфография (12 ч.)

<p>Морфема – минимальная значимая часть слова. Способы образования слов (1 ч.)</p>	<p>Учащийся приводит примеры однокоренных слов, выделяет значимые части слова; переносит</p>
---	--

<p>Корень, префикс, суффикс как значимые части слова (с опорой на украинский язык, повторение).</p> <p>Способы образования существительных, прилагательных, наречий.</p> <p><i>Речь.</i> Ознакомление со словом морфем.</p>	<p>слова, учитывая их состав; знает основные средства образования слов; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Чередование гласных и согласных в корнях слов (3 ч.)</p> <p>Чередование согласных в корнях слов. Безударные гласные в корнях с чередующимися согласными (<i>снежок-снег</i>) (в сопоставлении с украинским языком).</p> <p>Чередование <i>о, е</i> с нулём звука (с опорой на украинский язык).</p> <p>Чередования гласных в корнях слов. Буква <i>о</i> в слабой позиции в корнях <i>гор-, клон-, твор-</i>, буква <i>а</i> в слабой позиции в корнях <i>зар-, плав-</i>.</p> <p>Буквы <i>о, а</i> в корнях <i>рос-, раст-, ращ-; кас(а)- – кос(н)-, -лаг(а)- – -лож-</i>.</p> <p>Буквы <i>е, и</i> в корнях с чередованием (<i>бер- – бир(а)-</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Употребление в речи слов с корнями <i>-лаг(а)- – -лож-</i>.</p>	<p>Учащийся знает основные случаи чередования гласных и согласных при образовании и изменении слов; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Орфограммы в префиксах (2 ч.)</p> <p>Префикс <i>с-</i>.</p> <p>Буквы <i>з, с</i> на конце префиксов.</p> <p>Буквы <i>е, и</i> в префиксах <i>пре-, при-</i>.</p> <p><i>Правописание.</i> Правила написания слов с префиксами на <i>-з, -с; пре-, при-</i>.</p>	<p>Учащийся подбирает слова с одинаковыми префиксами, различает значения префиксов; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Орфограммы на стыке префикса и корня (1 ч.)</p> <p>Буквы <i>ы, и</i> после префиксов на согласный.</p> <p>Удвоение согласных на стыке префикса и корня.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

<p>Разделительный твердый знак (<i>повторение</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Правило написания слов с буквами ы, и после префиксов на согласный.</p>	
<p>Правописание суффиксов существительных, прилагательных, наречий (2 ч.)</p> <p>Суффикс как значимая часть слова (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Суффикс как грамматический показатель принадлежности слова к определенной части речи. Наиболее продуктивные суффиксы русского языка, их значение, правописание (<i>повторение, углубление</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Использование суффиксов, которые придают слову эмоциональную окрашенность и выразительность.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание гласных в суффиксах -ек, -ик.</p> <p>Правописание согласных в суффиксах существительных -чик, -щик.</p> <p>Правописание согласных в суффиксах -ск- (после ж, д, т, з, с) – -к- в словах на -ский, -цкий, -ски, -цки.</p>	<p>Учащийся подбирает слова с одинаковыми суффиксами; различает значения суффиксов, находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Образование и правописание сложных слов (2 ч.)</p> <p>Образование и правописание сложных существительных, прилагательных, числительных, наречий.</p> <p><i>Речь.</i> Согласование глаголов в прошедшем времени и прилагательных со сложносокращёнными словами (<i>практически</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Написание сложных существительных с соединительными о, е (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>Учащийся знает основные способы и средства образования слов; находит изученные орфограммы и объясняет их; находит и исправляет орфографические ошибки.</p>

<p>Написание сложных слов, образованных путём повтора одного и того же слова, сложением однокоренных слов (<i>еле-еле, добрый-предобрый, баюшки-баю</i>) (с опорой на украинский язык).</p> <p>Написание сложных прилагательных с <i>о/е</i> на стыке корней слитно и через дефис.</p> <p>Раздельное написание составных числительных.</p> <p>Слитное написание числительных на <i>-сотый, -тысячный, -миллионный, -миллиардный</i>.</p> <p>Написание <i>ь</i> в сложных числительных перед <i>-десять</i> и <i>-сот</i>.</p> <p>Написание слов с <i>пол-, полу-</i>.</p>	
<p>Обобщение и систематизация изученного (1 ч.)</p>	

7 КЛАСС

35 часов

1 час в неделю

<p>Введение (1 ч.). Язык и речь. Культура речи.</p>	<p>Учащийся различает понятия <i>язык</i> и <i>речь</i>; называет признаки хорошей речи.</p>
--	--

1. Развитие навыков речевой деятельности (9 ч.)

<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование).</p> <p>Восприятие на слух, понимание текстов, относящихся к художественному, публицистическому, научно-популярному, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: пословица, загадка, стихотворение, басня, песня, игра, сказка, легенда, рассказ, заметка.</p> <p>Тип речи: повествование, описание, рассуждение.</p> <p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 4–5 минут, научно-популярного – 3–4 минуты.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает текст; следит за содержанием речи и её особенностями, обусловленными речевой ситуацией; понимает с одного прослушивания фактическое содержание текста; определяет тему и основную мысль текста; устанавливает причинно-следственные отношения, различает основную и дополнительную информацию; определяет ключевые слова; понимает авторскую позицию в описании ситуаций, персонажей; чувствует эмоциональную окраску текста; распознает стили речи.</p>
---	--

<p>Объем адаптированного текста – 230–270 слов, объем неадаптированного текста – 130–170 слов.</p>	
<p>Говорение. <i>Монологическая речь.</i> Заучивание наизусть небольших текстов (скороговорки, поговорки, пословицы, загадки, небольшие стихотворения и прозаические тексты). Пересказ текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (140–180 слов). Составление текстов разных типов по самостоятельно составленному плану, по рисункам-опорам, опорным словам: описание одежды, орудий и процесса труда, рассказ о событии (7–8 предложений). Замена, вставка слов в текст, подбор синонимов; перевод слов и выражений; толкование слов и выражений с помощью словаря и на основе контекста; составление высказывания по аналогии. Определение основной мысли текста, подбор заголовка, составление плана высказывания. <i>Диалогическая речь.</i> Воспроизведение, разыгрывание диалогов с опорой на тексты различных стилей и жанров и диалогов на основе жизненного опыта. Составление диалогов этикетного (запрос информации, просьба, поздравление, согласие, несогласие), информационного (расспрос) и экспрессивного (похвала, радость) характера.</p>	<p>Учащийся пересказывает небольшие тексты художественного, научно-популярного стилей, выражая своё отношение к издаваемому материалу; заучивает наизусть небольшие тексты (скороговорки, поговорки, пословицы, загадки, небольшие стихотворения и прозаические тексты); переводит слова и выражения с украинского языка на русский; строит высказывания по самостоятельно составленному плану, по серии рисунков, опорным словам; вставляет подходящие по смыслу слова; восстанавливает нарушенную целостность текста; выразительно читает наизусть стихотворения и прозаические произведения; составляет и разыгрывает диалоги с опорой на текст, рисунки, по предложенной учителем ситуации.</p>
<p>Чтение. Чтение вслух знакомых текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (не менее 100–120 слов</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух знакомый текст; читает молча незнакомый текст; понимает его содержание; просматривает текст, находит в нём указанные</p>

<p>в минуту) с соблюдением правил произношения, интонирования (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение).</p> <p>Чтение молча (не менее 140–160 слов в минуту) незнакомых адаптированных текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p>Жанры: стихотворение, басня, сказка, легенда, рассказ, заметка, статья.</p> <p>Объем текстов: адаптированные – 230–270 слов, неадаптированные – 130–170 слов.</p>	<p>учителем зрительно воспринимаемые элементы текста (абзацы, цифры, слова, выделенные специальным шрифтом, имена, названия и т.д.); составляет простой план, вопросы по тексту; находит в тексте ключевые слова; различает главную и дополнительную информацию.</p>
<p>Письмо.</p> <p>Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием).</p> <p>Распространение, свертывание, перестановка частей предложения. Запись текста, выученного наизусть.</p> <p>Составление письменных вопросов и ответов на вопросы по содержанию текста, ситуации, рисунку.</p> <p>Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта (9–11 предложений).</p> <p>Письменное изложение текста повествовательного характера (объем текста для подробного изложения – 80–100 слов, для сжатого – 160–180 слов).</p>	<p>Учащийся списывает и записывает под диктовку и по памяти предложения и тексты, подобранные с учётом изученного языкового материала; составляет и пишет вопросы и ответы на вопросы, пишет подробное и сжатое изложение текста (повествование, описание, рассуждение) с предварительной подготовкой по содержанию и отбору языкового материала; строит небольшое письменное высказывание (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта.</p>

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи Морфология. Словообразование. Орфография (25 ч.)

<p>Повторение и систематизация изученного (1 ч.)</p> <p>Словосочетание. Главное и зависимое слово в словосочетании (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>). Смысловый вопрос к зависимому слову.</p> <p><i>Речь.</i> Практическое усвоение словосочетаний, в которых допускаются ошибки в употреблении формы зависимого слова. Синонимия словосочетаний разного построения.</p>	<p>Учащийся распознает словосочетание, определяет главное и зависимое слово; правильно выбирает форму зависимого слова в словосочетании; использует словосочетания в речи.</p>
<p>Глагол как самостоятельная часть речи (3 ч.)</p> <p>Общее значение глагола. Неопределённая форма глагола. Время глагола. Изменение глагола по лицам и числам в настоящем и будущем времени Вид глагола. Наклонение глагола (<i>обзорно с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Спряжение глаголов. Окончания глаголов.</p> <p><i>Речь.</i> Ударение в некоторых глаголах настоящего и прошедшего времени.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы проверки гласных в безударных личных окончаниях глаголов (<i>повторение</i>).</p> <p><i>-ете, -ите</i> на конце глаголов в форме изъявительного и повелительного наклонения.</p>	<p>Учащийся распознает глаголы и осмысливает их роль в речи; умеет правильно сочетать с существительными и местоимениями; использует в речи конструкции с различными формами глагола и строит высказывание о событии в прошедшем, настоящем и будущем времени; представляет действие в изъявительном, повелительном и условном наклонениях; правильно произносит и пишет глагольные формы.</p>
<p>Деепричастие как особая форма глагола (2 ч.)</p> <p>Общее значение деепричастия. Признаки деепричастия (<i>в сопоставлении с украинским языком</i>).</p>	<p>Учащийся распознает деепричастия и осмысливает их роль в речи; образует формы деепричастий, правильно произносит и пишет их; использует деепричастные обороты</p>

<p>Деепричастный оборот (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации в предложениях с деепричастным оборотом. Употребление деепричастного оборота в текстах художественного, публицистического и научно-популярного стилей для создания образности.</p> <p>Употребление деепричастного оборота в текстах научного стиля.</p> <p>Деепричастие во фразеологических оборотах. Ознакомление с фразеологическим словарем.</p> <p><i>Правописание.</i> Обособление одиночного деепричастия и деепричастного оборота (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>в высказывании; правильно интонирует деепричастные обороты и ставит знаки препинания.</p>
<p>Причастие как особая форма глагола (2 ч.)</p> <p>Общее значение причастия. Признаки причастия.</p> <p>Причастный оборот.</p> <p><i>Речь.</i> Употребление причастного оборота в книжных стилях речи.</p> <p>Соблюдение правильной интонации в предложениях с обособленным причастным оборотом.</p> <p>Синонимия причастных оборотов и сложных предложений.</p> <p><i>Правописание.</i> Обособление причастного оборота после определяемого слова (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>Учащийся распознает причастия и осмысливает их роль в речи; образует формы причастий, правильно произносит и пишет их; составляет причастные обороты, использует в высказывании, правильно интонирует обособленные причастные обороты и ставит знаки препинания.</p>
<p>Гласные в суффиксах действительных и страдательных причастий настоящего и прошедшего времени (2 ч.)</p> <p>Написание гласных в суффиксах действительных и страдательных причастий настоящего</p>	

<p>времени <i>-ущ(ий), -ющ(ий), -ащ(ий), -ящ(ий), -ем(ый), -им(ый)</i>.</p> <p>Написание гласных перед суффиксом <i>-вш(ий)</i> действительных причастий прошедшего времени, перед суффиксом <i>-в</i> деепричастий; перед суффиксом <i>-л</i> глаголов в прошедшем времени; написание гласных перед <i>н-ни</i> в суффиксах страдательных причастий прошедшего времени.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Написание <i>не</i> со словами (2 ч.)</p> <p>Написание <i>не</i> с разными частями речи: слитное написание <i>не-</i> со словами, не употребляющимися без <i>не</i>; раздельное написание частицы <i>не</i> при противопоставлении и в сочетаниях <i>далеко не, вовсе не, отнюдь не, ничуть не, несколько не</i> (с опорой на украинский язык).</p> <p>Написание <i>не</i> с определёнными частями речи: с глаголами и деепричастиями, существительными, прилагательными и наречиями на <i>-о, -е</i>, полными причастиями (с опорой на украинский язык).</p> <p><i>Речь.</i> Работа с толковым словарём, со словарём синонимов.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Одна и две буквы <i>н</i> в суффиксах (2 ч.)</p> <p>Одна и две буквы <i>н</i> в суффиксах полных причастий, отглагольных и отыменных прилагательных.</p> <p><i>Правописание.</i> Грамматико-графические ориентиры при определении написания двух <i>н</i> в суффиксах полных причастий, отглагольных и отыменных прилагательных (<i>приставка, сочетание морфем -ованный, -онный, -твенный</i>).</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

<p>Лексическое значение прилагательных, образованных с помощью суффиксов <i>-ан-, -ян-</i> (<i>сделан из ...</i>), <i>-ин-</i> как ориентир при определении написания суффиксов <i>-ан-, -ян-, -ин-</i>.</p>	
<p>Краткое причастие (1 ч.) Краткое причастие. Отличие кратких причастий от наречий на <i>-о, -е</i>. <i>Правописание.</i> Раздельное написание <i>не</i> с краткими причастиями. Одна и две буквы <i>н</i> в суффиксах кратких причастий, кратких прилагательных и в наречиях на <i>-анно, -янно, -енно</i>.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Наречие как самостоятельная часть речи (с опорой на украинский язык) (2 ч.) Общее значение наречия. Признаки наречия. Степени сравнения наречий. Отличие наречий с префиксами <i>под-, за-, на-, в-, с-, без-</i> (<i>бес-</i>), <i>по-, из-</i> (<i>ис-</i>), <i>до-, к-</i> от созвучных форм слов с предлогами <i>под, за, на, в, с, без, по, из, до, к</i>. <i>Речь.</i> Омонимы, омофоны (<i>с опорой на украинский язык</i>). Наречия-синонимы и наречия-антонимы. Употребление наречий в текстах художественного, публицистического стиля для усиления выразительности речи. Употребление наречий в текстах научного стилей. Ударение в некоторых наречиях (<i>в сопоставлении с украинским языком</i>). <i>Правописание.</i> Разграничение омофонов как основа проверки соотносимых форм слов. Общие приемы разграничения соотносимых форм слов.</p>	<p>Учащийся распознает наречия и осмысливает их роль в речи; правильно произносит и пишет их; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

<p>Написание наречий через дефис (2 ч.)</p> <p>Написание через дефис префикса <i>по-</i> в наречиях на <i>-ому, -ему, -ски, -цки, -жьи, -чьи, -сьи, -бы</i>; префикса <i>во-</i> (<i>в-</i>) в наречиях на <i>-ых (-их)</i>.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Служебные части речи. Предлог (2 ч.)</p> <p>Предлог как служебная часть речи. Производные и непроизводные предлоги, их значение, синонимия (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Отличие предлогов <i>под, за, на, в, с, без, по, из, до, к</i> от префиксов (повторение, углубление <i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Отличие производных предлогов от созвучных форм слов.</p> <p><i>Речь.</i> Предлоги-синонимы и предлоги-антонимы. Особенности употребления в речи некоторых предлогов. Употребление предлогов в речи для обеспечения логической связи элементов высказывания. Использование производных предлогов в текстах научного и делового стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание производных предлогов <i>на встречу, вроде, насчет, ввиду, вместо, в течение, в продолжение, в заключение, несмотря на, вследствие</i>.</p>	<p>Учащийся распознает предлоги и осмысливает их роль в речи; разграничивает смысловые отношения, выражаемые предлогами; употребляет предлоги в высказывании, правильно произносит и пишет их.</p>
<p>Союз (2 ч.)</p> <p>Союз как служебная часть речи. Сочинительные и подчинительные союзы (<i>с опорой на украинский язык</i>). Употребление союзов в простом и сложном предложении. Отличие союзов <i>чтобы, тоже, также, зато</i> и выступающих в роли союзов наречий <i>поэтому, потому, оттого</i> от соотносимых форм слов:</p>	<p>Учащийся распознает союзы и осмысливает их роль в речи; определяет значение и синтаксическую роль; уместно употребляет союзы в высказывании; правильно произносит их и пишет.</p>

<p><i>что бы, то же, так же, за то, от того, по тому, по этому.</i></p> <p><i>Речь.</i> Использование в речи союзов-синонимов. Использование составных союзов в текстах художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание союзов. Союз как опознавательный признак пунктограммы (<i>повторение</i>).</p>	
<p>Частица (1 ч.)</p> <p>Частица как служебная часть речи</p> <p>Формообразующие, отрицательные и модальные частицы.</p> <p>Разграничение частиц <i>не</i> и <i>ни</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Выразительное чтение предложений с частицами. Частицы-синонимы.</p> <p>Частицы во фразеологических оборотах.</p> <p>Частицы в побудительных и восклицательных предложениях.</p> <p><i>Правописание.</i> <i>Не</i> и <i>ни</i> с различными частями речи (обобщение). Синонимия частицы <i>ни</i>, усиливающей отрицание, и частицы <i>даже</i> и как средство проверки орфограммы.</p> <p>Распознавание частицы <i>ни</i> в сочетаниях <i>кто ни, что ни, где ни, куда ни</i> и т.п.</p> <p>Отличие союзов <i>тоже, так же, чтобы</i> от созвучных сочетаний местоимений и наречий с частицами <i>же, бы</i> (<i>повторение</i>).</p>	<p>Учащийся распознает частицы и осмысливает их роль в речи, определяет их значение; употребляет в высказывании, правильно произносит и пишет.</p>
<p>Обобщение и систематизация изученного (1 ч.)</p>	

<p>Введение (1 ч). Литературный язык как высшая форма языка.</p>	
<p>1. Развитие навыков речевой деятельности (9 ч.)</p>	
<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование). Восприятие на слух, понимание текстов разных типов (повествование, описание, рассуждение), относящихся к художественному, публицистическому, научно-популярному, деловому, разговорному стилям. Жанры: афоризм, стихотворение, легенда, былина, притча, рассказ, очерк, заметка, статья, пьеса, отрывок из повести, инструкция. Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 6–7 минут, публицистического и научно-популярного – 5–6 минут. Объем текстов: адаптированного – 320–370 слов, неадаптированного – 220–270 слов.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает и понимает с первого прослушивания тексты диалогического и монологического характера различных стилей и жанров; составляет первичное впечатление о содержании услышанного; оценивает содержание; устанавливает причинно-следственные связи; определяет тему, авторскую позицию, основную мысль текста и ее развитие, эмоционально-экспрессивное, стилевое и художественное своеобразие текста; находит в тексте ключевые слова.</p>
<p>Говорение. <i>Монологическая речь.</i> Заучивание наизусть небольших стихотворных и прозаических текстов. Воспроизведение (подробный, выборочный и сжатый пересказ) текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей (190–220 слов). Составление вопросов и ответов по тексту, составление текстов разных типов и их сочетаний</p>	<p>Учащийся заучивает наизусть поэтические и прозаические произведения; подробно или выборочно пересказывает текст, составляет монологические высказывания соответствующих стилей и типов речи, в том числе по самостоятельно или совместно разработанному либо предложенному учителем плану; озаглавливает текст и определяет его тему и основную мысль; объясняет значение незнакомых слов, переводит текст с украинского языка на русский; учащийся</p>

<p>по самостоятельно составленному плану, по рисункам-опорам, опорным словам (10–12 предложений).</p> <p>Замена, вставка слов в текст; подбор синонимов; перевод слов и выражений; толкование слов и выражений с помощью словаря и на основе контекста; составление высказывания по аналогии; перевод текста с украинского языка на русский.</p> <p>Определение темы (широкой, узкой), основной мысли текста, подбор заголовка, составление плана высказывания.</p> <p><i>Диалогическая речь.</i> Воспроизведение, разыгрывание диалогов информационного, побудительного, экспрессивного, развлекательного, ритуально-протокольного характера с опорой на тексты различных стилей и диалогов на основе жизненного опыта.</p>	<p>восстанавливает предложения и нарушенную целостность текста, а также продолжает прерванный текст; подбирает нужные по смыслу слова; составляет и разыгрывает диалоги, в том числе по заданным параметрам, теме и цели; восстанавливает реплики диалога с пропусками и продолжает прерванные в пределах стереотипных учебных ситуаций с применением стандартных, в том числе этикетных выражений.</p>
<p>Чтение.</p> <p>Чтение вслух знакомых и незнакомых текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей (не менее 130–150 слов в минуту) с соблюдением правил произношения и интонирования (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение).</p> <p>Чтение молча (не менее 180–200 слов в минуту) текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p>Жанр: загадка, пословица, афоризм, легенда, рассказ, стихотворение, повесть, басня, заметка, статья, интервью, инструкция, пьеса, очерк.</p> <p>Объем текстов: адаптированные – 320–360 слов, неадаптированные – 220–260 слов.</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух знакомый и незнакомый текст, соблюдая правила произношения, а также соответствующую интонацию (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение); читает молча незнакомый текст, понимает его содержание; адекватно авторскому замыслу воспринимает логическое содержание, идейную направленность, особенности построения и художественные достоинства текста; просматривает текст, находя в нём зрительно воспринимаемые элементы текста (абзацы, цифры, слова, выделенные специальным шрифтом, имена, названия и т.д.) и те или иные смысловые элементы.</p>

<p>Письмо. Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием). Составление письменных вопросов и ответов на вопросы по содержанию текста, ситуации, рисунку. Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта, написание сочинений различных типов с использованием вспомогательных материалов и без них (13–15 предложений). Заметка в газету. Реферат. Распространение, свертывание, перестановка частей предложения, запись текста, выученного наизусть. Письменное изложение текста повествовательного характера с дополнительным творческим заданием (объем текста для подробного изложения – 120–140 слов, объем текста для сжатого – 200–220 слов).</p>	<p>Учащийся применяет на письме изученные орфографические и пунктуационные правила, распространяет, свертывает и трансформирует предложения; объединяет предложения в сложное синтаксическое целое; переводит текст; пишет ответы на вопросы; пишет зрительно-слуховой и слуховой диктанты, изложение (сжатое и подробное), изложение с дополнительным творческим заданием, сочинения различных типов речи с использованием вспомогательных материалов и без них, заметку в газету, реферат.</p>
--	--

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи
Синтаксис. Пунктуация (25 ч.)

<p>Повторение и обобщение изученного (3 ч.) Словосочетание и предложение (<i>с опорой на украинский язык</i>). Грамматическая основа предложения. Простое и сложное предложение (<i>повторение, углубление</i>). Однородные члены предложения. Обращение. Вводные слова. Деепричастный оборот. Причастный оборот.</p>	<p>Учащийся распознает словосочетание, определяет главное и зависимое слово; правильно выбирает форму зависимого слова в словосочетании, использует словосочетания в речи, в том числе и те, которые различаются в русском и украинском языках формой зависимого слова, учащийся находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
--	--

<p>Прямая речь. Диалог.</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации при перечислении, обращении, вводных словах, и деепричастном обороте, прямой речи, диалоге.</p> <p>Логическое ударение и порядок слов в предложении как средство повышения точности высказывания.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания в простом и сложном предложении. Знаки препинания при прямой речи и диалоге.</p>	
<p>Однородные члены предложения. Бессоюзное сложное предложение, части которого связаны с помощью интонации перечисления (2 ч.)</p> <p>Однородные члены предложения. Однородные и неоднородные определения.</p> <p>Запятая и точка с запятой между частями бессоюзного сложного предложения при перечислительной интонации.</p> <p>Однородные члены предложения, части сложного предложения, связанные с помощью повторяющихся союзов.</p> <p><i>Речь.</i> Использование однородных членов предложения в текстах научного, делового и художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Запятая между однородными членами предложения.</p> <p>Запятая и точка с запятой в бессоюзном сложном предложении.</p> <p>Запятая между однородными членами предложения и частями сложного предложения, связанными с помощью повторяющихся союзов.</p>	<p>Учащийся распознает однородные члены предложения и части сложного предложения, осмысливает их роль в речи, находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>

<p>Подчинительный союз, союзное слово, производный предлог как опознавательные признаки пунктограммы (2 ч.)</p> <p>Запятая как парный, выделяющий синтаксические конструкции (смысловые блоки предложения) знак.</p> <p>Синтаксические конструкции, присоединяемые союзами, союзными словами (придаточное предложение в сложноподчиненном) и производными предлогами со значением включения-исключения (обособленные дополнения, обстоятельства).</p> <p><i>Правописание.</i> Выделение парной запятой синтаксических конструкций, присоединяемых союзами, союзными словами (<i>что, чтобы, где, когда, куда, который, если, едва, хотя, потому что</i> и т.п.) и производными предлогами со значением включения-исключения (<i>помимо, кроме, сверх, включая, за исключением, исключая, несмотря на</i>).</p>	<p>Учащийся осознает роль запятой как парного выделяющего знака, распознает синтаксические конструкции, присоединяемые союзом, союзным словом, производным предлогом, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Обособленные члены предложения (2 ч.)</p> <p>Деепричастный оборот, причастный оборот (<i>актуализация, углубление</i>).</p> <p>Обособление определений и приложений.</p> <p>Уточняющие обстоятельства. Существительные с предлогами <i>ввиду, вследствие, по причине, при условии</i> в роли обособленных обстоятельств.</p> <p><i>Речь.</i> Правильное построение предложений с одиночными деепричастиями и деепричастными оборотами. Интонация предложений с обособленными членами предложения.</p>	<p>Учащийся распознает обособленные и уточняющие члены предложения и осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обособленными и уточняющими членами, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>

<p>Синонимия простых предложений с обособленными членами предложения и сложных предложений.</p> <p>Обособление как средство художественного изображения. Использование обособленных членов предложения в текстах научного стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Общие приёмы распознавания обособляемых определений и приложений (интонация; синонимия синтаксическим конструкциям, присоединяемым словами <i>будучи, который.</i>) и условия их обособления.</p> <p>Обособление уточняющих членов предложения.</p>	
<p>Вводные слова, словосочетания, предложения (2 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Использование вводных слов в речи. Синонимия вводных слов. Интонация предложений с вводными словами, словосочетаниями, предложениями.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при вводных словах, словосочетаниях, предложениях.</p>	<p>Учащийся распознает в предложениях вводные слова, словосочетания, предложения и осмысливает их роль в речи; составляет предложения с вводными словами; правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Обращение. Междометие (2 ч.)</p> <p>Обращение распространённое и нераспространённое. Звательная интонация в предложениях с обращениями (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Междометие (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Обращение как показатель отношения к адресату речи.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при обращении. Знаки препинания при междометии.</p>	<p>Учащийся распознает в предложениях обращения, междометия; осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обращениями, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>

<p>Конструкции с союзом <i>и</i> (2ч.). Отличие однородных членов предложения, соединенных союзом <i>и</i>, от частей сложносочинённого предложения, соединённых союзом <i>и</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Использование однородных членов предложения и сложносочинённых предложений в текстах научного и публицистического стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы разграничения синтаксических конструкций, соединенных союзом <i>и</i>. Запятая между частями сложносочинённого предложения, соединенными союзом <i>и</i>.</p>	<p>Учащийся различает однородные члены предложения и части сложного предложения, соединенные союзом <i>и</i>; правильно ставит запятую между частями сложносочинённого предложения, соединенными союзом <i>и</i>.</p>
<p>Конструкции с союзом <i>как</i> (2ч.). Синтаксические единицы, присоединяемые союзом <i>как</i>: составное именное сказуемое, сравнительный оборот, обособленные и необособленные приложения.</p> <p>Сочетания <i>не кто иной, как</i>; <i>не что иное как</i> и союз <i>как..., так и</i>.</p> <p>Фразеологические обороты с союзом <i>как</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Использование сравнительных оборотов в описании. Использование необособленных приложений в текстах научного стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы разграничения синтаксических конструкций, присоединяемых союзом <i>как</i>. Синонимия как средство разграничения синтаксических конструкций, присоединяемых союзом <i>как</i> (<i>как = есть</i> – сказуемое; <i>как = подобно</i> – сравнительный оборот; <i>как = будучи</i> – обособленное приложение; <i>как = в роли</i> – необособленное приложение). Выделение сравнительного оборота и обособленных приложений запятыми.</p>	<p>Учащийся разграничивает синтаксические конструкции, присоединяемые союзом <i>как</i>, выделяет сравнительный оборот и обособленные приложения запятыми.</p>

<p>Обобщающее слово при однородных членах предложения (1 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Интонация предложений с обобщающими словами при однородных членах.</p> <p>Использование однородных членов предложения с обобщающими словами в текстах официально-делового, научного, художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Двоеточие и тире в предложениях с обобщающими словами при однородных членах.</p>	<p>Учащийся использует однородные члены предложения с обобщающими словами в текстах официально-делового, научного, художественного стилей, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Двоеточие в бессоюзном сложном предложениях (2 ч.)</p> <p>Смысловые отношения между частями бессоюзного сложного предложения, разделяемыми двоеточием. Особенности интонации.</p> <p><i>Речь.</i> Синонимия бессоюзного сложного предложения и сложноподчинённого предложения с придаточным причины. Использование бессоюзных сложных предложений в высказываниях разговорного, публицистического и художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Двоеточие в бессоюзном сложном предложении.</p>	<p>Учащийся правильно устанавливает смысловые отношения между частями бессоюзного сложного предложения, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Тире в простом и сложном предложении (2 ч.)</p> <p>Тире между подлежащим и сказуемым, в неполном предложении, при обособленном приложении, между частями сложного предложения.</p> <p><i>Речь.</i> Особенности интонации. Синонимия бессоюзного сложного предложения и сложносоподчинённых и сложноподчинённых предложений с союзами <i>и, а, но, так что, как, если, есть, когда.</i></p>	<p>Учащийся правильно интонирует предложения с тире и правильно ставит тире в простом и сложном предложениях.</p>

<p>Использование изучаемых конструкций в текстах научного, публицистического, художественного стилей.</p> <p>Неполные предложения в разговорном стиле.</p> <p><i>Правписание.</i> Тире в простом и сложном предложении.</p>	
<p>Способы передачи чужой речи (2 ч.)</p> <p>Прямая и косвенная речь. Интонация предложений с прямой речью.</p> <p>Цитирование.</p> <p>Диалог.</p> <p><i>Речь.</i> Замена прямой речи косвенной. Синонимия разных способов передачи чужой речи.</p> <p><i>Правписание.</i> Знаки препинания при прямой речи.</p> <p>Знаки препинания при диалоге.</p> <p>Знаки препинания при цитате.</p>	<p>Учащийся распознает слова автора и прямую речь, в том числе цитату; осмысливает их роль в речи; дифференцирует прямую и косвенную речь; заменяет прямую речь косвенной; использует прямую и косвенную речь в высказываниях; правильно интонирует и ставит знаки препинания при прямой и косвенной речи, цитатах, диалоге.</p>
<p>Обобщение и систематизация изученного (1 ч.)</p>	

3 Вариант программы

Вводный курс – 6 класс

Основной курс – 7–9 класс

7 КЛАСС

35 часов

1 час в неделю

<p>Содержание учебного материала</p>	<p>Требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся</p>
<p>Введение (1 ч.). Язык и речь. Культура речи.</p>	<p>Учащийся различает понятия <i>язык</i> и <i>речь</i>; называет признаки хорошей речи.</p>

1. Развитие навыков речевой деятельности (8 ч.)

<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование).</p> <p>Восприятие на слух, понима</p>	
---	--

<p>ние текстов, относящихся к художественному, публицистическому, научно-популярному, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: пословица, загадка, стихотворение, басня, песня, игра, сказка, легенда, рассказ, заметка.</p> <p>Тип речи: повествование, описание, рассуждение.</p> <p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 4–5 минут, научно-популярного – 3–4 минуты.</p> <p>Объем адаптированного текста – 230–270 слов, объем неадаптированного текста – 130–170 слов.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает текст; следит за содержанием речи и её особенностями, обусловленными речевой ситуацией; понимает с одного прослушивания фактическое содержание текста; определяет тему и основную мысль текста, устанавливает причинно-следственные отношения, различает основную и дополнительную информацию, определяет ключевые слова; понимает авторскую позицию в описании ситуаций, персонажей, чувствует эмоциональную окраску текста.</p>
<p>Говорение. <i>Монологическая речь.</i></p> <p>Заучивание наизусть небольших текстов (скороговорки, поговорки, пословицы, загадки, небольшие стихотворения и прозаические тексты),</p> <p>Пересказ текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (140–180 слов).</p> <p>Составление текстов разных типов: описание одежды, орудий и процесса труда, рассказ о событии по самостоятельно составленному плану, по рисункам-опорам, опорным словам (7–8 предложений).</p> <p>Замена, вставка слов в текст, подбор синонимов; перевод слов и выражений; толкование слов и выражений с помощью словаря и на основе контекста; составление высказывания по аналогии.</p> <p>Определение основной мысли текста, подбор заголовка, составление плана высказывания.</p>	<p>Учащийся пересказывает небольшие тексты художественного, научно-популярного стилей, выражая своё отношение к излагаемому материалу; заучивает наизусть небольшие тексты (скороговорки, поговорки, пословицы, загадки, небольшие стихотворения и прозаические тексты), переводит слова и выражения с украинского языка на русский, строит высказывания по самостоятельно составленному плану, по серии рисунков, опорным словам; вставляет подходящие по смыслу слова; восстанавливает нарушенную целостность текста; выразительно читает наизусть стихотворения и прозаические произведения; составляет и разыгрывает диалоги с опорой на текст, рисунки, по предложенной учителем ситуации.</p>

<p><i>Диалогическая речь.</i></p> <p>Воспроизведение, разыгрывание диалогов с опорой на тексты различных стилей и жанров диалогов на основе жизненного опыта учащихся.</p> <p>Составление диалогов этикетного (запрос информации, просьба, поздравление, согласие, несогласие), информационного (расспрос), экспрессивного (похвала, радость) характера.</p>	
<p>Чтение.</p> <p>Чтение вслух знакомых текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (не менее 100–120 слов в минуту) с соблюдением правил произношения, интонирования (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение).</p> <p>Чтение молча (не менее 140–160 слов в минуту) незнакомых адаптированных текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p>Жанры: стихотворение, басня, сказка, легенда, рассказ, заметка, статья.</p> <p>Объем текстов: адаптированные – 230–270 слов, неадаптированные – 130–170 слов.</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух знакомый текст; читает молча незнакомый текст; понимает его содержание; просматривает текст, находит в нём указанные учителем зрительно воспринимаемые элементы текста (абзацы, цифры, слова, выделенные специальным шрифтом, имена, названия и т.д.); составляет простой план, вопросы к тексту; находит в тексте ключевые слова, различает главную и дополнительную информацию.</p>
<p>Письмо.</p> <p>Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием).</p> <p>Распространение, свертывание, перестановка частей предложения. Запись текста, выученного наизусть.</p> <p>Составление письменных вопросов и ответов на вопросы по содержанию текста, ситуации, рисунку.</p>	<p>Учащийся списывает и записывает под диктовку и по памяти предложения и тексты, подобранные с учётом изученного языкового материала; составляет и пишет вопросы и ответы на вопросы, пишет подробное и сжатое изложение текста (повествование, описание, рассуждение) с предварительной подготовкой по содержанию и отбору языкового материала; строит небольшое письменное высказывание (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта.</p>

<p>Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта (9–11 предложений).</p> <p>Письменное изложение текста повествовательного характера (объем текста для подробного изложения – 80–100 слов, для сжатого – 160–180 слов).</p>	
---	--

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи

Морфемика. Словообразование. Орфография (11 ч.)

<p>Морфема – минимальная значимая часть слова. Способы образования слов (1 ч.)</p> <p>Корень, префикс, суффикс как значимые части слова (с опорой на украинский язык, повторение).</p> <p>Способы образования слов.</p> <p><i>Речь.</i> Ознакомление со словом морфем.</p>	<p>Учащийся приводит примеры однокоренных слов, выделяет значимые части слова; переносит слова, учитывая их состав; знает основные средства образования слов; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Чередование гласных и согласных в корнях слов (2 ч.)</p> <p>Чередование согласных в корнях слов. Безударные гласные в корнях с чередующимися согласными (<i>снежок-снег</i>) (в сопоставлении с украинским языком).</p> <p>Чередование <i>о, е</i> с нулём звука (с опорой на украинский язык).</p> <p>Чередования гласных в корнях слов. Буква <i>о</i> в слабой позиции в корнях <i>гор-, клон-, твор-</i> буква <i>а</i> в слабой позиции в корнях <i>зар-, плав-</i>.</p> <p>Буквы <i>о, а</i> в корнях <i>рос-, раст-, рац-; кас(а)- – кос(н)-, -лаг(а)- – -лож-</i>.</p> <p>Буквы <i>е, и</i> в корнях с чередованием (<i>бер- – бир(а)-</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Употребление в речи слов с корнями <i>-лаг(а)- – -лож-</i>.</p>	<p>Учащийся знает основные случаи чередования гласных и согласных при образовании и изменении слов; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

<p>Образование и правописание сложных слов (3 ч.)</p> <p>Образование и правописание сложных существительных, прилагательных, числительных, наречий.</p> <p><i>Речь.</i> Согласование глаголов в прошедшем времени и прилагательных со сложносокращёнными словами (<i>практически</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Написание сложных существительных с соединительными <i>о, е</i> (с опорой на украинский язык).</p> <p>Написание сложных слов, образованных путём повторения одного и того же слова, сложением однокоренных слов (<i>еле-еле, добрый-предобрый, баюшки-баю</i>) (с опорой на украинский язык).</p> <p>Написание сложных прилагательных с <i>о/е</i> на стыке корней слитно и через дефис.</p> <p>Раздельное написание составных числительных. Слитное написание числительных на <i>-сотый, -тысячный, -миллионный, -миллиардный</i>.</p> <p>Написание <i>ь</i> в сложных числительных перед <i>-десять</i> и <i>-сот</i> (повторение).</p> <p>Написание слов с <i>пол-, полу-</i>.</p>	<p>Учащийся знает основные способы и средства образования слов; находит изученные орфограммы и объясняет их; находит и исправляет орфографические ошибки.</p>
<p>Правописание префиксов (2 ч.)</p> <p>Префикс <i>с-</i>.</p> <p>Буквы <i>з, с</i> на конце префиксов.</p> <p>Буквы <i>е, и</i> в префиксах <i>пре-, при-</i>.</p> <p><i>Правописание.</i> Правила написания слов с префиксами на <i>-з, -с; пре-, при-</i>.</p>	<p>Учащийся подбирает слова с одинаковыми префиксами, различает значения префиксов; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Орфограммы на стыке префикса и корня (1 ч.)</p> <p>Буквы <i>ы, и</i> после префиксов на согласный.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

<p>Удвоение согласных на стыке префикса и корня.</p> <p>Разделительный твердый знак (<i>повторение</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Правило написания слов с буквами <i>ы, и</i> после префиксов на согласный.</p>	
<p>Правописание суффиксов существительных, прилагательных, наречий (2 ч.)</p> <p>Суффикс как значимая часть слова (<i>с опорой на украинский язык</i>). Суффикс как грамматический показатель принадлежности слова к определенной части речи.</p> <p><i>Речь.</i> Использование суффиксов, которые придают слову эмоциональную окрашенность и выразительность.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание гласных в суффиксах существительных <i>-ек, -ик</i>.</p> <p>Правописание согласных в суффиксах существительных <i>-чик, -щик</i>.</p> <p>Правописание согласных в суффиксах <i>-ск-</i> (после <i>ж, д, т, з, с</i>) — <i>-к-</i> в словах на <i>-ский, -цкий, -ски, -чки</i>.</p>	<p>Учащийся подбирает слова с одинаковыми суффиксами; различает значения суффиксов, находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

Морфология. Орфография (15 ч.)

<p>Самостоятельные части речи (1 ч.)</p> <p>Имя существительное, имя прилагательное, имя числительное, местоимение, глагол, наречие. Признаки самостоятельных частей речи. Способы определения самостоятельных частей речи по вопросу, значению, морфологическим признакам, роли в предложении (<i>повторение с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>Учащийся распознает самостоятельные части речи по значению, вопросу, грамматическим признакам; находит начальную форму изменяемых частей речи; производит окончания, правильно произносит, согласовывает, пишет их; находит в тексте изученные орфограммы, правильно пишет и обосновывает их; правильно употребляет в речи.</p>
--	--

<p>Имя существительное как часть речи (3 ч.)</p> <p>Общее значение имени существительного. Существительные одушевленные и неодушевленные, собственные и нарицательные. Род и число имён существительных (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Склонение имен существительных. Несклоняемые существительные. Разносклоняемые существительные.</p> <p>Буквы <i>е, и</i> в окончаниях имён существительных.</p> <p><i>Речь.</i> Существительные, род которых не совпадает в русском и украинских языках. Предупреждение ошибок в определении рода некоторых заимствованных слов (<i>кофе, роаль</i>). Использование в речи существительных-синонимов.</p> <p><i>Правописание.</i> Большая буква в именах собственных. Написание <i>е, и</i> в окончаниях существительных. Написание <i>-ени</i> на конце разносклоняемых существительных на <i>-мя</i>.</p>	<p>Учащийся распознает имена существительные и осмысливает их роль в речи; разграничивает имена собственные и нарицательные, одушевленные и неодушевленные; определяет значение рода и числа, в том числе в сопоставлении с украинским языком, правильно употребляет, произносит и пишет падежные формы существительных, правильно употребляет, произносит несклоняемые существительные.</p>
<p>Имя прилагательное как часть речи (2 ч.)</p> <p>Общее значение имени прилагательного. Разряды имен прилагательных (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Полная и краткая форма прилагательных (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Окончания прилагательных.</p> <p><i>Речь.</i> Использование в речи прилагательных (определений, эпитетов, синонимов, антонимов) для точного описания предметов, явлений.</p> <p>Степени сравнения качественных прилагательных (<i>практически</i>).</p>	<p>Учащийся распознает имена прилагательные и осмысливает их роль в речи; знает разряды прилагательных, родовые окончания прилагательных и причастий, правильно их произносит и пишет; правильно образует степени сравнения прилагательных, использует их в речи.</p>

<p><i>Правописание.</i> Способ проверки орфограмм в окончаниях прилагательных и причастий.</p>	
<p>Употребление ь после шипящих в словах разных частей речи (1 ч.) <i>Правописание.</i> Написание глаголов, наречий, кратких прилагательных, имён существительных с <i>ж, ш, ч, щ</i> на конце слова.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Употребление букв о, ё после ж, ш, ч, щ (2 ч.) Употребление букв <i>о, ё</i> после <i>шипящих</i> в корне слова и за корнем в именах существительных, прилагательных, глаголах, причастиях. <i>Речь.</i> Сопоставление произношения после шипящих гласных, передаваемых на письме буквами <i>о, ё</i> в ударной и буквой <i>е</i> в безударной позиции (<i>свечой – тучей, камышовый – грушевый</i>).</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Употребление букв и, ы после ц (1 ч.) Употребление букв <i>и, ы</i> после <i>ц</i> в корне слова и в сочетаниях морфем <i>-ция, -цы, -цын, -цкий</i> на конце слова.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Имя числительное как часть речи (2 ч.) (<i>с опорой на украинский язык, практически</i>). Общее значение имен числительных (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>). Числительные количественные и порядковые. Склонение числительных <i>Речь.</i> Формы имен существительных при числительных <i>два, три, четыре</i> (<i>в сопоставлении с украинским языком</i>). Сопоставление</p>	<p>Учащийся распознает имена числительные и осмысливает их роль в речи; разграничивает числительные по разрядам; правильно сочетает с именами существительными; правильно употребляет и произносит числительные в высказываниях, в том числе в текстах, где числительные обозначены цифрами; правильно пишет их.</p>

<p>числительных с существительными в косвенных падежах. Функционирование количественных числительных в стандартных выражениях при обозначении времени, дат.</p> <p>Собирательные числительные <i>оба, обе</i>.</p> <p>Сочетание собирательных числительных с существительными.</p> <p>Произношение форм числительных на <i>-дцать</i>.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание числительных <i>миллион, миллиард</i>.</p> <p>Буква <i>ь</i> в конце и в середине числительных. Правописание составных числительных.</p>	
<p>Местоимение как часть речи (2 ч.)</p> <p>Общее значение местоимений (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Разряды местоимений (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Личные местоимения. Особенности склонения.</p> <p>Образование и правописание отрицательных и неопределённых местоимений и наречий.</p> <p>Относительные местоимения и наречия как опознавательный признак пунктограммы (<i>повторение</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Употребление местоимений для связи предложений в тексте. Местоимения во фразеологических оборотах.</p> <p><i>Правописание.</i> Написание <i>ни</i> в слабой позиции в отрицательных местоимениях и наречиях. Правописание отрицательных и неопределённых местоимений с предлогом и без предлога.</p> <p>Написание через дефис <i>-то, -либо, кое-, -нибудь</i>.</p>	<p>Учащийся распознает местоимения и осмысливает их роль в речи; определяет общее значение (указание на предмет, признак, количество) и называет разряд местоимений; правильно употребляет и произносит падежные формы местоимений; знает правила образования и правописания отрицательных и неопределённых местоимений; находит орфограммы и объясняет их.</p>

Обобщение и систематизация изученного (1 ч.)	
---	--

8 КЛАСС

35 часов

1 час в неделю

Введение (1 ч.). Язык как развивающееся явление.	Учащийся воспринимает язык как развивающееся явление, соотносит старое и новое в языке.
---	---

1. Развитие навыков речевой деятельности (9 ч.)

<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование).</p> <p>Восприятие на слух, понимание текстов, относящихся к художественному, публицистическому, научно-популярному, официально-деловому, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: пословица, афоризм, загадка, стихотворение, басня, песня, легенда, игра, рассказ, статья, заметка, пьеса.</p> <p>Типы речи: повествование, описание, рассуждение.</p> <p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 5–6 минут, научно-популярного – 4–5 минут.</p> <p>Объем адаптированного текста – 270–320 слов, неадаптированного текста – 170–220 слов.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает текст; следит за содержанием речи и её особенностями, обусловленными речевой ситуацией; понимает с одного прослушивания фактическое содержание текста; определяет тему и основную мысль текста, устанавливает причинно-следственные отношения, различает основную и дополнительную информацию, определяет ключевые слова; осознает авторскую позицию в описании ситуаций, персонажей; чувствует эмоциональную окраску текста, распознает стили речи.</p>
<p>Говорение. <i>Монологическая речь.</i></p> <p>Заучивание наизусть небольших стихотворных и прозаических текстов.</p> <p>Воспроизведение (подробный, выборочный и сжатый пересказ) текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (170–200 слов).</p> <p>Составление текстов (повествование, описание, рассуждение) и высказываний, сочетающих</p>	<p>Учащийся пересказывает небольшие тексты художественного, научно-популярного стилей, выражая своё отношение к излагаемому материалу заучивает наизусть небольшие тексты (скороговорки, поговорки, пословицы, афоризмы, небольшие стихотворения и прозаические тексты); переводит слова и выражения с украинского языка на русский, строит высказывания по самостоятельно</p>

<p>разные типы речи в соответствии с коммуникативной задачей, особенностями речевой ситуации (объём монологического высказывания – 9–10 предложений).</p> <p>Оценка содержания текста, его структуры, стиливого и художественного своеобразия, составление вопросов к тексту.</p> <p>Определение темы, выделение основной мысли, подбор заголовков, толкование слов, подбор синонимов.</p> <p><i>Диалогическая речь.</i></p> <p>Воспроизведение, разыгрывание диалогов из прослушанных и прочитанных произведений (дословно или близко к тексту).</p> <p>Составление и разыгрывание диалогов с опорой на тексты художественного, публицистического, научно-популярного стилей разных жанров и типов речи, на основе теле- или радиопередачи, ситуации в классе, а также на основе жизненного опыта. Составление диалогов, содержащих обмен мнениями о прослушанном, прочитанном, увиденном; составление диалогов этикетного (приглашение, просьба, нейтрализация конфликта), информационного (расспрос, сообщение) и экспрессивного (похвала, утешение) характера.</p>	<p>составленному плану, по серии рисунков, опорным словам; вставляет подходящие по смыслу слова; восстанавливает нарушенную целостность текста; выразительно читает наизусть стихотворения и прозаические произведения; составляет и разыгрывает диалоги с опорой на текст, рисунки, по предложенной учителем ситуации.</p>
<p>Чтение.</p> <p>Чтение вслух знакомых и незнакомых текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (не менее 120–130 слов в минуту) с соблюдением правил произношения, интонирования (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение).</p> <p>Чтение молча (не менее 160–180 слов в минуту) незнакомых</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух и молча знакомый текст; понимает его содержание; просматривает текст, находит в нём указанные учителем зрительно воспринимаемые элементы текста (абзацы, цифры, слова, выделенные специальным шрифтом, имена, названия и т.д.) и те или иные смысловые элементы (слова автора, действующих лиц, диалог, описание, выводы); составляет</p>

<p>адаптированных текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p>Жанры: легенда, рассказ, заметка, статья, стихотворение, басня, пьеса.</p> <p>Объем текстов: 270 – 320 слов, неадаптированный – 170–220 слов.</p>	<p>простой план, вопросы к тексту; находит в тексте ключевые слова, различает главную и дополнительную информацию.</p>
<p>Письмо.</p> <p>Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием). Распространение, свертывание, перестановка частей предложения. Запись текста, выученного наизусть.</p> <p>Составление письменных вопросов и ответов на вопросы по содержанию текста, ситуации, рисунку.</p> <p>Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта (11–13 предложений).</p> <p>Письменное изложение текста повествовательного характера (объем текста для подробного изложения – 100–120 слов, для сжатого – 180–200 слов).</p>	<p>Учащийся списывает и записывает под диктовку и по памяти предложения и тексты, подобранные с учётом изученного языкового материала; составляет и пишет вопросы и ответы на вопросы, пишет подробное и сжатое изложение текста (повествование, описание, рассуждение) с предварительной подготовкой по содержанию и отбору языкового материала; строит небольшое письменное высказывание повествовательного характера с элементами описания и рассуждения на основе личного опыта.</p>

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи

Морфология. Словообразование. Орфография. Пунктуация (25 ч.)

<p>Повторение и систематизация изученного(1 ч.)</p> <p>Словосочетание. Главное и зависимое слово в словосочетании (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>). Смысловый вопрос к зависимому слову.</p> <p><i>Речь.</i> Практическое усвоение словосочетаний, в которых допускаются ошибки в употреблении формы зависимого слова. Синонимия словосочетаний разного построения.</p>	<p>Учащийся распознает словосочетание, определяет главное и зависимое слово; правильно выбирает форму зависимого слова в словосочетании; использует словосочетания в речи.</p>
---	--

<p>Глагол как самостоятельная часть речи (2ч.)</p> <p>Общее значение глагола. Неопределённая форма глагола. Наклонение глагола. Время глагола. Изменение глагола по лицам и числам в настоящем и будущем времени (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Спряжения глаголов. Окончание глаголов.</p> <p><i>Речь.</i> Ударение в некоторых глаголах в настоящем и прошедшем времени.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы проверки гласных в безударных личных окончаниях глаголов (<i>повторение</i>).</p> <p><i>-ете, -ите</i> на конце глаголов в форме изъявительного и повелительного наклонения.</p>	<p>Учащийся распознает глаголы и осмысливает их роль в речи; умеет правильно сочетать с существительными и местоимениями; использует в речи конструкции с различными формами глагола и строит высказывание о событии в прошедшем, настоящем и будущем времени; представляет действие в изъявительном, повелительном и условном наклонениях; правильно произносит и пишет глагольные формы.</p>
<p>Деепричастие как особая форма глагола (2ч.)</p> <p>Общее значение деепричастия. Признаки деепричастия (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Деепричастный оборот (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации в предложениях с деепричастным оборотом. Употребление деепричастного оборота в текстах художественного, публицистического и научно-популярного стилей для создания образности.</p> <p>Употребление деепричастного оборота в текстах научного стиля. Деепричастие во фразеологических оборотах. Ознакомление с фразеологическим словарем.</p> <p><i>Правописание.</i> Обособление одиночного деепричастия и деепричастного оборота (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>Учащийся распознает деепричастия и осмысливает их роль в речи; образует формы деепричастий, правильно произносит и пишет их; составляет их, использует деепричастные обороты в высказывании; правильно интонирует деепричастные обороты и ставит знаки препинания.</p>
<p>Причастный оборот.</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации в предложениях с обособленным причастным оборотом.</p>	<p>Учащийся распознает причастия и осмысливает их роль в речи; образует формы причастий, правильно произносит и пишет их; составляет причастные обороты,</p>

<p>Употребление причастного оборота в книжных стилях речи. Построение предложений и текстов-описаний с употреблением причастий и причастных оборотов. Употребление причастных оборотов в текстах художественного стиля для создания образности.</p> <p>Синонимия причастных оборотов и сложных предложений.</p> <p><i>Правописание.</i> Обособление причастного оборота после определяемого слова (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>использует в высказывании, правильно интонирует обособленные причастные обороты и ставит знаки препинания.</p>
<p>Гласные в суффиксах действительных и страдательных причастий настоящего и прошедшего времени (2 ч.)</p> <p>Написание гласных в суффиксах действительных и страдательных причастий настоящего времени <i>-ущ(ий), -ющ(ий), -ащ(ий), -ящ(ий), -ем(ый), -им(ый)</i>.</p> <p>Написание гласных перед суффиксом <i>-вш(ий)</i> действительных причастий прошедшего времени, перед суффиксом <i>-в</i> деепричастий; перед суффиксом <i>-л</i> глаголов в прошедшем времени; написание гласных перед <i>н-ни</i> в суффиксах страдательных причастий прошедшего времени.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их</p>
<p>Написание <i>н</i> со словами (3 ч.)</p> <p>Написание <i>не</i> с разными частями речи: слитное написание <i>не-</i> со словами, не употребляющимися без <i>не</i>; раздельное написание частицы <i>не</i> при противопоставлении и в сочетаниях <i>далеко не, вовсе не, отнюдь не, ничуть не, несколько не</i> (повторение, углубление, обобщение с опорой на украинский язык).</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

<p>Написание <i>не</i> с определёнными частями речи: с глаголами и деепричастиями, с существительными, прилагательными и наречиями на <i>-о, -е</i>, полными причастиями (<i>повторение, изучение, систематизация с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Работа с толковым словарём, со словарём синонимов.</p>	
<p>Одна и две буквы <i>н</i> в суффиксах (2 ч.)</p> <p>Одна и две буквы <i>н</i> в суффиксах полных причастий, отглагольных и отыменных прилагательных.</p> <p><i>Правописание.</i> Грамматико-графические ориентиры при определении написания двух <i>н</i> в суффиксах полных причастий, отглагольных и отыменных прилагательных (<i>приставка, сочетание морфем -ованный, -онный, -ственный</i>).</p> <p>Лексическое значение прилагательных, образованных с помощью суффиксов <i>-ан, -ян- (сделан из ...), -ин-</i> как ориентир при определении написания суффиксов <i>-ан-, -ян-, -ин-</i>.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Краткое причастие (1 ч.)</p> <p>Краткое причастие. Отличие кратких причастий от наречий на <i>-о, -е</i>.</p> <p><i>Правописание.</i> Раздельное написание <i>не</i> с краткими причастиями.</p> <p>Одна буква <i>н</i> в суффиксах кратких причастий, две буквы <i>н</i> в суффиксах наречий на <i>-анно, -янно, -енно</i>.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Наречие как самостоятельная часть речи (2 ч.)</p> <p>Общее значение наречия. Признаки наречия (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>Учащийся распознает наречия и осмысливает их роль в речи; правильно произносит и пишет их; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>

<p>Отличие наречий с префиксами <i>под-, за-, на-, в-, с-, без- (бес-), по-, из- (ис-), до-, к-</i> от созвучных форм слов с предлогами <i>под, за, на, в, с, без, по, из, до, к</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Омонимы, омофоны (с опорой на украинский язык). Наречия-синонимы и наречия-антонимы. Употребление наречий в текстах художественного, публицистического стиля для усиления выразительности речи. Употребление наречий в текстах научного стиля. Ударение в некоторых наречиях (<i>в сопоставлении с украинским языком</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Разграничение омонимов как основа проверки соотносимых форм слов. Общие приемы разграничения соотносимых форм слов.</p>	
<p>Написание наречий через дефис (2 ч.)</p> <p>Написание через дефис префикса <i>по-</i> в наречиях на <i>-ому, -ему -ски, -цки, -жьи, -чьи, -сьи, -бьи</i>; префикса <i>во- (в-)</i> в наречиях на <i>-ых, (-их)</i>.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p>
<p>Служебные части речи. Предлог (2 ч.)</p> <p>Служебные части речи: частица, союз, предлог (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Предлог как служебная часть речи. Производные и неппроизводные предлоги, их значение, синонимия (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Отличие предлогов <i>под, за, на, в, с, без, по, из, до, к</i> от префиксов (повторение, углубление с опорой на украинский язык).</p> <p>Отличие производных предлогов от созвучных форм слов.</p>	<p>Учащийся распознает предлоги и осмысливает их роль в речи; разграничивает смысловые отношения, выражаемые предлогами; употребляет предлоги в высказывании, правильно произносит и пишет их.</p>

<p><i>Речь.</i> Предлоги-синонимы и предлоги-антонимы. Особенности употребления в речи некоторых предлогов. Употребление предлогов в речи для обеспечения логической связи элементов высказывания.</p> <p>Использование производных предлогов в текстах научного и делового стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание производных предлогов <i>навстречу, вроде, насчет, ввиду, вместо, в течение, в продолжение, в заключение, несмотря на, вследствие.</i></p>	
<p>Союз (2 ч.)</p> <p>Союз как служебная часть речи. Сочинительные и подчинительные союзы (<i>с опорой на украинский язык</i>). Употребление союзов в простом и сложном предложении. Отличие союзов <i>чтобы, тоже, также, зато</i> и выступающих в роли союзов наречий <i>поэтому, потому, оттого</i> от соотносимых форм слов: <i>что бы, то же, так же, за то, от того, по тому, по этому.</i></p> <p><i>Речь.</i> Союзы-синонимы и союзы-антонимы. Использование в речи союзов-синонимов. Использование составных союзов в текстах художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание союзов. Союз как опознавательный признак пунктограммы (<i>повторение</i>).</p>	<p>Учащийся распознает союзы и осмысливает их роль в речи, определяет значение и синтаксическую роль; уместно употребляет союзы в высказывании, правильно произносит их и пишет.</p>
<p>Частица (1 ч.)</p> <p>Частица как служебная часть речи.</p> <p>Формообразующие, отрицательные и модальные частицы.</p> <p><i>Разграничение частиц не и ни.</i></p>	<p>Учащийся распознает частицы и осмысливает их роль в речи, определяет их значение; употребляет в высказывании, правильно произносит и пишет.</p>

<p><i>Речь.</i> Выразительное чтение предложений с частицами. Частицы-синонимы и частицы-антонимы. Частицы во фразеологизмах. Частица в побудительных и восклицательных предложениях.</p> <p><i>Правописание.</i> <i>Не</i> и <i>ни</i> с разными частями речи (обобщение). Синонимия частицы <i>ни</i>, усиливающей отрицание, и частицы <i>даже</i> и как средство проверки орфограммы.</p> <p>Распознавание частицы <i>ни</i> в сочетаниях <i>кто ни, что ни, где ни, куда ни</i> и т.п.</p> <p>Отличие союзов <i>тоже, также, чтобы</i> от созвучных сочетаний местоимений и наречий с частицами <i>же, бы</i> (<i>повторение</i>).</p>	
<p>Обобщение и систематизация изученного (1 ч.)</p>	

9 КЛАСС

35 часов

1 час в неделю

<p>Введение (1 ч.) Литературный язык как высшая форма языка.</p>	
---	--

1. Развитие навыков речевой деятельности (9 ч.)

<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование).</p> <p>Восприятие на слух, понимание текстов разных типов (повествование, описание, рассуждение), относящихся к художественному, публицистическому, научно-популярному, деловому, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: афоризм, стихотворение, легенда, былина, притча, рассказ, очерк, заметка, статья, пьеса, отрывок из повести, инструкция.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает и понимает с первого прослушивания тексты диалогического и монологического характера различных стилей и жанров; составляет первичное впечатление о содержании услышанного; оценивает содержание; устанавливает причинно-следственные связи; определяет тему, авторскую позицию, основную мысль текста и ее развитие, эмоционально-экспрессивное, стилевое и художественное своеобразие текста; находит в тексте ключевые слова.</p>
---	---

<p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 6–7 минут, публицистического и научно-популярного – 5–6 минут. Объем текстов: адаптированного – 320–370 слов, неадаптированного – 220–270 слов.</p>	
<p>Говорение. <i>Монологическая речь.</i> Заучивание наизусть небольших стихотворных и прозаических текстов. Воспроизведение (подробный, выборочный и сжатый пересказ) текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей (190–220 слов). Составление вопросов и ответов к тексту, составление текстов разных типов и их сочетаний по самостоятельно составленному плану, по рисункам-опорам, опорным словам (10–12 предложений). Замена, вставка слов в текст, подбор синонимов; перевод слов и выражений; толкование слов и выражений с помощью словаря и на основе контекста, составление высказывания по аналогии, перевод текста с украинского языка на русский. Определение темы (широкой, узкой), основной мысли текста, подбор заголовка, составление плана высказывания. <i>Диалогическая речь.</i> Воспроизведение, разыгрывание диалогов информационного, побудительного, экспрессивного, развлекательного, ритуально-протокольного характера с опорой на тексты различных стилей и жанров и диалогов на основе жизненного опыта.</p>	<p>Учащийся заучивает наизусть поэтические и прозаические произведения; подробно или выборочно пересказывает, текст, учащийся составляет монологические высказывания соответствующих стилей и типов речи, в том числе по самостоятельно или совместно разработанному либо предложенному учителем плану; озаглавливает и определяет тему и основную мысль текста; объясняет значение незнакомых слов, переводит текст с украинского языка на русский; восстанавливает предложения и нарушенную целостность текста, а также продолжает прерванный текст; подбирает нужные по смыслу слова; составляет и разыгрывает диалоги, в том числе по заданным параметрам, теме и цели; восстанавливает реплики диалога с пропусками и продолжает прерванные в пределах стереотипных учебных ситуаций с применением стандартных, в том числе этикетных выражений.</p>

<p>Чтение.</p> <p>Чтение вслух знакомых и незнакомых текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей (не менее 130–150 слов в минуту) с соблюдением правил произношения и интонирования (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение).</p> <p>Чтение молча (не менее 180–200 слов в минуту) текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p>Жанр: загадка, пословица, афоризм, легенда, рассказ, стихотворение, повесть, басня, заметка, статья, интервью, инструкция, пьеса, очерк.</p> <p>Объем текстов: адаптированные – 320–360 слов, неадаптированные – 220–260 слов.</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух знакомый и незнакомый текст, соблюдая правила произношения, а также соответствующую интонацию (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение); читает молча незнакомый текст, понимает его содержание; адекватно авторскому замыслу воспринимает логическое содержание, идейную направленность, особенности построения и художественные достоинства текста; просматривает текст, находя в нём зрительно воспринимаемые элементы текста (абзацы, цифры, слова, выделенные специальным шрифтом, имена, названия и т.д.) и те или иные смысловые элементы.</p>
<p>Письмо.</p> <p>Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием).</p> <p>Составление письменных вопросов и ответов на вопросы по содержанию текста, ситуации, рисунку.</p> <p>Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта; написание сочинений различных типов с использованием вспомогательных материалов и без них (13–15 предложений). Заметка в газету. Реферат.</p> <p>Распространение, свертывание, перестановка частей предложения; запись текста, выученного наизусть.</p>	<p>Учащийся применяет на письме изученные орфографические и пунктуационные правила, распространяет, свертывает и трансформирует предложения; объединяет предложения в сложное синтаксическое целое; переводит текст; пишет ответы на вопросы; пишет зрительно-слуховой и слуховой диктанты, сжатое и подробное изложение, изложение с дополнительным творческим заданием, сочинения различных типов речи с использованием вспомогательных материалов и без них, заметку в газету, реферат.</p>

<p>Письменное изложение текста повествовательного характера с дополнительным творческим заданием (объем текста для подробного изложения 120–140 слов, объем текста для сжатого – 200–220 слов).</p>	
---	--

**2. Языковые средства и нормы их употребления в речи
Синтаксис. Пунктуация (25 ч.)**

<p>Повторение и обобщение изученного (3 ч.)</p> <p>Словосочетание и предложение (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Грамматическая основа предложения. Простое и сложное предложение (<i>повторение, углубление</i>).</p> <p>Однородные члены предложения. Обращение. Вводные слова.</p> <p>Деепричастный оборот. Причастный оборот.</p> <p>Прямая речь. Диалог.</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации при перечислении, обращении, вводных словах, причастном и деепричастном обороте, прямой речи, диалоге.</p> <p>Логическое ударение и порядок слов в предложении как средство повышения точности высказывания.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания в простом и сложном предложениях. Знаки препинания при прямой речи и диалоге.</p>	<p>Учащийся распознает словосочетание, определяет главное и зависимое слово; правильно выбирает форму зависимого слова в словосочетании, использует словосочетания в речи, в том числе и те, которые различаются в русском и украинском языках формой зависимого слова; учащийся находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
<p>Однородные члены предложения. Бессоюзное сложное предложение, части которого связаны с помощью интонации перечисления (2 ч.)</p> <p>Однородные члены предложения.</p>	<p>Учащийся распознает однородные члены предложения и части сложного предложения, осмысливает их роль в речи, находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>

<p>Однородные и неоднородные определения.</p> <p>Запятая и точка с запятой между частями сложного предложения при перечислительной интонации.</p> <p>Однородные члены предложения, части бессоюзного сложного предложения, связанные с помощью повторяющихся союзов.</p> <p><i>Речь.</i> Использование однородных членов предложения в текстах научного, делового и художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Запятая между однородными членами предложения.</p> <p>Запятая и точка с запятой в бессоюзном сложном предложении.</p> <p>Запятая между однородными членами предложения и частями сложного предложения, связанными с помощью повторяющихся союзов.</p>	
<p>Подчинительный союз, союзное слово, производный предлог как опознавательные признаки пунктограммы (2 ч.)</p> <p>Запятая как парный, выделяющий синтаксические конструкции (смысловые блоки предложения) знак.</p> <p>Синтаксические конструкции, присоединяемые союзами, союзными словами (придаточное предложение в сложноподчиненном) и производными предлогами со значением включения-исключения (обособленные дополнения, обстоятельства).</p> <p><i>Правописание.</i> Выделение парной запятой синтаксических конструкций, присоединяемых союзами, союзными словами (<i>что, чтобы, где, когда, куда,</i></p>	<p>Учащийся осознает роль запятой как парного выделяющего знака, распознает синтаксические конструкции, присоединяемые союзом, союзным словом, производным предлогом, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>

<p><i>который, если, едва, хотя, потому что</i> и т.п.) и производными предлогами со значением включения-исключения (<i>помимо, кроме, сверх, включая, за исключением, исключая, несмотря на</i>).</p>	
<p>Обособленные члены предложения (2 ч.)</p> <p>Деепричастный оборот, причастный оборот (<i>актуализация, углубление</i>).</p> <p>Обособление определений и приложений.</p> <p>Уточняющие обстоятельства. Существительные с предлогами <i>ввиду, вследствие, по причине, при условии</i> в роли обособленных обстоятельств.</p> <p><i>Речь.</i> Правильное построение предложений с одиночными деепричастиями и деепричастными оборотами. Интонация предложений с обособленными членами предложения.</p> <p>Синонимия простых предложений с обособленными членами и сложных предложений.</p> <p>Обособление как средство художественного изображения. Использование обособленных членов предложения в текстах научного стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Общие приёмы распознавания обособляемых определений и приложений (интонация; синонимия синтаксическим конструкциям, присоединяемым словами <i>будучи, который</i>) и условия их обособления.</p> <p>Обособление уточняющих членов предложения.</p>	<p>Учащийся распознает обособленные и уточняющие члены предложения и осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обособленными и уточняющими членами, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Вводные слова, словосочетания, предложения (2 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Использование вводных слов в речи. Синонимия вводных</p>	<p>Учащийся распознает в предложениях вводные слова, словосочетания, предложения и осмысливает их роль в речи; составляет пред-</p>

<p>слов. Интонация предложений с вводными словами, словосочетаниями, предложениями.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при вводных словах, словосочетаниях, предложениях.</p>	<p>ложения с вводными словами; правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Обращение. Междометие (2 ч.)</p> <p>Обращение распространённое и нераспространённое. Звательная интонация в предложениях с обращениями.</p> <p>Междометие (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Обращение как показатель отношения к адресату речи.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при обращении. Знаки препинания при междометии.</p>	<p>Учащийся распознает в предложениях обращения, междометия; осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обращениями, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Конструкции с союзом <i>и</i> (2 ч.)</p> <p>Отличие однородных членов предложения, соединенных союзом <i>и</i>, от частей сложносочинённого предложения, соединённых союзом <i>и</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Использование однородных членов предложения и сложносочинённых предложений в текстах научного и публицистического стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы разграничения синтаксических конструкций, соединяемых союзом <i>и</i>. Запятая между частями сложносочинённого предложения, соединенных союзом <i>и</i>.</p>	<p>Учащийся различает однородные члены предложения и части сложного предложения, соединенные союзом <i>и</i>; правильно ставит запятую между частями сложносочинённого предложения, соединенными союзом <i>и</i>.</p>
<p>Конструкции с союзом <i>как</i> (2 ч.)</p> <p>Синтаксические единицы, присоединяемые союзом <i>как</i>: составное именное сказуемое, сравнительный оборот, обособленные и необособленные приложения.</p> <p>Сочетания <i>не кто иной, как; не что иное, как</i> и союз <i>как...</i>, <i>так и</i>.</p>	<p>Учащийся разграничивает синтаксические конструкции, присоединяемые союзом <i>как</i>, выделяет сравнительный оборот и обособленные приложения запятыми.</p>

<p>Фразеологические обороты с союзом <i>как</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Использование сравнительных оборотов в описании. Использование небособлненных приложений в текстах научного стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы разграничения синтаксических конструкций, присоединяемых союзом <i>как</i>. Синонимия как средство разграничения синтаксических конструкций, присоединяемых союзом <i>как</i> (<i>как</i> = <i>есть</i> – сказуемое; <i>как</i> = <i>подобно</i> – сравнительный оборот; <i>как</i> = <i>будучи</i> – обособленное приложение; <i>как</i> = <i>в роли</i> – небособлненное приложение). Выделение сравнительного оборота и обособленных приложений запятыми.</p>	
<p>Обобщающее слово при однородных членах предложения (1 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Интонация предложений с обобщающими словами при однородных членах.</p> <p>Использование однородных членов предложения с обобщающими словами в текстах официально-делового, научного, художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Двоеточие и тире в предложениях с обобщающими словами при однородных членах.</p>	<p>Учащийся использует однородные члены предложения с обобщающими словами в текстах официально-делового, научного, художественного стилей, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Двоеточие в бессоюзном сложном предложении (2 ч.)</p> <p>Смысловые отношения между частями бессоюзного сложного предложения, разделяемыми двоеточием. Особенности интонации.</p> <p><i>Речь.</i> Синонимия бессоюзного сложного предложения и сложноподчинённого предложения с придаточным причины.</p>	<p>Учащийся устанавливает смысловые отношения между частями бессоюзного сложного предложения, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>

<p>Использование бессоюзных сложных предложений в высказываниях разговорного, публицистического и художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Двоеточие в бессоюзном сложном предложении.</p>	
<p>Тире в простом и сложном предложении (2 ч.)</p> <p>Тире между подлежащим и сказуемым, в неполном предложении, при обособленном приложении, между частями сложного предложения.</p> <p><i>Речь.</i> Особенности интонации. Синонимия бессоюзных сложных предложения и сложносочинённых и сложноподчинённых предложений с союзами <i>и, а, но, так что, как, если, есть, когда.</i></p> <p>Использование изучаемых конструкций в текстах научного, публицистического, художественного стилей.</p> <p>Неполные предложения в разговорном стиле.</p> <p><i>Правописание.</i> Тире в простом и сложном предложении.</p>	<p>Учащийся интонирует предложения с тире и правильно ставит тире в простом и сложном предложении.</p>
<p>Способы передачи чужой речи (2 ч.)</p> <p>Прямая и косвенная речь. Интонация предложений с прямой речью.</p> <p>Цитирование.</p> <p>Диалог.</p> <p><i>Речь.</i> Замена прямой речи косвенной. Синонимия разных способов передачи чужой речи.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при прямой речи.</p> <p>Знаки препинания при диалоге.</p> <p>Знаки препинания при цитате.</p>	<p>Учащийся распознает слова автора и прямую речь, в том числе цитату; осмысливает их роль в речи; дифференцирует прямую и косвенную речь, заменяет прямую речь косвенной, использует прямую и косвенную речь в высказываниях; правильно интонирует и ставит знаки препинания при прямой и косвенной речи, цитате, диалоге.</p>
<p>Обобщение и систематизация изученного (1 ч.)</p>	

4 ВАРИАНТ ПРОГРАММЫ

Вводный курс – 7 класс Основной курс – 8–9 класс

Вводный курс – 8 класс Основной курс – 9–10 класс

Вводный курс – 9 класс Основной курс – 10–11 класс

8 / 9 / 10 класс

35 часов

1 час в неделю

Содержание учебного материала	Требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
Введение (1 ч.) Язык как развивающееся явление.	Учащийся воспринимает язык как развивающееся явление, соотносит старое и новое в языке.

1. Развитие навыков речевой деятельности (8 ч.)

<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование).</p> <p>Восприятие на слух, понимание текстов, относящихся к художественному, публицистическому, научно-популярному, официально-деловому, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: пословица, афоризм, загадка, стихотворение, басня, песня, легенда, игра, рассказ, статья, заметка, пьеса.</p> <p>Типы речи: повествование, описание, рассуждение.</p> <p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 5–6 минут, научно-популярного – 4–5 минут.</p> <p>Объем адаптированного текста – 270–320 слов, неадаптированного текста – 170–220 слов.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает текст; следит за содержанием речи и её особенностями, обусловленными речевой ситуацией; понимает с одного прослушивания фактическое содержание текста; определяет тему и основную мысль текста, устанавливает причинно-следственные отношения, различает основную и дополнительную информацию, определяет ключевые слова; понимает авторскую позицию в описании ситуаций, персонажей; чувствует эмоциональную окраску текста, распознает стили речи.</p>
<p>Говорение.</p> <p><i>Монологическая речь.</i></p> <p>Заучивание наизусть небольших стихотворных и прозаических текстов.</p>	<p>Учащийся пересказывает небольшие тексты художественного, научно-популярного стилей, выражая своё отношение к излагаемому материалу; заучивает наизусть небольшие тексты</p>

<p>Воспроизведение (подробный, выборочный и сжатый пересказ) текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (170–200 слов).</p> <p>Составление текстов (повествование, описание, рассуждение) и высказываний, сочетающих разные типы речи в соответствии с коммуникативной задачей (объём монологического высказывания – 9–10 предложений).</p> <p>Оценка содержания текста, его структуры, стилевого и художественного своеобразия, составление вопросов к тексту.</p> <p>Определение темы, выделение основной мысли, подбор заголовков, толкование слов, подбор синонимов.</p> <p><i>Диалогическая речь.</i></p> <p>Воспроизведение, разыгрывание диалогов из прослушанных и прочитанных произведений (дословно или близко к тексту).</p> <p>Составление и разыгрывание диалогов с опорой на тексты художественного, публицистического, научно-популярного стилей разных жанров и типов речи, на основе теле- или радиопередачи, ситуации в классе, а также на основе жизненного опыта учащихся.</p> <p>Составление диалогов, содержащих обмен мнениями о прослушанном, прочитанном, увиденном; составление диалогов этикетного (приглашение, просьба, нейтрализация конфликта), информационного (расспрос, сообщение), экспрессивного (похвала, утешение) характера.</p>	<p>(скороговорки, поговорки, пословицы, афоризмы, небольшие стихотворения и прозаические тексты); переводит слова и выражения с украинского языка на русский, строит высказывания по самостоятельно составленному плану, по серии рисунков, опорным словам; вставляет подходящие по смыслу слова; восстанавливает нарушенную целостность текста; выразительно читает наизусть стихотворения и прозаические произведения; составляет и разыгрывает диалоги с опорой на текст, рисунки, по предложенной учителем ситуации.</p>
<p>Чтение.</p> <p>Чтение вслух знакомых и незнакомых текстов художественного, публицистического, научно-популярного стилей (не менее</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух и молча знакомый и незнакомый текст; понимает его содержание; просматривает текст, находит в нём указанные</p>

<p>120–130 слов в минуту) с соблюдением правил произношения, интонирования (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение).</p> <p>Чтение молча (не менее 160–180 слов в минуту) незнакомых адаптированных текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p>Жанры: легенда, рассказ, заметка, статья, стихотворение, басня, пьеса.</p> <p>Объем текстов: адаптированный – 270–320 слов, неадаптированный – 170–220 слов.</p>	<p>учителем зрительно воспринимаемые элементы текста (абзацы, цифры, слова, выделенные специальным шрифтом, имена, названия и т.д.) и те или иные смысловые элементы (слова автора, действующих лиц, диалог, описание, выводы); составляет простой план, вопросы к тексту; находит в тексте ключевые слова, различает главную и дополнительную информацию.</p>
<p>Письмо.</p> <p>Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием). Распространение, свергивание, перестановка частей предложения. Запись текста, выученного наизусть.</p> <p>Составление письменных вопросов и ответов на вопросы по содержанию текста, ситуации, рисунку.</p> <p>Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта (11–13 предложений).</p> <p>Письменное изложение текста повествовательного характера (объем текста для подробного изложения – 100–120 слов, для сжатого – 180–200 слов).</p>	<p>Учащийся списывает и записывает под диктовку и по памяти предложения и тексты, подобранные с учётом изученного языкового материала; составляет и пишет вопросы и ответы на вопросы, пишет подробное и сжатое изложение текста (повествование, описание, рассуждение) с предварительной подготовкой по содержанию и отбору языкового материала; строит небольшое письменное высказывание повествовательного характера с элементами описания и рассуждения на основе личного опыта.</p>

2. Языковые средства и нормы их употребления в речи (26 ч.)

Морфология. Орфография (13 ч.)	Синтаксис. Пунктуация (13 ч.)	
<p>Самостоятельные части речи (1 ч.) Имя существительное, имя прилагательное,</p>	<p>Однородные члены предложения. Бессоюзное сложное предложение,</p>	<p>Учащийся распознает самостоятельные части речи по значению, вопросу,</p>

<p>имя числительное, местоимение, глагол, наречие. Признаки самостоятельных частей речи. Способы определения самостоятельных частей речи по вопросу, значению, морфологическим признакам, роли в предложении (<i>повторение с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>части которого связаны с помощью интонации перечисления (2 ч.)</p> <p>Однородные члены предложения. Однородные и неоднородные определения.</p> <p>Однородные члены предложения, части сложного предложения, связанные с помощью повторяющихся союзов.</p> <p><i>Речь.</i> Использование однородных членов предложения в текстах научного, делового и художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Запятая между однородными членами предложения.</p> <p>Запятая и точка с запятой в бессоюзном сложном предложении.</p> <p>Запятая между однородными членами предложения и частями сложного предложения, связанными с помощью повторяющихся союзов.</p>	<p>грамматическим признакам; находит начальную форму изменяемых частей речи; находит окончания, правильно произносит, согласовывает, пишет их; находит в тексте изученные орфограммы, правильно пишет и обосновывает их; правильно употребляет в речи.</p> <p>Учащийся распознает однородные члены предложения и части сложного предложения, осмысливает их роль в речи, находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
<p>Употребление ь после шипящих в словах разных частей речи (1 ч.)</p> <p><i>Правописание.</i> Написание глаголов, наречий, кратких прилагательных, имён существительных с <i>ж, ш, ч, щ</i> на конце слова.</p>	<p>Подчинительный союз, союзное слово, производный предлог как опознавательные признаки пунктограммы (1 ч.)</p> <p>Запятая как парный, выделяющий синтаксические конструкции (смысловые блоки предложения) знак.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p> <p>Учащийся осознает роль запятой как парного выделяющего знака, распознает синтаксические конструкции, присоединяемые союзом, союзным</p>

	<p>Синтаксические конструкции, соединяемые союзами, союзными словами (придаточное предложение в сложноподчиненном) и производными предлогами со значением включения-исключения (обособленные дополнения, обстоятельства).</p> <p><i>Правописание.</i> Выделение парной запятой синтаксических конструкций, присоединяемых союзами, союзными словами (<i>что, чтобы, где, когда, куда, который, если, едва, хотя, потому что</i> и т.п.) и производными предлогами со значением включения – исключения (<i>помимо, кроме, сверх, включая, за исключением, исключая, не смотря на</i>).</p>	<p>словом, производным предлогом, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Употребление букв о, ё после ж, ш, ч, щ (1ч.)</p> <p>Употребление букв о, ё после <i>шипящих</i> в корне слова и за корнем в именах существительных, прилагательных, глаголах, причастиях.</p> <p><i>Речь.</i> Сопоставление произношения после шипящих гласных, передаваемых на письме буквами о, ё в ударной и буквой е в безударной позиции (<i>свечой – тучей, камышовый – грушевый</i>).</p>	<p>Знаки препинания при сочетании союзов (1ч.).</p> <p><i>Правописание.</i> Пунктуация при сочетании союзов.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p> <p>Учащийся находит изученные пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>

<p>Употребление букв и, ы после ц (1 ч.)</p> <p>Употребление букв <i>и, ы</i> после <i>ц</i> в корне слова и в сочетаниях морфем <i>-ция, -цы, -цын, -ций</i> в конце слова.</p>	<p>Словосочетание (1 ч.)</p> <p>Виды словосочетаний (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>). Главное и зависимое слово в словосочетании. Смысловый вопрос к зависимому слову.</p> <p><i>Речь.</i> Практическое освоение словосочетаний, в которых допускаются ошибки в форме зависимого слова.</p> <p>Синонимия словосочетаний разного построения.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p> <p>Учащийся распознает словосочетание, определяет главное и зависимое слово в словосочетании; правильно выбирает форму зависимого слова в словосочетании, использует словосочетания в речи, в том числе и те, которые различаются в русском и украинском языках формой зависимого слова.</p>
<p>Деепричастие как особая форма глагола (1 ч.)</p> <p>Общее значение деепричастия. Признаки деепричастия (<i>в сопоставлении с украинским языком</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Деепричастие во фразеологических оборотах. Знакомление с фразеологическим словарем.</p> <p><i>Правописание.</i> Обособление одиночного деепричастия и деепричастного оборота (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p>	<p>Деепричастный оборот (1 ч.)</p> <p>Приёмы распознавания в предложении одиночного деепричастия и деепричастного оборота (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации в предложениях с деепричастным оборотом. Правильное построение предложений с деепричастиями и деепричастными оборотами. Употребление деепричастного оборота в текстах художественного, публицистического и научно-популярного стилей для создания образности.</p> <p>Употребление деепричастного оборота в текстах научного стиля. <i>Правописание.</i> Обособление одиноч-</p>	<p>Учащийся распознает деепричастия и осмысливает их роль в речи; образует формы деепричастий, правильно произносит и пишет их; использует деепричастные обороты в высказывании; правильно интонирует деепричастные обороты и ставит знаки препинания.</p>

	ного деепричастия и деепричастного оборота (с опорой на украинский язык).	
<p>Причастие как особая форма глагола (1 ч.)</p> <p>Общее значение причастия. Признаки причастия (с опорой на украинский язык).</p>	<p>Причастный оборот (2ч.)</p> <p>Условия обособления причастного оборота.</p> <p><i>Речь.</i> Соблюдение правильной интонации в предложениях с обособляемым причастным оборотом.</p> <p>Употребление причастных оборотов в книжных стилях речи. Построение предложений и текстов-описаний с употреблением причастий и причастных оборотов. Синонимия причастных оборотов и сложных предложений.</p> <p><i>Правописание.</i> Обособление причастного оборота после определяемого слова. Приёмы распознавания причастного оборота (интонация, синонимия придаточному определительному с союзом <i>который</i>).</p>	<p>Учащийся распознает причастия и осмысливает их роль в речи; образует формы причастий, правильно произносит и пишет их; составляет причастные обороты, использует в высказывании, правильно интонирует обособленные причастные обороты и ставит знаки препинания.</p>
<p>Написание не со словами (2 ч.)</p> <p>Написание <i>не</i> с разными частями речи: слитное написание <i>не</i> со словами, не употребляющимися без <i>не</i>; раздельное написание частицы <i>не</i> при противопоставлении и в сочетаниях <i>далеко не</i>,</p>	<p>Обособление определений и приложений (2 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Интонация предложений с обособленными членами предложения.</p> <p>Синонимия простых и сложных предложений с обособленными определениями и приложениями.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p> <p>Учащийся распознает обособленные определения и приложения и осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обособленными членами,</p>

<p><i>вовсе не, отнюдь не, ничуть не, нисколько не (с опорой на украинский язык).</i></p> <p>Написание <i>не</i> с определёнными частями речи: с глаголами и деепричастиями, существительными, прилагательными и наречиями на <i>-о, -е</i>, с полными причастиями (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Работа с толковым словарём, со словарём синонимов.</p>	<p>Обособление как средство художественного изображения.</p> <p>Использование обособленных определений и приложений в текстах научного стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Условия обособления определений и приложений. Общие приёмы распознавания обособленных определений и приложений (интонация; синонимия синтаксическим конструкциям, присоединяемым словами <i>будучи, который.</i>) и условия их обособления.</p>	<p>правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Одна и две буквы <i>н</i> в суффиксах (2 ч.)</p> <p>Одна и две буквы <i>н</i> в суффиксах полных причастий, отглагольных и отыменных прилагательных.</p> <p><i>Правописание.</i> Грамматико-графические ориентиры при определении написания одной и двух <i>н</i> в суффиксах полных причастий, отглагольных и отыменных прилагательных (приставка, сочетание морфем <i>-анный, -онный, -ственный</i>).</p> <p>Лексическое значение прилагательных, образованных с помощью суффиксов</p>	<p>Уточняющие обстоятельства (1 ч.)</p> <p>Уточняющие обстоятельства. Существительные с предлогами <i>ввиду, вследствие, по причине, при условии</i> в роли обособленных обстоятельств.</p> <p>Интонация предложений с уточняющими членами предложения.</p> <p>Синонимия простых предложений с уточняющими членами и сложных предложений.</p> <p>Использование уточняющих членов предложения в текстах научного стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Условия обособления уточняющих членов предложения.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p> <p>Учащийся распознает обособленные и уточняющие члены предложения и осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обособленными уточняющими членами, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>

<p><i>-ан, -ян-</i> (сделан из ...), <i>-ин-</i> как ориентир при определении написания суффиксов <i>-ан-, -ян-, -ин-</i>.</p>		
<p>Краткое причастие (1 ч.) Краткое причастие. Отличие кратких причастий от наречий на <i>-о, -е</i>. <i>Правописание.</i> Раздельное написание <i>не</i> с краткими причастиями. Одна буква <i>н</i> в суффиксах кратких причастий, две буквы <i>н</i> в суффиксах наречий на <i>-- анно, -янно, -енно</i></p>	<p>Повторение и обобщение изученного (1 ч.).</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их. Учащийся находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
<p>Различие <i>не</i> и <i>ни</i> в слове и предложении (2 ч.) Образование и правописание отрицательных и неопределённых местоимений и наречий (<i>с опорой на украинский язык</i>). <i>Речь.</i> Употребление местоимений для связи предложений в тексте. <i>Правописание.</i> Написание <i>ни</i> в слабой позиции в отрицательных местоимениях и наречиях. Правописание отрицательных и неопределённых местоимений с предлогом и без предлога. Написание</p>	<p>Повторение и обобщение изученного (1 ч.).</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их. Учащийся находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>

<p>через дефис <i>-то, -ли-бо, -нибудь, -кое-</i>.</p> <p>Относительные местоимения и наречия как опознавательный признак пунктограммы (<i>повторение</i>).</p>		
<p>Обобщение и систематизация изученного (1 ч.).</p>		

9 / 10 / 11 КЛАСС

35 часов

1 час в неделю

<p>Введение (1 ч.) Литературный язык как высшая форма языка.</p>	
---	--

1. Развитие навыков речевой деятельности (8 ч.)

<p>Слушание – понимание устной речи (аудирование).</p> <p>Восприятие на слух, понимание текстов разных типов (повествование, описание, рассуждение), относящихся к художественному, публицистическому, научно-популярному, деловому, разговорному стилям.</p> <p>Жанры: афоризм, стихотворение, легенда, былина, притча, рассказ, очерк, заметка, статья, пьеса, отрывок из повести, инструкция.</p> <p>Время звучания текстов разговорного и художественного стилей – 6–7 минут, публицистического и научно-популярного – 5–6 минут. Объем текстов: адаптированного – 320–370 слов, неадаптированного – 220–270 слов.</p>	<p>Учащийся внимательно слушает и понимает с первого прослушивания тексты диалогического и монологического характера различных стилей и жанров; составляет первичное впечатление о содержании услышанного; оценивает содержание; устанавливает причинно-следственные связи; определяет тему, авторскую позицию, основную мысль текста и ее развитие, эмоционально-экспрессивное, стилевое и художественное своеобразие текста; находит в тексте ключевые слова.</p>
--	---

<p>Говорение. <i>Монологическая речь.</i></p> <p>Заучивание наизусть небольших стихотворных и прозаических текстов.</p> <p>Воспроизведение (подробный, выборочный и сжатый пересказ) текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей (190–220 слов).</p> <p>Составление вопросов и ответов по тексту, составление текстов разных типов и их сочетаний по самостоятельно составленному плану, по рисункам-опорам, опорным словам (10–12 предложений).</p> <p>Замена, вставка слов в текст; подбор синонимов; перевод слов и выражений; толкование слов и выражений с помощью словаря и на основе контекста; составление высказывания по аналогии; перевод текста с украинского языка на русский.</p> <p>Определение темы (широкой, узкой), основной мысли текста, подбор заголовка, составление плана высказывания.</p> <p><i>Диалогическая речь.</i></p> <p>Воспроизведение, разыгрывание диалогов информационного, побудительного, экспрессивного, развлекательного, ритуально-протокольного характера с опорой на тексты различных стилей и жанров и диалогов на основе жизненного опыта.</p>	<p>Учащийся заучивает наизусть поэтические и прозаические произведения; подробно или выборочно пересказывает текст; составляет монологические высказывания соответствующих стилей и типов речи, в том числе по самостоятельно или совместно разработанному либо предложенному учителем плану; озаглавливает и определяет тему и основную мысль текста; объясняет значение незнакомых слов, переводит текст с украинского языка на русский; восстанавливает предложения и нарушенную целостность текста, а также продолжает прерванный текст; подбирает нужные по смыслу слова; составляет и разыгрывает диалоги, в том числе по заданным параметрам, теме и цели; восстанавливает реплики диалога с пропусками и продолжает прерванные в пределах стереотипных учебных ситуаций с применением стандартных, в том числе этикетных выражений.</p>
<p>Чтение.</p> <p>Чтение вслух знакомых и незнакомых текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей (не менее 130–150 слов в минуту) с соблюдением правил произношения и интонирования (пауза,</p>	<p>Учащийся выразительно читает вслух знакомый и незнакомый текст, соблюдая правила произношения, а также соответствующую интонацию (пауза, повышение и понижение тона голоса, логическое ударение); читает молча незнакомый</p>

<p>повышение и понижение тона голоса, логическое ударение).</p> <p>Чтение молча (не менее 180–200 слов в минуту) текстов художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p>Жанр: загадка, поговорка, афоризм, легенда, рассказ, стихотворение, повесть, басня, заметка, статья, интервью, инструкция, пьеса, очерк.</p> <p>Объем текстов: адаптированные – 320–360 слов, неадаптированные – 220–60 слов.</p>	<p>текст, понимает его содержание; адекватно авторскому замыслу воспринимает логическое содержание, идейную направленность, особенности построения и художественные достоинства текста; просматривает текст, находя в нём зрительно воспринимаемые элементы текста (абзацы, цифры, слова, выделенные специальным прифтом, имена, названия и т.д.) и те или иные смысловые элементы.</p>
<p>Письмо.</p> <p>Письменное воспроизведение слов, словосочетаний, предложений, текстов (списывание, письмо под диктовку с орфографическим проговариванием).</p> <p>Составление письменных вопросов и ответов на вопросы по содержанию текста, ситуации, рисунку. Составление небольших высказываний (повествование, описание, рассуждение) на основе личного опыта учащихся, написание сочинений различных типов с использованием вспомогательных материалов и без них (13–15 предложений). Заметка в газету. Реферат.</p> <p>Распространение, свертывание, перестановка частей предложения, запись текста, выученного наизусть.</p> <p>Письменное изложение текста повествовательного характера с дополнительным творческим заданием (объем текста для подробного изложения – 120–140 слов, объем текста для сжатого – 200–220 слов).</p>	<p>Учащийся применяет на письме изученные орфографические и пунктуационные правила, распространяет, свертывает и трансформирует предложения; объединяет предложения в сложное синтаксическое целое; переводит текст; пишет ответы на вопросы; пишет зрительно-слуховой и слуховой диктанта, сжатое и подробное изложения, изложение с дополнительным творческим заданием, сочинения различных типов речи с использованием вспомогательных материалов и без них, заметку в газету, реферат.</p>

Языковые стандарты		
Морфемика. Орфография (13 ч.)	Синтаксис. Пунктуация (13 ч.)	
<p>Корень, префикс, суффикс как значимые части слова (повторение, углубление с опорой на украинский язык) (1 ч.)</p> <p><i>Правописание.</i> Правила переноса с учетом состава слова.</p>	<p>Повторение и обобщение изученного (1 ч.)</p> <p>Словосочетание и предложение (с опорой на украинский язык).</p> <p>Грамматическая основа предложения. Простое и сложное предложение (<i>повторение, углубление</i>).</p> <p>Прямая речь. Диалог.</p> <p><i>Речь.</i> Логическое ударение и порядок слов в предложении как средство повышения точности высказывания.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания в простом и сложном предложении. Знаки препинания при прямой речи и диалоге.</p>	<p>Учащийся приводит примеры однокоренных слов, выделяет значимые части слова; переносит слова, учитывая их состав; знает основные средства образования слов; находит изученные орфограммы и объясняет их.</p> <p>Учащийся распознает словосочетание, правильно выбирает форму зависимого слова в словосочетании, определяет главное и зависимое слово; использует словосочетания в речи, в том числе и те, которые различаются в русском и украинском языках формой зависимого слова; учащийся находит пунктограммы и объясняет их; правильно ставит знаки препинания.</p>
<p>Ч е р е д о в а н и е гласных и согласных в корнях слов (1 ч.)</p> <p>Чередование согласных в корнях слов. Безударные гласные в корнях с чередующимися согласными (<i>снежок-снег</i>) (в сопоставлении с украинским языком).</p>	<p>Конструкции с союзом и (1 ч.)</p> <p>Отличие однородных членов предложения, соединенных союзом и, от частей сложносочинённого предложения, соединённых союзом и.</p> <p><i>Речь.</i> Использование однородных членов предложения и сложносочинённых</p>	<p>Учащийся знает основные случаи чередования гласных и согласных при образовании и изменении слов, находит изученные орфограммы и объясняет их.</p> <p>Учащийся различает однородные члены предложения и части сложного предложения, соединенные союзом и;</p>

<p>Чередование <i>о, е</i> с нулём звука (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Ч е р е д о в а н и я гласных в корнях слов. Буква <i>о</i> в слабой позиции в корнях <i>гор-, клон-, твор-</i>, буква <i>а</i> в слабой позиции в корнях <i>зар-, плав-</i>.</p> <p>Буквы <i>о, а</i> в корнях <i>рос-, раст-, ращ-; кас(а)- – кос(н)-, – лаг(а) – лож-</i>.</p> <p>Буквы <i>е, и</i> в корнях с чередованием (<i>-бер- – бир(а)-</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Употребление в речи слов с корнями <i>-лаг(а)- – – лож-</i>.</p>	<p>предложений в текстах научного и публицистического стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы разграничения синтаксических конструкций, соединяемых союзом <i>и</i>. Запятая между частями сложносочиненного предложения, соединенными союзом <i>и</i>.</p>	<p>правильно ставит запятую между частями сложносочиненного предложения, соединенными союзом <i>и</i>.</p>
<p>Префикс как значимая часть слова (1ч)</p> <p>Наиболее продуктивные префиксы русского языка. Их значение. Основное правило написания гласных и согласных в префиксах. Отличие префиксов от предлогов.</p> <p>Написание через дефис префикса <i>по-</i> в наречиях на <i>-ому, -ему, -ски, -цки, -жьи, -чи, -сьи, -бьи</i>; префикса <i>во- (в-)</i> в наречиях на <i>-ых, (-их)</i>.</p> <p>Префикс <i>с-</i>.</p> <p>Буквы <i>з, с</i> на конце префиксов.</p> <p>Буквы <i>е, и</i> в префиксах <i>пре-, при-</i>.</p>	<p>Вводные слова, словосочетания, предложения (1 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Использование вводных слов в речи. Синонимия вводных слов.</p> <p>Интонация предложений с вводными словами, словосочетаниями, предложениями.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при вводных словах, словосочетаниях предложениях.</p>	<p>Учащийся подбирает слова с одинаковыми префиксами, находит изученные орфограммы и объясняет их; применяет знания и умения по морфемике и словообразованию в практике правописания и в речи; пользуется словарем морфем и словообразовательным словарем.</p> <p>Учащийся распознает в предложениях вводные слова словосочетания, предложения и осмысливает их роль в речи; составляет предложения с вводными словами; правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>

<p>Орфограммы на стыке префикса и корня (1 ч.)</p> <p>Буквы <i>ы, и</i> после префиксов на согласный.</p> <p>Удвоение согласных на стыке префикса и корня.</p> <p>Разделительный твердый знак (<i>повторение</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Правило написания слов с буквами <i>ы, и</i> после префиксов на согласный.</p>	<p>Обращение. Междометие (с опорой на украинский язык) (1 ч.)</p> <p>Обращение распространённое и нераспространённое. Звательная интонация в предложениях с обращениями.</p> <p>Междометие (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Обращение как показатель отношения к адресату речи.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при обращении. Знаки препинания при междометии.</p>	<p>Учащийся находит изученные орфограммы и объясняет их.</p> <p>Учащийся распознает в предложениях обращения, междометия; осмысливает их роль в речи; составляет предложения с обращениями, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Суффикс как значимая часть слова (с опорой на украинский язык) (1 ч.)</p> <p>Суффикс как грамматический показатель принадлежности слова к определенной части речи. Наиболее продуктивные суффиксы русского языка, их значение, правописание (<i>повторение, углубление</i>).</p> <p><i>Речь.</i> Использование суффиксов, которые придают слову эмоциональную окрашенность и выразительность.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание гласных в суффиксах <i>-ек, -ик</i>.</p>	<p>Обобщающее слово при однородных членах предложения (1 ч.)</p> <p><i>Речь.</i> Интонация предложений с обобщающими словами при однородных членах.</p> <p>Использование однородных членов предложения с обобщающими словами в текстах официально-делового, научного, художественного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Двоеточие и тире в предложениях с обобщающими словами при однородных членах.</p>	<p>Учащийся подбирает слова с одинаковыми суффиксами; различает значения суффиксов, находит изученные орфограммы и объясняет их.</p> <p>Учащийся использует однородные члены предложения с обобщающими словами в текстах официально-делового, научного, художественного стилей, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>

<p>Правописание согласных в суффиксах -чик, -щик и в суффиксах -ск- (после ж, д, т, з, с) – -к- в словах на -ский, -цкий, -ски, -ци.</p>		
<p>Окончание как изменяемая часть слова. Окончания существительных (1 ч.) Форма слова. Начальная форма слова (<i>с опорой на украинский язык</i>). Начальная форма имени существительного (<i>с опорой на украинский язык</i>). Склонение существительных. Падежные формы существительного. <i>Речь.</i> Существительные, род которых не совпадает в русском и украинском языках. <i>Правописание.</i> Написание е, и в окончаниях существительных.</p>	<p>Двоеточие в бессоюзном сложном предложении (1 ч.) Смысловые отношения между частями бессоюзного сложного предложения, разделяемыми двоеточием. Особенности интонации. <i>Речь.</i> Синонимия бессоюзного сложного предложения и сложноподчинённого предложения с придаточным причины. Использование бессоюзных сложных предложений в высказываниях разговорного, публицистического и художественного стилей. <i>Правописание.</i> Двоеточие в бессоюзном сложном предложении.</p>	<p>Учащийся ставит имена существительные в начальную форму, определяет склонение имен существительных, правильно употребляет, произносит и пишет падежные формы существительных. Учащийся правильно устанавливает смысловые отношения между частями бессоюзного сложного предложения, правильно интонирует и ставит знаки препинания.</p>
<p>Окончания прилагательных и причастий (1 ч.) Разряды имен прилагательных. Полная и краткая форма прилагательных и причастий (<i>с опорой на украинский язык</i>). <i>Речь.</i> Использование в речи прилагательных (определений, эпитетов,</p>		<p>Учащийся распознает имена прилагательные и осмысливает их роль в речи; знает разряды прилагательных, родовые окончания прилагательных и причастий, правильно их произносит и пишет, правильно образует степени сравнения прилагательных, использует их в речи.</p>

<p>синонимов, антонимов) для точного описания предметов, явлений.</p> <p>Степени сравнения качественных прилагательных (<i>практически</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Способ проверки орфограмм в окончаниях прилагательных и причастий.</p>		
<p>Окончания глаголов. Суффиксы причастий (1 ч.)</p> <p>Неопределённая форма глагола. Вид глагола. Наклонение глагола (<i>обзорно, с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Спряжение глаголов.</p> <p><i>Речь.</i> Ударение в некоторых глаголах настоящего и прошедшего времени.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы проверки гласных в безударных личных окончаниях глаголов и гласных в суффиксах действительных и страдательных причастий настоящего времени.</p> <p><i>-ете, -ите</i> на конце глаголов в форме изъявительного и повелительного наклонения.</p>	<p>Тире в простом и сложном предложении (1 ч.)</p> <p>Тире между подлежащим и сказуемым, в неполном предложении, при обособленном приложении, между частями сложного предложения.</p> <p><i>Речь.</i> Особенности интонации. Синонимия бессоюзного сложного предложения и сложносочинённых и сложноподчинённых предложений с союзами <i>и, а, но, так что, как, если, есть, когда</i>.</p> <p>Использование изучаемых конструкций в текстах научного, публицистического, художественного стилей.</p> <p>Неполные предложения в разговорном стиле.</p> <p><i>Правописание.</i> Тире в простом и сложном предложении.</p>	<p>Учащийся распознает глаголы и осмысливает их роль в речи; правильно сочетает с существительными и местоимениями; использует в речи конструкции с различными формами глагола и умеет сообщить о событии в прошедшем, настоящем и будущем времени, представить действие в изъявительном, повелительном и условном наклонении; правильно ставит глагол в начальную форму, определяет спряжение глагола, правильно пишет безударные личные окончания глаголов и гласные в суффиксах действительных и страдательных причастий настоящего времени.</p> <p>Учащийся правильно интонирует предложения с тире и правильно ставит тире в простом и сложном предложении.</p>

<p>Образование и правописание сложных слов (1 ч.)</p> <p>Образование и правописание сложных существительных, прилагательных, числительных, наречий.</p> <p><i>Речь.</i> Согласование глаголов в прошедшем времени и прилагательных со сложносокращёнными словами (<i>практически</i>).</p> <p><i>Правописание.</i> Написание сложных слов, образованных путём повтора одного и того же слова, сложением однокоренных слов (<i>еле-еле, добрый-предобрый, баюшки-баю</i>) (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Написание сложных существительных с соединительными <i>о, е</i> (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Написание сложных прилагательных с <i>о/е</i> на стыке корней слитно и через дефис.</p> <p>Раздельное написание составных числительных. Слитное написание числительных на <i>-сотый, -тысячный, -миллионный, -миллиардный</i>.</p> <p>Написание <i>ь</i> в сложных числительных перед <i>-десять</i> и <i>-сот</i>.</p> <p>Написание слов с <i>пол-, полу-</i>.</p>	<p>Конструкции с союзом как (2 ч.).</p> <p>Синтаксические единицы, присоединяемые союзом <i>как</i>: составное именное сказуемое, сравнительный оборот, обособленные и необособленные приложения.</p> <p>Сочетания <i>не кто иной, как; не что иное, как</i> и союз <i>как..., так и</i>.</p> <p>Фразеологические обороты с союзом <i>как</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Использование сравнительных оборотов в описании. Использование необособленных приложений в текстах научного стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Приёмы разграничения синтаксических конструкций, присоединяемых союзом <i>как</i>. Синонимия как средство разграничения синтаксических конструкций, присоединяемых союзом <i>как</i> (<i>как = есть</i> – сказуемое; <i>как = подобно</i> – сравнительный оборот; <i>как = будучи</i> – обособленное приложение; <i>как = в роли</i> – необособленное приложение). Выделение сравнительного оборота и обособленных приложений запятыми.</p>	<p>Учащийся знает основные способы и средства образования слов; находит изученные орфограммы и объясняет их; находит и исправляет орфографические ошибки.</p> <p>Учащийся различивает синтаксические конструкции, присоединяемые союзом <i>как</i>, выделяет сравнительный оборот и обособленные приложения запятыми.</p>
---	--	---

<p>Служебные части речи. Предлог (1 ч.)</p> <p>Служебные части речи: частица, союз, предлог (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Предлог как служебная часть речи. Производные и непроизводные предлоги, их значение, синонимия (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Отличие предлогов <i>под, за, на, в, с, без, по, из, до, к</i> от префиксов (повторение, углубление <i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Отличие производных предлогов от созвучных форм слов.</p> <p><i>Речь.</i> Предлоги-синонимы и предлоги-антонимы. Особенности употребления в речи некоторых предлогов. Употребление предлогов в речи для обеспечения логической связи элементов высказывания. Использование производных предлогов в текстах научного и делового стиля.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание производных предлогов <i>навстречу, вроде, на счет, ввиду, вместо в течение, в продолжение, в заключение, несмотря на, вследствие</i>.</p>	<p>Способы передачи чужой речи (2 ч.)</p> <p>Прямая и косвенная речь.</p> <p>Цитирование.</p> <p>Диалог.</p> <p><i>Речь.</i> Замена прямой речи косвенной. Синонимия разных способов передачи чужой речи. Интонация предложений с прямой речью.</p> <p><i>Правописание.</i> Знаки препинания при прямой речи.</p> <p>Знаки препинания при диалоге.</p> <p>Знаки препинания при цитате.</p>	<p>Учащийся распознает предлоги и осмысливает их роль в речи; разграничивает смысловые отношения, выражаемые предлогами; употребляет предлоги в высказывании, правильно произносит и пишет их.</p> <p>Учащийся распознает слова автора и прямую речь, в том числе цитату; осмысливает их роль в речи; дифференцирует прямую и косвенную речь; заменяет прямую речь косвенной; использует прямую и косвенную речь в высказываниях; правильно интонирует и ставит знаки препинания при прямой и косвенной речи, цитате, диалоге.</p>
---	---	--

<p>Союз (1 ч.) Союз как служебная часть речи. Сочинительные и подчинительные союзы (<i>с опорой на украинский язык</i>). Употребление союзов в простом и сложном предложении. Отличие союзов <i>чтобы, тоже, также, зато</i> и выступающих в роли союзов наречий <i>поэтому, потому, оттого</i> от соотносимых форм слов: <i>что бы, то же, так же, за то, от того, по тому, по этому</i>.</p> <p><i>Речь.</i> Союзы-синонимы и союзы-антонимы. Использование составных союзов в текстах художественного, публицистического и научно-популярного стилей.</p> <p><i>Правописание.</i> Правописание союзов. Союз как опознавательный признак пунктограммы (<i>повторение</i>).</p>	<p>Сложное синтаксическое целое (1 ч.) Сложное предложение с разными видами союзной и бессоюзной связи. Смысловые отношения между частями сложных синтаксических конструкций.</p> <p><i>Речь.</i> Употребление в речи сложных синтаксических конструкций.</p> <p><i>Правописание.</i> Пунктуация в сложных синтаксических конструкциях.</p>	<p>Учащийся распознает союзы и осмысливает их роль в речи; определяет значение и синтаксическую роль; уместно употребляет союзы в высказывании; правильно произносит их и пишет.</p> <p>Учащийся распознает сложные синтаксические конструкции, правильно строит и произносит их, правильно употребляет их в речи, правильно ставит знаки препинания в сложных синтаксических конструкциях.</p>
<p>Частица (1 ч.) Частица как служебная часть речи. Формообразующие, отрицательные и модальные частицы (<i>с опорой на украинский язык</i>).</p> <p>Разграничение частиц <i>не</i> и <i>ни</i>.</p>	<p>Повторение и обобщение изученного по пунктуации (1 ч.)</p>	<p>Учащийся распознает частицы и осмысливает их роль в речи, определяет их значение; употребляет в высказывании, правильно произносит и пишет.</p>

<p>с частицами. Частицы во фразеологических оборотах. Частица в побудительных и восклицательных предложениях.</p> <p><i>Правописание.</i></p> <p>Не и ни с различными частями речи (обобщение). Синонимия частицы ни, усиливающей отрицание, и частицы даже и как средство проверки орфограммы.</p> <p>Распознавание частицы ни в сочетаниях <i>кто ни, что ни, где ни, куда ни</i> и т.п.</p> <p>Отличие союзов <i>тоже, также, чтобы</i> от созвучных сочетаний местоимений и наречий с частицами же, бы (<i>повторение</i>).</p>		
<p>Обобщение и систематизация изученного (1 ч.)</p>		

ПРОГРАМА

для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. Російська мова (курс за вибором)

РЕЦЕНЗИЯ

на рукопись «Программа для вечерних общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения. Русский язык. 6–11 классы», составитель Давидюк Л.В.

Рецензируемая программа для вечерних общеобразовательных учебных заведений с русским языком преподавания разработана с учётом новой социально-языковой ситуации, сложившейся в Украине.

Программа подготовлена на основе «Программы для средних общеобразовательных школ с русским языком обучения. Русский язык. 5 – 11 классы», 2000 г., авторы Н.А.Пашковская, Е.И.Быкова, Л.В.Давидюк, В.А.Жорсаков, Г.А.Михайловская и «Программы для средних общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения. Русский язык. 5–12 классы», 2005 г., авторы Н.Г.Озерова, Г.А.Михайловская, Л.В.Давидюк, В.И.Стативка, Е.И.Быкова.

Программа имеет традиционную структуру. Она состоит из пояснительной записки и трёх разделов: 1) основные сведения о русском языке, о нормах русского литературного языка, включая нормы правописания; 2) сведения о речи, перечень видов высказываний; 3) требования к знаниям и умениям учащихся.

В пояснительной записке чётко сформулирована цель обучения формирования умений и навыков свободного владения русским языком во всех видах речевой деятельности (слушание, чтение, говорение, письмо) на базе усвоения учащимися основ науки о языке, а также указаны задачи, в ходе решения которых достигается реализация поставленной цели.

В первом разделе программы даны основные лингвистические понятия, нормы русского литературного языка, правила орфографии и пунктуации.

В программе представлены такие лингвистические понятия, факты и закономерности, которые обеспечивают необходимый для учащихся объём знаний о русском языке. Этот круг знаний является основой формирования у школьников правильного представления о структуре русского языка, овладения литературной речью.

Второй раздел программы определяет содержание обучения школьников различным видам речевой деятельности. Это одно из направлений, которое вместе с двумя другими – обогащением запаса языковых средств школьников и усвоением норм литературного языка, обеспечивает работу по развитию речи учащихся. Вторая часть программы включает: сведения о речи и перечень основных видов работ.

Третий раздел программы – «Требования к знаниям и умениям учащихся» – представляет собой перечень тех знаний, умений и навыков, которыми должны овладеть учащиеся в результате обучения. Эти требования рассредоточены по всем разделам программы.

Рецензируемая программа по русскому языку для вечерних общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения поможет

учителю осознать новые подходы к преподаванию русского языка, обеспечить результативную работу по обучению русскому языку в нынешний, переходный, период и подготовит (в первую очередь – психологически) к работе над новым курсом русского языка.

Рецензент, учитель методист,
заведующая гуманитарной кафедрой
гимназии № 153 им. А.С.Пушкина

Е.Л.Фидкевич

ПРОГРАММА

РУССКИЙ ЯЗЫК

6 – 12 классы

для вечерних общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения

2004

*Программу подготовила:
доцент, кандидат педагогических наук, доцент кафедры методики преподавания русского языка и мировой литературы Национального педагогического университета им. М.Драгоманова Л.В.Давидюк.*

Программа подготовлена на основе «Программы для средних общеобразовательных школ с русским языком обучения. Русский язык. 5 – 11 классы», 2000 г., авторы Н.А.Пашковская, Е.И.Быкова, Л.В.Давидюк, В.А.Корсаков, Г.А.Михайловская и «Программы для средних общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения. Русский язык. 5 – 12 классы», 2005 г., авторы Н.Г.Озерова, Г.А.Михайловская, Л.В.Давидюк, В.И.Стативка, Е.И.Быкова.

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Цели и задачи обучения

Современный курс русского языка в 6–12 классах вечерней общеобразовательной школы – особая школьная дисциплина, изучающая язык как средство познания и общения.

Основная цель обучения – формирование умений и навыков свободного владения русским языком во всех видах речевой деятельности (слушание, чтение, говорение, письмо) на базе усвоения учащимися основ науки о языке. Ее достижение предполагается в ходе решения следующих задач:

1) дать учащимся определенный круг знаний о русском языке (его структуре, функциях, происхождении и развитии, роли в современном мире);

2) научить школьников пользоваться всем богатством языковых средств (способствовать постоянному пополнению словарного запаса, развитию и совершенствованию грамматического строя их речи);

3) обеспечить усвоение учащимися норм русского литературного языка;

4) сформировать у школьников умения и навыки коммуникативно оправданно пользоваться средствами языка в разных жизненных ситуациях при восприятии и создании высказываний с соблюдением русского речевого этикета;

5) выработать прочные орфографические и пунктуационные навыки.

Необходимым условием формирования социально активной и духовно богатой личности является вооружение её умениями и навыками свободного владения речью. Исходя из этого, основное внимание в курсе родного языка должно уделяться развитию у учащихся умений выражать свои и понимать чужие мысли и чувства, т.е. свободно владеть всеми видами речевой деятельности (слушание, чтение, говорение, письмо), коммуникативно оправданно пользоваться средствами языка в разных жизненных ситуациях при восприятии и создании высказываний.

При изучении лингвистических тем особое внимание следует уделять языковому материалу, который является базой для формирования речевых умений и навыков, а также обеспечивает работу по обогащению запаса языковых средств школьников и усвоению норм русского литературного языка.

Обогащение словарного запаса и совершенствование грамматического строя устной и письменной речи учащихся должно проводиться на каждом уроке. В отборе слов учителю необходимо ориентироваться в основном на тематику предстоящих изложений и сочинений, языковой материал учебника, тексты изучаемых по литературе художественных произведений. Одно из важнейших требований к словарно-семантической работе – развить у школьников умение видеть незнакомые слова, воспитать привычку обращаться за разъяснением их семантики к учителю, а также пользоваться словарями и справочниками.

Совершенствование грамматического строя речи учащихся обеспечивается при изучении грамматических тем с помощью особых упражнений, позволяющих школьникам тренироваться в практическом использовании изучаемых языковых категорий и конструкций.

Усвоение учащимися норм русского литературного языка проводится при изучении фонетики, лексикологии, словообразования, морфологии, синтаксиса, а также в процессе работы по развитию связной речи. Содержание работы над усвоением норм литературного языка определено программой. При отборе сведений, относящихся к нормам литературного языка, нужно учитывать наиболее распространённые в речи учащихся ошибки и недочёты, особенно те, которые вызваны влиянием украинского языка.

Содержание и структура программы

Программа по русскому языку состоит из следующих частей:

- основные сведения о русском языке, о нормах русского литературного языка, включая нормы правописания;
- сведения о речи, перечень видов высказываний;
- требования к знаниям и умениям учащихся.

В первой части программы даны основные лингвистические понятия, нормы русского литературного языка, правила орфографии и пунктуации.

В программе представлены такие лингвистические понятия, факты и закономерности, которые обеспечивают необходимый для учащихся объём знаний о русском языке. Этот круг знаний является основой формирования у школьников правильного представления о структуре русского языка, овладения литературной речью.

Усвоение учащимися норм русского литературного языка проводится при изучении фонетики, лексикологии, словообразования, морфологии, синтаксиса, а также в процессе работы по развитию связной речи. Содержание работы над усвоением норм литературного языка определено программой. При отборе сведений, относящихся к нормам литературного языка, учитывались наиболее распространённые в речи учащихся ошибки и недочёты, особенно те, которые вызваны влиянием украинского языка.

Систематическая работа над интонацией, которая предусмотрена программой, способствует формированию навыков выразительного чтения, развитию у школьников речевого слуха, проявляющегося в умении различать ударные и безударные слоги, интонировать предложения разных структур, повышать и понижать голос, убыстрять и замедлять темп речи, устанавливать логическое ударение в предложении. Необходимо, чтобы учащиеся, работая над каждым связным текстом, упражнялись в выразительности чтения, чтобы ни один текст на уроке не был прочитан монотонно, невыразительно. Для развития навыков выразительного чтения особое значение имеют уроки синтаксиса, позволяющие проводить наблюдения над интонационной стороной речи.

Важное познавательное-практическое значение имеет раскрытие взаимосвязей, существующих между языковыми явлениями разных уровней (лексики и словообразования, словообразования и морфологии, морфологии и синтаксиса, орфографии и фонетики, орфографии и морфологии, пунктуации и синтаксиса и др.). Это направление в работе поможет учащимся осознать системный характер языка, увидеть специфику каждой изучаемой единицы, что является необходимым условием приобретения глубоких и прочных знаний. Взаимосвязи между разделами науки о языке осуществляются на основе преемственности и перспективности, устанавливаются путём сопоставления изучаемых и изученных языковых явлений, попутных замечаний и выводов учителя, специальных наблюдений учащихся.

Изучение программного материала строится с учётом межпредметных связей, что способствует углублённому пониманию изучаемых языковых явлений, расширению кругозора учащихся, формированию у них умений применять смежные знания по другим предметам в процессе изучения русского языка.

Вторая часть программы определяет содержание обучения школьников различным видам речевой деятельности. Это одно из направлений, которое вместе с двумя другими – обогащением запаса языковых средств школьников и усвоением норм литературного языка, обеспечивает работу по развитию речи учащихся. Вторая часть программы включает:

- 1) сведения о речи;
- 2) перечень основных видов работ.

Учащиеся знакомятся с такими речеведческими понятиями: общение и речь, стили и типы речи и др.

Основные виды работ, представленные в программе, составляют четыре группы:

- по восприятию чужой речи на слух (слушание-понимание текстов разных типов, стилей, жанров и др.);
- по восприятию чужой речи при чтении (чтение-понимание текстов разных типов, стилей, жанров и др.);
- по воспроизводству (устные изложения (подробные, сжатые и выборочные) и др.) и продуцированию готового текста (устные высказывания разные по функционально-смысловому типу речи (повествование, описание, рассуждение), по характеру и источнику основного материала (личный опыт, личные впечатления, прочитанные произведения, картины, кинофильмы и т. д.), по жанру того или иного стиля речи (рассказ, доклад и т. п.);
- по воспроизводству (письменные изложения (подробные, сжатые и выборочные) и др.) и продуцированию готового текста (письменные высказывания разные по функционально-смысловому типу речи (повествование, описание, рассуждение), по характеру и источнику основного материала (личный опыт, личные впечатления, прочитанные произведения, картины, кинофильмы и т. д.), по жанру того или иного стиля речи (рассказ, доклад и т. п.);

Отдельно в программе даются жанры официально-делового стиля речи, поскольку их нельзя отнести к сочинениям в традиционном смысле слова.

Предлагаемые программой для каждого класса виды высказываний позволяют организовать работу над ними в тесной взаимосвязи и в единой системе: от слушания (чтения)-понимания текста через изложение к сочинению (устному или письменному) того же типа и стиля речи.

На уроках русского языка необходимо предоставлять учащимся возможность систематически выступать с устными сообщениями, различными по стилям и жанрам, а также помогать им овладевать культурой общения и речевым этикетом.

Для активизации речевой деятельности школьников целесообразно отдавать предпочтение высказываниям, которые связаны с реальной жизнью учащихся, вызывают у них интерес, стремление поделиться своими мыслями, выразить пожелания, предложения.

Третья часть программы – «Требования к знаниям и умениям учащихся» – представляет собой перечень тех знаний, умений и навыков, которыми должны овладеть учащиеся в результате обучения. Эти требования сосредоточены по всем разделам программы.

Знания представлены перечнем фактов, понятий, закономерностей, правил, которые должны лечь в основу формируемых умений и навыков, а также дать учащимся определённые сведения о языке (его структуре, функциях, происхождении и развитии).

Умения, которыми должны овладеть учащиеся, объединены в следующие группы:

- **учебно-языковые** (умения опознавать разные по характеру звуки, значимые части слова, части речи и т.д., группировать языковые единицы по какому-либо признаку, производить их разбор);
- **нормативные** (умения правильно произносить гласные и согласные звуки, употреблять формы слов, строить словосочетания и

предложения и т.д.);

- **правописные** (умение правильно писать слова и правильно расставлять знаки препинания в предложениях);
- **речевые** (умение воспринимать, воспроизводить и создавать связные устные и письменные высказывания).

Наличие в программе требований к знаниям и умениям учащихся призвано усилить практическую направленность преподавания русского языка, обеспечить свободное владение русской речью в устной и письменной форме.

В связи с тем, что действия учащихся при изучении орфографических и пунктуационных тем одинаковы, требования к орфографическим и пунктуационным умениям учащихся вынесены в пояснительную записку:

Требования к орфографическим знаниям и умениям:

- опознаёт изученную орфограмму,
- объясняет изученную орфограмму с помощью правил,
- правильно пишет слова с изученной орфограммой,
- находит и исправляет орфографические ошибки в своём и чужом тексте;

требования к пунктуационным знаниям и умениям:

- опознаёт изученную пунктограмму,
- объясняет изученную пунктограмму с помощью правил,
- правильно ставит знаки препинания в предложении и тексте с изученной пунктограммой,
- находит и исправляет пунктуационные ошибки в своём и чужом тексте.

Изучение русского языка в 10–12 классах должно быть направлено на повышение культуры речи и уровня грамотности учащихся. Систематизация и повторение изученного в предыдущих классах проводится на более высоком уровне обобщения. Занятия предусматривают совершенствование основных языковых и речевых умений и навыков.

Работа над связной речью должна обеспечить дальнейшее развитие у учащихся старшей школы умений и навыков, необходимых для их будущей речевой деятельности.

В программе указано ориентировочное распределение часов. Учителю разрешается вносить в него некоторые коррективы, не сокращая при этом количества уроков развития связной речи.

1. 6 – 9 КЛАССЫ

6 КЛАСС

70 часов – 2 часа в неделю

ВВЕДЕНИЕ (1ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
О богатстве русского языка.	<ul style="list-style-type: none"> • воспринимает богатство русского языка (слова в переносном значении, синонимы, антонимы и др.); • оперирует сведениями о богатстве русского языка; • обосновывает тезис о богатстве русского языка.

I. Сведения о языке.

Языковые единицы и нормы их употребления

(45 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
ПОВТОРЕНИЕ (2 ч)	
Основа слова и окончание изменяемых слов. Однокоренные слова и формы слова. Корень, суффикс, префикс, окончание – значимые части слова (морфемы) (повторение и углубление знаний).	<ul style="list-style-type: none"> • отделяет окончание от основы; • различает формы одного и того же слова и однокоренные слова; • распознаёт слова с нулевым окончанием и слова без окончания (неизменяемые); • определяет грамматическое значение слова, выраженное окончанием; • членит основу на значимые части и обозначает условными знаками значимые части слова; • подбирает однокоренные слова, слова с одинаковыми префиксами и суффиксами; слова заданной структуры; • определяет общее лексическое значение корня; значение префикса, суффикса.

<p>Части речи (самостоятельные и служебные) и члены предложения (главные и второстепенные.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт части речи, главные и второстепенные члены предложения; • определяет грамматические признаки частей речи; • образует разные формы частей речи и правильно употребляет их в собственных высказываниях.
<p>СИНТАКСИС И ПУНКТУАЦИЯ (9 ч)</p>	
<p>Словосочетание, его роль в языке. Главное и зависимое слово словосочетании (повторение и углубление знаний).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет главное и зависимое слово в словосочетании, устанавливает смысловую связь между словами, выделяет словосочетание из предложения; • составляет словосочетания (предложные и беспредложные) по данной схеме; правильно выбирает форму зависимого слова в словосочетании; • правильно использует словосочетания в речи, в том числе и те, которые различаются в русском и украинском языках.
<p>Предложение, его грамматическая основа; роль предложения в языке. Предложение с одним главным членом; полные и неполные предложения (ознакомление). Виды простых предложений по цели высказывания. Восклицательные и невосклицательные предложения (повторение изученного и углубление знаний).</p> <p><i>Пунктуация</i> Знаки препинания в конце предложений.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • вычленяет отдельные предложения из речевого потока; • определяет на слух вид предложения по цели высказывания и эмоциональной окраске; • строит и правильно интонирует простые предложения, учитывая цель высказывания и обстановку общения; <p>использует повествовательные, вопросительные, побудительные предложения, полные и неполные, для реализации определённых речевых задач.</p>
<p>Главные и второстепенные члены предложения (повторение и углубление знаний).</p> <p><i>Пунктуация</i> Тире между подлежащим и сказуемым.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит главные члены предложения, определяет второстепенные члены предложения; • распространяет нераспространённые предложения второстепенными членами (дополнением, определением, обстоятельством);

	<ul style="list-style-type: none"> • составляет и правильно интонирует распространённые и нераспространённые предложения; употребляет в речи распространённые и нераспространённые предложения, используя разные способы выражения главных и второстепенных членов.
<p>Предложение с однородными членами. Обобщающие слова перед однородными членами предложения. <i>Пунктуация</i> Знаки препинания в предложениях с однородными членами.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт предложения с однородными членами; • указывает обобщающие слова при однородных членах и обосновывает уместность их употребления; • интонационно правильно произносит предложения с однородными членами; • строит и правильно интонирует предложения с однородными членами без союзов и с союзами <i>а, но, и</i>, с обобщающим словом перед однородными членами; • использует предложения с однородными членами (главными и второстепенными) в устной и письменной речи.
<p>Предложения с обращениями (повторение), вводными словами (ознакомление). <i>Пунктуация</i> Знаки препинания при обращении. Запятые при вводных словах.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт предложения с обращениями и вводными словами, находит обращения и вводные слова в предложении (отличает их от членов предложения); • интонационно правильно читает предложения с обращениями и вводными словами; • разграничивает значение вводных слов; • строит и интонационно правильно произносит предложения с обращениями, вводными словами; • употребляет предложения с обращениями и вводными словами в речи; • использует вводные слова для выражения отношения к сообщению и адресату речи, для связи предложений в тексте.

<p>Сложные предложения с союзной и бессоюзной связью. <i>Пунктуация</i> Знаки препинания в сложных предложениях перед <i>и, а, но, чтобы, потому что, когда, который, что.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • отличает простое предложение от сложного; • выделяет части сложного предложения; • строит и интонационно правильно произносит сложные предложения с союзной и бессоюзной связью; • употребляет в речи сложные предложения с союзной и бессоюзной связью.
<p>Прямая и косвенная речь. Диалог <i>Пунктуация</i> Знаки препинания в предложениях с прямой и косвенной речью, при диалоге.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет слова автора и прямую речь, а также предложения с косвенной речью; • строит предложения с прямой и косвенной речью, создаёт диалог; • использует в речи предложения с прямой и косвенной речью, диалог для передачи чужой речи с учетом условий речевой ситуации.
<p>Межпредметные связи: восклицательные предложения, предложения с обращениями и диалоги в художественных произведениях (литература).</p>	
<p align="center">ФОНЕТИКА. ГРАФИКА. ОРФОЭПИЯ. ОРФОГРАФИЯ (6ч)</p>	
<p>Понятие о фонетике, графике, орфоэпии и орфографии. Звуки речи (гласные и согласные, согласные твёрдые и мягкие, звонкие и глухие) и знаки письма, их роль в речи. Алфавит (повторение изученного и углубление знаний).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • выделяет звуки в словах, различает звук и букву, гласные и согласные звуки, согласные твёрдые и мягкие, звонкие и глухие; правильно произносит звуки и обозначает их на письме; характеризует звуки.
<p>Слог. Ударение. Основные нормы произношения гласных и согласных звуков русского языка (повторение изученного и углубление знаний). Ознакомление с орфоэпическим словарём <i>Орфография</i> Основные правила переноса. Проверяемые безударные гласные в корне слова. Проверяемые согласные в корне слова. Непроизносимые согласные в корне слова.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • делит слова на слоги, выделяет ударный слог; • произносит слова в соответствии с нормами русского литературного языка; • соблюдает нормы русского литературного произношения в устной речи; • пользуется орфоэпическим словарём.

<p>Типичные орфоэпические ошибки русской речи в Украине. Произношение звуков, обозначаемых буквами <i>з, ц, ч</i>. Произношение согласных звуков перед <i>е</i> в заимствованных словах.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • различает на слух твердые и мягкие согласные звуки перед <i>е</i> в заимствованных словах; соотносит звуки и буквы в словах; • правильно произносит согласные звуки перед <i>е</i> в заимствованных словах; • правильно произносит звуки, обозначаемые буквами <i>з, ц, ч</i>; • замечает и исправляет типичные орфоэпические ошибки русской речи в Украине; • соблюдает нормы русского литературного произношения в устной речи.
<p>Обозначение на письме мягкости согласных. Разделительные <i>ь</i> и <i>ы</i> <i>Орфография</i> Употребление мягкого знака. Разделительные <i>ь</i> и <i>ы</i>.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • различает на слух твердые и мягкие согласные звуки; указывает в словах буквы, обозначающие мягкость согласных; • произносит мягкие согласные в соответствии с нормами русского литературного языка; • обозначает на письме мягкость согласных; • объясняет назначение <i>ь</i> и <i>ы</i>.
<p>Межпредметные связи: звук (музыка), звукопись, рифма (литература).</p>	
<p>ЛЕКСИКОЛОГИЯ (6ч)</p>	
<p>Понятие о лексике и лексикологии. Слово и его лексическое значение. Ознакомление с толковым словарём.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет лексическое значение слова; • отличает лексическое значение слова от грамматического; • уточняет лексическое значение слова с помощью контекста; • пользуется толковым словарем: находит словарные статьи, извлекает из них нужную информацию о значении слова; употребляет слова в соответствии с их значением.
<p>Однозначные и многозначные слова (повторение и углубление знаний). Способы отражения в словарной статье толкового словаря разных значений многозначного слова. Прямое и переносное значение слова.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • различает однозначные и многозначные слова; • определяет значение многозначного слова в тексте; • находит в тексте слова с переносным значением и объясняет переносное значение слова;

	<ul style="list-style-type: none"> • различает разные способы возникновения переносного значения; • находит в словарной статье толкового словаря искомое значение многозначного слова; • составляет словарную статью многозначного слова; • уместно употребляет многозначные слова в речи; • использует слова в прямом и переносном значении для точного и образного изображения действительности.
<p>Группы слов по значению: омонимы, синонимы, антонимы (повторение и углубление знаний). Ознакомление со словарём синонимов, словарём антонимов.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • замечает в тексте омонимы, синонимы антонимы; • находит омонимы в толковых словарях; • отличает омонимы от многозначных слов; • определяет общее лексическое значение синонимов; • подбирает к данным словам синонимы, антонимы; • пользуется словарём синонимов, словарём антонимов; • выясняет смысловые и стилистические отличия слов-синонимов и определяет цель использования синонимов и антонимов в тексте; • употребляет синонимы как средство выразительности речи; • использует синонимы для связи предложений в тексте, для предупреждения неоправданного повторения слов, для выражения отношения; • уместно и точно употребляет синонимы в речи. • использует антонимы в своей речи для создания контраста
<p>Словарное богатство русского языка. Общеупотребительные и необщепотребительные (диалектные и профессиональные) слова.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит диалектные и профессиональные слова в толковых словарях; • объясняет цель использования диалектных и профессиональных слов в художественном произведении;

	<ul style="list-style-type: none"> • использует в собственной речи диалектные и профессиональные слова в соответствии с коммуникативной задачей.
<p>Фразеологизмы. Понятие о фразеологии. Фразеологический словарь.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит фразеологизмы в тексте; • даёт толкование значения наиболее употребительных фразеологизмов; • определяет цель использования фразеологизмов в тексте; • употребляет в своей речи фразеологизмы для решения определённой коммуникативной задачи.
<p>Межпредметные связи: профессиональные, устаревшие слова, неологизмы, фразеологизмы в художественных произведениях (литература), термины (литература, история, география и др. предметы).</p>	
<p>МОРФОЛОГИЯ. ОРФОГРАФИЯ (22 ч) ИМЯ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОЕ (8 ч)</p>	
<p>Понятие о морфологии. Части речи (повторение и углубление изученного.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт самостоятельные и служебные части речи; междометия; • определяет грамматические признаки изученных частей речи; • использует самостоятельные и служебные части речи, междометия в собственных высказываниях.
<p>Имя существительное: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль. Существительные одушевленные и неодушевленные; собственные и нарицательные (повторение изученного, углубление знаний.) <i>Орфография</i> Прописная буква и кавычки в именах собственных.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт имена существительные, существительные одушевленные и неодушевленные, собственные и нарицательные; • определяет грамматические признаки и синтаксическую роль имени существительного; • употребляет имена существительные в роли главных и второстепенных членов предложения; использует имена существительные с учетом условий речевой ситуации.

<p>Род и число имен существительных (повторение и углубление знаний). Существительные общего рода. Существительные, имеющие форму только единственного или только множественного числа.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет род, число имен существительных; • распознаёт существительные, имеющие форму только единственного или только множественного числа; • правильно употребляет имена существительные в речи (в том числе и те, род и число которых не совпадает в русском и украинском языках, существительные общего рода, существительные, имеющие форму одного числа).
<p>Падежи имен существительных. Три склонения имен существительных (повторение). <i>Орфография</i> Буква ь в конце существительных после ж, ч, ш, щ. Буквы е, и в окончаниях имен существительных.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет тип склонения и падежи имен существительных; • склоняет имена существительные; • различает значение падежей имен существительных; • употребляет имена существительные в речи в соответствии со значением падежей;
<p>Разносклоняемые существительные. Несклоняемые существительные.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт разносклоняемые и несклоняемые имена существительные; • изменяет по падежам разносклоняемые имена существительные; • определяет падеж, род несклоняемых имен существительных; • употребляет существительные (разносклоняемые, несклоняемые) в роли главных и второстепенных членов предложения.
<p>Способы образования имен существительных. Наиболее употребительные суффиксы имен существительных. <i>Орфография</i> Буквы щ, ч в суффиксе -щик-, (-чик-). Буквы е, и в суффиксах -ек-, -ик- имен существительных. Буквы о, е после ж, ч, ш, щ, ц в суффиксах и окончаниях имен существительных.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет способы образования имен существительных; • образовывает имена существительные; указывает значение префиксов и суффиксов; • правильно произносит и пишет наиболее употребительные суффиксы имен существительных; • уместно употребляет в речи имена существительные с эмоционально-оценочными суффиксами.

<p><i>Орфография</i> Не с именами существительными.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • различает префикс <i>не</i> и частицу <i>не</i>
<p>Межпредметные связи: употребление большой буквы в собственных наименованиях (история, география); слова с суффиксами уменьшительно-ласкательного значения в художественных произведениях (литература).</p>	
<p>ИМЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНОЕ (7ч)</p>	
<p>Имя прилагательное: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль. Качественные, относительные и притяжательные прилагательные. <i>Орфография</i> Написание безударных падежных окончаний имен прилагательных. <i>Не</i> с именами прилагательными.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит имена прилагательные в тексте и указывает их грамматические признаки; • орфоэпически правильно произносит окончания имён прилагательных в форме родительного падежа; • определяет признаки предмета, обозначаемые качественными, относительными и притяжательными прилагательными; • употребляет имена прилагательные в роли второстепенных членов предложения; • определяет цель употребления имен прилагательных в художественном тексте; • использует имена прилагательные с учетом условий речевой ситуации в собственных высказываниях.
<p>Степени сравнения качественных прилагательных и их образование.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит формы степеней сравнения качественных имен прилагательных в тексте и определяет их грамматические признаки; • указывает способы образования форм степеней сравнения; • образует формы степеней сравнения имен прилагательных; • использует имена прилагательные в форме сравнительной и превосходной степени в роли главных и второстепенных членов предложения; • правильно употребляет формы сравнительной и превосходной степени имен прилагательных в речи.

<p>Способы образования имен прилагательных. Наиболее употребительные суффиксы имен прилагательных.</p> <p><i>Орфография</i> Н, нн в именах прилагательных.</p> <p>Суффиксы -к- и -ск- в именах прилагательных.</p> <p>Буква о, е после ж, ч, ш, щ, ц в суффиксах и окончаниях прилагательных.</p> <p>Написание сложных имен прилагательных слитно и через дефис.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет способы образования имен прилагательных; • образует имена прилагательные; определяет значения суффиксов имен прилагательных; • правильно и уместно употребляет в речи слова (имена прилагательные) с эмоционально-оценочными суффиксами;
<p>Полные и краткие формы имен прилагательных, их роль в предложении.</p> <p><i>Орфография</i> Написание кратких прилагательных с основой на ж, ч, ш, щ, ц.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт полные и краткие имена прилагательные; • правильно ставит ударение в кратких именах; • образует от полных прилагательных краткие имена прилагательные; • употребляет краткие прилагательные в роли сказуемого; • правильно и уместно использует полные и краткие прилагательные в речи; • использует слова в переносном значении (имена прилагательные) для точного и образного изображения действительности.
<p>Межпредметные связи: использование прилагательных для точного описания предметов, явлений, событий (география, история, биология).</p>	
<p>ИМЯ ЧИСЛИТЕЛЬНОЕ (7 ч)</p>	
<p>Имя числительное: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль. Количественные числительные (целые, дробные, собирательные). Порядковые числительные. Числительные простые и составные.</p> <p><i>Орфография</i> Написание составных числительных.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит имена числительные в тексте; • распознаёт количественные (целые, дробные, собирательные) и порядковые числительные; простые и составные числительные; • определяет общее значение имени числительного, значение количественных и порядковых

	<p>числительных, их грамматические признаки, синтаксическую роль;</p> <ul style="list-style-type: none"> использует имена числительные в роли главных и второстепенных членов предложения; <p>правильно употребляет в речи числительные для обозначения количества предметов, порядка их при счёте.</p>
<p>Склонение количественных числительных. <i>Орфография</i> Буква ь на конце и в середине числительных.</p>	<ul style="list-style-type: none"> склоняет количественные числительные; использует количественные числительные в роли главных и второстепенных членов предложения; правильно употребляет в речи словосочетания «количественное числительное + существительное» (в том числе дробное и собирательное).
<p>Склонение порядковых числительных. <i>Орфография</i> Слитное написание порядковых числительных с <i>-тысячный, -миллионный</i>.</p>	<ul style="list-style-type: none"> склоняет порядковые числительные; использует порядковые числительные в роли главных и второстепенных членов предложения; правильно употребляет в речи словосочетания «порядковое числительное + существительное» в том числе и для обозначения даты.
<p>Межпредметные связи: правильное употребление форм числительных при чтении и устном объяснении примеров и задач (математика); использование числительных в ответах на уроке (история, география).</p>	

II. РЕЧЬ. РЕЧЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (23 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
<p>Общение и речь. Ситуация общения и ее составные части: говорящий (пишущий), адресат речи, тема и основная мысль, цель и обстановка общения (5ч).</p>	

<p>Виды работ: <i>Слушание</i></p> <p>слушание-понимание текстов, содержащих описание ситуации общения (объем художественного текста – 500–600 слов, время звучания – 5–6 минут; объем текстов других стилей – 400–500 слов; время звучания – 4–5 минут).</p> <p>Чтение</p> <p>чтение-понимание (молча и вслух) текстов разных стилей, содержащих описание ситуации общения.</p> <p>Говорение</p> <p>подробный пересказ художественных текстов, содержащих описание ситуации общения;</p> <p>составление диалогов (обмен мнениями) по ситуации с использованием информации из прочитанных или прослушанных текстов;</p> <p>рассказ на основе увиденного;</p> <p>Письмо</p> <p>изложение текста повествовательного характера, содержащего ситуацию общения.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • воспринимает на слух незнакомый текст и понимает с одного прослушивания его фактическое содержание; • выделяет основные составные части ситуации общения, описанной в тексте; • формулирует и обосновывает тему, основную мысль; • выразительно читает знакомый текст, соблюдая произносительные нормы; • читает молча незнакомый текст; • понимает фактическое содержание текста; • выделяет составные части ситуации общения, описанной в тексте; • формулирует и обосновывает тему и основную мысль; • формулирует вопросы по содержанию текста; • подробно пересказывает текст, сохраняя авторские средства выразительности; • составляет диалог из 7–8 реплик, соответствующий данной ситуации общения; • использует в репликах информацию из прочитанных и прослушанных текстов; • создаёт устное сочинение-рассказ, описывая важные для раскрытия темы и основной мысли жизненные ситуации (или ситуации, изображённые на картине); • находит и исправляет речевые недочеты в высказываниях; • излагает содержание по самостоятельно составленному простому плану, сохраняя тип и стиль текста, авторские средства выразительности речи; • совершенствует написанное.
--	---

Текст и его основные признаки: информативность, связность, членимость, завершенность, подчиненность всех элементов содержания и языковых средств раскрытию темы и основной мысли (углубление знаний).

Композиция текста (зачин, основная часть, концовка). Приемы развертывания содержания в тексте (практически). Средства связи предложений в тексте: повтор, использование синонимов, антонимов, однокоренных слов, местоимений, предлогов, союзов, речевых оборотов. Сложный план готового текста. (6ч)

Виды работ:

Слушание

слушание-понимание текстов художественного и научно-популярного стилей;

Чтение

чтение-понимание научно-популярных текстов;

Говорение

подробный пересказ научно-популярного текста по сложному плану;

- воспринимает на слух фактическое содержание текста;
- опознаёт и характеризует признаки текста;
- выделяет в тексте относительно самостоятельные части (зачин, основная часть, концовка), определяет связь зачина и основной части, основной части и концовки;
- составляет простой план текста;
- читает, соблюдая произносительные нормы;
- составляет сложный план прочитанного текста;
- анализирует фрагменты текста и определяет способ развертывания содержания в абзаце;
- определяет средства связи в тексте;
- подробно пересказывает текст по самостоятельно составленному сложному плану, сохраняя особенности композиции;
- подчиняет элементы содержания и языковые средства раскрытию темы и основной мысли;

<p><i>Письмо</i> изложение текста повествовательного характера научно-популярного стиля.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • излагает текст, сохраняя авторские средства связи предложений и частей текста; • использует авторские приёмы развёртывания содержания; • раскрывает тему и основную мысль; • совершенствует написанное.
<p>Типы речи (повторение и углубление знаний). Сочетание в одном тексте разных типов речи. Особенности описания интерьера и природы. Основные источники материала для сочинения; приемы сбора материала для сочинения, систематизация материала для сочинения. Простой план собственного текста. (5 ч)</p> <p>Виды работ: <i>Слушание</i> слушание-понимание художественных текстов с элементами описания интерьера или природы.</p> <p><i>Чтение</i> чтение-понимание художественных текстов с элементами описания интерьера или природы.</p> <p><i>Говорение</i> сообщение на лингвистическую тему типа рассуждения на основе пересказа фрагментов научного текста;</p> <p>составление диалога (обмен мнениями), содержащего описание интерьера (природы);</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт на слух сочетание в одном тексте разных типов речи; • определяет роль описания интерьера (природы) в тексте; • делает выписки с целью сбора материала для сочинения; • читает и определяет тип текста, его структуру; • находит в тексте описания интерьера (природы) и определяет их роль в тексте; • составляет сложный план текста; • делает выписки, систематизирует накопленный материал; • составляет простой план сообщения на лингвистическую тему; • строит сообщение на лингвистическую тему, используя информацию научного текста; • создаёт диалог по заданной ситуации общения; • включает в диалог реплики, направленные на запрос информации об описании интерьера (природы);

<p>выборочный пересказ художественного текста с элементами описания интерьера или природы.</p> <p><i>Письмо</i></p> <p>изложение художественного текста повествовательного характера с элементами описания интерьера (природы).</p> <p>сочинение-описание интерьера.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • поддерживает диалог, используя реплики-ответы с описанием интерьера, природы; • находит описание интерьера (природы) в тексте; • определяет цель использования описания интерьера (природы) в тексте; • пересказывает фрагменты текста, содержащие описание интерьера (природы), сохраняя авторские средства выразительности; • излагает текст, сохраняя элементы описания интерьера (природы), особенности стиля; • передаёт авторское отношение к изображаемому; • совершенствует написанное; • составляет простой план собственного высказывания; • создаёт текст-описание, используя собранный материал; • совершенствует написанное.
<p>Стили речи. Повторение сведений о разговорном, научном, художественном стилях речи. Понятие о публицистическом стиле. Публицистические жанры: информационное сообщение, заметка в газету о поступках людей. (5ч)</p> <p>Виды работ:</p> <p>Слушание</p> <p>слушание-понимание публицистических текстов о поступках людей (объем текста – 400–500 слов; время звучания – 4–5 минут).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • воспринимает фактическое содержание публицистического текста; • прогнозирует микротемы и стиль текста по заглавию, зачину; • выделяет составляющие текст микротемы; • находит языковые средства, характерные для публицистического стиля и обосновывает уместность их употребления;

<p>Чтение чтение-понимание текстов публицистического стиля о поступках людей;</p> <p><i>Говорение</i> информационное сообщение о событиях из жизни класса, школы, города.</p> <p><i>Письмо</i> заметка в газету типа расуждения о поступках людей.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • интонационно правильно читает текст; • обосновывает принадлежность текста публицистическому стилю; • определяет тему и основную мысль текста, авторскую позицию и особенности её выражения в тексте; • выбирает для высказывания актуальные и интересные темы; • определяет адресата речи и ситуацию общения; • в соответствии с ситуацией общения использует языковые средства; • создаёт высказывание в жанре информационного сообщения; • выбирает для заметки актуальную и интересную тему; • собирает материал: наблюдает за поведением и поступками людей, делает выписки, систематизирует собранный материал; • создаёт текст в жанре заметки в газету с учётом композиционных, языковых и стилистических особенностей жанра. • совершенствует написанное
<p>Понятие об официально-деловом стиле. Деловые бумаги: объявление, инструкция. (2 ч)</p> <p>Виды работ: <i>Слушание</i> слушание-понимание текстов официально-делового стиля, включающих инструкцию.</p> <p><i>Письмо</i> Объявление.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • понимает содержание инструкции и выполняет предписываемые действия, соблюдая последовательность, отражённую в тексте; • определяет структуру объявления; • пишет объявление на заданную тему.

Межпредметные связи: интерьер в литературном произведении, устная характеристика литературного героя, рассуждение о поступках литературных героев, средства создания выразительности художественного текста (литература); пересказ текстов научного стиля, построение ответов типа описательной характеристики, определения понятия, рассуждения по изучаемым предметам (история, биология, география); устное описание произведений живописи, изображающих интерьер, устный рассказ по содержанию жанровой картины (изобразительное искусство)..

ПОВТОРЕНИЕ В КОНЦЕ ГОДА (1 ч)

7 КЛАСС

70 часов – 2 часа в неделю

ВВЕДЕНИЕ (1 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
О месте русского языка среди других языков.	<ul style="list-style-type: none"> • осознает роль русского языка и его место среди других языков; • оперирует сведениями о роли и месте русского языка среди других языков; • обосновывает тезис о равноправии языков.

I. СВЕДЕНИЯ О ЯЗЫКЕ.

ЯЗЫКОВЫЕ ЕДИНИЦЫ И НОРМЫ ИХ УПОТРЕБЛЕНИЯ

(45 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
ПОВТОРЕНИЕ (2ч)	
Простое и сложное предложение <i>Пунктуация</i> Знаки препинания в изученных синтаксических конструкциях.	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт изученные синтаксические конструкции; • составляет разные по структуре предложения.

<p>Части речи. Способы образования слов.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознает самостоятельные и служебные части речи; • указывает способы образования слов разных частей речи; • употребляет части речи (самостоятельные и служебные), образованные разными способами, в собственных высказываниях с учётом их смысловых и стилистических особенностей.
<p>МОРФОЛОГИЯ (43 ч)</p>	
<p>МЕСТОИМЕНИЕ (6 ч)</p>	
<p>Местоимение: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль. Разряды местоимений по значению. <i>Орфография</i> Раздельное написание предлогов с местоимениями.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит местоимения в тексте и соотносит их с существительными, прилагательными, числительными; • определяет значение местоимения, его морфологические признаки, синтаксическую роль; • использует местоимения в роли главных и второстепенных членов; • употребляет местоимения для предупреждения неоправданных повторов, а также для связи предложений в тексте.
<p>Личные местоимения; возвратное местоимение. <i>Орфография</i> Буква <i>н</i> в местоимениях 3-го лица после предлога.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит личные местоимения в тексте и соотносит их с существительными; • орфоэпически правильно производит личные местоимения в форме косвенных падежей; • определяет значение личных местоимений, их морфологические признаки, синтаксическую роль; • использует личные местоимения в роли главных и второстепенных членов; • правильно употребляет личные местоимения в предложениях с косвенной речью; местоимения <i>Вы, Вам</i> как форму вежливости; возвратное местоимение <i>себя</i> в составе фразеологических оборотов <i>чувствовать себя, вести себя</i>

<p>Вопросительные и относительные местоимения.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит вопросительные и относительные местоимения и соотносит относительные местоимения с существительными, прилагательными и числительными, в значении и роли которых они употребляются; • орфоэпически правильно произносит местоимения в начальной форме и в форме косвенных падежей; • определяет значение вопросительных и относительных местоимений, их морфологические признаки, синтаксическую роль; • употребляет местоимения в роли главных и второстепенных членов; • правильно использует относительные местоимения в сложных предложениях, в том числе относительные местоимения в сложноподчинённых предложениях с определительными придаточными
<p>Неопределённые и отрицательные местоимения <i>Орфография</i> Дефис в неопределённых местоимениях. Не и ни в отрицательных местоимениях. Слитное и раздельное написание не и ни в отрицательных местоимениях.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт неопределённые и отрицательные местоимения; соотносит неопределённые и отрицательные местоимения с существительными, прилагательными и числительными, в роли которых они употребляются; • орфоэпически правильно произносит местоимения в форме косвенных падежей; • определяет значение неопределённых и отрицательных местоимений, их морфологические признаки, синтаксическую роль; • правильно и уместно употребляет в речи неопределённые и отрицательные местоимения.

<p>Притяжательные, указательные и определительные местоимения.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит притяжательные, указательные, определительные местоимения и соотносит их с прилагательными и числительными, в роли которых они употребляются; • орфоэпически правильно произносит местоимения в форме косвенных падежей; • определяет значение притяжательных, указательных, определительных местоимений, их морфологические признаки, синтаксическую роль; • правильно и уместно употребляет в речи притяжательные, указательные и определительные местоимения, в том числе местоимения <i>свой, сам, их</i> для обозначения принадлежности.
<p>Межпредметные связи: правильное употребление форм местоимений при чтении и устных ответах на уроке (история, география и другие предметы).</p>	
<p>ГЛАГОЛ (11 ч)</p>	
<p>Глагол: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль (повторение и углубление знаний). Особые формы глагола: причастие, деепричастие (ознакомление). <i>Орфография</i> Не с глаголами (повторение).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт глаголы, особые формы глагола (причастие, деепричастие); • определяет грамматические признаки глагола; • употребляет глаголы в роли главных и второстепенных членов предложения; • использует глаголы с учетом условий речевой ситуации.
<p>Неопределённая форма глагола (инфинитив). Совершенный и несовершенный вид глагола. <i>Орфография</i> Правописание -чь и -чься и -ться на конце глаголов (повторение).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт глаголы в неопределённой форме, глаголы совершенного и несовершенного вида; • различает лексическое значение глаголов совершенного и несовершенного вида и объясняет роль глаголов совершенного и несовершенного вида в речи; • употребляет глаголы в неопределённой форме, а также глаголы

	<p>совершенного и несовершенного вида в роли главных и второстепенных членов предложения;</p> <ul style="list-style-type: none"> • использует глаголы совершенного и несовершенного вида с учетом условий речевой ситуации.
<p>Переходные и непереходные глаголы. Возвратные глаголы.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт переходные и непереходные глаголы и различает их значение; • опознаёт возвратные глаголы и объясняет употребление суффиксов –ся и –сь в возвратных глаголах; • строит глагольные словосочетания, использует глаголы в роли главных и второстепенных членов предложения; • правильно и уместно употребляет в речи переходные и непереходные глаголы, возвратные глаголы.
<p>Время глагола. Прошедшее время. Настоящее и будущее время глагола. Изменение глаголов в настоящем и будущем времени.</p> <p><i>Орфография</i></p> <p>Буква ь на конце глаголов 2-го лица единственного числа.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт глаголы в форме прошедшего, настоящего и будущего времени; • различает значение времени глагола; • изменяет глаголы в прошедшем, настоящем и будущем времени; • образует формы глаголов прошедшего, настоящего и будущего времени; • использует глаголы в роли главных и второстепенных членов предложения; • правильно употребляет в речи глаголы в форме прошедшего, настоящего и будущего времени; • уместно использует формы настоящего и будущего времени вместо прошедшего.

<p>I и II спряжение глаголов. <i>Орфография</i> Правописание личных окончаний глаголов.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет спряжение глагола; распознаёт глаголы I и II спряжения с безударным личным окончанием.
<p>Разноспрягаемые глаголы.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознает разноспрягаемые глаголы; • правильно спрягает глаголы <i>хотеть, бежать, есть, дать</i>; • правильно употребляет в речи личные формы разноспрягаемых глаголов; уместно использует в речи глаголы <i>есть, кушать</i>.
<p>Наклонение глаголов (изъявительное, условное, повелительное). Образование глаголов повелительного наклонения. Образование глаголов условного наклонения. <i>Орфография</i> Раздельное написание частицы <i>бы (б)</i> с глаголами. Буква <i>ь</i> в повелительном наклонении.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт глаголы в форме изъявительного, повелительного и условного наклонения и понимает значение каждого из наклонений; • образует глаголы изъявительного, повелительного и условного наклонений (в том числе формы повелительного наклонения глаголов <i>положить, класть, вынуть, не портить, лечь, бежать и др.</i>) и объясняет способ их образования; • правильно употребляет в речи глаголы в изъявительном, условном и повелительном наклонении; • уместно использует в речи одни формы наклонения в значении других.
<p>Безличные глаголы</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт безличные глаголы; • различает лексическое значение безличных глаголов; • употребляет безличные глаголы в роли главного члена предложения; • использует личные глаголы в значении безличных; • уместно употребляет безличные глаголы в речи с учётом их стилистических функций.

<p>Способы образования глаголов (повторение и углубление знаний). Наиболее употребительные суффиксы глаголов. <i>Орфография</i> Правописание суффиксов -ова-(-ева-), -ыва-(-ива-)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • разбирает глаголы по составу, определяет способ образования глаголов; образовывает глаголы, указывает значение префиксов, суффиксов.
<p>Межпредметные связи: метафора, олицетворение (литература).</p>	
<p>ПРИЧАСТИЕ (10 ч)</p>	
<p>Причастие – особая форма глагола (общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт причастие, устанавливает отличие причастия от глагола и прилагательного; • определяет грамматические признаки причастия • употребляет причастие в роли второстепенных членов предложения; • отбирает слова (причастия) с учетом условий речевой ситуации.
<p>Действительные и страдательные причастия. Склонение причастий. <i>Орфография</i> Правописание безударных падежных окончаний в причастиях.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт действительные и страдательные причастия и определяет их грамматические признаки; • орфоэпически правильно произносит причастия в форме косвенных падежей; • склоняет действительные и страдательные причастия и употребляет их в роли второстепенных членов предложения; • употребляет действительные и страдательные причастия с учетом условий речевой ситуации.
<p>Причастный оборот. Его роль в предложении. <i>Пунктуация</i> Знаки препинания в предложениях с причастным оборотом (после определяемого слова, выраженного именем существительным).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт предложения с причастным оборотом; • понимает роль причастного оборота в предложении; • правильно интонирует предложения с причастным оборотом; • правильно строит предложения с причастным оборотом (после определяемого слова, выраженного именем существительным); • понимает и объясняет роль причастного оборота в предложении;

	<ul style="list-style-type: none"> • производит синонимическую замену предложений с обособленным причастным оборотом предложениями с необособленным причастным оборотом, сложных предложений простыми предложениями с причастным оборотом.
<p>Действительные причастия настоящего и прошедшего времени. <i>Орфография</i> Написание суффиксов причастий (-ущ-(-ющ-), -ащ-(-ящ-))</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт действительные причастия настоящего и прошедшего времени и определяет их грамматические признаки; • определяет способы образования действительных причастий и образует действительные причастия настоящего и прошедшего времени; • употребляет действительные причастия в различных стилях речи.
<p>Страдательные причастия настоящего и прошедшего времени. <i>Орфография</i> Написание суффиксов причастий (-ем-(-ом-), -им-)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт страдательные причастия настоящего и прошедшего времени и определяет их грамматические признаки; • определяет способы образования страдательных причастий и образует страдательные причастия настоящего и прошедшего времени; • употребляет страдательные причастия в различных стилях речи;
<p>Полные и краткие причастия. <i>Орфография</i> Н и ни в суффиксах причастий и прилагательных, образованных от глаголов. Буквы а (я) и е перед ни в страдательных причастиях прошедшего времени. Не с причастиями</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт полные и краткие формы причастий и определяет их грамматические признаки; • образует от полных причастий краткие причастия; • употребляет краткие причастия в роли сказуемого; • использует полные и краткие причастия с учетом условий речевой ситуации; • правильно и уместно употребляет полные и краткие причастия в речи.

<p>Межпредметные связи: причастие как одно из средств создания образности (литература), роль причастий в научных текстах (история, география, биология, математика, физика, литература).</p>	
<p>ДЕЕПРИЧАСТИЕ (4 ч)</p>	
<p>Деепричастие – особая форма глагола (общее значение; морфологические признаки, синтаксическая роль). <i>Орфография</i> <i>Не</i> с деепричастиями.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт деепричастия и определяет их грамматические признаки • разграничивает основное действие, обозначаемое глаголом, и добавочное, передаваемое деепричастием • употребляет деепричастие в роли второстепенных членов предложения; • производит синонимическую замену глагола деепричастием с целью совершенствования своей речи.
<p>Одиночные деепричастия и деепричастия с зависимыми словами. <i>Пунктуация</i> Знаки препинания при одиночном деепричастии. Знаки препинания при деепричастном обороте.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт одиночные деепричастия и деепричастные обороты; • понимает и объясняет роль деепричастного оборота в речи; • правильно интонирует предложения с деепричастным оборотом; • использует деепричастия и деепричастные обороты в роли второстепенных членов предложения; • осуществляет синонимическую замену сложных предложений простыми с деепричастным оборотом; • употребляет слова (деепричастия) с учетом условий речевой ситуации.
<p>Деепричастия несовершенного и совершенного вида (образование, употребление в речи).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт деепричастия несовершенного и совершенного вида и определяет их грамматические признаки; • понимает и объясняет роль деепричастий несовершенного и совершенного вида в речи; • определяет способы образования деепричастий и образует деепричастия несовершенного и совершенного вида;

	<ul style="list-style-type: none"> • использует деепричастия совершенного и несовершенного вида в роли второстепенных членов предложения; • правильно и уместно употребляет в речи деепричастия несовершенного и совершенного вида.
<p>Межпредметные связи: деепричастие как одно из средств создания образности (литература); употребление деепричастий и деепричастных оборотов в научных текстах (история, география, биология, математика, физика, литература).</p>	
<p>НАРЕЧИЕ (4 ч)</p>	
<p>Наречие: общее значение, морфологические признаки, синтаксическая роль. Наречие как средство связи предложений в тексте, а также как способ повышения выразительности речи и выражения оценки. <i>Орфография</i> <i>Не с наречиями на -о, (-е)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт наречия и определяет их грамматические признаки; • определяет цель использования наречий в тексте; • правильно и уместно употребляет наречия в речи; использует наречия как средство связи предложений в тексте, а также как способ выражения оценки и повышения выразительности речи.
<p>Степени сравнения наречий (ознакомление). Ударение в наречиях.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт наречия в сравнительной и превосходной степени; • соблюдает нормы произношения наречий; • правильно и уместно употребляет наречия в форме сравнительной и превосходной степени.
<p>Способы образования наречий (ознакомление). <i>Орфография</i> <i>Не и ни в наречиях.</i> Буквы <i>о, а</i> на конце наречий; буквы <i>о, е</i> после шипящих на конце наречий; буква <i>ь</i> на конце наречий после шипящих. <i>Н и ни в наречиях.</i> Слитное и раздельное написание наречий. Дефис в наречиях.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет способ образования наречий; образовывает наречия.
<p>Межпредметные связи: наречие как одно из средств создания образности (литература).</p>	

СЛУЖЕБНЫЕ ЧАСТИ РЕЧИ (6 ч)	
<p>Служебные части речи. Предлог как служебная часть речи. <i>Орфография</i> Правописание предлогов.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит предлоги в тексте; • соблюдает нормы произношения предлогов; • правильно и уместно употребляет предлоги в устной и письменной речи: для связи слов в словосочетании и предложений в тексте; • сопоставляет особенности употребления отдельных предлогов в русском и украинском языках.
<p>Союз как служебная часть речи. Общие сведения о сочинительных и подчинительных союзах. <i>Орфография</i> Правописание союзов.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит союзы и отличает их от предлогов; • различает сочинительные и подчинительные союзы; • употребляет союзы для связи однородных членов предложения, частей сложного предложения, предложений в тексте с учётом их стилистических особенностей.
<p>Частица как служебная часть речи. Разряды частиц по значению (ознакомление). <i>Орфография</i> Правописание частиц.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт частицы, их разряды по значению; • различает частицы <i>не</i> и <i>ни</i>; • строит словосочетания и предложения с отрицательными и утвердительными частицами; • выразительно читает и интонационно правильно произносит предложения с частицами; • использует частицы в собственных высказываниях для повышения выразительности речи.
<p>Междометие, его особенности. Звукоподражательные слова, их назначение в речи. <i>Пунктуация</i> Знаки препинания при междометии.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит междометия в тексте; • выразительно читает предложения с междометиями; • строит, интонационно правильно произносит и пунктуационно правильно оформляет предложения с междометиями; • использует междометия как средство повышения выразительности речи.
<p>Межпредметные связи: использование служебных частей речи в научных текстах (история, география, биология, физика, математика) и текстах художественной литературы.</p>	

II. РЕЧЬ. РЕЧЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

(23 часа)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
<p>Общение и речь. Ситуация общения.</p> <p>Качества хорошей речи (повторение). Монологическая и диалогическая речь. Речевой этикет (повторение и углубление знаний). (6 ч).</p> <p>Виды работ:</p> <p>Слушание слушание-понимание художественного текста повествовательного характера, содержащего описание ситуации общения, включающих диалоги (объём текста – 600–700 слов; время звучания – 6–7 минут)</p> <p>Чтение чтение-понимание научно-популярного текста.</p> <p>Говорение разыгрывание ситуативного диалога.</p> <p>составление диалога по данной речевой ситуации.</p> <p>Письмо сжатое изложение художественного текста повествовательного характера по самостоятельно составленному плану.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • воспринимает на слух фактическое содержание незнакомого текста; • составляет вопросы по тексту; • определяет тему и основную мысль текста; • указывает формы речи и виды общения в тексте; • читает текст в соответствии с орфоэпическими и интонационными нормами; • выделяет основную и второстепенную информацию; • находит ключевые слова и тематические предложения абзаца; • определяет тему и основную мысль текста; • разыгрывает данный диалог, уместно используя невербальные средства общения; • составляет диалог, коммуникативно оправданно пользуясь средствами языка; • уместно использует невербальные средства общения; • соблюдает речевой этикет; • определяет основную и второстепенную информацию; • составляет простой план сжатого изложения;

	<ul style="list-style-type: none"> • отбирает материал из текста соответственно плану; • сжато излагает текст; • совершенствует написанное.
<p>Текст. Заголовок и его функция в тексте. Структура текста. Сложный план текста. Средства связи предложения и абзацев в тексте: повтор, синонимы, антонимы, местоимения, предлоги, союзы, частицы, видо-временные формы глагола, вводные слова, порядок слов, речевые обороты, интонация (повторение и углубление знаний). (8 ч)</p> <p>Виды работ: Слушание слушание-понимание научно-популярного текста (объём текста – 500–600 слов; время звучания – 5–6 минут.</p> <p>Чтение чтение-понимание (молча и вслух) текстов разных стилей.</p> <p>Говорение подробный пересказ научно-популярного текста;</p> <p>составление монологического высказывания на лингвистическую тему.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • прогнозирует содержание текста по заголовку; • восприимчивая на слух структуру текста, выделяет зачин, основную часть, концовку; • определяет основную и второстепенную информацию; • составляет план; • читает молча текст; • составляет сложный план текста; • находит средства связи предложений и абзацев в тексте; • обосновывает соответствие заголовка теме или основной мысли; • составляет сложный план текста; • отбирает содержательный материал соответственно плану; • пересказывает текст, сохраняя авторские средства связи предложений и частей текста; • составляет простой план высказывания; • отбирает материал для высказывания из учебных и научно-популярных текстов;

<p>Письмо сочинение-рассказ на основе данного сюжета.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • строит монологическое высказывание, используя различные средства связи предложений и частей текста; • определяет тему, основную мысль собственного высказывания, адресата речи; • отбирает необходимые языковые средства для развертывания содержания текста; • составляет сочинение рассказ, включающий диалоги персонажей; • совершенствует написанное.
<p>Стили и типы речи. Лексические особенности стилей речи. Стилистические пометы в словарях. Художественный стиль (повторение). Особенности описания внешности и поступков человека, процессов труда. Рассуждение в разных стилях речи. (9 ч)</p> <p>Виды работ: Слушание слушание-понимание текстов разных стилей и типов речи.</p> <p>Чтение чтение-понимание (вслух) художественных текстов с элементами описания внешности и поступков человека, процессов труда, рассуждения;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет стиль текста; • выделяет разные типы речи в тексте, указывает их роль в раскрытии авторского замысла; • воспринимает фактическое содержание, причинно-следственные связи в тексте; • составляет сложный план прослушанного текста; • орфоэпически и интонационно правильно, выразительно читает текст; • определяет стилевые и композиционные особенности текста; • находит элементы описания внешности и поступков человека, процессов труда, рассуждения; обосновывает уместность и целесообразность введения их в текст. • составляет сложный план прочитанного;

<p>чтение-понимание (молча) текстов публицистического стиля с элементами описания внешности и поступков человека, процессов труда, рассуждения.</p> <p>Говорение выборочный пересказ текста (художественного или публицистического стиля) повествовательного характера с элементами описания внешности человека;</p> <p>составление диалога по предложенной ситуации, включающего элементы описания внешности и поступков человека, процессов труда, рассуждения;</p> <p>устное сочинение-рассуждение на данную тему;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • читает текст, определяет его стиль; • осмысливает фактическое содержание текста • выясняет по словарю значение незнакомых слов, обращая внимание на стилистические пометы в словаре; • находит описание внешности человека в тексте, определяет особенности его построения, роль в тексте; • выделяет описание поступков человека в тексте, определяет их роль в раскрытии характера героя; • замечает в тексте описание процессов труда, определяет особенности его построения, роль в тексте; • находит в тексте рассуждения, определяет их структуру и цель использования; • указывает средства связи предложений и частей текста; • определяет стиль текста, указывает в тексте характерные стилевые черты; • находит в тексте описание внешности человека и определяет его структуру; • составляет сложный план; • пересказывает текст, используя элементы описания внешности человека и сохраняя авторские средства выразительности; • ориентируется в данной ситуации общения, определяет адресата речи; • составляет и поддерживает диалог, используя элементы описания внешности и поступков человека, процессов труда, рассуждения; • отбирает соответствующие ситуации общения языковые средства • определяет ситуацию общения, адресата речи и избирает соответствующий ситуации общения стиль речи;
--	---

<p>Письмо</p> <p>выборочное изложение художественного текста повествовательного характера с элементами описания внешности человека;</p> <p>подробное изложение текста (художественного или публицистического стиля) с элементами описания процесса труда по данному сложному плану;</p> <p>сочинение-описание внешности человека на основе личных наблюдений или по картине;</p> <p>составление сложного плана собственного высказывания с элементами рассуждения.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет основную мысль рассуждения, продумывает содержание высказывания; • составляет сложный план собственного высказывания; • отбирает языковые средства в соответствии с замыслом высказывания, стилем и типом речи; <p>определяет стиль текста;</p> <ul style="list-style-type: none"> • находит элементы описания внешности • отбирает материал для выборочного изложения; • создаёт свой текст-описание внешности человека на основе данного, сохраняя авторские средства выразительности; • совершенствует написанное; <ul style="list-style-type: none"> • определяет стиль текста; • находит описание процессов труда в тексте и определяет особенности его построения, цель использования; • создаёт свой текст-описание на основе данного, сохраняя авторские языковые средства; • совершенствует написанное; <ul style="list-style-type: none"> • определяет тему, основную мысль, стиль и жанр сочинения; • собирает и систематизирует материал для сочинения; • отбирает языковые средства, соответствующие замыслу, жанру и стилю высказывания; • строит собственное высказывание на основе собранных материалов; • совершенствует написанное; <ul style="list-style-type: none"> • определяет тему, основную мысль, адресата высказывания; • продумывает причинно-следственные связи и основное содержание высказывания; • составляет сложный план.
---	--

ПОВТОРЕНИЕ В КОНЦЕ ГОДА (1ч)

8 КЛАСС

70 – 2 часа в неделю

ВВЕДЕНИЕ (1 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
О развитии русского языка.	<ul style="list-style-type: none"> • понимает язык как развивающееся явление; • оперирует сведениями о развитии русского языка; • доказывает тезис о развитии русского языка.

I. СВЕДЕНИЯ О ЯЗЫКЕ.

ЯЗЫКОВЫЕ ЕДИНИЦЫ И НОРМЫ ИХ УПОТРЕБЛЕНИЯ

(45 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
ПОВТОРЕНИЕ (2 ч)	
Части речи (самостоятельные и служебные, междометие), их значение и грамматические признаки. Стилистические особенности частей речи.	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт части речи, указывает их грамматические признаки; • уместно использует слова разных частей речи в собственных высказываниях; • определяет роль частей речи и целесообразность использования в текстах разных стилей, типов и жанров.
Синтаксис и пунктуация (43 ч) Словосочетание и предложение (4 ч)	
Понятие о синтаксисе и пунктуации. Словосочетание, его назначение в языке. Строение словосочетания. Виды словосочетаний по способу выражения главного слова (повторение и углубление знаний).	<ul style="list-style-type: none"> • определяет главное и зависимое слово в словосочетании; • правильно строит, распространяет и употребляет в речи словосочетания, в том числе словосочетания, в которых допускаются ошибки в форме зависимого слова

	<p>и словосочетания, различающиеся в русском и украинском языках;</p> <ul style="list-style-type: none"> • употребляет синонимичные словосочетания.
<p>Предложение, его роль в языке. Виды предложений по цели высказывания, по эмоциональной окраске. Предложения двусоставные и односоставные, простые и сложные предложения. Порядок слов в предложении. Логическое ударение (повторение и углубление знаний).</p> <p>Пунктуация Знаки препинания в конце предложения.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • различает основные виды простого предложения (по цели высказывания, по наличию или отсутствию эмоциональной окраски, по характеру грамматической основы, по количеству грамматических основ); • правильно строит и употребляет в речи основные виды простого предложения с учетом разнообразия речевых задач; • интонационно правильно оформляет разные виды предложений по цели высказывания, а также восклицательные предложения, передающие различные эмоциональные оттенки значения в устной речи; • использует логическое ударение и порядок слов для повышения выразительности речи; • употребляет риторический вопрос и вопросно-ответную форму изложения как средство выразительности речи.
<p>Межпредметные связи: инверсия в художественном произведении (литература).</p>	
<p>ДВУСОСТАВНОЕ ПРОСТОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ. ГЛАВНЫЕ И ВТОРОСТЕПЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ (6 ч)</p>	
<p>Главные члены предложения: подлежащее и сказуемое. Способы выражения подлежащего. Простое и составное сказуемое (глагольное и именное).</p> <p>Пунктуация Тире между подлежащим и сказуемым.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • различает в предложении главные и второстепенные члены предложения; • опознаёт подлежащее и сказуемое, выраженные разными способами; • строит и уместно употребляет в речи предложения, в которых главные члены выражены разными способами;.

	<ul style="list-style-type: none"> • правильно использует видо-временные формы глаголов-сказуемых; • замечает и исправляет ошибки, вызванные нарушением связи между подлежащим и сказуемым, в том числе между подлежащим, выраженным словосочетанием или сложносокращённым словом
<p>Второстепенные члены предложения: определение, дополнение и обстоятельство (повторение и углубление изученного). Приложение как разновидность определения (ознакомление). Виды обстоятельств по значению. Сравнительный оборот.</p> <p>Орфография Написание одиночных прилагательных через дефис, приложения, выделяемые кавычками.</p> <p>Пунктуация Выделение запятыми сравнительного оборота.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • различает второстепенные члены предложения, в том числе приложения как разновидность определения и разные виды обстоятельств; • строит предложения, в которых второстепенные члены выражены разными способами; • употребляет обстоятельства времени как средство связи в повествовательных текстах и обстоятельства места как средства связи в описательных текстах; • использует определения и сравнительные обороты как средство выразительности речи.
<p>Межпредметные связи: эпитет и сравнение как художественные приёмы (литература).</p>	
<p>Односоставные предложения (5 ч)</p>	
<p>Односоставные предложения с главным членом в форме сказуемого (определённо-личные, неопределённо-личные, безличные) и подлежащего (назывные), их роль в языке.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт односоставные предложения и определяет их роль в языке; • различает виды односоставных предложений, в том числе в составе сложного предложения; • строит и уместно использует в речи односоставные предложения; • различает употребление безличных предложений в русском и украинском языках; • употребляет назывные предложения в описаниях для обозначения времени и места; • использует двусоставные и односоставные предложения как синтаксические синонимы.

<p>Межпредметные связи: односоставные предложения как изобразительное средство в художественных произведениях (литература).</p>	
<p>Неполные предложения (1ч)</p>	
<p>Неполные предложения, их роль в языке (повторение и углубление знаний). Пунктуация Тире в неполных предложениях.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт неполные предложения; • соблюдает интонацию неполных предложений; • правильно и уместно использует неполные предложения в диалоге, а также в составе сложных предложений с целью предупреждения неоправданных повторений.
<p>Межпредметные связи: неполные предложения как изобразительное средство в художественном произведении (литература).</p>	
<p>Предложения с однородными членами (6 ч)</p>	
<p>Однородные члены с союзной, бессоюзной и смешанной связью, их роль в предложении. (повторение и углубление знаний). Однородные и неоднородные определения. Пунктуация Запятая между однородными членами.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит однородные члены предложения, разные ряды однородных членов в одном предложении; • распознаёт однородные и неоднородные определения; • соблюдает интонацию предложений с однородными членами; • правильно строит предложения с однородными членами, в том числе с союзами <i>не только..., но и...; так..., как и...; не столько..., сколько...;</i> с однородными и неоднородными определениями; • уместно использует в речи предложения с однородными членами, с разными рядами однородных членов, с однородными и неоднородными определениями.
<p>Обобщающие слова в предложениях с однородными членами. Пунктуация Двоеточие и тире при обобщающих словах в предложении с однородными членами.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит обобщающие слова при однородных членах; • соблюдает интонацию предложений с обобщающими словами при однородных членах; • строит предложения с обобщающими словами при однородных членах;

	<ul style="list-style-type: none"> • уместно употребляет в речи предложения с обобщающими словами при однородных членах.
<p>Межпредметные связи: ряды разных по характеру слов в качестве однородных членов предложения как средство художественной выразительности (литература).</p>	
<p>Предложения с обращениями, вводными словами (словосочетаниями, предложениями) (5 ч)</p>	
<p>Обращение, его назначение в языке (повторение и углубление знаний). Нераспространенное и распространенное обращение (повторение и углубление знаний).</p> <p>Пунктуация Знаки препинания при обращении.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит в тексте обращения, распространённые и нераспространённые; • интонационно правильно оформляет предложения с обращениями в устной речи; • строит предложения с распространёнными и нераспространёнными обращениями; • уместно использует в речи обращения для привлечения внимания собеседника (читателя) и выражения отношения к нему.
<p>Вводные слова (словосочетания, предложения), их роль в языке (повторение и углубление знаний).</p> <p>Пунктуация Знаки препинания при вводных словах словосочетаниях, предложениях</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит в тексте вводные слова (словосочетания, предложения), определяет их значение и цель использования; • интонационно правильно оформляет вводные слова (сочетания, предложения) в устной речи; • строит предложения с вводными словами (словосочетаниями, предложениями), учитывая сферу общения; • производит синонимическую замену вводных слов; • правильно и уместно употребляет вводные слова (словосочетания, предложения), в том числе и для связи предложений в тексте.
<p>Межпредметные связи: использование вводных слов для связи частей научного текста (математика, физика, история и др.).</p>	

ПРЕДЛОЖЕНИЯ С ОБОСОБЛЕННЫМИ ЧЛЕНАМИ (12 ч)	
<p>Понятие об обособлении. Обособленные второстепенные члены (в том числе уточняющие), их роль в предложении.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит обособленные и уточняющие члены предложения и определяет их роль; • строит предложения с обособленными и уточняющими членами; • интонационно правильно читает предложения с обособленными и уточняющими членами; • использует в речи обособление в целях смыслового выделения или уточнения части высказывания.
<p>Обособленные определения. Пунктуация Знаки препинания при обособленных определениях.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит обособленные и уточняющие определения, в том числе выраженные причастным оборотом, и объясняет цель их использования; • строит предложения с обособленными и уточняющими определениями; • интонационно правильно читает предложения с обособленными и уточняющими определениями; • использует в речи обособленные определения в целях смыслового выделения или уточнения части высказывания.
<p>Обособленные приложения. Пунктуация Знаки препинания при обособленных приложениях.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит обособленные приложения и объясняет цель их использования; • строит предложения с обособленными приложениями; • интонационно правильно читает предложения с обособленными приложениями; • использует в речи обособленные приложения в целях смыслового выделения или уточнения части высказывания.
<p>Обособленные обстоятельства. Пунктуация Знаки препинания при обособленных обстоятельствах.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит обособленные обстоятельства, в том числе выраженные деепричастием и деепричастным оборотом, и объясняет цель их использования;

	<ul style="list-style-type: none"> • строит предложения с обособленными обстоятельствами; • интонационно правильно читает предложения с обособленными обстоятельствами; • использует в речи обособленные обстоятельства в целях смыслового выделения или уточнения части высказывания, а также как средство связи предложений в тексте.
<p>Межпредметные связи: обособление как средство художественной выразительности (литература); использование конструкций с обособленными членами в текстах научного стиля (история, география, литература и др.).</p>	
<p><i>Способы передачи чужой речи (4 ч)</i></p>	
<p>Прямая и косвенная речь как способы передачи чужой речи (повторение и углубление знаний). Пунктуация Знаки препинания при прямой речи.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит слова автора и прямую речь, предложения с косвенной речью; • строит предложения с прямой речью, предложения с косвенной речью, использует различные глаголы-синонимы, вводящие прямую речь; • соблюдает интонацию предложений с прямой речью, предложений с косвенной речью; • заменяет прямую речь косвенной и использует в качестве синонимов предложения с чужой речью, переданной различными способами; • правильно и уместно использует в речи предложения с прямой речью, предложения с косвенной речью.
<p>Цитата как способ передачи чужой речи. Пунктуация Знаки препинания при цитате.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • находит цитаты в тексте и объясняет цель их использования; • правильно и уместно использует цитаты в речи, в том числе для подкрепления и пояснения излагаемой мысли, используя разные способы их оформления.

<p>Диалог (повторение и углубление знаний). <i>Пунктуация</i> Знаки препинания при диалоге.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • выразительно читает диалог, в том числе в лицах; • строит диалоги с учетом требований речевой ситуации и замысла; • включает в диалог формулы и выражения речевого этикета.
<p>Межпредметные связи: речь персонажа в диалоге и слова автора (литература), использование цитат в текстах научного стиля (история и др.).</p>	

II. РЕЧЬ. РЕЧЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (23 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
<p>Общение, виды и правила общения. Законы общения. Подготовленная и спонтанная речь. Литературная и нелитературная речь. (3ч)</p> <p>Виды работ: <i>Слушание</i> слушание-понимание научно-популярных текстов о культуре общения (объем текста – 600–700 слов, время звучания – 6–7 минут).</p> <p><i>Чтение</i> чтение-понимание (молча) научно-популярных текстов о культуре общения.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • воспринимает фактическое и смысловое содержание текста; • отличает литературную речь от нелитературной; • обосновывает соответствие текста нормам литературной речи, находит отступления от норм; • записывает опорные слова по ходу слушания. • понимает фактическое содержание; • выделяет тематические предложения абзаца; • находит основную и дополнительную информацию в тексте; • составляет цитатный план прочитанного текста; • делает тематические выписки; • обосновывает соответствие текста нормам литературной речи.

<p>Говорение составление диалога о культуре общения.</p> <p>устное сообщение о языке и культуре речи (о нормах литературной речи, о законах и правилах общения), с элементами сравнения и обобщения.</p> <p>Письмо сжатое изложение научно-популярного текста о культуре речи и общения по самостоятельно составленному сложному плану.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ориентируется в ситуации общения; • отбирает языковые средства, способствующие бесконфликтному ведению диалога; • ведёт спонтанный диалог, свободно оперируя знаниями о культуре общения; • учитывает действие законов и правил общения. • отбирает языковые средства и элементы содержания в соответствии с замыслом высказывания; • составляет сложный план и систематизирует отобранный материал; • строит устное сообщение в соответствии с нормами литературного языка; использует тематические выписки, прибегая к различным способам цитирования. • определяет основную и второстепенную информацию • составляет сложный план сжатого изложения; • отбирает материал из текста соответственно плану; • сжато излагает текст; • совершенствует написанное.
<p>Текст и его признаки, относительно самостоятельные части текста. Виды связи предложений в тексте: цепная, параллельная, смешанная (повторение и углубление знаний). (5 ч).</p> <p>Виды работ: Слушание слушание-понимание текстов разных стилей, типов, жанров.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • прогнозирует содержание текста по заголовку; • формулирует тему и основную мысль текста; • воспринимая на слух структуру текста, выделяет зачин, основную часть, концовку.

<p>Чтение чтение-понимание (вслух) текстов разных типов, стилей, жанров.</p> <p>Говорение подробный пересказ текста повествовательного характера.</p> <p>Письмо подробное изложение текста повествовательного характера.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • читает, соблюдая нормы произношения; • понимает фактическое содержание текста; • устанавливает границы зачина, основной части, концовки; • определяет вид зачина, способы развертывания содержания и виды связи предложений в тексте; • находит лексические и синтаксические средства создания выразительности. <ul style="list-style-type: none"> • определяет тему, основную мысль текста; • находит границы зачина, основной части, концовки; • сохраняет при пересказе авторские способы развертывания содержания в тексте; <ul style="list-style-type: none"> • определяет тему, основную мысль текста; • составляет простой план текста; • подробно излагает основное содержание текста, сохраняя вид зачина, авторские способы развертывания содержания и виды связи предложений в тексте; • совершенствует написанное.
<p>Типы речи. Построение описания местности, памятников истории и культуры. Рассказ с обрамлением на основе услышанного или личного опыта. (7 ч).</p> <p>Виды работ: Слушание слушание-понимание текстов разных типов и стилей с элементами описания местности, памятников истории и культуры.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет тему и основную мысль; • воспринимает на слух структуру текста и находит в его частях элементы описания местности, памятников истории и культуры; • обосновывает их роль в раскрытии авторского замысла

Чтение

чтение-понимание (молча и вслух) текстов разных типов и стилей с элементами описания местности, памятников истории и культуры.

Говорение

составление диалога (диалог-расспрос), включающего реплики с элементами описания местности, памятников истории и культуры.

выборочный пересказ повествовательных текстов с элементами описания местности, памятников истории и культуры.

устное сочинение-рассказ с обрамлением и элементами описания местности, памятников истории и культуры.

Письмо

выборочное изложение текстов повествовательного характера с элементами описания местности, памятников истории и культуры.

- понимает фактическое содержание текста и выделяет в тексте элементы описания местности, памятников истории и культуры, анализирует их композицию и содержание;

- обосновывает роль элементов описания местности, памятников истории и культуры в раскрытии темы и основной мысли.

- ориентируется в ситуации общения;

- отбирает необходимые элементы содержания;

- ведёт диалог с учётом законов и правил общения;

- тактично расспрашивает собеседника, пользуясь синонимичными средствами запроса информации.

- выделяет в прослушанном тексте микротемы-описания;

- подробно передает их содержание, сохраняя композиционную структуру;

- создает целый завершённый текст выборочного изложения с сохранением стиля и авторских средств создания выразительности речи.

- отбирает материал, соответствующий замыслу;

- создает текст, соответствующий композиционной форме рассказа, придумывает к нему обрамление;

- включает элементы описания местности, памятников истории и культуры как внесюжетные элементы, способствующие раскрытию авторского замысла.

- прогнозирует, тип, стиль и микротемы на основе заглавия;

- анализирует композиционную структуру и определяет тип

<p>сочинение-рассказ с обрамлением и элементами описания местности, памятников культуры и истории.</p>	<p>вые элементы содержания, входящих в состав текста типов речи: описания местности, памятников культуры и истории, устанавливает их роль в раскрытии замысла;</p> <ul style="list-style-type: none"> • отбирает необходимые микро-темы для раскрытия заданной учителем темы выборочного изложения; • создает целый завершённый текст, сохраняя стиль исходного текста. • накапливает материал для рассказа с внесюжетными элементами в виде описания местности, памятников культуры и истории, диалогов или интервью и др.; • создает обрамление к рассказу; • систематизирует материал соответственно композиционной форме рассказа; • редактирует черновой вариант текста, устраняя все, что не способствует раскрытию замысла • создает текст рассказа с обрамлением.
<p>Стили речи. Ошибки, нарушающие стилистическое единство текста. Публицистический стиль: сфера использования, функции, тематика, адресат. Языковые особенности публицистического стиля, жанры публицистического стиля: интервью. (8 ч).</p> <p>Виды работ: <i>Слушание</i> слушание-понимание текстов публицистического стиля на морально-этические темы (объем текста – 600–700 слов).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • прогнозирует содержание текста по заголовку; • формулирует тему и основную мысль текста; • воспринимает на слух структуру текста, выделяет зачин, основную часть, концовку; • определяет вид зачина и обосновывает его соответствие авторскому замыслу.

<p>Чтение чтение-понимание (вслух) публицистических текстов на морально-этические темы.</p> <p>Говорение составление диалога с элементами рассуждения и оценки на морально-этические темы.</p> <p>устное сочинение-рассуждение на морально-этические темы в публицистическом стиле по сложному плану.</p> <p>Письмо сжатое изложение текста публицистического стиля на морально-этические темы.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • читает, соблюдая нормы произношения; • понимает фактическое содержание текста; • устанавливает границы зачина, основной части, концовки; • определяет вид зачина, способы развертывания содержания и виды связи предложений в тексте; • находят лексические и синтаксические средства создания выразительности. • определяет ситуацию общения; • вступает в общение, рассуждая на морально-этические темы; • высказывает оценочные суждения, проявляя уважение к собеседнику; • использует публицистические языковые средства воздействия на собеседника; • определяет тему, основную мысль собственного высказывания, адресата речи; • составляет сложный план; • сопоставляет варианты видов зачинов и обосновывает уместность выбранного; • строит публицистический текст-рассуждение в соответствии с составленным планом, уместно выбирая вид зачина и используя разные способы развертывания содержания и средства связи предложений в тексте. • определяет тему, основную мысль и авторскую позицию; • составляет сложный план и отбирает основную информацию из текста соответственно плану; • сжато излагает основное содержание текста, сохраняя авторскую позицию; • совершенствует написанное, находит и исправляет ошибки, на
--	--

<p>сочинение-рассуждение на морально-этические темы в публицистическом стиле по сложному плану</p>	<p>рушающие стилистическое единство текста.</p> <ul style="list-style-type: none"> • определяет тему, основную мысль собственного высказывания, адресата речи; • уместно выбирает вид зачина, характерные для публицистического стиля языковые средства; • использует различные приёмы развертывания содержания текста; • составляет сложный план собственного высказывания; • создаёт текст-рассуждение в публицистическом стиле, подбирая убедительные аргументы для обоснования своей позиции; • совершенствует написанное, находит и исправляет ошибки, нарушающие стилистическое единство текста.
--	--

ПОВТОРЕНИЕ В КОНЦЕ ГОДА (1ч)

9 КЛАСС

70 часов – 2 часа в неделю

ВВЕДЕНИЕ (1 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
<p>Русский язык в современном мире.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • раскрывает функции русского языка в современном мире; • обосновывает функции русского языка в современном мире.

I. СВЕДЕНИЯ О ЯЗЫКЕ.

ЯЗЫКОВЫЕ ЕДИНИЦЫ И НОРМЫ ИХ УПОТРЕБЛЕНИЯ

(45 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
ПОВТОРЕНИЕ (2 ч)	
<p>Простое предложение Пунктуация Знаки препинания в простом предложении.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • различает основные виды простого предложения (по цели высказывания, по наличию или отсутствию эмоциональной окраски,

	<p>по характеру грамматической основы, по наличию второстепенных членов предложения, по наличию обособленных членов);</p> <ul style="list-style-type: none"> • правильно строит и употребляет в речи основные виды простого предложения с учетом разнообразия речевых задач; • интонационно правильно оформляет разные виды предложений.
<p>Лексическое и фразеологическое богатство русского языка. Эмоционально и стилистически окрашенные слова и фразеологизмы.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • осознаёт богатство словарного состава русского языка; • использует в речи слова и фразеологизмы, в том числе эмоционально и стилистически окрашенные, с учётом сферы и стиля общения.
<p>Синтаксис и пунктуация (43 ч) Сложное предложение (1 ч)</p>	
<p>Сложное предложение и его признаки. Роль сложного предложения в речи. Основные виды сложных предложений.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт сложные предложения и определяет их роль в речи; • различает основные виды сложных предложений, определяет их структуру и средства связи между частями; • строит сложные предложения.
<p>Сложносочиненное предложение (6 ч)</p>	
<p>Сложносочиненное предложение; его строение и средства связи в нем. Смысловые отношения между частями сложносочиненного предложения</p> <p><i>Пунктуация</i></p> <p>Знаки препинания между частями сложносочиненного предложения.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • различает сложносочиненные предложения в тексте; • определяет структуру сложносочинённого предложения и указывает средства связи его частей; • устанавливает и объясняет смысловые отношения между частями сложносочиненного предложения; • соблюдает интонацию сложносочинённого предложения; • строит сложносочинённые предложения, используя разные виды сочинительных союзов; • правильно и уместно использует в речи сложносочиненные предложения;

	<ul style="list-style-type: none"> • употребляет как синтаксические синонимы сложносочинённые предложения с различными союзами, а также сложносочинённое предложение и ряд простых.
<p>Межпредметные связи: описание в художественном произведении (литература).</p>	
<p>Сложноподчиненное предложение (14 ч)</p>	
<p>Сложноподчиненное предложение; его строение и средства связи. Место придаточной части по отношению к главной. Указательные слова в главной части</p> <p><i>Пунктуация</i></p> <p>Знаки препинания между частями сложноподчиненного предложения.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознает сложноподчиненные предложения; • выделяет в сложноподчиненном предложении главную и придаточную части, определяет место придаточной части по отношению к главной; • находит средства связи между главной и придаточной частями сложноподчинённого предложения, определяет их роль; • распознает указательные слова в главной части; поясняет их роль; • строит сложноподчиненные предложения, используя подчинительные союзы и союзные слова, а также указательные слова; • соблюдает интонацию сложноподчинённого предложения при чтении и говорении.
<p>Основные виды придаточных предложений: определительные, изъяснительные, обстоятельственные (места, времени, образа действия и степени, сравнительные, причины, следствия, цели, условия, уступки).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт сложноподчинённые предложения с разными видами придаточной части; • выделяет главную и придаточную части и объясняет смысловые отношения между ними; • указывает средства связи главной и придаточной части; • определяет вид придаточной части; • производит синонимическую замену сложноподчиненного простым предложением с обособленными членами;

	<ul style="list-style-type: none"> • употребляет в речи сложноподчиненные предложения с разными видами придаточной части.
<p>Сложноподчиненное предложение с несколькими придаточными.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт сложноподчинённые предложения с несколькими придаточными частями; • определяет вид подчинения придаточных предложений; • указывает средства связи и определяет вид придаточных частей; • строит сложноподчиненные предложения с несколькими придаточными; • использует в речи сложноподчиненные предложения с несколькими придаточными; • соблюдает интонацию сложноподчинённого предложения с несколькими придаточными при чтении и говорении.
<p>Межпредметные связи: научные определения и установление причинно-следственных связей между явлениями.</p>	
<p>Бессоюзное сложное предложение (8 ч)</p>	
<p>Бессоюзное сложное предложение. Смысловые отношения между его частями</p> <p><i>Пунктуация</i></p> <p>Знаки препинания в бессоюзном сложном предложении.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • опознаёт бессоюзное сложное предложение и устанавливает смысловые отношения между частями; • строит бессоюзные сложные предложения; • соблюдает интонацию бессоюзного сложного предложения; • правильно и уместно использует бессоюзные сложные предложения в речи; • употребляет сложные предложения с союзами, без союзов и простые предложения как синтаксические синонимы.
<p>Межпредметные связи: описание в художественном произведении (литература).</p>	
<p>Сложное предложение с разными видами связи (6 ч)</p>	
<p>Сложное предложение с разными видами союзной и бессоюзной связи</p> <p><i>Пунктуация</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • распознаёт сложное предложение с разными видами связи и устанавливает смысловые отношения между частями;

<p>Знаки препинания в сложном предложении с разными видами связи.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • строит сложные предложения с разными видами связи; • правильно интонирует сложные предложения с разными видами связи; • уместно использует сложные предложения с разными видами связи в речи.
<p>Межпредметные связи: использование сложных синтаксических конструкций в художественных описаниях (литература).</p>	
<p align="center">ПОВТОРЕНИЕ И СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ИЗУЧЕННОГО В 5-9 КЛАССАХ (9 ч)</p>	
<p>Основные уровни русского языка. Фонетика, лексика, фразеология, словообразование, морфология, синтаксис орфография и пунктуация.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • понимает орфоэпические, лексические, грамматические, орфографические и пунктуационные нормы русского литературного языка; • анализирует особенности употребления основных единиц языка с точки зрения соблюдения . • владеет нормами русского литературного языка.

II. РЕЧЬ. РЕЧЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (23 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
<p>Общение и речь. Основные функции общения. Законы общения (систематизация и обобщение изученного). Национальные особенности общения. (5 ч).</p> <p>Виды работ: Слушание слушание-понимание научно-популярных текстов об особенностях национального общения (объем текста – 700–800 слов; время звучания – 6–7 минут).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • понимает содержание текста, выделяет микротемы; • формулирует вопросы по прослушанному тексту; • высказывает оценочные суждения;

Чтение

чтение-понимание молча научно-популярных текстов об особенностях общения людей разных национальностей.

Говорение

составление диалогов полемического характера по материалам прочитанных и прослушанных текстов.

устное сочинение-рассуждение на морально-этическую тему.

- определяет основные функции общения, описанного в тексте, отмечает его национальные особенности;

- устанавливает, действие каких законов общения проявляется в описанной ситуации.

- читает и понимает фактическое содержание, формулирует тему, главную мысль, выделяет микротемы и обосновывает их уместность;

- критически оценивает содержание прочитанного;

- определяет функции общения, проявление национальных особенностей общения, устанавливает, действие каких законов общения проявляется в описанных ситуациях и какое речевое поведение уместно.

- ориентируется в учебной ситуации общения;

- вступает в диалог, запрашивает информацию, показывает в репликах, что собеседник услышан;

- использует языковые средства, способствующие бесконфликтному общению;

- аргументирует свои суждения и учитывает аргументы партнера по общению;

- учитывает действие законов общения, национальные особенности общения и целесообразно использует приемы воздействия на собеседника;

- ориентируется в границах темы и отбирает микротемы, элементы содержания, языковые средства в соответствии с замыслом;

- располагает собранный материал по самостоятельно составленному плану;

- уместно использует изученные лексические и синтаксические средства создания выразительности.

<p>Письмо сжатое изложение текста на морально-этическую тему.</p> <p>сочинение-эссе на морально-этическую тему.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • выделяет главную информацию в тексте; • владеет приемами сжатия текста; • создает сжатый текст, эквивалентный по содержанию прослушанному, сохраняя стиль текста; • совершенствует написанное; • ориентируется в ситуации общения и осуществляет отбор содержания (примеры, эпизоды, диалоги) в соответствии с замыслом; • составляет сложный план и систематизирует собранный материал; • редактирует черновой вариант сочинения, устраняя ошибки разных видов; • создает текст, соответствующий замыслу.
<p>Текст и его основные признаки (обобщение и систематизация). Подтекст (подтекстовая информация). Требования к развертыванию основной части текста. Концовка и ее назначение в тексте. Средства связи в тексте (обобщение и систематизация). (10 ч)</p> <p>Виды работ: Слушание слушание-понимание текстов разных типов и стилей на общественные темы (объем текста – 700–800 слов; время звучания 6–7 минут).</p> <p>Чтение чтение-понимание (вслух и молча) текстов художественного стиля.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • понимает содержание и основную мысль текста; • разграничивает словесно оформленную (фактуальную) и словесно не выраженную (подтекстовую) информацию; • выделяет зачин, концовку, находит средства связи между частями текста, обосновывает свои суждения. • выразительно читает, передавая с помощью интонации смысловые оттенки;

<p><i>Говорение</i></p> <p>составление диалога полеми- ческого характера на обществен- ные темы.</p> <p>выборочный пересказ текста на общественные темы.</p> <p>устное сочинение на обще- ственную тему (с элементами ин- тервью).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • выделяет относительно са- мостоятельные части текста: за- чин, концовку; определяет их на- значение в тексте; • разграничивает фактуаль- ную и подтекстовую информа- цию, обосновывая свои суждения; • анализирует композицион- ную структуру текста, обосновы- вает уместность выбранных авто- ром микротем; • аргументирует целесообраз- ность отбора языковых средств. • анализирует ситуацию обще- ния и вступает в диалог, соблюдая правила общения и речевой этикет; • применяет убедительные ар- гументы и учитывает аргументы собеседника; • поддерживает коммуника- тивный контакт, выражая свою точку зрения и уважительно отно- сится к мнению оппонента; • учитывает действие законов общения. • определяет фактуальную и подтекстовую информацию; • находит зачин и концовку, определяет их роль в тексте, ука- зывает средства связи между от- носительно самостоятельными частями текста; • объясняет, благодаря чему воз- никает подтекстовая информация; • осуществляет отбор микро- тем и создает текст на их основе в соответствии с заданной темой. • осмысливает границы те- мы, формулирует главную мысль, планирует воздействие на слуша- теля и правильно осуществляет выбор стиля и жанра; • собирает материал к выска- зыванию (делает выписки, под- бирает статистические данные, записывает мнения, берет интер- вью);
--	---

<p>Письмо</p> <p>выборочное изложение текста публицистического стиля на общественные темы.</p> <p>сочинение на общественно важную тему.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • планирует и создает текст в соответствии с планом, используя синонимичные средства введения цитат. • прогнозирует, тип, стиль текста на основе заглавия; • анализирует композиционную структуру, находит зачин и концовку, определяет их роль в тексте, средства связи между относительно самостоятельными частями текста; • отбирает необходимые микро-темы для раскрытия заданной учителем темы выборочного изложения; • создает целостный завершённый текст, сохраняя стиль исходного текста. • определяет тему и коммуникативную цель высказывания; • использует в сочинении материал, собранный на основе наблюдения, опроса; • создаёт зачин и концовку, соответствующие коммуникативному намерению; • планирует и систематизирует материал в соответствии с требованиями к его изложению в основной части; • компоует материал так, чтобы можно было извлечь подтекстовую информацию; • создает соответствующий замыслу текст; • редактирует черновой вариант, находит и исправляет ошибки разных видов.
<p>Стили и типы речи. Научный и официально-деловой стили: типовая ситуация общения, языковые особенности (повторение и углубление). Средства связи в научном тексте. Жанры научного стили: тезисы, конспект, реферат.</p>	

Особенности и правила официального общения. Жанры официально-делового стиля: заявление, автобиография. (8 ч).

Виды работ:

Слушание

слушание-понимание текстов научного стиля, включающих разные типы речи (объём текста – 700–800 слов; время звучания – 7–8 минут).

Чтение

чтение-понимание молча текстов научного стиля, включающих разные типы речи.

Говорение

составление диалогов интерпретационного характера;

- понимает содержание и смысл текста;
  - делает записи по ходу слушания;
  - определяет типовую ситуацию общения и характерные для научного стиля языковые особенности и средства связи;
  - определяет входящие в состав текста типы речи и обосновывает их уместность;
  - запоминает и воспроизводит основные положения текста, сохраняя языковые особенности стиля.
-
- читает и понимает фактическое содержание текста, формулирует тему, называет основные микротемы;
  - определяет типы речи, встречающиеся в тексте;
  - определяет стиль и обосновывает свое мнение;
  - выделяет зачин и концовку в данном тексте;
  - называет средства связи предложений в тексте.
-
- ориентируется в ситуации общения, правильно выбирает стиль;
  - создает реплику-зачин, заявляя тему, и реплику-концовку, соответствующую нормам речевого этикета;
  - использует в репликах информацию из прочитанных и прослушанных текстов;
  - запрашивает и сообщает информацию, не отклоняясь от темы;
  - выражает критическое отношение к передаваемой информации.

<p>составление диалогов по заданной ситуации официального общения;</p> <p>сжатый пересказ научных текстов;</p> <p>Письмо тезисы научных и научно-популярных статей;</p> <p>конспект научно-популярной статьи;</p> <p>реферат по двум-трем источникам;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • анализирует ситуацию общения и адекватно выстраивает взаимодействие с партнером; • учитывает правила официального общения и уместно использует формулы речевого этикета; • высказывает свое мнение и уважительно относится к мнению собеседник. • использует разнообразные приемы сжатия текста (опускает примеры, иллюстрации, повторяющиеся части); • выделяет тематические предложения абзаца и адекватно передает их содержание; • создает текст на основе данного, сохраняя научный стиль изложения. • выделяет главную информацию абзаца; • объединяет сходные смыслы и переформулирует, сжимая текст; • записывает основные положения статьи, сохраняя композиционную структуру первичного текста. • осуществляет первичную и вторичную обработку информации, отражает ее разными способами (опорные слова, словосочетания, логические схемы, план); • пользуется приемами увеличения скорости записи (условные обозначения, сокращения, записи инициальных и конечных букв); • соблюдает правила конспектирования. • отбирает из разных источников материал по теме реферата; • правильно выбирает вид и содержание вступления; • использует речевые стереотипы, характерные для реферата; • придерживается композиционной структуры жанра;
--	---

<p>заявление;</p> <p>автобиография.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • излагает без искажения и субъективных оценок содержание источников; • корректно выражает свое мнение по поводу суждений авторов; • создает заключение-обобщение; • совершенствует написанное. • создает текст заявления в соответствии с заданной ситуацией, выдерживая стиль и не нарушая устойчивой композиционной формы. • отличает художественную автобиографию от официально-деловой; • отбирает содержание и соответствующие официально-деловому стилю языковые средства; • создает текст автобиографии в официально-деловом стиле и совершенствует его в соответствии с требованиями стиля.
---	---

II. 10–12 КЛАССЫ

10 КЛАСС

35 часов – 1 час в неделю

ВВЕДЕНИЕ (1ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
<p>Культура речи как науки о языке. Культура русской речи в Украине.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • понимает назначение культуры речи как науки о языке; • обосновывает необходимость соблюдения правил культуры речи.

**І. СВЕДЕНИЯ О ЯЗЫКЕ.
ЯЗЫКОВЫЕ ЕДИНИЦЫ И НОРМЫ ИХ УПОТРЕБЛЕНИЯ
(17ч)**

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
УГЛУБЛЕНИЕ И СИТЕМАТИЗАЦИЯ ВАЖНЕЙШИХ СВЕДЕ- НИЙ ПО ФОНЕТИКЕ, ЛЕКСИКОЛОГИИ, СЛОВООБРАЗОВАНИЮ И ПРАВОПИСАНИЮ	
Звуки речи и знаки письма. Основные нормы русского литературного произношения. Сложные случаи правописания безударных гласных, мягкого знака. Стилистические средства фонетики. (5 ч)	<ul style="list-style-type: none"> • производит языковой анализ; • использует изученные языковые средства в собственных устных и письменных высказываниях; • соблюдает нормы русского литературного языка.
Морфемная структура слова. Основные орфограммы в корнях, префиксах и суффиксах. Способы образования слов. Стилистические средства словообразования. (6 ч).	<ul style="list-style-type: none"> • производит языковой анализ; • использует изученные языковые средства в собственных устных и письменных высказываниях; • соблюдает нормы русского литературного языка.
Группы слов по значению, происхождению, употреблению и активности использования. Синонимическое богатство русского языка. Роль фразеологизмов в речи. Стилистическое богатство лексики и фразеологии. (6 ч).	<ul style="list-style-type: none"> • производит языковой анализ; • использует изученные языковые средства в собственных устных и письменных высказываниях; • соблюдает нормы русского литературного языка.

**ІІ. РЕЧЬ. РЕЧЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
(16 ч)**

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
<p>Основные сведения об общении и речи. Требования к хорошей речи (повторение).</p> <p>Виды работ: Слушание слушание-понимание текстов разных стилей, типов, жанров (объем 800–900 слов, время звучания 8–9 минут).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • понимает содержание и смысл прослушанного текста, называет внеязыковые стилеобразующие факторы;

<p>Чтение</p> <p>чтение-понимание молча текстов разных стилей, типов, жанров.</p> <p>Говорение</p> <p>высказывание в научном стиле (устный развернутый ответ).</p> <p>диалог (обмен мнениями), включающий реплики с элементами художественного описания природы, местности, обстановки, внешности и т. д.</p> <p>диалог-убеждение на темы культуры речи.</p> <p>Письмо</p> <p>творческое изложение с продолжением (выражением своего отношения к событиям, героям, их поступкам и т.д.);</p> <p>составление тезисов, конспекта научного текста.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет стилистически окрашенные языковые средства, обосновывает уместность их употребления. • определяет стиль прочитанного текста; • замечает языковые средства с эмоционально-экспрессивной и функционально-стилевой окрашенностью, называет способ появления ее в слове; • обосновывает соответствие речи нормам литературного языка. • строит устный развернутый ответ в научном стиле речи. • анализирует ситуацию общения, выбирает актуальную тему, целесообразно отбирает элементы содержания и языковые средства; <ul style="list-style-type: none"> • использует в репликах элементы художественного описания (природы, внешности, обстановки, местности и т.д.) как средство создания тона восприятия предмета речи; • убедительно и эмоционально раскрывает основную мысль. • ориентируется в ситуации общения, правильно выбирает стиль; • использует вопрос как средство постановки проблемы и как средство перехода от одной микро-темы к другой; • обосновывает свое мнение достаточным количеством аргументов. • пересказывает текст, сохраняя авторские средства выразительности; • продолжает авторский текст, выражая своё отношение к событиям, героям их поступкам и т.д. • осуществляет первичную и вторичную обработку информации: читает, выделяет основную информацию, объединяет ее в смысловые блоки, располагает в необходимой последовательности.
---	---

ПОВТОРЕНИЕ В КОНЦЕ ГОДА (1 ч)

11 КЛАСС

35 часов – 1 час в неделю

ВВЕДЕНИЕ (1ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
Литературный язык как высшая форма национального языка.	<ul style="list-style-type: none"> • осознаёт, что литературный язык является высшей формой национального языка; • обосновывает то, что литературный язык является высшей формой существования языка.

I. СВЕДЕНИЯ О ЯЗЫКЕ.

ЯЗЫКОВЫЕ ЕДИНИЦЫ И НОРМЫ ИХ УПОТРЕБЛЕНИЯ (17 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
УГЛУБЛЕНИЕ И СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ВАЖНЕЙШИХ СВЕДЕНИЙ ПО МОРФОЛОГИИ, ПРАВОПИСАНИЮ И СТИЛИСТИКЕ	
Система частей речи. Общие и различные признаки частей речи. Сложные случаи правописания разных частей речи. Стилистические средства морфологии.	<ul style="list-style-type: none"> • производит языковой анализ; • использует изученные языковые средства в собственных устных и письменных высказываниях; • соблюдает нормы русского литературного языка.

II. РЕЧЬ. РЕЧЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

(16 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
Основные сведения о тексте (повторение) Виды работ: Слушание слушание-понимание текстов разных стилей, типов, жанров (объем текста – 800–900 слов; время звучания – 8–9 минут).	<ul style="list-style-type: none"> • определяет тему, главную мысль, выделяет фактическую и подтекстовую информацию; • устанавливает стилевые черты текста данного стиля и обосновывает свое мнение.

<p>Чтение чтение-понимание вслух текстов разных стилей, типов, жанров.</p> <p>Говорение диалог на актуальные общественные и личные темы.</p> <p>Письмо свободный диктант с элементами редактирования;</p> <p>отчет о проделанной работе;</p> <p>аннотация справочного характера;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • разграничивает содержание фактуальную и подтекстовую информацию; • определяет стилевые черты и качества речи, поясняет, благодаря использованию каких языковых средств и элементов содержания они сформировались; • обосновывает подчинённость выбора языковых средств и элементов содержания раскрытию замысла. • понимает значимость положительных качеств личности для установления и поддержания коммуникативного контакта и учитывает это в общении; • выбирает актуальную тему, находящуюся в области общих с партнером интересов; • соблюдает правила общения и нормы разговорного литературного языка. • понимает содержание услышанного отрезка текста; • улавливает на слух отклонения от норм разговорного литературного языка; • передает содержание услышанного, устраняя стилистические ошибки. • создает текст официально-делового стиля в жанре отчета о проделанной работе; • совершенствует написанное, устраняя ошибки, связанные с нарушением норм стиля. • создает текст аннотации справочного характера, сохраняя стандартную композиционную форму и типовой компонентный состав; • использует языковые стандарты, сохраняя единство стиля.
---	---

библиография.	<ul style="list-style-type: none"> • составляет и правильно оформляет библиографию по предложенной теме.
---------------	---

ПОВТОРЕНИЕ В КОНЦЕ ГОДА (1ч)

12 КЛАСС

35 часов – 1 час в неделю

ВВЕДЕНИЕ (1 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
<p>Язык – важнейшее средство общения и познания. Функции языка</p>	<ul style="list-style-type: none"> • понимает роль языка в жизни человека и общества, знает функции языка • оперирует конкретными сведениями о языке, о функциях языка • обосновывает тезис: «Язык – важнейшее средство общения и познания»

I. СВЕДЕНИЯ О ЯЗЫКЕ.

ЯЗЫКОВЫЕ ЕДИНИЦЫ И НОРМЫ ИХ УПОТРЕБЛЕНИЯ

(17 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
<p>УГЛУБЛЕНИЕ И СИТЕМАТИЗАЦИЯ ВАЖНЕЙШИХ СВЕДЕНИЙ ПО СИНТАКСИСУ, ПРАВОПИСАНИЮ И СТИЛИСТИКЕ</p>	
<p>Синтаксические единицы: словосочетание, предложение, текст. Грамматическая основа предложения, виды простых предложений, члены предложения. Виды сложных предложений. Интонирование разных видов предложений. Основные пунктограммы в простом и сложном предложениях, при прямой речи и диалоге. Стилистические средства синтаксиса</p>	<ul style="list-style-type: none"> • производит языковой анализ; • использует изученные языковые средства в собственных устных и письменных высказываниях; • соблюдает нормы русского литературного языка.

II. РЕЧЬ. РЕЧЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (16 ч)

Содержание темы	Требования к знаниям и умениям учащихся
<p>Основные сведения о стилях речи (повторение). (14ч) Виды работ: Слушание слушание-понимание текстов разных стилей, типов, жанров (объем текста – 80 – 900 слов; время звучания – 8 – 9 минут)</p> <p>Чтение чтение-понимание вслух текстов разных стилей, типов, жанров.</p> <p>Говорение публичный диалог дискуссионного характера;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет стиль текста; • называет стилевые черты текста и подтверждает свое мнение примерами из текста; • описывает интонационное оформление текста и называет средства интонации; • определяет стиль произношения и тип произнесения, замечает благозвучие или неблагозвучие в тексте; • выразительно читает, передавая оттенки смысла с помощью правильного интонирования; • использует средства создания звуковой выразительности речи (выбирает стиль произношения); • выделяет характерные для текста данного стиля словообразовательные элементы и обосновывает причину их использования; • отмечает лексические языковые средства текста данного стиля и устанавливает их роль в раскрытии замысла. • понимает специфику публичного диалога и выбирает соответствующее речевое поведение; • вступает в дискуссию и поддерживает коммуникативный контакт, проявляя уважительное отношение к личности собеседника и его мнению; • аргументирует свое мнение и учитывает аргументы партнера по общению.

<p>выступление на собрании в официально-деловом стиле речи;</p> <p>устный отзыв о произведении искусства.</p> <p>Письмо реферат на тему, связанную с изучаемым предметом;</p> <p>сочинение на общественные и морально-этические темы в жанре портретного очерка;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • определяет условия общения и выбирает актуальную для публики информацию, подбирает соответствующее стилю языковое оформление; • кратко и точно излагает информацию, в состав которой входят статистические данные, конкретные факты, выводы и предложение. • владеет знаниями о предмете речи; • создает устный отзыв о произведении искусства, придерживаясь типовой композиционной формы отзыва и его компонентного состава; • использует характерные для публицистической речи языковые средства. <ul style="list-style-type: none"> • ориентируется в границах темы; • определяет функции зачина и концовки, наполняет их соответствующим содержанием; • развертывает содержание основной части, раскрывая основные понятия темы, излагает сущность проблемы и подходы к ее решению, отраженные в реферируемых источниках; • выражает собственное отношение к предлагаемым авторами решениям проблемы; • выдерживает единство стиля в тексте реферата. • выбирает стиль, тональность изложения, отбирает фактический материал соответственно коммуникативной задаче; • использует при написании сочинения собранный разными способами материал; • излагает содержание в композиционной форме, соответствующей жанру портретного очерка;
--	---

<p>свободный диктант с элементами редактирования.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • совершенствует написанное: редактирует и делает стилистическую правку собственного текста. • понимает содержание услышанного отрезка текста; • улавливает на слух отклонения от норм литературного языка; • передает содержание услышанного, устраняя стилистические ошибки.
<p>Деловые бумаги (2 ч) Автобиография (резюме), доверенность, расписка, заявление.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • создает тексты деловых бумаг в официально-деловом стиле и совершенствует их в соответствии с требованиями стиля.

ПОВТОРЕНИЕ В КОНЦЕ ГОДА (1 ч)

ПРОГРАММЫ

для вечерних общеобразовательных учебных заведений

с русским языком обучения

ЛИТЕРАТУРА (русская и зарубежная)

6–12 классы

Программы составлены на основе действующих программ (программы для общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения, 2001 г. Литература. 5–11 классы, автор – Симакова Л.А.; программы для вечерней средней общеобразовательной школы, 1996 г. Литература. 6–12 классы, авторы – Мирошниченко Л.Ф., Исаева Е.А., Клименко Ж.В.; програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання, 2001 р., Зарубіжна література. 5–11 класи, автори – Б.Шалагінов (керівник авторського колективу), Л.Мірошниченко, О.Ісаєва, Ж.Клименко, О.Корнієнко, С.Рудаківська, Н.Дорофєєва за редакцією доктора філологічних наук, професора, академіка НАН України Д.Затонського, доктора філологічних наук, професора К.Шахової, кандидата філологічних наук Є. Волощук.

Программы подготовила доктор педагогических наук, доцент кафедры методики преподавания русского языка и мировой литературы НПУ им. М.П.Драгоманова Е.А. Исаева

Ответственная за выпуск главный специалист Управления содержания образования Департамента общего среднего и дошкольного образования Министерства образования и науки Украины Ж.А. Кошкина

ПРОГРАММЫ

для вечерних общеобразовательных учебных заведений
с русским языком обучения
ЛИТЕРАТУРА (русская и зарубежная)

Объяснительная записка

Литература является одним из учебных предметов в вечерней школе. *Объектом* изучения курса служат художественные произведения русской и зарубежной литератур.

Целями изучения курса является:

- приобщение школьников к сокровищнице мировой литературы, а через нее – к фундаментальным ценностям культуры во взаимодействии ее конкретно-исторических и общечеловеческих значений;
- воспитание потребности в чтении и интереса к искусству слова;
- формирование нравственных идеалов, эстетических потребностей и высокой общей читательской культуры школьников.

Предлагая учащимся для изучения лучшие образцы русской и мировой художественной литературы, курс предназначен решать такие основные задачи:

- учить школьников воспринимать литературное произведение как искусство слова, понимать его художественное своеобразие, особенности индивидуального стиля автора, рассматривать его в контексте развития культуры;
- развивать эстетические чувства и мысли школьников, их читательскую культуру и творческие способности;
- расширять читательский опыт учащихся, учить самостоятельно выбирать книгу и вести диалог с ней;
- воспитывать у учащихся толерантное отношение к другой точке зрения, уважение к другим национальным традициям;
- готовить школьников к активной деятельности в политкультурном современном обществе.

Содержание школьного курса литературы составляют: образцы русской классической и современной литературы, которые рассматриваются в контексте мирового литературного процесса; выдающиеся произведения мировой классики; основные сведения по истории литературы, без которых трудно понять место, роль и значение художественного произведения; необходимые теоретические понятия, цель которых – способствовать восприятию, пониманию и анализу художественного произведения.

Исходя из образовательно-воспитательных задач предмета и специфики вечерней школы, курс делится на два этапа: 6–9 классы и 10–12 классы.

Задачи курса *6-9-х классов* – продолжить работу, начатую в 1–5-х классах, учить школьников правильному, вдумчивому, выразительно-му чтению и пониманию прочитанного, что будет способствовать развитию устойчивого интереса к чтению, умений проводить фрагментарный анализ с целью углубления первоначального восприятия и осознания идейно-художественной специфики изучаемых произведений. Отоб-

ранные для этих классов произведения дают возможность расширить и углубить жизненные впечатления учащихся, формируя при этом их нравственные принципы и художественный вкус.

В 10–12-х классах вечерней школы изучаются произведения русской и зарубежной литературы на историко-литературной основе. Программы предусматривают темы монографические (посвященные одному писателю, чьи произведения изучаются текстуально) и обзорные (кратко характеризующие обширный историко-литературный материал, дающие представления об определенном этапе в развитии литературы).

Структура программ.

В тематический блок программ входят название темы (с возможным вариантом распределения часов) и аннотация к ней, а также рубрики «Теория литературы», «Развитие речи», «Для заучивания наизусть», «Выразительное чтение», «Для внеклассного чтения», «Тематическая аттестация». Каждый класс в программе заканчивается основными требованиями к знаниям и умениям учащихся.

Программы предполагают творческий подход учителя к преподаванию курса литературы. В некоторых темах программ учителю предлагается несколько произведений, из которых он выбирает одно для текстуального изучения. Учитель также имеет право заменять произведения, рекомендованные для обязательного изучения, текстами, указанными в рубрике «Для внеклассного чтения» (до 20%). Кроме того, он имеет право изменять количество часов, предназначенных для изучения обзорных и монографических тем (в объемах раздела), для проведения бесед по внеклассному чтению и уроков развития речи. На свой взгляд и учитывая разные формы тематического контроля, учитель распределяет определенные программы часы для проведения тематической аттестации.

6 класс

35 ч. / 1 час в неделю

(27 час. – на текстуальное изучение, 2 часа – на повторение и обобщение, 2 часа – на развитие речи, 2 часа – на внеклассное чтение, 2 часа – резерв)

Содержание учебного материала	Государственные требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
ВВЕДЕНИЕ. МИФЫ И ЛЕГЕНДЫ НАРОДОВ МИРА (6 ч.)	
<p>Введение (1ч.) Литература как искусство слова. Художественное отражение в литературе жизни, быта, обычаев, моральных ценностей и представлений о мире разных народов. Роль чтения в жизни человека. Переводная и оригинальная литература.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • обосновывает значение художественной литературы для духовного развития человека; • раскрывает роль чтения в жизни человека; • объясняет понятия переводной и оригинальной литературы.

<p>Библейские легенды (2 ч.) Создание мира. История первых людей. Вавилонская башня.</p> <p>Библия. Ее духовная, историко-культурная и литературная ценность. Картины создания мира и первых людей в Старом Завете. Библейское объяснение появления различных языков на земле. Символическое значение образа Вавилонской башни.</p> <p>Для внеклассного чтения. «Притча о блудном сыне», «Притча о добром самарянине».</p> <p>Из древнегреческих мифов (2 ч.) Миф про Прометея. Подвиги Геракла. Дедал и Икар. (2 по выбору учителя)</p> <p>Изображение в древних мифах стремлений человека повлиять на силы природы, освоить далекие земли и моря, овладеть воздушным пространством. Прославление величия подвига Прометея, его силы воли и гуманности. Поэтизация могущества и мужества в образе Геракла. Воспевание мудрости ума и порыва чувств в мифе об Икаре.</p> <p>Из мифов древних славян (1 ч.) Миф о солнце (в пересказе А. Мельникова-Печерского).</p> <p>Изображение представлений древних славян о богах, стихиях природы и происхождении человека в мифе о солнце.</p> <p>Теория литературы. Понятие о мифе.</p> <p>Развитие речи. Развернутый ответ по содержанию прочитанного.</p> <p>Для внеклассного чтения. Из древнегреческих мифов: «Деметра и Персефона», «Нарцисс». Из древнегерманских мифов: «Зигфрид и змей». Из древнеиндийских мифов: «Творение», «Сказание о создании Ночи». Из скандинавских мифов: «Сказание о путешествии Тора в Утгард».</p> <p><i>Тематическая аттестация</i></p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает духовную, историко-культурную, литературную ценность Библии; • объясняет смысл прочитанных библейских легенд; • раскрывает символическое значение образа Вавилонской башни; <ul style="list-style-type: none"> • обосновывает значение древнегреческой мифологии для развития мировой культуры; • раскрывает содержание прочитанных мифов; • устно пересказывает мифы; • характеризует главных героев мифов на основе их поступков <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает представления древних славян о богах, стихиях природы, происхождении человека; • называет главных языческих богов; • дает развернутый устный или письменный ответ по содержанию мифов; <p>объясняет понятие <i>миф</i>, его отличия от сказки.</p>
---	---

БАСНИ (3 ч.)	
<p>ЭЗОП «Лисица и виноград», «Волк и ягненок»(1ч.)</p> <p>Эзоп – легендарный поэт, основатель жанра басни. Изображение народной мудрости в баснях Эзопа. Особенности содержания и построения басен. «Эзопов язык».</p> <p>Теория литературы. Понятие о басне. Понятие об аллегории.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • рассказывает об Эзопе как основателе жанра басни в литературе; • характеризует особенности содержания и построения басен; • объясняет понятия <i>басня</i>, <i>«эзопов язык»</i>, <i>аллегория</i>; • делает выводы об отражении народной мудрости в баснях Эзопа.
<p>Иван Андреевич КРЫЛОВ «Волк и Ягненок», «Квартет», «Демьянова уха», «Волк на псарне», «Маргьшка и очки», «Осел и Соловей» (2–3 басни по выбору учителя)(2ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Мастерство И.А.Крылова-баснописца. Роль смеха в обличении человеческих пороков. Особенности использования аллегории, афористичность языка басен.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятий о басне, аллегории.</p> <p>Для заучивания наизусть. 2 басни по выбору учащегося.</p> <p>Выразительное чтение. Особенности чтения басен.</p> <p>Для внеклассного чтения. Эзоп. Басни (по выбору учащихся). Леонардо да Винчи. Притчи (по выбору учащихся).</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • определяет роль комического в осуждении человеческих пороков и недостатков в баснях И.Крылова; • раскрывает афористичность языка басен; • проявляет умения сопоставления произведений на примере басен «Волк и Ягненок» Эзопа, И.А. Крылова и Л. Глебова; • обогащает свой словарный запас с помощью крылатых высказываний из басен И.А.Крылова; • выразительно читает наизусть басни И.А.Крылова (по выбору).
СТРАНИЦЫ ПОЭЗИИ (7 ч.)	
<p>Джон Гордон БАЙРОН «Хочу я быть ребенком вольным...», «Прометей» (1 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Поэтические картины природы Англии в стихотворении Байрона. Образ Прометея. Изображение вечно живущего в человеке стремления к свободе.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятий о стихотворении, о переводе.</p> <p>Тематическая аттестация</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает поэтические картины природы Англии в стихотворении «Хочу я быть ребенком вольным...»; • характеризует образ Прометея в стихотворении Байрона; • отмечает стремление человека к свободе, изображенное в творчестве Байрона; • в ходе обсуждения прочитанного оперирует понятием «стихотворение»; • называет переводчиков прочитанных стихотворений.

<p>Александр Сергеевич ПУШКИН «Зимнее утро», «Няне», «Песнь о вещем Олеге» (3 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. «Зимнее утро». Выражение радостного восприятия жизни, любви к родной природе в стихотворении «Няне». Глубокая человечность и задушевность стихотворения. Отражение в произведении чувства сердечности и понимания близкого человека.</p> <p>«Песнь о вещем Олеге». Летописный источник «Песни...». Поэтическое изображение быта и нравов Киевской Руси. Столкновение человека со своей судьбой. Образы князя Олега и кудесника. Возвышенность поэтического языка произведения.</p> <p>Теория литературы. Понятие о строфе.</p> <p>Развитие речи. Характеристика образов произведения.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1–2 стихотворения по выбору учителя.</p> <p>Выразительное чтение. Углубление понятия о логическом ударении.</p> <p>Для внеклассного чтения. А.С.Пушкин. «Дубровский», «Барышня-крестьянка».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает поэтические образы и картины в прочитанных произведениях; • обосновывает роль художественно-образительных средств языка для создания настроения произведения; • выразительно читает наизусть стихотворения, расставляя необходимые паузы и логические ударения; • раскрывает летописный источник «Песни...»; • объясняет тему произведения «Песнь о вещем Олеге»; • характеризует образы князя Олега и кудесника; • дает оценку поэтическому языку «Песни...»; <p>раскрывает понятие «строфа».</p>
<p>Михаил Юрьевич ЛЕРМОНТОВ «Парус», «Тучи», «На севере диком...», «Утес», «Три пальмы» (3 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. «Парус», «Тучи», «Три пальмы». Мечты о свободе, о достижении согласия между людьми и их взаимопонимание с окружающим миром. Мотивы ответственности человека за сохранение красоты и жизни на земле.</p> <p>«Утес», «На севере диком...». Горечь одиночества. Мечта о любви, душевной гармонии и единении с миром.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • высказывает своё отношение к прочитанным произведениям; • раскрывает мотивы ответственности человека за сохранение красоты и жизни на земле; • объясняет идейный смысл изученных произведений; • выделяет поэтические образы и картины в прочитанных стихотворениях; <p>выразительно читает наизусть стихотворения поэта.</p>

<p>Теория литературы. Углубление понятия об идее художественного произведения.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1–2 стихотворения по выбору учителя.</p> <p>Для внеклассного чтения. М.Ю. Лермонтов. «Морская царевна», «Листок», «Беглец».</p> <p>Тематическая аттестация</p>	
<p>Из прозы XIX – XX столетия (11 ч.)</p>	
<p>Николай Васильевич «Ночь перед рождеством» (4 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Отражение украинского народного быта, народных преданий и поверий в повести «Ночь перед рождеством». Поэтичность языка произведения. Переплетение реального и фантастического в повести.</p> <p>Теория литературы. Понятие о повести.</p> <p>Развитие речи. Пересказ текста или его отрывка.</p> <p>Для внеклассного чтения. Н.В.. «Вечера на хуторе близ Диканьки» (повести по выбору учащихся).</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пересказывает содержание повести; • характеризует основных персонажей произведения, определяет авторское отношение к изображенному в произведении; • объясняет, как в произведении переплетается реальное и фантастическое; • раскрывает национальный колорит повести; • анализирует особенности языка произведения; • раскрывает понятие <i>повесть</i>.
<p>Владимир Галактионович КОРОЛЕНКО «В дурном обществе» (4 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. В.Г.Короленко и Украина. «Два мира» детства в произведении. Утверждение доброты, милосердия и уважения к человеку. Значение дружбы в жизни юных героев повести. Проблема взаимоотношений отцов и детей. Роль описаний в произведении.</p> <p>Теория литературы. Антитеза в художественном произведении. Портрет.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • анализирует «два мира» детства в произведении; • характеризует основные образы произведения; • определяет роль портретных описаний для раскрытия характера, переживаний героя, его положения в обществе, отношения автора к нему; • объясняет роль дружбы в жизни героев произведения; • размышляет над значением контрастных описаний в произведении; • дает развернутый ответ на тему: «Проблема взаимоотношений отцов и детей в повести В.Короленко»;

<p>Развитие речи. Развернутый ответ на заданную тему.</p> <p>Для внеклассного чтения. Л.Н.Толстой «Детство».</p>	<ul style="list-style-type: none"> • анализирует «два мира» детства в произведении; • характеризует основные образы произведения; • определяет роль портретных описаний для раскрытия характера, переживаний героя, его положения в обществе, отношения автора к нему; • объясняет роль дружбы в жизни героев произведения; • размышляет над значением контрастных описаний в произведении; • дает развернутый ответ на тему: «Проблема взаимоотношений отцов и детей в повести В.Короленко»; • раскрывает понятия <i>антитеза, портрет.</i>
<p>ДЖЕК ЛОНДОН (ДЖОН ГРИФФИТ) «Любовь к жизни» (3 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Изображение воли к жизни, самообладания, мужества в минуты смертельной опасности. Победа нравственного начала в произведении. Смысл названия рассказа. Роль пейзажных и портретных описаний в передаче внутреннего состояния героя.</p> <p>Тематическая аттестация</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пересказывает сюжет произведения; • объясняет смысл названия рассказа; • характеризует главного героя произведения; • раскрывает роль пейзажных и портретных описаний для передачи внутреннего состояния героя; • характеризует авторское отношение к герою.

Основные требования к знаниям и умениям учащихся 6-го класса

Учащиеся должны знать:

- названия и авторов изученных произведений;
- событийную сторону (сюжет) и героев изученных произведений;
- основные признаки понятий: миф, басня, аллегория, строфа, антитеза, портрет.

Учащиеся должны уметь:

- вдумчиво, выразительно читать и понимать художественные произведения;
- пересказывать подробно, выборочно или сжато эпические произведения или отрывки из них;
- выделять эпизоды в изученном произведении;
- находить в тексте изучаемого произведения изобразительно-вырази-

- тельные средства и объяснять их роль в тексте;
- характеризовать героя произведения на основе его поступков и поведения;
  - составлять план эпического произведения или отрывка из него;
  - создавать устные или письменные сочинения-рассуждения по изучаемому произведению (развернутый ответ на вопрос или рассказ о герое);
  - давать отзыв (устно или письменно) о самостоятельно прочитанном литературном произведении и произведениях других видов искусств (с выражением своего отношения к героям и событиям произведения).

7 класс

35 ч. / 1 час в неделю

(27 час. – на текстуальное изучение, 2 часа – на повторение и обобщение, 2 часа – на развитие речи, 2 часа – на внеклассное чтение, 2 часа – резерв)

Содержание учебного материала	Государственные требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
ВВЕДЕНИЕ. РУССКИЕ БЫЛИНЫ (3 ч.)	
<p>ВВЕДЕНИЕ (1 ч.) Художественная литература как составная часть мировой культуры. Человек – главный объект изображения художественной литературы. Личность автора, его миропонимание и отношение к изображаемым героям. Переводная литература как окно в мир других народов.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • обосновывает тезис: «Человек – главный объект изображения художественной литературы»; • аргументированно высказывает мысль о значении переводной литературы как источника познания культуры разных народов.
<p>«Илья Муромец и Соловей-разбойник», «Вольга и Микула Селянинович» (2 ч.)</p> <p>Воплощение в былинах народных представлений о человеке и смысле его жизни. Героическое содержание былин. Гиперболизм в изображении героев и событий, особенности языка, роль постоянных эпитетов.</p> <p>Теория литературы. Былина. Гипербола. Углубление понятия о постоянном эпитете.</p> <p>Выразительное чтение. Особенности чтения былин.</p> <p>Для внеклассного чтения. «Песнь о Роланде», «Давид Сасунский», «Калевала».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает героическое содержание, проблематику прочитанных былин; • характеризует главных персонажей; • объясняет роль постоянных эпитетов в произведении; • определяет особенности языка былин; • выразительно читает былины; <p>раскрывает понятия <i>былина, гипербола, постоянные эпитеты.</i></p>

БАЛЛАДА В МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (4 ч.)

Василий Андреевич ЖУКОВСКИЙ «Светлана» (2 ч.)

Краткие сведения об авторе. Изображение народного обряда в балладе. Характерные черты русской женщины в образе главной героини произведения. Отношение автора к Светлане. Роль пейзажных зарисовок в развитии сюжета баллады. Фольклорные элементы в произведении.

Теория литературы. Баллада.

Развитие речи. Характеристика образа-персонажа с выявлением авторского отношения к герою.

Для изучения наизусть. Отрывок из баллады (по выбору учителя).

Адам Мицкевич «Свитязь» или Р. Л. Стивенсон «Вересковый мед» (2 ч.).

Адам МИЦКЕВИЧ «Свитязь»

Краткие сведения об авторе. Прославление патриотизма в балладе. Фантастические элементы и особенности пейзажа.

Роберт Льюис СТИВЕНСОН «Вересковый мед».

Учащийся:

- анализирует изображение народного обряда в произведении;
- характеризует главную героиню;
- раскрывает отношение автора к Светлане;
- объясняет роль пейзажных описаний в развитии сюжета произведения;
- определяет фольклорные элементы в балладе;
- объясняет понятие *баллада*;
- выразительно читает наизусть отрывок из баллады.

Краткие сведения об авторе. Прославление в баладе мужества и свободолюбия человека, неподвластного завоевателям. Фольклорные традиции в произведении.

Выразительное чтение. Выразительное чтение баллад.

Для внеклассного чтения. В.А.Жуковский «Людмила». Й.Гете «Лесной царь». А. Мицкевич «Рыбка». Р.Бернс «Джон Ячменное зерно».

Тематическая аттестация

- раскрывает идейно-тематическое содержание и художественное своеобразие баллады;
- характеризует центральные образы;
- аргументирует тезис о связи баллады с фольклором; доказывает, что прочитанное произведение принадлежит к жанру баллады.

ИЗ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ XIX ВЕКА (14 ч.)

Александр Сергеевич ПУШКИН
«Узник», «Кавказ», «Станционный
смотритель» (4 ч.)

Краткие сведения об авторе. «Узник», «Кавказ». Вольнолюбивый характер стихотворений. Изображение в них стремления к свободе.

«Станционный смотритель». Главные персонажи и их судьбы в произведении. Изображение «маленького человека» в повести. Драматизм судьбы героини. Особенности пушкинской прозы: лиризм, динамизм, поэтичность языка.

Теория литературы. Вольнолюбивая лирика. Углубление понятия о композиции произведения.

Развитие речи. Сочинение-рассуждение о герое произведения.

Для заучивания наизусть. (1 стихотворение по выбору учащихся).

Для внеклассного чтения. А.С. Пушкин. «Цветок», «Если жизнь тебя обманет...», «Редет облаков летучая гряда...», «Повести Белкина» и др.

Михаил Юрьевич ЛЕРМОНТОВ
«Два великана», «Мцыри» (4 ч.)

Краткие сведения об авторе. Своеобразие тематики и поэтической манеры М.Лермонтова. Изображение чрезвычайных обстоятельств, глубоко раскрывающих характеры главных героев, их стремление отстаивать свою честь. Воплощение в образе Мцыри жизненного, патриотизма, стремления к свободе.

Картины кавказской природы в поэме «Мцыри».

Теория литературы. Поэма.

Для заучивания наизусть. Отрывок из поэмы (по выбору учителя).

Выразительное чтение. Паузы. Виды пауз.

Учащийся:

- раскрывает вольнолюбивый характер стихотворений А.С.Пушкина;
- объясняет понятие *вольнолюбивая лирика*;
- характеризует главные персонажи повести «Станционный смотритель»;
- раскрывает образ «маленького человека» в произведении;
- анализирует драматизм судьбы героини;
- дает собственную оценку изображенному в произведении;
- раскрывает особенности пушкинской прозы;
- готовит сочинение-рассуждение о герое произведения.

Учащийся:

- раскрывает своеобразие тематики и поэтической манеры М.Лермонтова;
- характеризует образ Мцыри;
- анализирует пейзаж в поэме, определяет, с помощью каких художественных средств автор рисует картины кавказской природы, объясняет их роль в произведении;
- объясняет понятие *поэма*;
- выразительно читает наизусть отрывок из поэмы, соблюдая необходимые паузы.

<p>Для внеклассного чтения. М.Лермонтов. «Когда волнуется желтеющая нива», «Беглец», «Воздушный корабль», «Русалка», «Песня про царя Ивана Васильевича, молодого опричника и удалого купца Калашникова».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	
<p>Николай Васильевич ГОГОЛЬ «Тарас Бульба» (4 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Изображение исторических событий в Украине, быта и обычаев Запорожской Сечи в повести «Тарас Бульба». Патриотический пафос произведения. Прославление военного товарищества, романтическое воспевание подвига, осуждение предательства. Воплощение противоречивых черт украинского казачества в образе Тараса Бульбы. Противопоставление жизненного выбора в судьбах его сыновей. Целостность натуры Остапа, его верность идее защиты родной земле. Трагедия Андрея: конфликт чувства и долга. Мастерство раскрытия характеров героев. Картины украинской природы.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает идейно-тематическую сущность, проблематику повести; • аргументирует тезис о мастерстве писателя в изображении Запорожской Сечи; • раскрывает авторское отношение к украинской вольнице; • составляет план сравнительной характеристики персонажей; • характеризует и сравнивает главных героев произведения; • объясняет художественную роль пейзажа в произведении; • анализирует противоречивость черт украинского казачества в образе Тараса Бульбы; <p>раскрывает картины украинской природы в произведении.</p>
<p>Теория литературы. Углубление понятие о повести.</p> <p>Развитие речи. Составление плана сравнительной характеристике образов. Сочинение – сравнительная характеристика образов.</p> <p>Для внеклассного чтения. В.Скотт «Айвенго».</p>	
<p>Антон Павлович ЧЕХОВ «Хамелеон» или «Толстый и тонкий» (2 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Высмеивание трусливости, подхалимства, безответственной наивности в рассказах А.Чехова. Роль диалога и художественной детали</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • характеризует главных героев произведения; • определяет роль художественной детали в рассказе; • объясняет смысл названия рассказа;

<p>в раскрытии характеров героев. Смысл названия произведения.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о рассказе. Художественная деталь.</p> <p>Развитие речи. Сочинение-рассуждение над проблемами произведения.</p> <p>Для внеклассного чтения. А.П.Чехов «Лошадина фамилия», «Хирургия», «Переселил», «Налим», «Смерть чиновника».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • аргументирует, что прочитанное произведение относится к жанру рассказа; • раскрывает понятие художественная деталь; • определяет художественные особенности рассказов А.Чехова; • готовит сочинение-рассуждение над проблемами произведения.
<p>ФАНТАСТИКА И РОМАНТИКА (6 ч.)</p>	
<p>Александр ГРИН (Александр ГРИНЕВСКИЙ) «Алые паруса» (3 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. А.Грин и Украина. Романтическое мироощущение, тонкий психологизм феерии А.Грина. Герои повести, их верность мечте и идеалу, деятельный характер натур, незаурядность и сила духа. Смысл названия произведения.</p> <p>Теория литературы. Способы изображения характера в произведении.</p> <p>Для внеклассного чтения. А.Грин «Бегущая по волнам».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает романтическое мироощущение произведения; • характеризует героев повести; • объясняет смысл названия произведения; • определяет способы изображения характера в произведении.
<p>Антуан де СЕНТ-ЭКЗЮПЕРИ «Маленький принц» (3 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Аллегорическая сказка «Маленький принц» – гимн хрупким, но прочным связям, узам братства, объединяющим людей. Тонкий лиризм, утверждение красоты чистых человеческих отношений. Герои сказки – воплощение мечты человека о красоте, поэтичности, правде. Проблема персональной ответственности за наши поступки.</p> <p>Теория литературы. Понятие о фантастике. Углубление понятия об аллегории.</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает аллегорический смысл сказки «Маленький принц»; • характеризует героев произведения; • анализирует проблематику сказки; • объясняет понятие <i>фантастика</i>.

Основные требования к знаниям и умениям учащихся 7-го класса

Учащиеся должны знать:

- авторов, названия и смысл названий изученных произведений;
- событийную сторону (сюжет) и героев изученных произведений;
- особенности композиции изученного произведения;
- основные признаки понятий: *былина, баллада, поэма, вольнолюбивая лирика, повесть, гиперболы, художественная деталь, фантастика.*

Учащиеся должны уметь:

- вдумчиво, выразительно читать и понимать художественные произведения;
- пересказывать устно и письменно подробно, выборочно и сжато эпические произведения или отрывки из них;
- выделять эпизоды в изученном произведении;
- находить в тексте изучаемого произведения изобразительно-выразительные средства и объяснять их роль в тексте;
- характеризовать героя произведения на основе его поступков и поведения;
- составлять план эпического произведения или отрывка из него;
- создавать устные или письменные сочинения-рассуждения по изучаемому произведению (развернутый ответ на вопрос или рассказ о герое);
- создавать (устно и письменно) сравнительную характеристику героев;
- давать отзыв (устно или письменно) о самостоятельно прочитанном литературном произведении и произведениях других видов искусств (с выражением своего отношения к героям и событиям произведения).

8 КЛАСС

35 ч. / 1 час в неделю

(27 час. – на текстуальное изучение, 2 часа – на повторение и обобщение, 2 часа – на развитие речи, 2 часа – на внеклассное чтение, 2 часа – резерв)

Содержание учебного материала	Государственные требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
ВВЕДЕНИЕ. ИЗ СРЕДНЕВЕКОВОЙ ПОЭЗИИ ВОСТОКА (6 ч.)	
<p>ВВЕДЕНИЕ (1ч.) Образное отражение жизни в искусстве. Значение личности в создании культуры. Роль переводной литературы в диалоге разных национальных литератур.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия об оригинале и переводе.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает роль личности в создании культуры; • проявляет умения выделять личностные, эпохально-исторические и общечеловеческие ценности в прочитанных произведениях художественной литературы; • аргументирует тезис о роли переводной литературы в диалоге разных национальных литератур.

<p>ОМАР ХАЙЯМ Рубаи (по выбору учителя) (2 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Размышления, жизненные наблюдения и их обобщение в творчестве Хайяма. Утверждение идеи права человека на счастье, стремление к удовольствию и радости жизни. Афористичность и метафоричность поэтического языка.</p> <p>Теория литературы. Рубаи. Развитие речи. Развернутый ответ на тему с выявлением собственного мнения о прочитанном.</p> <p>Для изучения наизусть. Рубаи (по выбору учащихся).</p> <p>Выразительное чтение. Выразительное чтение рубаи.</p> <p>Для внеклассного чтения. О.Хайям. Рубаи.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • определяет основные темы и главный пафос поэзии Омара Хайяма; • объясняет понятие рубаи; • аргументирует принадлежность произведения к жанру рубаи; • выразительно читает наизусть рубаи; • в ходе обсуждения прочитанного раскрывает черты метафоричности и афористичности языка рубаи; • дает развернутый ответ на тему: «Сущность человеческого бытия в поэзии Омара Хайяма» аргументирует собственное мнение о прочитанном.
<p>ШОТА РУСТАВЕЛИ «Витязь в тигровой шкуре» (ключевые эпизоды) (3 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Национальное своеобразие грузинской культуры (народные песни, архитектура, декоративно-прикладное искусство, обычаи).</p> <p>Воспевание в поэме мужества и героизма, высоких человеческих качеств, дружбы и преданности между людьми. Национальный колорит в поэме.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о поэме.</p> <p>Развитие речи. Краткий пересказ прочитанного.</p> <p>Для внеклассного чтения. Низами Гянджеви «Лейли и Меджнун».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает черты своеобразия национальной грузинской культуры; • пересказывает прочитанные разделы поэмы «Витязь в тигровой шкуре»; • определяет тематику и идейную направленность произведения; • приводит примеры высоких человеческих качеств героев поэмы; • во время обсуждения прочитанного оперирует понятием <i>поэма</i>; • определяет элементы национальной специфики произведения.
<p>ИЗ ЛИТЕРАТУРЫ ЭПОХИ ВОЗРОЖДЕНИЯ (4 ч.)</p>	
<p>Вильям ШЕКСПИР «Ромео и Джульетта» (4 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Утверждение в трагедии величия и</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • в ходе обсуждения произведения раскрывает искренность любви и настоящей дружбы героев трагедии;

<p>красоты настоящей любви, ее способности преодолевать распри и вражду окружающего мира. Образы юнных влюбленных, способы раскрытия силы их чувств. «Светлый трагизм» финала произведения. Комические образы в произведении.</p> <p>Теория литературы. Драма как литературный род. Трагедия как жанр драмы.</p> <p>Развитие речи. Характеристика героя на основе анализа его поступков.</p> <p>Выразительное чтение. Особенности чтения драматических произведений (чтение диалогов одним и несколькими исполнителями).</p> <p>Для внеклассного чтения. В.Шекспир. «Двенадцатая ночь».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • анализирует образы Ромео и Джульетты; • характеризует комические образы произведения, подбирая цитаты из текста; • раскрывает «светлый трагизм» финала произведения; • дает собственную аргументированную оценку прочитанного; • объясняет понятия драма как литературный род, трагедия как жанр драмы; • выразительно читает драматическое произведение, в том числе и по ролям.
<p>ИЗ ЛИТЕРАТУРЫ XVII СТ. (2 ч.)</p>	
<p>Мацуо БАСЕ (МУНЕФУС) Хокку (по выбору учителя) (2 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Хокку – поэзия познания, душевного перевоплощения. Поиски красоты в обыденном, гармония духовного и материального мира – характерные особенности хокку Мацуо Басе. Роль художественной детали как органической части целостной картины мира.</p> <p>Теория литературы. Хокку. Углубление понятия о художественной детали.</p> <p>Для заучивания наизусть. Хокку (по выбору учащихся).</p> <p>Выразительное чтение. Выразительное чтение хокку.</p> <p>Для внеклассного чтения. Сайге. Танка (по выбору учащихся).</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • обсуждает построение, тематику и идеи произведений Мацуо Басе; • раскрывает сущность понятия хокку; • обосновывает, что прочитанные произведения – хокку; • раскрывает мир природы и человека в хокку Мацуо Басе; • анализирует характерные особенности хокку Мацуо Басе; • выразительно читает наизусть хокку; <p>определяет роль художественной детали как органической части целостной картины мира, изображенной в хокку.</p>

ИЗ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ XIX СТОЛЕТИЯ (7 ч.)

Иван Сергеевич ТУРГЕНЕВ
Стихотворения в прозе («Порог», «Воробей», «Счастье», «Близнецы», «Голуби», «Как хороши, как свежи были розы...») (3–4 стихотворения по выбору учителя) (2 ч.)

Краткие сведения об авторе. Философская глубина и лиризм стихотворений в прозе. Особенности жанра стихотворения в прозе.

Теория литературы. **Стихотворение в прозе.**

Для заучивания наизусть. **1 стихотворение по выбору учащихся.**

Выразительное чтение. **Особенности чтения стихотворений в прозе.**

Для внеклассного чтения. **И.С.Тургенев «Записки охотника», «Ася».**

Учащийся:

- раскрывает философский смысл прочитанных произведений;
- анализирует лиризм стихотворений;
- определяет жанр прочитанных произведений;
- дает определение понятию стихотворение в прозе;
- выразительно читает наизусть стихотворение в прозе.

Лев Николаевич ТОЛСТОЙ
«После бала» (3 ч.)

Краткие сведения об авторе. Обличительная сила рассказа «После бала». Контрастное построение как способ выражения идеи рассказа. Мысль автора о моральной ответственности человека за жизнь окружающего общества. Автор и рассказчик в произведении.

Теория литературы. **Контраст в художественном произведении. Углубление понятия о рассказе.**

Развитие речи. **Составление плана собственного высказывания.**

Для внеклассного чтения. **Л.Н.Толстой «Хаджи-Мурат».**

Учащийся:

- раскрывает идейно-художественный смысл и проблематику рассказа;
  - определяет роль контрастного построения произведения для выражения идеи рассказа;
  - аргументирует мысль о моральной ответственности человека за жизнь окружающего общества, используя текст прочитанного рассказа;
  - раскрывает роль автора и рассказчика в произведении;
- составляет план собственного высказывания о прочитанном.**

<p>Русская поэзия XIX века (И.С. НИКИТИН «Утро», «Ярче звезд мерцанье...». А.Н.МАЙКОВ «Рассвет», «Под дождем». А.К.ТОЛСТОЙ «Край ты мой, родимый край...», «Звонче жаворонка пень...». А.А.ФЕТ «Степь вечером», «Я рад, когда с родного лона» (3–4 стихотворения по выбору учителя) (2 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторах. Лирически проникновенные картины родной природы в стихотворениях.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о лирике.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1 стихотворение (по выбору учащихся).</p> <p>Выразительное чтение. Интонация.</p> <p>Для внеклассного чтения. Лирика русских поэтов XIX века (по выбору учащихся).</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • анализирует картины родной природы в стихотворениях поэтов; • раскрывает глубокий лиризм прочитанных произведений; • выразительно читает наизусть 1 стихотворение по выбору.
<p>ИЗ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ XX СТОЛЕТИЯ (8 ч.)</p>	
<p>Максим ГОРЬКИЙ (Алексей Максимович ПЕШКОВ) «Макар Чудра» (2 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Исключительность характеров героев рассказа, их красота, гордость и свободолюбие. Особенности композиции и языка произведения.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о сюжете и композиции художественного произведения.</p> <p>Развитие речи. Сочинение-рассуждение о прочитанном.</p> <p>Для внеклассного чтения. М. Горький «Челкаш».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пересказывает сюжет произведения; • раскрывает исключительность характеров героев рассказа; • рассматривает особенности композиции произведения; • анализирует язык рассказа; • готовит сочинение-рассуждение о прочитанном произведении.

<p>Александр Трифонович ТВАРДОВСКИЙ «Василий Теркин» (Главы «Переправа», «О войне», «О любви», «Смерть и воин»)(3 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе.</p> <p>Народные истоки «книги о бойце» – поэмы «Василий Теркин».</p> <p>Воплощение в главном герое лучших черт народа (патриотизм, выдержка, мужество, жизнерадостность). Юмор в поэме.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о поэме.</p> <p>Развитие речи. Устная характеристика образа главного героя.</p> <p>Для заучивания наизусть.</p> <p>Отрывок из поэмы по выбору учителя.</p> <p>Выразительное чтение. Углубление понятия о темпе чтения.</p> <p>Для внеклассного чтения. А.Т. Твардовский «Тебе, Украина!», «Сыну погибшего воина».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает народные истоки поэмы; • характеризует образ главного героя; • объясняет роль юмора в произведении; • выразительно читает наизусть отрывок из поэмы.
<p>Михаил Александрович ШОЛОХОВ «Судьба человека» (3 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе.</p> <p>Суровое испытание характера человека в условиях войны. Воплощение в образе Андрея Соколова</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает социально-философскую и конкретно-историческую основу рассказа; • рассматривает особенности композиции произведения;
<p>победы человечности, мужественности, ответственности за судьбу Родины. Социально-философская и конкретно-историческая основа рассказа. Особенности композиции произведения.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о композиции художественного произведения.</p> <p>Развитие речи. Письменная характеристика образа.</p> <p>Для внеклассного чтения.</p> <p>Б. Васильев «А зори здесь тихие...»</p> <p>Тематическая аттестация</p>	<ul style="list-style-type: none"> • преимущественно характеризует образ Андрея Соколова; • анализирует судьбу главного героя в связи с трагической историей эпохи.

Основные требования к знаниям и умениям учащихся 8-го класса

Учащиеся должны знать:

- авторов, названия и смысл названий изученных произведений;
- событийную сторону (сюжет) и героев изученных произведений (героев и события в их взаимосвязи);
- основные темы и особенности композиции изученных произведений;
- основные признаки понятий: *рубаи, хокку, стихотворение в прозе, драма* как род литературы, *трагедия, контраст* в художественном произведении.

Учащиеся должны уметь:

- вдумчиво, выразительно читать и понимать художественные произведения;
- пересказывать устно и письменно подробно, выборочно и сжато эпические произведения или отрывки из них;
- выделять эпизоды в изученном произведении;
- находить в тексте изучаемого произведения изобразительно-выразительные средства и объяснять их роль в тексте;
- характеризовать героя произведения на основе его поступков и поведения;
- составлять план эпического произведения или отрывка из него;
- составлять план собственного устного и письменного высказывания;
- создавать устные или письменные сочинения-рассуждения по изучаемому произведению (развернутый ответ на вопрос или рассказ о герое);
- создавать (устно и письменно) индивидуальную и сравнительную характеристику героев;
- давать отзыв (устно или письменно) о самостоятельно прочитанном литературном произведении и произведениях других видов искусств (с выражением своего отношения к героям и событиям произведения);
- различать эпические, лирические и лиро-эпические произведения;
- определять идейно-художественную роль элементов сюжета, композиции изучаемого произведения.

9 КЛАСС

35 ч. / 1 час в неделю

(27 час. – на текстуальное изучение, 2 часа – на повторение и обобщение, 2 часа – на развитие речи, 2 часа – на внеклассное чтение, 2 часа – резерв)

Содержание учебного материала	Государственные требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
ВВЕДЕНИЕ. ИЗ ДРЕВНЕРУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (2 ч.)	

<p>ВВЕДЕНИЕ (1ч.) Значение литературы в развитии общества и в жизни человека. Духовно-этический, эмоционально-эстетический и познавательный аспекты художественной литературы. Специфика искусства слова, его образная, эстетическая и эмоциональная природа.</p> <p>Творческий диалог с переводной книгой: диалог автора, переводчика и читателя.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о литературе как искусстве слова.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает значение литературы в развитии общества; • объясняет роль чтения в жизни человека; • рассматривает духовно-этический, эмоционально-эстетический и познавательный аспекты литературы; • развертывает тезис об образной, эстетической и эмоциональной природе художественного произведения; • раскрывает роль переводчика в диалоге с переводной книгой.
<p>ДРЕВНЕРУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА (обзор) (1 ч.)</p> <p>Становление и развитие древнерусской литературы. Самобытный характер и высокий уровень культуры Древней Руси. Выдающиеся памятники древнерусской письменности («Повесть временных лет», «Поучение Владимира Мономаха», «Задонщина», «Повесть о Горе-Злочастии», «Житие протопопа Аввакума», «Слово о полку Игореве»).</p> <p>Для внеклассного чтения. «Слово о полку Игореве».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает особенности становления и развития древнерусской литературы; • характеризует выдающиеся памятники древнерусской письменности («Повесть временных лет», «Поучение Владимира Мономаха», «Задонщина», «Повесть о Горе-Злочастии», «Житие протопопа Аввакума», «Слово о полку Игореве»).
<p>ИЗ ЛИТЕРАТУРЫ XVII–XVIII ВЕКОВ (5 ч.)</p>	
<p>МОЛЬЕР (Жан Батист ПОКЛЕН) «Мещанин во дворянстве» (3 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Высмеивание тщеславия, невежества, бесосновательных претензий на аристократизм в комедии «Мещанин во дворянстве». Мастерство комедийной интриги. Черты классицизма в комедии.</p> <p>Теория литературы. Классицизм как литературное направление. Комедия как жанр драматургии.</p> <p>Развитие речи. Индивидуальная и сравнительная характеристика образов.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему: «Высмеивание тщеславия, невежества, бесосновательных претензий на аристократизм в комедии «Мещанин во дворянстве»»; • характеризует образ Журдена; • сравнивает образы Журдена и Доранта; • раскрывает мастерство комедийной интриги в произведении; • объясняет понятия <i>классицизм как литературное направление, комедия как жанр драматургии</i>; • раскрывает правила комедии классицизма;

<p>Выразительное чтение. Особенности чтения драматических произведений (чтение авторских ремарок).</p> <p>Для внеклассного чтения. Ж.Б. Мольер «Тартюф».</p>	<ul style="list-style-type: none"> • аргументирует, что прочитанное произведение – комедия классицизма; • выразительно читает отдельные сцены произведения.
<p>Денис Иванович ФОНВИЗИН «Недоросль» (обзор содержания с чтением и анализом отдельных сцен) (2 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Обличение невежества, безнравственности помещиков-крепостников в комедии «Недоросль». Проблема воспитания истинного гражданина. Гуманистический пафос комедии.</p> <p>Теория литературы. Особенности русского классицизма.</p> <p>Для внеклассного чтения.</p> <p>М.Ломоносов. Оды; Д.Фонвизин «Бригадир»; Г.Державин «Памятник», «Реча времен в своём стремление...» и др.</p> <p>Тематическая аттестация</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему «Обличение невежества, безнравственности помещиков-крепостников в комедии «Недоросль»; • анализирует проблему воспитания истинного гражданина в комедии; • характеризует главные образы произведения; • раскрывает гуманистический пафос комедии; • объясняет особенности русского классицизма в произведении.
<p>ИЗ ЛИТЕРАТУРЫ XIX ВЕКА (20 ч.)</p>	
<p>Александр Сергеевич ГРИБОЕДОВ «Горе от ума» (4 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Комедия «Горе от ума» – «... и картина нравов, и галерея живых типов, и вечно острая, жгучая сатира» (И.А.Гончаров). Своеобразие композиции комедии (переплетение двух сюжетных линий – общественной и личной), столкновение героя с реакционным обществом. Защитники идей и моральных устоев «века минувшего» в комедии. Образы Чацкого и Молчалина. Поражение и победа главного героя в борьбе с миром фамусовщины.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о композиции художественного произведения.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему «Комедия «Горе от ума» – «... и картина нравов, и галерея живых типов, и вечно острая, жгучая сатира» (И.А.Гончаров); • объясняет особенности композиции произведения; • характеризует центральные образы комедии; • сравнивает образы Чацкого и Молчалина; • аргументирует, используя текст комедии, в чем поражение и победа героя в борьбе с миром фамусовщины; • выразительно читает наизусть монолог Чацкого или Фамусова.

<p>Для заучивания наизусть. Монолог Чацкого или монолог Фамусова (по выбору учащихся).</p> <p>Выразительное чтение. Особенности чтения монологов в драматическом произведении.</p> <p>Для внеклассного чтения. Ю. Тынянов «Смерть Вазир-Мухтара»; Д.Кедрин «Грибоедов».</p>	
<p>Джордж Ноэл Гордон БАЙРОН «Паломничество Чайльда-Гарольда» (1–2 песни) (1 ч.)</p> <p>Краткие сведения об авторе. Тема разочарования и одиночества в поэме. Вызов обществу, картины освободительной борьбы в произведении. Понятие о байроническом герое. Романтические картины природы в поэме.</p> <p>Теория литературы. Понятие о романтизме как литературном направлении. Углубление понятия о лирическом герое.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему разочарования и одиночества в поэме; • объясняет понятие «байронический герой»; • характеризует образ Чайльда-Гарольда как воплощение байронического героя; • анализирует вызов обществу, картины освободительной борьбы в произведении; • рассматривает романтические картины природы в поэме; • раскрывает понятие о романтизме как литературном направлении.
<p>Для внеклассного чтения. Д.Г. Байрон «Корсар», «Дон Жуан», «Мазепа».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	
<p>Александр Сергеевич ПУШКИН «К Чаадаеву» («Любви, надежды тихой славы...»), «Я памятник себе воздвиг нерукотворный...», «К***» («Я помню чудное мгновенье...»), «Я вас любил: любовь еще, быть может...», «Евгений Онегин» (7 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества (с обобщением изученного). Богатство тем и мотивов лирики А.С.Пушкина. Художественное совершенство лирики А.С.Пушкина. «Евгений Онегин» – социально-психологический роман в стихах. Актуальные проблемы эпохи (поиски смысла</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • называет основные этапы и события жизни и творчества писателя; • раскрывает богатство тем и мотивов лирики А.С.Пушкина; • выразительно читает наизусть 1-2 стихотворения поэта; • объясняет, в чем состоит художественное совершенство лирики А.С.Пушкина; • раскрывает тему «Евгений Онегин» – социально-психологический роман в стихах»; • анализирует актуальные проблемы эпохи, отраженные в романе;

<p>жизни, невозможность подлинного счастья без высокой цели, губительность индивидуализма и эгоизма, верность долгу и др.). «Странный» герой пушкинского романа, незаурядность его натуры, духовная эволюция характера. Искания Онегина, трагические итоги жизненного пути, их причины. Гармония внутреннего мира, душевная чистота Татьяны. Татьяна – любимая героиня поэта. Пушкинское переосмысление типа романтика в образе Ленского. Образ автора в произведении. Композиция романа, картины природы, лирические отступления, их идейно-композиционная роль.</p> <p>Теория литературы. Роман в стихах, «онегинская строфа».</p> <p>Развитие речи. Сочинение-рассуждение проблемного характера по изученному произведению.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • дает развернутую характеристику образу Евгения Онегина; • раскрывает образ Татьяны Лариной, используя текст, обосновывает, что Татьяна – любимая героиня поэта; • анализирует образ Ленского в романе, аргументирует авторское отношение к герою; • раскрывает композицию романа; • определяет идейно-композиционную роль лирических отступлений в романе; • анализирует картины природы в произведении; • дает определение понятиям <i>роман в стихах</i>, <i>«онегинская строфа»</i>; • выразительно читает наизусть отрывок из романа.
<p>Для заучивания наизусть. 1–2 стихотворения (на выбор учащихся. Отрывок из романа «Евгений Онегин» (письмо Татьяны или письмо Онегина).</p> <p>Выразительное чтение. Углубление понятий о логическом ударении и логической паузе.</p> <p>Для внеклассного чтения. А.С. Пушкин. Лирика; поэмы «Полтава», «Цыгане», «Медный всадник»; драмы «Борис Годунов», «Маленькие трагедии».</p> <p>Тематическая аттестация</p>	
<p>Михаил Юрьевич ЛЕРМОНТОВ «Смерть поэта», «Выхожу один я на дорогу...», «Дума», «Родина», «Герой нашего времени» (5 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества (с обобщением изученного). Романтические мотивы свободы, пафос</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знает основные этапы и события жизни и творчества писателя; • называет основные мотивы лирики М.Ю.Лермонтова, приводит примеры;

<p>вольности и протеста, любви к родине в лирике М.Ю.Лермонтова. Темы судьбы поколения, роли поэта и назначения поэзии. «Герой нашего времени» — морально-психологический роман о трагедии незаурядной личности в условиях 30-х годов XIX ст. Нравственные проблемы в романе (вопрос о социальной активности личности, о несостоятельности индивидуализма, об искренности чувств и взаимоотношений между людьми). Романтические «байронические» черты образа Печорина, моральные последствия его конфликта с окружающим миром. Смысл сопоставления Печорина и Грушницкого, Печорина и Максима Максимыча. Женские образы в романе. Роль композиции в раскрытии идейного содержания романа. Картины природы, психологизм, художественное совершенство произведения.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • выразительно читает наизусть 1–2 стихотворения М.Ю.Лермонтова; • раскрывает тему «Герой нашего времени» – морально-психологический роман о трагедии незаурядной личности в условиях 30-х годов XIX ст.»; • раскрывает нравственные проблемы в романе; • дает развернутую характеристику образу Печорина; • объясняет романтические «байронические» черты образа Печорина, моральные последствия его конфликта с окружающим миром; • дает сравнительную характеристику образам Печорина и Грушницкого, Печорина и Максим Максимыча; • объясняет смысл этих сопоставлений в романе; • раскрывает женские образы в произведении; • обосновывает роль композиции в раскрытии идейного содержания романа;
<p>Теория литературы. Углубление понятия о композиции художественного произведения.</p> <p>Развитие речи. Индивидуальная, сравнительная, коллективная характеристика образов произведения.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1–2 стихотворения М.Ю. Лермонтова (за выбором учащихся).</p> <p>Выразительное чтение. Особенности чтения прозаических произведений.</p> <p>Для внеклассного чтения. М.Ю. Лермонтов. Лирика; «Демон», «Маскарад».</p>	<p>анализирует картины природы, психологизм произведения.</p>

<p>Николай Васильевич ГОГОЛЬ «Ревизор» (3 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества (с обобщением изученного), и Украина. «Ревизор» – бессмертное произведение Н.В. Гоголя. История создания комедии «Ревизор». Разоблачение в комедии социальных и нравственных пороков чиновничества. Страх перед «ревизором» как основа развития комедийного действия. Смысл эпиграфа произведения. Хлестаков и «хлестаковщина». Широкое обобщающее значение характеров в комедии. Мастерство речевых характеристик. Значение авторских ремарок в произведении.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о драматическом произведении.</p> <p>Развитие речи. Доклад или реферат на литературную тему (по 1 источнику).</p> <p>Выразительное чтение. Углубление знаний об особенностях чтения драматических произведений.</p> <p>Для внеклассного чтения. Н.В. Гоголь «Мертвые души», «Шинель».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • называет основные этапы и события жизни и творчества писателя; • раскрывает связь Н.В.Гоголя с Украиной; • рассказывает об истории создания комедии «Ревизор»; • раскрывает тему «Ревизор» – бессмертное произведение Н.В.Гоголя; • анализирует основы развития комедийного действия в произведении; • объясняет смысл эпиграфа произведения; • характеризует образ Хлестакова и образы чиновников; • раскрывает проблематику комедии; • обосновывает роль авторских ремарок в произведении; • готовит доклад или реферат на литературную тему (по 1 источнику); • анализирует мастерство речевых характеристик в комедии; объясняет понятие «хлестаковщина».
--	--

Основные требования к знаниям и умениям учащихся 9-го класса

Учащиеся должны знать:

- важнейшие биографические сведения о писателях;
- сюжет, особенности композиции системы образов изученных произведений;
- типическое (конкретно-историческое и общечеловеческое) в характерах главных действующих лиц изученных произведений;
- жанровые особенности изученных произведений;
- основные признаки понятий: *художественная литература, лирический герой, комедия, роман в стихах, «онегинская строфа»*;
- наиболее важные сведения о литературных направлениях (*классицизм, романтизм*).

Учащиеся должны уметь:

- выразительно читать художественные произведения или отрывки из них, в том числе выученные наизусть;

- составлять план собственного устного и письменного высказывания;
- создавать устные или письменные сочинения-рассуждения проблемного характера по изучаемому произведению (в том числе индивидуальную, сравнительную, групповую характеристики героев произведения);
- готовить доклад или реферат на литературную тему (по одному источнику);
- готовить рецензию или отзыв на прочитанную книгу и произведения других видов искусств (с выражением своего отношения к героям и событиям произведения);
- определять принадлежность произведения к одному из литературных родов (эпос, лирика, драма);
- определять идейно-художественную роль элементов сюжета, композиции, системы образов, изобразительно-выразительных средств языка;
- выявлять роль героя в раскрытии идейного содержания произведения и авторскую оценку героя;
- анализировать произведение с учетом его идейно-художественного своеобразия;
- обосновывать свое мнение о произведении и его героях.

10 КЛАСС

70 ч. / 2 часа в неделю

(60 час. – на текстуальное изучение, 2 часа – на повторение и обобщение, 4 часа – на развитие речи, 2 часа – на внеклассное чтение, 2 часа – резерв)

Содержание учебного материала	Государственные требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
<i>ВВЕДЕНИЕ. ИЗ ДРЕВНЕЙ И СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (10 ч.)</i>	
<p>ВВЕДЕНИЕ (1ч.) Художественная литература как искусство слова, ее место среди других видов искусств. Трансформация общечеловеческих ценностей, заложенных в художественной литературе, в индивидуальный духовный опыт современного читателя. Взаимодействие автора, переводчика и читателя в процессе чтения художественной переводной литературы. Теория литературы. Углубление понятия о художественном переводе.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему «Художественная литература как искусство слова, ее место среди других видов искусств»; • объясняет взаимодействие автора, переводчика и читателя в процессе чтения художественной переводной литературы.

<p>Древние памятники словесного искусства. Из Библии (Старый Завет. История Иосифа. Новый Завет. Евангелие (одно на выбор). (3 ч.)</p> <p>Первоисточники искусства слова: древние обрядовые песни и мифы разных народов мира. Веды, Библия, Авеста, Коран – священные книги народов мира, памятники мировой литературы.</p> <p>Основные сведения о возникновении Старого Завета. История Иосифа: осуждение семейной вражды, утверждение идеи крепких семейных уз, прославление силы прощения и человечности; мифично-фольклорные мотивы сюжета.</p> <p>Основные сведения о возникновении Нового Завета. Судьба Иисуса и его учения. Главные ценности христианской морали.</p> <p>Развитие речи. Подробный и сжатый пересказ прочитанного.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • обосновывает значение древних памятников искусства слова; • называет священные книги народов мира; • характеризует особенности Библии как памятника культуры; • раскрывает тему «Отражение в истории Иосифа ценностей родового общества»; • объясняет мифично-фольклорные мотивы сюжета истории Иосифа; • характеризует главных героев прочитанного; • раскрывает содержание Евангелия (одного на выбор); • объясняет сущность главных заповедей из Нагорной проповеди Иисуса; • аргументирует тезис: «Библия – вечная книга»; • приводит примеры афоризмов и крылатых выражений из Библии, объясняет их значение;
<p>ГОМЕР «Илиада» (песни I, VI) или «Одиссея» (песни IX, XXI–XXII) (3 ч.)</p> <p>Культура эпохи античности и ее роль в развитии мировой культуры. Основные сведения о Гомере и создании его поэм. Мифическая история Троянской войны и ее отражение в эпосе Гомера. Жизнь древних греков, их представления о мире и моральных ценностях в «Илиаде» и «Одиссее».</p> <p>«Илиада». Общее представление о сюжете поэмы. Эпическое изображение событий Троянской войны. Поэтизация героизма и подвига, сочувствие человеческому горю. Воплощение в образах Ахилла и Гектора античного идеала воина-героя. Характер взаимоотношений богов и героев в произведении.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • дает общую характеристику эпохи античности; • рассказывает о Гомере и происхождении его поэм; • раскрывает особенности отражения истории Троянской войны в эпосе Гомера; • пересказывает сюжет поэмы; • раскрывает тему «Роль богов и людей в событиях, которые происходят под стенами Трои»; • характеризует главных героев поэмы; • объясняет значение крылатых высказываний в поэме; • раскрывает фантастические и бытовые элементы в произведении; • объясняет сущность понятия эпическая поэма;

<p>«Одиссея». Общее представление о сюжете произведения. Тема «Одиссеи» – история возвращения героя-путешественника в родной дом. Изображение победы человеческого ума и смекалки в эпизоде борьбы Одиссея с циклопом Полифемом. Воплощение преданной женской любви в образе Пенелопы. Фантастические и бытовые элементы в произведении.</p> <p>Теория литературы. Эпическая поэма.</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • аргументирует тезис: «Илиада» и «Одиссея» – источник вдохновения художников.
<p><i>ИЗ ЛИТЕРАТУРЫ ВОЗРОЖДЕНИЯ И ПРОСВЕЩЕНИЯ (18 ч.)</i></p>	
<p>Вильям ШЕКСПИР «Гамлет». Сонеты (66, 116, 130) (6 ч.)</p> <p>Эпоха Возрождения как этап развития мировой литературы. В.Шекспир – великий поэт и драматург эпохи Возрождения. Особенности восприятия любви в сонетах Шекспира. «Гамлет». Философско-этическая проблематика трагедии. Образ Гамлета – европейского интеллигента, индивидуалиста, носителя идеалов Ренессанса. Трагедия его столкновения со злом реального мира. Проблема морального выбора и поступка. Образ Офелии. Мотив мести, его связь с системой образов. Художественные особенности построения трагедии. Гамлет – вечный образ.</p> <p>Теория литературы. Сонет. Вечный образ. Углубление понятий о драме, трагедии.</p> <p>Развитие речи. Сочинение-рассуждение проблемного характера по произведению</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • характеризует эпоху Возрождения; • выразительно читает наизусть один из сонетов или отрывок из трагедии «Гамлет»; • анализирует изученные сонеты; • объясняет сущность понятия <i>сонет</i>; • раскрывает идейно-тематическую сущность, проблематику, особенности композиции трагедии «Гамлет»; • характеризует систему образов произведения; • анализирует центральный конфликт трагедии; • объясняет тезис: «Монолог «Быть или не быть» – высшая точка размышлений и сомнений Гамлета»; • аргументирует, что прочитанное произведение относится к жанру философской трагедии; • раскрывает тезис «Гамлет – вечный образ».

<p>Для изучения наизусть. Сонет или отрывок из трагедии «Гамлет» (по выбору учащихся).</p> <p>Выразительное чтение. Выразительное чтение сонетов.</p> <p>Для внеклассного чтения. В.Шекспир. «Отелло», «Король Лир», «Сон в летнюю ночь», «Много шума из ничего».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	
<p>Мигель де СЕРВАНТЕС СА-АВЕДРА «Хитроумный идальго Дон Кихот Ламанчский» (отдельные главы по выбору учителя)(6 ч.)</p> <p>Сведения о жизни писателя. Изображение подвигов Дон Кихота в романе. Самоотверженность главного героя. Конфликт между идеалом и действительностью – центральная проблема произведения. Противопоставление идеализма Дон Кихота трезвой расчетливости Санчо Пансы. «Донкихотство» как социальное явление.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятий о романе, о вечных образах в искусстве.</p> <p>Развитие речи. Развернутая характеристика образа. Сравнительная характеристика образов.</p> <p>Для внеклассного чтения. Дж. Боккаччо «Декамерон».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пересказывает сюжет произведения; • раскрывает тему и проблематику романа; • дает развернутую характеристику образу Дон Кихота; • сравнивает образы Дон Кихота и Санчо Пансы; • объясняет роль образа Санчо Пансы в раскрытии характера главного героя; • анализирует центральный конфликт романа; • аргументирует тезис «Дон Кихот – вечный образ в искусстве»; • раскрывает понятие «донкихотство».
<p>Иоганн Вольфганг ГЕТЕ «Фауст» (ключевые эпизоды из 1 части)(6 ч.)</p> <p>Общая характеристика Просвещения в Европе. Жизненный и творческий путь Гете. Общая характеристика содержания трагедии «Фауст». История жизненных исканий Фауста. Воплощение в его образе высоких духовных стремлений человека</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • дает общую характеристику эпохи Просвещения; • называет основные этапы жизненного и творческого пути И.В. Гете; • раскрывает содержание трагедии «Фауст»; • анализирует идейно-тематическое содержание, проблематику произведения;

<p>и их противопоставление скепсису и цинизму, воплощенных в образе Мефистофеля. Понимание смысла жизни как постоянного поиска. Борьба добра и зла – движущая сила развития мира. Тема любви Фауста и Маргариты. Жанрово-композиционные особенности произведения.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о трагедии.</p> <p>Развитие речи. Индивидуальная и групповая характеристика образов.</p> <p>Выразительное чтение. Особенности чтения монологов и диалогов драматического произведения.</p> <p>Для внеклассного чтения. И.В.Гете «Страдания молодого Вертера».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • характеризует главные образы трагедии; • аргументирует тезис: «Фауст – вечный образ»; • объясняет сущность понятия трагедия как жанр драмы; • раскрывает тему любви Фауста и Маргариты; <p>определяет жанрово-композиционные особенности произведения.</p>
<p><i>ИЗ ЛИТЕРАТУРЫ XIX СТОЛЕТИЯ (32 ч.)</i></p>	
<p>Виктор Мари ГЮГО «Собор Парижской Богоматери» (6 ч.)</p> <p>Сведения об авторе. Реальные факты и их романтическое осмысление в романе. Особенности изображения борьбы добра и зла, гуманистический пафос сочувствия жертвам человеческой и социальной несправедливости в произведении. Жизненные судьбы Эсмеральды, Квазимодо и Клода Фролло. Многоаспектность темы любви. Образ Собора. Разнообразие описаний в романе. Антитеза как основной прием построения произведения. Исторический колорит произведения.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия об антитезе. Исторический роман.</p> <p>Для внеклассного чтения. В.Гюго «Отверженные».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает особенности изображения борьбы добра и зла, гуманистический пафос сочувствия жертвам человеческой и социальной несправедливости в произведении; • анализирует образы Эсмеральды, Квазимодо и Клода Фролло; • раскрывает значение образа Собора в романе; • аргументирует многоаспектность раскрытия темы любви в произведении; • обосновывает тезис об антитезе как основном приеме построения романа; • на конкретных примерах рассматривает исторический колорит произведения; • дает определение понятию <i>исторический роман</i>.

<p>Александр Николаевич ОСТРОВСКИЙ «Гроза» или «Бесприданница» (4 ч.)</p> <p>Сведения о жизни и творчестве писателя. Жизненная основа пьес, типичность характеров, созданных драматургом. Темы «горячего сердца» и «темного царства», драматический конфликт в пьесах А.Н.Островского. Протест против унижения человеческой личности. Трагический финал, художественное своеобразие драм «Гроза» и «Бесприданница»: подтекст, психологизм, лиричность. Образы главных героинь, трагическая судьба, ее причины. Многозначный смысл названия пьес.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о драме.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • называет основные события жизни и творчества А.Н.Островского; • анализирует жизненную основу пьес, типичность характеров, созданных драматургом; • раскрывает темы «горячего сердца» и «темного царства», драматический конфликт в пьесе; • обосновывает протест против унижения человеческой личности, изображенный в произведении; • рассматривает трагический финал, художественное своеобразие пьесы; • характеризует образ главной героини, раскрывает причины ее трагической судьбы; • объясняет многозначность смысла названия пьесы
<p>Развитие речи. Устное сочинение-рассуждение проблемного характера по произведению.</p> <p>Для внеклассного чтения. А.Н.Островский «Лес», «Волки и овцы», «Доходное место», «Свои люди – сочтемся».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	
<p>Иван Сергеевич ТУРГЕНЕВ «Отцы и дети» (5 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества писателя с обобщением изученного. Отражение в романе общественно-политической борьбы того времени. Острота и многоплановость конфликта произведения. Своём образе композиции романа (роль диалога-спора, портретных деталей, пейзажа; приемы психологической характеристики героев). Обобщающий смысл названия романа. Базаров в системе</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • называет основные события жизни и творчества писателя; • рассматривает отражение в романе общественно-политической борьбы; • анализирует остроту и многоплановость конфликта произведения; • раскрывает особенности композиции романа; • объясняет обобщающий смысл названия произведения; • характеризует образ Базарова; • определяет авторское отношение к герою и способы его выражения;

<p>действующих лиц. Черты личности Базарова: сила характера и демократизм, отношение к труду как основе человеческого бытия, нравственный максимализм и др. Авторское отношение к Базарову и способы его выражения. Проблемы двух поколений, самовоспитания, жизненной активности и вечных человеческих ценностей. Борьба и споры вокруг романа.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о родах и жанрах художественной литературы: роман.</p> <p>Развитие речи. Доклад на литературную тему (по одному или нескольким источникам).</p> <p>Для внеклассного чтения. И.С.Тургенев «Ася», «Вешние воды».</p>	<ul style="list-style-type: none"> • раскрывает полемику вокруг романа; готовит доклад на заданную тему по произведению (по одному или нескольким источникам).
<p>Николай Алексеевич НЕКРАСОВ «Поэт и гражданин», «Элегия» («Пускай нам говорит изменчивая мода», «Памяти Добролюбова» (2 ч.)</p> <p>Сведения о поэте. Гражданская и народная тема в лирике Некрасова, ее новаторский характер. Н.А.Некрасов о назначении поэта и поэзии.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о тематическом разнообразии лирики.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1 стихотворение по выбору учащихся.</p> <p>Выразительное чтение. Особенности чтения гражданской лирики.</p> <p>Для внеклассного чтения. Н.А.Некрасов «Кому на Руси жить хорошо»</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • на конкретных примерах анализирует гражданскую и народную тему в лирике Н.А. Некрасова; • определяет черты новаторства поэзии Н.А.Некрасова; • раскрывает тему «Н.А.Некрасов о назначении поэта и поэзии»; • выразительно читает наизусть стихотворение поэта.

<p>Федор Иванович ТЮТЧЕВ «Умом Россию не понять!», «Слезы людские...», «Два голоса», «Осенний вечер», «Есть в осени первоначальной...», «Я встретил Вас...» (3–4 стихотворения по выбору учителя) (2 ч.)</p> <p>Сведения о поэте. Философская глубина и гуманистическая основа лирики Тютчева. Романтический характер образов. Единство природы и внутреннего мира человека как основа поэзии Тютчева. Богатство духовного мира лирического героя и средств его изображения.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о философской лирике.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1 стихотворения по выбору учащихся.</p> <p>Выразительное чтение. Особенности чтения пейзажной лирики.</p> <p>Для внеклассного чтения. Ф.И.Тютчев. Лирика.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает философскую глубину и гуманистическую основу лирики Тютчева; • анализирует романтический характер образов поэзии Тютчева; • на конкретных примерах аргументирует единство природы и внутреннего мира человека в стихотворениях поэта; • рассматривает богатство духовного мира лирического героя и средства его изображения; • выразительно читает наизусть стихотворение поэта.
<p>Афанасий Афанасьевич ФЕТ (ШЕНШИН) «Шепот, робкое дыханье...», «Еще весны душистой нега...», «Чудная картина...», «Какая ночь! Как воздух чист...», «На заре ты ее не буди...», «Как беден наш язык!..», «Бабочка» (3–4 стихотворения по выбору учителя) (2 ч.)</p> <p>Сведения о поэте. А.А. Фет – тончайший лирик, певец родной природы. Мастерство передачи мимолетных настроений и переживаний. Жизненная конкретность лирики. Музыкальность, мелодичность стиха.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о стихотворной форме.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1 стихотворение по выбору учащихся.</p> <p>Для внеклассного чтения. А.А.Фет. Лирика.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • анализирует мастерство передачи мимолетных настроений и переживаний в лирике А. А. Фета; • раскрывает жизненную конкретность стихотворений поэта; • на конкретных примерах аргументирует музыкальность, мелодичность лирики А. А. Фета; • выразительно читает наизусть стихотворение поэта.

<p>Михаил Евграфович САЛТЫКОВ-ЩЕДРИН «Премудрый пескарь», «Как один мужик двух генералов прокормил», «Дикий помещик» (2 сказки по выбору учителя) (2 ч.)</p> <p>Сведения о писателе. Осмеяние в сказках обывательщины, трусости, самодурства. Фантастика как средство сатирического заострения изображения. Обобщающий смысл сказок М.Е. Салтыкова-Щедрина.</p> <p>Теория литературы. Условность в искусстве.</p> <p>Для внеклассного чтения. М.Е.Салтыков-Щедрин «Господа Головлевы», «История одного города», сказки.</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему «Осмеяние в сказках М.Е.Салтыкова-Щедрина обывательщины, трусости, самодурства»; • объясняет обобщающий смысл прочитанных сказок; • анализирует средства сатирического заострения изображения в сказках М.Е.Салтыкова-Щедрина; • на конкретных примерах из прочитанных сказок объясняет условность произведения искусства.
<p>СТЕНДАЛЬ (Анри Мари Бейль) «Красное и черное» (6 ч.)</p> <p>Сведения о писателе. «Красное и черное» – панорамная картина времени с его общественными конфликтами, политическими пристрастиями и духовными поисками. Изображение в образе Жюльена Сореля трагической внутренней борьбы между сильными и искренними чувствами и эгоистическим расчетом. Своеобразие темы любви и ее воплощение в женских образах. Композиция произведения и символика его названия.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о социально-психологическом романе.</p> <p>Для внеклассного чтения. Г.Флобер «Госпожа Бовари».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • дает развернутый ответ на тему: «Красное и черное» – панорамная картина времени с его общественными конфликтами, политическими пристрастиями и духовными поисками»; • характеризует образ Жюльена Сореля; • раскрывает трагизм внутренней борьбы Жюльена между сильными и искренними чувствами и эгоистическим расчетом; • анализирует своеобразие темы любви в произведении; • рассматривает женские образы романа; • раскрывает особенности композиции произведения; • объясняет смысл названия романа.

<p>Оноре де БАЛЬЗАК «Гобсек» (3 ч.)</p> <p>Сведения о писателе. Бальзак и Украина. Универсальность замысла, тематико-жанровый состав, основные принципы построения эпопеи «Человеческая комедия». Изображение в повести «Гобсек» губительной власти денег. Типичность, яркая индивидуальность главного героя повести. Мастерство портретных и пейзажных описаний в произведении.</p> <p>Теория литературы. Понятие о эпопее.</p> <p>Развитие речи. Рецензия или отзыв по прочитанному произведению.</p> <p>Для внеклассного чтения. Ч.Диккенс «Приключения Оливера Твиста».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему «Бальзак и Украина»; • рассказывает об универсальности замысла, тематико-жанровом составе, основных принципах построения эпопеи «Человеческая комедия»; • характеризует образ главного героя повести; • раскрывает мастерство портретных и пейзажных описаний в произведении; • объясняет понятие <i>эпопея</i>; • готовит рецензию или отзыв по прочитанному произведению.
---	--

Основные требования к знаниям и умениям учащихся 10-го класса

Учащиеся должны знать:

- важнейшие биографические сведения о писателях;
- сюжет, особенности композиции, системы образов изученных произведений;
- типическое (конкретно-историческое и общечеловеческое) в характерах главных действующих лиц изученных произведений;
- жанровые особенности изученных произведений;
- характерные изобразительно-выразительные средства языка произведения;
- характерные особенности индивидуального стиля писателя;
- основные признаки понятий: *эпическая поэма, сонет, вечный образ, исторический роман, эпопея, условность в искусстве*;
- общую характеристику эпох античности, возрождения и просвещения.

Учащиеся должны уметь:

- выразительно читать художественные произведения или отрывки из них, в том числе выученные наизусть;
- составлять простой и сложный план собственного устного и письменного высказывания;
- анализировать художественное произведение в единстве содержания и формы:

а) определять принадлежность произведения к одному из литературных родов;

б) выявлять основную проблематику произведения;

в) определять идейно-художественную роль элементов сюжета, композиции, системы образов и изобразительно-выразительных средств языка в их единстве;

г) выявлять характерные особенности, роль и место героя в системе действующих лиц;

д) определять авторское отношение к герою;

е) обосновывать личностную оценку прочитанного произведения;

- создавать устные или письменные сочинения-рассуждения проблемного характера по изучаемому произведению (в том числе индивидуальную, сравнительную, групповую характеристики героев произведения);
- готовить рецензию или отзыв на прочитанную книгу и произведения других видов искусств (с выражением своего отношения к героям и событиям произведения);
- готовить доклад или реферат на литературную тему (по одному или нескольким источникам).

11 КЛАСС

70 ч. / 2 часа в неделю

(60 час. – на текстуальное изучение, 2 часа – на повторение и обобщение, 4 часа – на развитие речи, 2 часа – на внеклассное чтение, 2 часа – резерв)

Содержание учебного материала	Государственные требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
ВВЕДЕНИЕ. ИЗ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ 2-й ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА (15 ч.)	
ВВЕДЕНИЕ (1ч.) Общее понятие о мировом литературном процессе, место в нем русской литературы. Художественный перевод как творческий процесс и результат.	Учащийся: <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает общее понятие о мировом литературном процессе; • объясняет место в мировом литературном процессе русской литературы; • дает определение понятию художественный перевод.
<p>Федор Михайлович ДОСТОЕВСКИЙ «Преступление и наказание» (6 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества. «Преступление и наказание» – социально-психологический и нравственно-философский роман. Бескомпромиссный поиск истины, боль за человека как основа авторской позиции. Суровая правда изображения безысходности и одиночества «маленького» человека в мире эксплуатации и угнетения. Социальные и философские истоки бунта Раскольникова. Смысл его теории. Проблема личной ответственности человека за судьбы мира. Крушение идеи Раскольникова. Художественное своеобразие романа.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о романе.</p> <p>Развитие речи. Сочинение-рассуждение (устное и письменное) над проблемами произведения.</p> <p>Для внеклассного чтения. Ф.Достоевский «Идиот».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	Учащийся: <ul style="list-style-type: none"> • знает основные события и этапы жизни и творчества Ф.М.Достоевского; • раскрывает тему «Преступление и наказание» - социально-психологический и нравственно-философский роман; • дает развернутую характеристику главному герою романа; • рассматривает социальные и философские истоки бунта Раскольникова; • объясняет социальный, нравственный и философский смысл теории Раскольникова; • раскрывает проблему личной ответственности человека за судьбы мира; • объясняет, в чем причина крушения идеи Раскольникова; анализирует художественное своеобразие романа.

Лев Николаевич ТОЛСТОЙ
«Война и мир» (ключевые эпизоды)
(8ч.)

Очерк жизни и творчества с обобщением изученного ранее. «Война и мир» – роман-эпопея, уникальный феномен искусства. Философская концепция Л.Н. Толстого о вражде (война) и единстве (мир) людей. История создания романа. Народ как движущая сила истории, хранитель национальной независимости, культуры, традиций. Изображение судеб отдельных людей в тесной связи с крупнейшими историческими событиями. Жизненные искания Пьера Безухова и Андрея Болконского. Их стремление быть полезным обществу, народу; чувство ответственности за происходящее; поиски места в жизни; постоянное самоусовершенствование. Любовь к родине и народу как выражение нравственных идеалов Л.Н.Толстого. Женские образы в романе. Истинная любовь и красота, место женщины в семье и в обществе в понимании Л.Н.Толстого. Проблематика романа (понятие о добре и зле, о чести и бесчестии, величии и низости человека, духовном богатстве и оскудении личности, о долге, дружбе, товариществе и др.). Мастерство Л.Толстого-романиста: глубина анализа внутреннего мира героев («диалектика души»), искусство портретной характеристики, пейзажные зарисовки, мастерство в описании батальных сцен.

Теория литературы. Понятие о романе-эпопее.

Развитие речи. Индивидуальная, сравнительная и групповая характеристики героёв.

Для внеклассного чтения. Л.Н.Толстой «Анна Каренина».

Тематическая аттестация

Учащийся:

- знает основные события и этапы жизни и творчества Л.Толстого;
- раскрывает тему «Война и мир» – роман-эпопея, уникальный феномен искусства;
- анализирует философскую концепцию Л.Н. Толстого о вражде и единстве людей;
- раскрывает историю создания романа;
- рассматривает изображение судеб отдельных персонажей в тесной связи с крупнейшими историческими событиями;
- дает развернутый ответ на тему: «Жизненные искания Пьера Безухова и Андрея Болконского»;
- характеризует женские образы в романе;
- раскрывает проблематику произведения;
- анализирует мастерство Л.Толстого-романиста в передаче внутреннего мира героев, создании портретной характеристики, пейзажных зарисовок, описании батальных сцен;
- раскрывает понятие *роман-эпопея*.

НОВАТОРСТВО ДРАМАТУРГИИ (10 ч.)

Антон Павлович **ЧЕХОВ**
«Вишневый сад» (5 ч.)

Очерк жизни и творчества с обобщением изученного ранее. А.Чехов и Украина. Новаторство Чехова-драматурга: обыденность изображаемых событий; психологический подтекст – роль пауз, лирических монологов, авторских ремарок, пейзажа. Лиризм и юмор в изображении героев. Символический смысл отдельных сцен и деталей.

Теория литературы. Понятие о лирической комедии.

Выразительное чтение. Особенности чтения драматического произведения (углубление знаний).

Для внеклассного чтения. **А.Чехов «Чайка».**

Учащийся:

- знает основные события и этапы жизни и творчества писателя;
- раскрывает связи А.Чехова с Украиной;
- объясняет суть новаторства Чехова-драматурга;
- анализирует прочитанную пьесу;
- рассматривает лиризм и юмор в изображении героев;
- раскрывает символическое название пьесы;
- объясняет понятие *лирическая комедия*.

Джордж Бернард Шоу «Пигмалион» (5 ч.)

Сведения о жизни и творчестве писателя. «Пигмалион» – образец «драмы-дискуссии». Современная версия античного мифа в пьесе Б.Шоу. Конфликт между научными интересами Хиггинса и его моральной ответственностью за судьбу Элизы – основа полемики вокруг «эксперимента над человеком». Сущность духовного изменения Элизы. Своеобразие ремарок. Роль «открытого финала» пьесы.

Теория литературы. Драма-дискуссия.

Выразительное чтение. Особенности чтения авторских ремарок в драматическом произведении (углубление знаний).

Для внеклассного чтения. **Г.Ибсен «Кукольный дом».**

Тематическая аттестация.

Учащийся:

- раскрывает тему «Пигмалион» – образец «драмы-дискуссии»;
- объясняет современную трансформацию античного мифа о Пигмалионе в пьесе Б.Шоу;
- анализирует центральный конфликт пьесы;
- раскрывает сущность духовного изменения Элизы;
- рассматривает своеобразие ремарок пьесы;
- объясняет роль «открытого финала» пьесы;
- дает определение понятию драма-дискуссия.

РУССКАЯ ПРОЗА 1-Й ПОЛОВИНЫ XX СТОЛЕТИЯ (14 ч.)

Максим ГОРЬКИЙ (Алексей Максимович ПЕШКОВ) «Старуха Изергиль», «На дне» (5 ч.)

Очерк жизни и творчества с обобщением изученного ранее. Горьковский романтический тип героя-человека «с солнцем в крови», свободолюбивого, готового на подвиг во имя людей в рассказе «Старуха Изергиль». Поэтика ранней романтической прозы Горького.

Острая критика действительности в пьесе «На дне». Судьбы людей дна. Спор о правде (Лука и Сатин). Особенности драматического мастерства Горького (бытовой и философский план пьесы, столкновение идей как основа драматического конфликта). Гуманистический пафос пьесы.

Теория литературы. Углубление понятие об антитезе.

Развитие речи. Пересказ прочитанного близко к тексту.

Для внеклассного чтения. М.Горький «Сказки об Италии».

Учащийся:

- знает основные события и этапы жизни и творчества писателя;
- раскрывает сущность горьковского романтического типа героя-человека;
- пересказывает сюжет рассказа «Старуха Изергиль»;
- анализирует поэтику ранней романтической прозы Горького;
- раскрывает острую критику действительности в пьесе «На дне»;
- рассматривает судьбы людей дна;
- объясняет суть спора о правде между Лукой и Сатиным;
- анализирует особенности мастерства Горького-драматурга;
- раскрывает гуманистический пафос пьесы.

Иван Алексеевич БУНИН «Антоновские яблоки»; лирика: «Вечер», «Холодная весна», «Летняя ночь», «Одиночество» («И ветер, и дождик, и мгла...») (4 ч.)

Очерк жизни и творчества. Основная поэтическая идея рассказа «Антоновские яблоки». Вечность красоты природы, счастье земного бытия и неумолимость надвигающихся перемен в социальном укладе общества. Продолжение традиций А.Фета, Я.Полонского, А.К. Толстого в лирике И.Бунина. Пейзажные зарисовки, проникнутые любовью к человеку и родной земле. Тонкая передача

Учащийся:

- знает основные события и этапы жизни и творчества писателя;
- раскрывает основную идею рассказа «Антоновские яблоки»;
- анализирует прочитанный рассказ;
- дает определение понятию «лирическая проза»;
- рассматривает продолжение традиций А.Фета, Я.Полонского, А.К. Тостого в лирике И.Бунина;
- анализирует характерные особенности лирики Бунина.

<p>интимных чувств. Народные мотивы в лирике. «Живопись словом», лаконизм как характерные особенности лирики Бунина. Нобелевская премия писателю (1933 г.)</p> <p>Теория литературы. Понятие о лирической прозе.</p> <p>Для внеклассного чтения. И.Бунин «Господин из Сан-Франциско», «Темные аллеи», «Легкое дыхание».</p>	
<p>Александр Иванович КУПРИН «Гранатовый браслет» (5 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества писателя. А.Куприн и Украина. «Гранатовый браслет» – гимн «сильной, как смерть» любви. Жизненная основа произведения. Моральный и символический смысл гибели Желткова. Символика гранатового браслета, роль библейских цитат в произведении.</p> <p>Для внеклассного чтения. А.Куприн «Поединок», «Олеся».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знает основные события и этапы жизни и творчества писателя; • дает развернутый ответ на тему «Гранатовый браслет» – гимн «сильной, как смерть» любви»; • раскрывает жизненную основу произведения; • объясняет моральный и символический смысл гибели Желткова; • рассматривает символику гранатового браслета, роль библейских цитат в произведении.
<p>АВАНГАРДИСКИЕ И МОДЕРНИСТСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПОЭЗИИ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX СТОЛЕТИЯ (21 ч.)</p>	
<p>«Серебряный век» русской поэзии (обзор) (1ч.)</p> <p>Разнообразие литературных направлений, течений и школ в поэзии. Проблема традиций и новаторства в литературе разных направлений начала века; формы ее решения в творчестве символистов, акмеистов, футуристов.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает разнообразие литературных направлений, течений и школ в русской поэзии начала XX века; • анализирует проблему традиций и новаторства в литературе разных направлений начала века; • называет основные направления, течения и школы в поэзии начала XX века и их представителей.

<p>Александр Александрович БЛОК «Вхожу я в темные храмы...», «Незнакомка», «Фабрика», «О, весна без конца и без края...», «Россия», «О доблестях, о подвигах, о славе...», «На железной дороге», «Ты – как отзвук забытого гимна» (3 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества. Глубокое, проникновенное чувство Родины в лирике А.Блока. Чистота и тонкость выражения человеческих чувств. Образ Незнакомки как воплощение Вечной Женственности. Философская символика. Музыкальность произведений А. Блока.</p> <p>Теория литературы. Символизм.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1 стихотворение по выбору учащихся.</p> <p>Выразительное чтение. Исполнительская задача («сверхзадача») прочтения.</p> <p>Для внеклассного чтения. А.А.Блок «Русь», «Соловьиный сад», «Стихи о Прекрасной Даме», «Скифы».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знает основные события и этапы жизни и творчества писателя; • раскрывает глубокое, проникновенное чувство Родины в лирике А.Блока; • анализирует чистоту и тонкость выражения человеческих чувств в поэзии; • выразительно читает наизусть одно стихотворение по выбору; • рассматривает образ Незнакомки как воплощение Вечной Женственности; • объясняет философскую символику лирики; • анализирует музыкальность стихотворений А.Блока.
<p>Сергей Александрович Есенин «Не бродить, не мять в кустах багряных...», «Не жалею, не зову, не плачу...», «Собаке Качалова», «Неуютная жидкая лунность...», «Спит ковыль. Равнина дорогая...», «Не сказанное, синее, нежное...», «Письмо женщине» (3ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества с обобщением изученного ранее. Проникновенное чувство «большой» и «малой» родины, любовь и сострадание «ко всему живому». Философская глубина и гуманизм лирики поэта, отражение в ней гармонии природы, тем расцвета и увядания, быстротечности жизни, любви как высочайшего</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знает основные события и этапы жизни и творчества писателя; • на конкретных произведениях рассматривает тему родины в творчестве С.Есенина; • раскрывает тему «Философская глубина и гуманизм лирики поэта, отражение в ней гармонии природы, тем расцвета и увядания, быстротечности жизни, любви как высочайшего проявления духовности»; • анализирует народно-песенную основу лирики поэта; • приводит примеры метафоричности поэзии С.Есенина; <p>выразительно читает наизусть одно стихотворение по выбору.</p>

<p>проявления духовности. Народно-песенная основа поэзии С.Есенина.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о метафоре.</p> <p>Для заучивания наизусть. (1 стихотворение по выбору учащихся).</p> <p>Для внеклассного чтения.</p>	
<p>Владимир Владимирович МАЯКОВСКИЙ «О дряни», «Письмо товарищу Кострову из Парижа о сущности любви», «Разговор с фининспектором о поэзии», «Письмо Татьяне Яковлевой», «Про это», «Люблю»</p> <p>(3 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества. В.Маяковский и Украина. Романтическая мечта поэта о возрождении человека, о «вселенской любви». Взгляд на поэзию как на вдохновенный труд во имя народа. Красота и сила любовного чувства, отражение философских взглядов поэта в стихотворениях о любви. Юмор и патетика в лирических произведениях. Мечта о будущем гармоничном человеке и гуманных отношениях между людьми, трагическое мировосприятие в поэмах «Люблю», «Про это». Традиции и новаторство в поэзии В.Маяковского.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о лирическом герое. Футуризм.</p> <p>Развитие речи. Развернутый ответ на заданную тему (в письменной форме)</p> <p>Для внеклассного чтения.</p> <p>В.Маяковский «Лиличка!», «Юбилейное», «Долг Украине», «Нашему юношеству».</p> <p>Тематическая аттестация</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знает основные события и этапы жизни и творчества писателя; • раскрывает связи поэта с Украиной; • дает развернутый ответ на тему «Красота и сила любовного чувства, отражение философских взглядов поэта в стихотворениях о любви»; • раскрывает тему поэта и поэзии в лирике В. Маяковского; • в единстве содержания и формы анализирует поэмы «Люблю», «Про это»; • рассматривает особенности юмора и патетики в лирических произведениях В.Маяковского; • объясняет сущность новаторства поэзии В.Маяковского; • выразительно читает наизусть одно стихотворение по выбору.

<p>Анна Андреевна АХМАТОВА (Анна ГОРЕНКО) Из сборников «Вечер» или «Белая стая» (2-3 стихотворения), «Реквием» (4 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества. Развитие положений акмеизма в поэзии А.Ахматовой. «Поэзия утрат» ранней Ахматовой, ее художественные особенности. «Реквием» – памятник эпохе сталинского режима. Создание в поэме обобщенного портрета народного страдания, раскрытие единения материнской трагедии лирической героини с трагедией страны. Проблема исторической памяти в произведении.</p> <p>Теория литературы. Понятие об акмеизме.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1 стихотворение или отрывок из поэмы (по выбору учителя и учащихся).</p> <p>Для внеклассного чтения. Н.Гумилев. Лирика.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знает основные события и этапы жизни и творчества писателя; • объясняет сущность поэзии акмеизма; • анализирует развитие положений акмеизма в поэзии А.Ахматовой; • рассматривает художественные особенности ранней поэзии А.Ахматовой, приводит конкретные примеры; • раскрывает тему «Поэма «Реквием» А.Ахматовой – памятник эпохе сталинского режима»; • анализирует проблему исторической памяти в поэме «Реквием»; • выразительно читает наизусть одно стихотворение или отрывок из поэмы по выбору.
<p>Марина Ивановна ЦВЕТАЕВА «Вчера еще в глаза глядел...», «Поэт», «Попытка ревности», «Что ж мне делать, слепцу и папынку...», «Кто создан из камня, кто создан из глины...», «Встреча с Пушкиным», «Стихи к Пушкину», «Красною кистью...» (3 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества. Отражение трагического разлада личности с миром. Тема поэта и поэзии. Независимая манера поэтессы, противоречивый образ лирической героини. Тема гения, божественного дара и ремесла. Образ А.С.Пушкина в поэзии М.Цветаевой.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1 стихотворение (по выбору учителя и учащихся).</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знает основные события и этапы жизни и творчества писателя; • рассматривает отражение трагического разлада личности с миром в поэзии А.Ахматовой; • анализирует тему поэта и поэзии в творчестве М.Цветаевой; • объясняет противоречивость образа лирической героини поэтессы, приводит конкретные примеры; • раскрывает образ А.С.Пушкина в стихотворениях М.Цветаевой; выразительно читает наизусть одно стихотворение по выбору

<p>Выразительное чтение. Углубление знаний об особенностях чтения лирических произведений.</p> <p>Для внеклассного чтения. М.Цветаева. Цикл стихотворений «Лебединый стан».</p>	
<p>Борис Леонидович ПАСТЕРНАК «Февраль. Достать чернил и плакать...», «На ранних поездах», «Лето в городе», «Август», «Во всем мне хочется дойти до самой сути...», «Гамлет», «Зимняя ночь» («Мело, мело по всей земле...») (3 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества. Тема поэта и поэзии в творчестве Б. Л. Пастернака. Философская насыщенность лирики. Стремление постичь мир, удивление перед чудом бытия. Взаимоотношение человека и природы. Музыкальность и живописность пастернаковской поэзии.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о философской лирике.</p> <p>Для заучивания наизусть. 1 стихотворение (по выбору учителя и учащихся).</p> <p>Выразительное чтение. Особенности чтения философской лирики.</p> <p>Для внеклассного чтения. Б.Л.Пастернак «Доктор Живаго».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знает основные события и этапы жизни и творчества писателя; • раскрывает тему поэта и поэзии в творчестве Б.Пастернака; • анализирует философскую направленность лирики поэта; • аргументирует музыкальность и живописность поэзии Б.Пастернака; • выразительно читает наизусть одно стихотворение по выбору.
<p>Гийом АПОЛЛИНЕР (Вильгельм Аполлинарий Костровицкий) «Мост Мирабо», «Дождь» (2 ч.)</p> <p>Сведения о поэте. Сущность поэтической реформы Аполлинера. Изображение чувств человека в урбанистическом динамичном мире. Способы создания</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает сущность поэтической реформы Аполлинера; • анализирует изображение чувств человека в урбанистическом динамичном мире в поэзии Аполлинера;

<p>эпической панорамы города и Вселенной в стихотворениях сборника «Алкоголи». Замысел «Каллиграм». Символика образов и новаторство визуального оформления произведения.</p> <p>Теория литературы. Стихотворения – каллиграммы.</p> <p>Выразительное чтение. Выразительное чтение стихотворений-каллиграм.</p> <p>Для внеклассного чтения. Г. Аполлинер «Лорелея».</p>	<ul style="list-style-type: none"> • рассматривает способы создания эпической панорамы города и Вселенной в стихотворениях сборника «Алкоголи»; • раскрывает замысел «Каллиграм»; • объясняет символику образов и новаторство визуального оформления произведения в стихотворениях поэта; • раскрывает понятие стихотворения-каллиграммы.
<p>Райнер Мария РИЛЬКЕ «Орфей. Эвридика. Гермес», «Сонеты к Орфею» (I, 1) (2 ч.)</p> <p>Сведения о поэте. Рильке и Украина. Философское осмысление поиска духовного единства с миром в поэзии Р.М.Рильке. Стремление объединить современность и античность. Образ Орфея как персонафикация силы искусства, которое одухотворяет мир.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о сонете.</p> <p>Для внеклассного чтения. Р.М. Рильке «Осенний день», «Пантера», «Сонеты к Орфею» (на выбор).</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает философское осмысление поиска духовного единства с миром в поэзии Р.М.Рильке; • анализирует образ Орфея в поэзии Р.М.Рильке; • аргументирует стремление объединить современность и античность в стихотворениях поэта, приводит конкретные примеры.

Основные требования к знаниям и умениям учащихся 11-го класса

Учащиеся должны знать:

- основные сведения о жизни и творчестве писателей;
- сюжет, особенности композиции и системы образов изученных произведений;
- типическое (конкретно-историческое и общечеловеческое) в характерах главных действующих лиц изученных произведений;
- характерные стилевые (включая жанровые) особенности изученных произведений;
- основные признаки понятий: роман-эпопея, лирическая комедия, драма-дискуссия, лирическая проза, стихи-каллиграммы;
- общую характеристику поэзии акмеизма, символизма, футуризма.

Учащиеся должны уметь:

- выразительно читать и понимать изучаемые художественные произведения;
- составлять простой и сложный план собственного устного и письменного высказывания;
- анализировать художественное произведение в единстве содержания и формы:
  - а) определять принадлежность произведения к одному из литературных родов;
  - б) выявлять основную проблематику произведения;
  - в) определять идейно-художественную роль элементов сюжета, композиции, системы образов и изобразительно-выразительных средств языка в их единстве;
  - г) выявлять характерные особенности, роль и место героя в системе действующих лиц;
  - д) определять авторское отношение к герою;
  - е) обосновывать личностную оценку прочитанного произведения;
- создавать устные или письменные сочинения-рассуждения проблемного характера по изучаемому произведению (в том числе индивидуальную, сравнительную, групповую характеристики героев произведения);
- готовить рецензию или отзыв на прочитанную книгу и произведения других видов искусств (с выражением своего отношения к героям и событиям произведения);
- готовить доклад или реферат на литературную тему (по одному или нескольким источникам).

12 класс

70 ч. / 2 часа в неделю

(60 час. – на текстуальное изучение, 2 часа – на повторение и обобщение, 4 часа – на развитие речи, 2 часа – на внеклассное чтение, 2 часа – резерв)

Содержание учебного материала	Государственные требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
ВВЕДЕНИЕ. ИЗ РУССКОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ 1-й ПОЛОВИНЫ XX СТОЛЕТИЯ (26 ч.)	
ВВЕДЕНИЕ (1ч.) Формирование новых представлений художественного мышления в литературе XX столетия. Возникновение феномена «массовой» культуры. Роль переводчиков в популяризации произведений мировой литературы.	Учащийся: <ul style="list-style-type: none"> • объясняет истоки формирования новых представлений художественного мышления в литературе XX столетия; • на конкретных примерах сопоставляет произведения «массовой» и художественной культуры;

	<ul style="list-style-type: none"> • раскрывает роль переводчиков в популяризации произведений мировой литературы.
<p>Франц КАФКА «Превращение» (3 ч.) Сведения о писателе. Изображение трагедии отчуждения личности в новелле «Превращение». Образ Замзы как гротескный литературный «автопортрет» писателя и воплощение типа «маленького человека» XX столетия. Внутренние противоречия главного героя. Особенности композиции, смысл центральной метафоры, специфика использования фантастических элементов в произведении.</p> <p>Теория литературы. Литература модернизма.</p> <p>Развитие речи. Сочинение-рассуждение дискуссионного характера.</p> <p>Для внеклассного чтения. Дж. Джойс «Джакомо Джойс».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает изображение трагедии отчуждения личности в новелле Ф.Кафки «Превращение»; • анализирует образ Грегора Замзы; • аргументирует причины внутренних противоречий главного героя; • рассматривает особенности композиции; • объясняет смысл центральной метафоры произведения; • раскрывает понятие о литературе модернизма; • готовит сочинение-рассуждение дискуссионного характера.
<p>Андрей Платонович ПЛАТОНОВ (КЛИМЕНТОВ) «Котлован», «Ювенильное море», «Чевенгур» (одно произведение по выбору учителя) (4 ч.) Сведения о писателе. А.Платонов и Украина. «Котлован», «Ювенильное море», «Чевенгур», их стилевая специфика; отражение революционной дисгармонии мира в «смутном» (мифологическом) сознании героев. Ирония, сарказм, гротеск как основные приемы показа авторского отношения к изображаемому – крайне жестокому и безнравственному миру. Пророческий смысл антиутопий.</p> <p>Теория литературы. Антиутопия.</p> <p>Для внеклассного чтения. А.Платонов «Старый механик», «Великий человек», «На заре туманной юности».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает связи А.Платонова с Украиной; • рассматривает стилевые особенности произведения; • анализирует иронию, сарказм, гротеск произведения как основные приемы показа авторского отношения к изображаемому; <p>объясняет смысл понятия <i>антиутопия</i>.</p>

<p>Михаил Афанасьевич БУЛГАКОВ «Мастер и Маргарита» (6 ч.)</p> <p>Очерк жизни и творчества. М.Булгаков и Украина. История создания, художественные источники романа «Мастер и Маргарита». Широта философско-нравственной проблематики произведения: вопрос о соотношении добра и зла, нравственного выбора, справедливости и ответственности, отношений человека с властью, предназначение искусства и др. Сатирическое изображение Москвы 30-х годов, галерея советских обывателей и функционеров. Утверждение ценности творчества и любви, их спасительной силы в судьбах Мастера и Маргариты. Переосмысление евангельских сюжетов и образов в произведении, прием «романа в романе». Образы Воланда и его свиты. Ирония и гротеск в изображении столкновения демократических сил с московской действительностью. Особенности композиции, художественного времени и пространства, сквозные мотивы.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о гротеске и иронии.</p> <p>Развитие речи. Характеристика образов. Развернутый ответ на заданную тему (письменно).</p> <p>Для внеклассного чтения. М.Булгаков «Собачье сердце», «Дни Турбиных».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает связи М.Булгакова с Украиной; • объясняет историю создания, художественные источники романа «Мастер и Маргарита»; • анализирует проблематику романа; • дает развернутый ответ на тему «Сатирическое изображение Москвы 30-х годов, галерея советских обывателей и функционеров в романе М.Булгакова «Мастер и Маргарита»; • характеризует образы Мастера и Маргариты; • рассказывает о переосмыслении евангельских сюжетов и образов в произведении; • раскрывает прием «романа в романе» в произведении; • анализирует образы Воланда и его свиты; • раскрывает особенности композиции, художественного времени и пространства, сквозные мотивы в романе.
<p>Михаил Александрович ШОЛЮХОВ «Поднятая целина» или «Тихий Дон» (отдельные главы из романа) (6 ч.) Очерк жизни и творчества с обобщением изученного. «Тихий Дон». Простой человек в водовороте исторических катастроф.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает проблематику и идейную направленность романа; • дает развернутый ответ на заданную тему; • анализирует главные образы романа;

<p>Центральные герои романа. Противоречивость Григория Мелехова – главного образа романа. Особенности художественной манеры писателя.</p> <p>«Поднятая целина». Новое прочтение романа. Отражение в романе сложного и противоречивого процесса коллективизации. Трудовое казачество. Причины и истоки ошибок, допущенных главными героями романа. Народ как нравственный судья их поступков. Гуманистический пафос романа. Трагическое и комическое в произведении.</p> <p>Развитие речи. Индивидуальная и групповая характеристики образов.</p> <p>Для внеклассного чтения. М.А.Шолохов «Донские рассказы».</p>	<ul style="list-style-type: none"> • объясняет причины и истоки ошибок, допущенных главными героями романа; • раскрывает гуманистический пафос романа; • анализирует изображение трагического и комического в произведении.
<p>Альбер КАМЮ «ЧУМА» (6 ч.)</p> <p>Сведения о писателе. Влияние идей экзистенциализма на творчество А.Камю. Художественное осмысление событий Второй мировой войны через призму философии экзистенциализма в романе. Аллегорическое изображение французского Движения Сопротивления. Проблема познания смысла сосуществования в критической ситуации, бунт и свобода человека в мире. Центральные образы романа. Символика чумы. Особенности художественного времени и пространства, образа автора в произведении.</p> <p>Теория литературы. Роман-притча.</p> <p>Для внеклассного чтения. П.Целан «Фуга смерти».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • на конкретных примерах показывает влияние идей экзистенциализма на творчество А.Камю; • дает развернутый ответ на тему «Художественное осмысление событий Второй мировой войны через призму философии экзистенциализма в романе А.Камю «Чума»; • раскрывает аллегорическое изображение французского Движения Сопротивления в романе; • анализирует проблему познания смысла сосуществования в критической ситуации, бунта и свободы человека в мире, изображенную в романе; • характеризует центральные образы произведения; • дает определение понятию <i>роман-притча</i>; • раскрывает символический смысл названия романа.

ИЗ РУССКОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
2-й ПОЛОВИНЫ XX СТОЛЕТИЯ (24 ч.)

Эрнест Миллер ХЕМИНГУЭЙ
«Старик и море» (3 ч.)

Сведения о писателе. Философская повесть-притча «Старик и море» – гимн человеческому труду, воле и стойкости. Противопоставление несправедливости и хаоса окружающей жизни вере в человека, в его нравственные силы и способности к подвигу. Нобелевская премия писателю (1954 г.).

Теория литературы. Повесть-притча

Для внеклассного чтения.

Э.Хемингуэй «Фиеста», «По ком звонит колокол».

Учащийся:

- раскрывает тему «Философская повесть-притча «Старик и море» – гимн человеческому труду, воле и стойкости»;
- анализирует центральные образы произведения;
- аргументирует на конкретных примерах противопоставление в повести несправедливости и хаоса окружающей жизни вере в человека, в его нравственные силы и способности к подвигу;
- дает определение понятию *повесть-притча*.

Александр Исаевич СОЛЖЕНИ-
ЦЫН «Матренин двор»,
«Один день Ивана Денисовича»
(4ч.)

Сведения о писателе. «Матренин двор» – суровая правда о послевоенной деревне. Пристальное внимание писателя к судьбе обездоленной женщины-труженицы. Утверждение неиссякаемости нравственно-го здоровья в народе. Яркость, выразительность языка писателя. «Один день Ивана Денисовича» – вызов режиму, истории, социальной судьбе страны. Концентрация в одном дне Ивана Шухова трагической судьбы целой страны. Нобелевская премия писателя (1970 г.).

Теория литературы. Углубление понятия о рассказе.

Развитие речи. Развернутое высказывание на заданную тему с выражением собственной аргументированной точки зрения на прочитанное.

Для внеклассного чтения.

А.И.Солженицын «Архипелаг-ГУЛАГ»

Тематическая аттестация.

Учащийся:

- дает развернутый ответ на тему «Матренин двор» - суровая правда о послевоенной деревне»;
- характеризует образ обездоленной женщины-труженицы в произведении;
- анализирует яркость, выразительность языка писателя;
- раскрывает тему «Один день Ивана Денисовича» – вызов режиму, истории, социальной судьбе страны»;
- аргументирует на конкретных примерах из жизни главного героя рассказа Ивана Шухова трагическую судьбу целой страны.

<p>Василий Макарович ШУКШИН «Чудик», «Жена мужа в Париж провожала», «Микроскоп», «Сураз», «Алеша Бесконвойный», «Срезал», «Штрихи к портрету», «Беседы при ясной луне» (2 на выбор учителя) (2 ч.)</p> <p>Сведения о писателе. Сельский горожанин в творчестве В.М.Шукшина. «Чудизм» его героев. Своеобразие шукшинской прозы: острая сюжетность, яркие речевые характеристики героев, открытые финалы. Развитие традиций зощенковского сатирического сказа.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятий о юморе, иронии и сатире.</p> <p>Для внеклассного чтения. В.Шукшин «Энергичные люди», «Калина красная».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему «Сельский горожанин в творчестве В.М.Шукшина»; • анализирует «чудизм» героев рассказов В.Шукшина; • аргументирует развитие традиций зощенковского сатирического сказа в рассказах В.Шукшина; • раскрывает своеобразие прозы В.Шукшина.
<p>Виктор Платонович НЕКРАСОВ «Городские прогулки» (записки зеваки) (2 ч.)</p> <p>Сведения о писателе. «Городские прогулки» – размышления автора о времени, о себе, о судьбах людей разных национальностей и профессий. Образ города в произведении.</p> <p>Для внеклассного чтения. В.Некрасов «В окопах Сталинграда».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • дает развернутый ответ на тему «Городские прогулки» – размышления автора о времени, о себе, о судьбах людей разных национальностей и профессий»; • раскрывает образ города в произведении.
<p>Чингиз АЙТМАТОВ «ПЛАХА» (4 ч.)</p> <p>Сведения о писателе.</p> <p>«Плаха» – роман-предупреждение, затрагивающий острые нравственные проблемы современности. Утверждение духовности, истин добра, милосердия, народной морали. Осуждение зла, преступности, жестокости, измены родному народу, его обычаям.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему «Плаха» – роман-предупреждение, затрагивающий острые нравственные проблемы современности»; • аргументирует утверждение духовности, истин добра, милосердия, народной морали в романе; • характеризует главные образы произведения; • анализирует подтекст романа.

<p>Теория литературы. Углубление понятия о подтексте.</p> <p>Для внеклассного чтения. Ч.Айтматов «И дольше века длится день».</p>	
<p>Анатолий Игнатьевич ПРИСТАВКИН «Ночевала тучка золотая» (3 ч.)</p> <p>Сведения о писателе. «Ночевала тучка золотая» – жестокая правда о преступной воле Сталина (изгнание в вечную ссылку целых народов). Взволнованное повествование о нелегкой судьбе братьев-близнецов Кузьменшей, попавших в годы Великой Отечественной войны вместе с детским домом на Северный Кавказ. Страстный призыв к правде, добру, справедливости. Национальная проблема в повести.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о способах выражения авторской позиции в произведении.</p> <p>Для внеклассного чтения. Г.Владимов «Верный Руслан».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • дает развернутый ответ на тему «Ночевала тучка золотая» – жестокая правда о преступной воле Сталина (изгнание в вечную ссылку целых народов); • анализирует судьбу братьев-близнецов, изображенную в повести; • раскрывает проблематику и идейную направленность произведения; • анализирует национальную проблему в повести.
<p>Сергей Донатович ДОВЛАТОВ «Зона» (3 ч.)</p> <p>Сведения о писателе. «Зона» – утрированное зеркало советской действительности. Философские размышления автора о природе человека, его сущности. Проблема личности и среды. Роль случая в жизни человека. Автобиографический характер повести.</p> <p>Для внеклассного чтения. С.Д.Довлатов «Компромисс», «Чемодан»</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему «Зона» С.Довлатова – утрированное зеркало советской действительности»; • анализирует философские размышления автора о природе человека, его сущности; • на конкретных примерах из повести аргументирует роль случая в жизни человека; • раскрывает проблему личности и среды в произведении.
<p>Фридрих ДЮРРЕНМАТТ «Визит старой дамы» (3 ч.)</p> <p>Сведения о писателе. Аллегорический смысл сюжета драмы.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • объясняет аллегорический смысл сюжета драмы Ф.Дюрренматта «Визит старой дамы»;

<p>Проблемы ценности жизни отдельного человека, искупления прошлых долгов, прав силы в свете духовного опыта послевоенной Европы. Критика власти денег. Художественное своеобразие произведения (гротеск, условность, символика).</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия об условности в искусстве.</p> <p>Для внеклассного чтения. Э. Ионеско «Носороги».</p>	<ul style="list-style-type: none"> • раскрывает проблемы ценности жизни отдельного человека, искупления прошлых долгов, прав силы в свете духовного опыта послевоенной Европы, поднятые в произведении; • анализирует художественное своеобразие драмы.
<p>ИЗ ЛИТЕРАТУРЫ ПОСТМОДЕРНИЗМА (10 ч.)</p>	
<p>Литература постмодернизма (обзор) (1 ч.)</p> <p>Постмодернизм как одно из значительных направлений в искусстве конца XX столетия. Философско-эстетические основы постмодернизма и их проявление в художественной литературе.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • объясняет философско-эстетические основы постмодернизма и их проявление в художественной литературе.
<p>Иосиф Александрович БРОДСКИЙ «Стансы», «На столетие Анны Ахматовой», «Я входил вместо дикого зверя в клетку...», «Сонет», «Я всегда твердил, что судьба – игра», «Пилигримы», «Облака», «Рождественский романс», «Часть речи», «Разговор с небожителем» (3–4 стихотворения по выбору учителя) (2 ч.)</p> <p>Сведения о поэте. Лирика И.Бродского – образец интеллектуально-философской поэзии 2-й половины XX столетия. Постмодернистская мозаичность художественного мира поэзии И.Бродского. Глубина философской мысли в произведениях поэта. Особенности поэтики И.Бродского: интеллектуальная напряженность стихотворений, строгое функционально обусловленное использование</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • аргументирует тезис «Постмодернистская мозаичность художественного мира поэзии И.Бродского»; • раскрывает глубину философской мысли в произведениях поэта; • на конкретных примерах анализирует особенности поэтики И.Бродского; • раскрывает понятие <i>постмодернистская лирика</i>; • выразительно читает наизусть одно стихотворение поэта.

<p>инверсий, переносов, тяготение длинных лирических форм к эпичности. Нобелевская премия поэта (1987 г.).</p> <p>Теория литературы. Постмодернистская лирика.</p> <p>Для заучивания наизусть.</p> <p>1 стихотворение по выбору учащихся.</p> <p>Выразительное чтение. Особенности чтения лирических произведений (углубление знаний).</p>	
<p>Виктор Олегович ПЕЛЕВИН «Чапаев и Пустота» (4 ч.)</p> <p>Сведения о писателе.</p> <p>Осознание всеобщей иллюзорности мира в романе В.Пелевина «Чапаев и Пустота». Образы поэта Петра Пустоты и Чапаева. Жизнь и действие главных героев романа в нескольких реальностях.</p> <p>Теория литературы. Постмодернистский роман.</p> <p>Развитие речи. Доклад или реферат на тему по одному или нескольким источникам.</p> <p>Для внеклассного чтения. В.Пелевин «Желтая стрела».</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему «Осознание всеобщей иллюзорности мира в романе В.Пелевина «Чапаев и Пустота»; • анализирует образы поэта Петра Пустоты и Чапаева; • показывает жизнь и действие главных героев романа в нескольких реальностях; • раскрывает понятие <i>постмодернистский роман</i>; • готовит доклад или реферат на тему по одному или нескольким источникам.
<p>Умберто ЭКО «Имя розы» (ключевые эпизоды) (3 ч.)</p> <p>Сведения о писателе. Постмодернистский сюжет поиска исчезнувшей книги, иронический характер центрального конфликта в романе «Имя розы». Элементы жанра исторического, приключенческого и детективного романа. Игра с «чужим» текстом и читателем в романе. Смысл названия произведения.</p> <p>Теория литературы. Углубление понятия о постмодернистском романе.</p> <p>Для внеклассного чтения. М.Павич «Хазарский дневник».</p> <p>Тематическая аттестация.</p>	<p>Учащийся:</p> <ul style="list-style-type: none"> • раскрывает тему «Постмодернистский сюжет поиска исчезнувшей книги, иронический характер центрального конфликта в романе «Имя розы»; • раскрывает смысл названия произведения; • анализирует элементы жанра исторического, приключенческого и детективного романа в произведении.

Основные требования к знаниям и умениям учащихся 12-го класса

Учащиеся должны знать:

- основные сведения о жизни и творчестве писателей;
- сюжет, особенности композиции и системы образов изученных произведений;
- типическое (конкретно-историческое и общечеловеческое) в характерах главных действующих лиц изученных произведений;
- характерные стилевые (включая жанровые) особенности изученных произведений;
- основные признаки понятий: антиутопия, роман-притча, повесть-притча;
- общую характеристику литературы модернизма и постмодернизма.

Учащиеся должны уметь:

- выразительно читать и понимать изучаемые художественные произведения;
- составлять простой и сложный план собственного устного и письменного высказывания;
- анализировать художественное произведение в единстве содержания и формы:
  - а) определять принадлежность произведения к одному из литературных родов;
  - б) выявлять основную проблематику произведения;
  - в) определять идейно-художественную роль элементов сюжета, композиции, системы образов и изобразительно-выразительных средств языка в их единстве;
  - г) выявлять характерные особенности, роль и место героя в системе действующих лиц;
  - д) определять авторское отношение к герою;
  - е) обосновывать личностную оценку прочитанного произведения;
- создавать устные или письменные сочинения-рассуждения проблемного характера по изучаемому произведению (в том числе индивидуальную, сравнительную, групповую характеристики героев произведения);
- готовить рецензию или отзыв на прочитанную книгу и произведения других видов искусств (с выражением своего отношения к героям и событиям произведения);
- готовить доклад или реферат на литературную тему (по одному или нескольким источникам).

Про вивчення мов і літератур у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин у 2006/ 2007 навчальному році

Основними завданнями вивчення курсу мов і літератур у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин є формування гуманістичного і державного світогляду, почуття патріотизму в учнів; розширення їх культурно-пізнавальних інтересів, виховання поваги до традицій свого народу та толерантного ставлення до культури і традицій інших народів.

Вчителі-словесники цих навчальних закладів мають створювати оптимальні умови для належного опанування учнями державної та рідної мов і літератур, надаючи при цьому пріоритет процесу учіння, тобто самостійній пізнавальній діяльності учнів, розвитку в них творчих здібностей, ініціативності, вміння працювати з інформацією, критично оцінювати її, застосовувати для життєвих потреб, формувати й відстоювати власну думку чи громадянську позицію щодо тих чи інших подій і явищ.

З огляду на ці завдання сучасний шкільний мовний курс будується на комунікативному підході та має практичну спрямованість, що надає можливість реалізувати одну з найголовніших потреб суспільства - потребу людини в іншій людині та використання її можливостей в усіх сферах — в побуті, на виробництві, науці та ін.

Ці основні підходи — комунікативність та практична спрямованість, а також взаємопов'язаний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності, реалізуються у нових програмах з української та рідних мов для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин.

Зміст програм конкретизовано у підручниках з української та рідних мов для 5 і 6 класів, в яких при поданні програмового матеріалу в цілому посилено мовленнєву спрямованість. Більшість вправ і завдань при цьому створено на базі текстів, теми яких рекомендовано соціокультурним блоком програм.

Завдання до вправ різноманітні та спрямовані на розвиток основних видів мовленнєвої діяльності, засвоєння теоретичного матеріалу (за мовною змістовою лінією), формування загальнонавчальних умінь і навичок, передбачених діяльнісною змістовою лінією програми.

У навчальному процесі значну роль відіграє не тільки вивчення нового, але і повторення вже вивченого матеріалу, для чого в навчальних програмах відведено спеціальні години напочатку та в кінці року. Так, у 5 класі введення розділу «Повторення матеріалу, вивченого в 1-4 класах» викликано необхідністю правильного вирішення питання наступності між початковою та основною школою, а у 6, 7 та ін. класах — наступності між класами. Бажано, щоб вчитель після кожної теми планував повторення вивченого матеріалу. Це надасть можливість забезпечити необхідний рівень прочних знань та умінь.

У 5 класі уводиться пропедевтичний курс синтаксису, який є базою для подальшого вивчення пунктуації та формування пунктуаційних навичок. У цьому розділі є матеріал, з яким учні мають тільки ознайомитися, але більш поглиблено працювати над ним вони будуть у старших класах при вивченні систематичного курсу синтаксиса.

До таких, наприклад, відносяться такі теми, як «Повні та неповні речення», «Вставні слова», «Речення з одним головним членом» та ін.

Вивчення фонетики у 5 класі має приділятися значна увага, бо вона фактично пов'язана зі всіма розділами науки про мову і в подальшому ці знання будуть необхідні при вивченні орфографії, синтаксису. При опрацюванні цього розділу учні мають отримати не тільки необхідний об'єм фактичних знань про звукову систему української або рідних мов, но мати сформовані фонетичні, тобто слухо-вимовні навички, при опрацюванні яких необхідно враховувати явища інтерференції. Обов'язковими етапами роботи над фонетичним матеріалом має бути сприйняття на слух фонетичних явищ, виділення нового звуку із мовленнєвого потоку або у мовленнєвих вправах. Робота з фонетики необхідно систематично проводити і в наступних класах.

Починаючи з 5 класу вивчається розділ «Лексикологія». Оволодіння матеріалом цього розділу допоможе збагатити словниковий запас школярів, буде сприяти формуванню умінь відбору мовних засобів спілкування.

Вивчення кожного розділу, кожної теми має сприяти розвитку логічного мислення і мовлення учнів, тому необхідно постійно удосконалювати усі види мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо). В підручниках з мов для 5 і 6 класів це забезпечується різними видами вправ та завдань такого плану: надання відповіді на запитання або складання запитання до тексту; складання плану до прочитаного тексту; усний або письмовий переказ тексту; розповідь за початком, складання коротких творів-розповідей та ін. Ця робота продовжується на уроках зв'язного мовлення, на яких учитель має розвивати, насамперед, словниковий запас учнів. Правильно організована словникова робота сприятиме свідомому практичному засвоєнню української або рідних мов, розвитку умінь та навичок, необхідних у майбутній мовленнєвій діяльності. Учитель має орієнтуватися на запропоновані у програмі теми соціокультурної лінії, види робіт з розвитку зв'язного мовлення, мовний матеріал підручника, тексти художніх творів. Корисними видами робіт з розвитку мовлення є: стисле переказування почутого або прочитаного, складання діалогів, висловлювання за малюнками, колективно складеним планом.

У 6 класі розпочинається вивчення розділу «Морфологія», який систематизується на лінійній основі з деякими відступами (вони зумовлені необхідністю посилення функціонального підходу), зберігаючи в основному структуру теоретичної частини курсу рідних мов.

Крім підручників важливим компонентом навчального процесу є інші засоби навчання: збірники текстів диктантів, переказів, посібники для позакласної роботи, дидактичні матеріали та ін. У 2005-2006 рр до ряду нових підручників підготовлено навчально-методичні комплекси, які можуть бути використані вчителями у своїй роботі, а саме: методичний посібник до підручника з румунської мови для 5 класу (авт. Є.М.Маноїл; Чернівці: вид-во Технодрук, 2005 р.), «Зошит учня 5 класу з румунської мови» (авт. Є.М.Маноїл, Д.М.Михай, І.С.Єпекюк, М.Г.Шапка; Чернівці: вид-во Технодрук, 2005 р.);

«Збірник тестів з молдовської мови. 5 клас» (авт. В.В.Кюся, Л.І.Фетеску; Одеса: Астропринт, 2006 р.); «Робочий зошит з молдовської мови для учнів 5 класу» (авт. В.В.Кюся, Л.І.Фетеску; Одеса: Астропринт, 2006 р.); посібник «Вивчення української мови у 5-6 класах» (авт.Н.В.Бондаренко, Київ: Освіта, 2006 р.); «Календарне-тематичне планування з російської мови у 5 класі» (Л.В.Давидюк та ін.; Київ: Майстер-клас, 2005 р.); «Збірник переказів з російської мови. 5-9 класи» (К.І.Бикова та ін.; Київ: Майстер-клас, 2006 р.); « Комплект з розвитку мовлення. 5 клас; 6 клас» (авт. В.І.Ставівка та ін.; Харків: Веста, 2005 р.); «Зошити з підготовки до тематичної атестації у 5 класі; 6 класі» (авт. К.І.Бикова та ін.; Харків: Веста, 2005 р., 2006 р.).

Окрім того все більшого застосування у роботі вчителя набуває використання комп'ютерних технологій та Інтернету. Пропонуємо для роботи наступні сайти:

- Бібліотека Мошкова (вітчизняна та зарубіжна проза, поезія, філософська література)-[http:// www.lib.ru/](http://www.lib.ru/);
- електронна бібліотека класичної літератури – <http://www.klassikf.ru/>; Вестна. Словник –<http://www.slovnvk.org/> - літературно-критичні матеріали;
- Національна бібліотека України ім.В.Вернадського – <http://www.nbuv.gov.ua/>;
- Національна парламентська бібліотека України – <http://www.nplu.kiev.ua/>;
- Національний Союз письменників України-<http://www.nspu.kiev.ua/>
- Міністерство освіти і науки України (офіційний відділ).

В основу нових програм з інтегрованого курсу літератур покладено особистісно орієнтовану модель навчання, яка ставить за мету формування широкої читацької компетенції, розвиток естетичних потреб, виховання особистості, здатної розуміти класичну і сучасну культуру.

Завданням вивчення літератури у 5 і 6 класах є продовження роботи, розпочатої в початковій школі, - вчити школярів правильного, вдумливого читання та розуміння прочитаного, використовувати елементи аналізу художнього тексту. Опрацювання відібраних для цих класів творів дає можливість розширити та поглибити досвід учнів, формуючи їх читацьку компетенцію, художній смак і моральні принципи.

Набутий учнями у початковій школі літературний досвід дає змогу вчителю узагальнити їх знання, щоб підвести у 5 класі до вивчення і розуміння стилю того чи іншого твору, формуванню здатності визначати характери художніх образів. При цьому з першого уроків необхідно орієнтувати учнів на роботу з додатковими джерелами інформації.

У 6 класі вчитель має акцентувати увагу на більш ґрунтовне осмислення тексту (виділення головних думок, теми, упорядкування планів), вчити школярів самостійно мислити, аналізувати, узагальнювати думки.

У 5 і 6 класах під час вивчення літератури слід активніше використовувати сучасні педагогічні технології (комп'ютеризоване навчання, інтерактивні види і форми роботи), які збільшують самостійність учнів та мотивують потребу їхньої читацької культури.

Проблема діалогізму уроку літератури набуває особливої актуальності. Треба враховувати, що читач-учень, це активний учасник літературного процесу.

При вивченні художніх творів на уроках літератури необхідно реалізо-

увувати комунікативно-дяльнісний підхід до роботи з текстом, що має поліпшити рівень мовленнєвої культури.

Цьому також сприятиме можливість вивчати твори світової класики мовою оригіналу (лист Міністерства освіти і науки України від 11.03.04 р. № 1/9-113).

У 6 класі пріоритет має надаватися методам творчого читання і творчих завдань, а також таким прийомам, як коментоване і виразне читання, бесіда, порівняльний аналіз творів та ін.

Звертаємо увагу, що у програмах подано орієнтовний розподіл навчального часу. Учителеві надається право у разі потреби вносити до нього необхідні корективи. Бажано при цьому не використовувати години, відведені на уроки розвитку мовлення. Резервний час учитель використовує на свій розсуд.

Обсяг навчального матеріалу в підручниках дібрано з орієнтацією на програмовий матеріал з української, рідних мов і літератур та кількість годин, відведених на їх вивчення у типових навчальних планах для загальноосвітніх навчальних закладів з 12-річним терміном навчання., що затверджені наказами Міністерства освіти і науки України від 23.02.04 № 132 , від 09.03.05 № 145 (див. Інформаційний збірник МОН України № 6, 2004 р.; № 10, 2005 р.). Крім того, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.11.05 № 682 «Про типові навчальні плани початкової школи» (див. Інформаційний збірник МОН України № 1, 2006 р.) збільшено кількість годин на вивчення мов національних меншин.

Звертаємо увагу, що новим типовим навчальним планом для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин (додаток 2) передбачено вивчення російської та інших мов національних меншин в інваріантній складовій з 1 по12 класи.

У загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання з вивченням російської мови вчителі працюватиме за навчальною програмою «Російська мова. 5-12 класи» (авт. Н.Ф.Баландіна, Н.В.Дегтярьова, С.А.Лебеденко; Чернівці: Букрек, 2005 р.) та підручниками «Російська мова», 5 клас (авт. Н.Ф.Баландіна, Н.В.Дегтярьова, С.А.Лебеденко; Київ: Вид-во «Знання України», 2005 р.); «Російська мова», 5 клас (авт. І.П.Гудзик, В.О.Курсаков, Н.А.Пашківська; Київ: Освіта, 2005 р.).

Оба підручника враховують знання учнів, отриманих у початкових класах, і є складовою загального курсу російської мови з 1 по 12 класи.

Для тих загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою, що обрали вивчення російської мови з 5 класу і в попередні роки її не вивчали, розроблена нова навчальна програма авторським колективом у складі І.П.Гудзик, В.О.Курсакова, К.І.Бикової. Вона видрукована у журналі «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України» (№ 10, 2005 р.), підручник готується до друку видавництвом «Освіта».

У випадку вивчення інтегрованого курсу «Література» в цих закладах рекомендуємо використовувати навчальну програму та підручники з літератури для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням відповідною (російською, румунською, польською та ін.) мовою національних меншин.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою (додаток 1) мови національних меншин можуть вивчатися як предмет

або факультативно за рахунок варіативної складової навчального плану, який формується навчальним закладом.

Вибір навчального плану, за яким буде здійснюватись навчання, і вибір вивчення відповідної мови (угорської, російської, польської та ін.) належить батькам та учням.

Повний перелік підручників та іншої навчально-методичної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин буде видрукований в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України.

Звертаємо увагу, що у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин (російською, румунською, кримсько-татарською та ін.) працюють за єдиною навчальною програмою з української літератури (авт. О.М.Івасюк, Н.В.Гуйванюк, В.Є.Бузинська) та підручником цих же авторів. Однак, в залежності від рівня володіння учнями цих навчальних закладів українською мовою, за рішенням обласних управлінь освіти і науки, можна користуватися навчальною програмою та підручниками з української літератури для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою.

У 7-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин вчителі працюватимуть відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказом МОН України від 25.04.01 р. № 342.

Порядок вивчення мов і літератур та кількість годин, відведених на них, залишилися, як і в попередні роки, незмінними.

Звертаємо увагу, що мови національних меншин у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою вивчаються на основі вільного вибору учнів та їх батьків за рахунок варіативної складової навчального плану (по 2 години на тиждень).

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою, де російська мова вивчається факультативно з 5 по 9 класи, необхідно користуватися програмою «Російська мова. 5-9 класи. Факультативний курс» (авт. Л.В.Давидюк, Харків:Торсінг, 2004 р.). Розроблена та видрукована з цього курсу програма для 10-11 класів у журналі «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України» (№ 7, 2005 р.).

У цих же навчальних закладах можна користуватися новою навчальною програмою з російської мови як курсу за вибором (авт. Т.Я.Фролова, Сімферополь: Таврида, 2005 р.). Програмою передбачено інтенсивне вивчення російської мови з максимальним використанням знань, засвоєних на уроках української мови. В її основу покладено варіативність, що дозволяє навчальним закладам самостійно визначати час уведення цього курсу та його тривалість (від 1 до 4 років).

На перехідний період до профільного навчання для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою необхідно користуватися програмами: «Російська мова, для класів філологічного профілю» (авт.З.П.Барabanщикова, Київ: Педагогічна преса, 2005 р.); з інтегрованого курсу «Література» (російська та зарубіжна), для класів філологічного, універсального, негуманітарного профілів (авт. В.І.Силантьєва; Київ: Педагогічна преса, 2005 р.).

Можна використовувати також регіональні програми з мов і літератур

відповідного профілю, які погоджені науково-методичними комісіями і мають гриф Міністерства освіти і науки України.

Для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою вперше підготовлено «Збірник текстів для написання переказів» (авт. Г.І.Поліщук, Т.С.Гусарська; Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005 р.), який може бути використаний для державної підсумкової атестації.

Оцінювання з рідних мов і літератур проводиться за Критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти (Київ: Перун, 2004 р.) Ці ж критерії, адаптовані до особливостей кожної мови і літератури, надруковано у нових навчальних програмах.

При виникненні питань щодо оформлення у класному журналі результатів навчальних досягнень з мов необхідно звертатися до листа Міністерства освіти і науки від 28.0406 № 1/9-301.

